

ISSN 0453-8048

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 897

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 62

Видається з 1965 року

Харків
2010

Вісник, присвячений 80-річчю факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, вміщує статті з актуальних проблем дискурсології, когнітивної лінгвістики, лінгводидактики германських та романських мов. Наводяться відомості про ювілейні дати та наукове життя факультету, резенцуються монографії харківських науковців.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 6 від 28 травня 2010 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.І. Давидов, канд. іст. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
В.П. Кривенко, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
В.О. Самохіна, канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права)
В.О. Ужик, канд. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, м. Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції
Усі статті рецензовані

Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

ЗМІСТ

ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ 80 РОКІВ

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ 6

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

О.Л. Бессонова, О.Ф. Пефтієва

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ХАРАКТЕР* ОБРАЗНИМИ НАЙМЕНУВАННЯМИ ОСОБИ
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 11

Л.С. Піхтовнікова, О.М. Гончарук

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗОВОЇ БАЙКИ 18

С.В. Волкова

СПЕЦИФІКА ПЕРСОНАЖНИХ ОБРАЗІВ В ІНДІАНСЬКИХ ТА АФРОАМЕРИКАНСЬКИХ
КАЗКАХ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ 26

О.С. Колесник

АЛОМОРФІЗМ НОМІНАЦІЙ КОНЦЕПТІВ-МІФОЛОГЕМ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ... 32

М.Н. Медведь

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ КАТЕГОРИИ *КАЧЕСТВО*
В АНГЛИЙСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА 38

Н.Н. Старцева

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО
КОНЦЕПТА *БИЗНЕС* 42

О.А. Анастасьєва

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *WISDOM* В АНГЛОМОВНИХ АФОРИЗМАХ 49

И.В. Бровченко

СОСТАВЛЯЮЩИЕ МЕТАФОРЫ С ПОЗИЦИЙ ТРАДИЦИОННОЙ И КОГНИТИВНОЙ
ТЕОРИЙ 54

О.В. Ваховська

ПОНЯТТЄВА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ *SIN / GRIX* В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ 60

Н.В. Воробей

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ТЕМНОШКІРУ ЛЮДИНУ
В ЕНДОСТЕРЕОТИПНИХ СЛОВЕСНО-ПОЕТИЧНИХ ОБРАЗАХ (на матеріалі
афро-американської поезії) 65

В.О. Мельник

ВІДОБРАЖЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ КРИЛАТИМИ
ВИРАЗАМИ ЗІ СКЛАДОВОЮ *GELD* 73

О.І. Шаля
КОГНІТИВНА СТРУКТУРА КАТЕГОРІЇ ПОРІВНЯННЯ 77

А.А. Еременко
БАЗОВЫЕ МЕТАФОРЫ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ БАРАКА ОБАМЫ..... 88

ДИСКУРСОЛОГІЯ

Г.В. Ейгер, Т.Ф. Желтухина
ЛИНГВИСТИКА В АСПЕКТЕ ХРОНОТРОНИКИ 95

Е.И. Морозова
МИРОВОЗРЕНЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ В ТРАКТОВКЕ СОДЕРЖАНИЯ
ТЕРМИНОВ “ДИСКУРС”, “КОНТЕКСТ”, “СИТУАЦИЯ” 99

Т.Р. Ананко
АНГЛОМОВНИЙ КОРПОРАТИВНИЙ ДИСКУРС: МІЖКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ 105

В.А. Гуторов
ФИКЦИОНАЛЬНОСТЬ КАК ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ ПРОБЛЕМА
В РАЗЛИЧНЫХ ДИСКУРСАХ..... 109

В.О. Самохіна, К.І. Ластовка
ГУМОР У ПОЛІТИЦІ (на матеріалі промов Б.Обами) 114

О.В. Харченко
АМЕРИКАНСЬКИЙ ДИСКУРС КОМІЧНОГО ТА ЙОГО ЛІНГВОКОГНІТИВНІ
ОСОБЛИВОСТІ 120

М.Л. Ільченко
МАНІПУЛЯТИВНО-СПОНУКАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ДЕБАТІВ
(на матеріалі англомовного електорального дискурсу) 126

С.И. Криворучко
РЕЧЕВОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ..... 131

И.Н. Лавриненко
МЕНА КОММУНИКАТИВНЫХ РОЛЕЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ КОНФЛИКТНОМ
КИНОДИСКУРСЕ 138

О. Petrenko
(IM)POLITENESS THEORIES IN DISCOURSE 144

М.В. Стуліна
ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ТИПАЖІ НІМЕЦЬКОГО ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ 149

А.В. Филимонова
ПРОБЛЕМА АДРЕСАТА В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ 154

Т.В. Шиляєва ОЦІНКА В АНГЛОМОВНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ	159

ЛІНГВОДИДАКТИКА

О.Б. Бігич ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПОРТФЕЛЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ЗАСІБ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ АВТОНОМІЇ	164

В.В. Бебих РЕАЛІЗАЦІЯ У КОМП'ЮТЕРНІЙ ПРОГРАМІ КОМПЛЕКСУ ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДІЛОВОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПИСЕМНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ	169

А.О. Анісімова ВПРАВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ ЯК ДРУГОЮ ІНОЗЕМНОЮ	175

В.В. Ильченко, Е.В. Карпенко ИНФОРМАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕРЕВОДЧИКА	181

Я.В. Окопна РЕЗУЛЬТАТИ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ (німецька мова після англійської)	186

Т.Д. Пасічник ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ПИСЕМНОГО ПЕРЕКЛАДУ КОМЕРЦІЙНИХ ЛИСТІВ	190

М.В. Паустовська МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАВЧАННЯ ТВОРЧОГО МОНОЛОГУ-РОЗПОВІДІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ..	200

Д.А. Руснак АЛГОРИТМ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ ІІ КУРСУ ЗА ДОПОМОГОЮ НАВЧАЛЬНОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ ПРОГРАМИ "VIVE LE SUBJONCTIF!"	206

НАШІ ЮВІЛЯРИ

ЧЕРНОВАТИЙ ЛЕОНІД МИКОЛАЙОВИЧ	212

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

БЮЛЕТЕНЬ МІЖНАРОДНОЇ ШКОЛИ-СЕМІНАРУ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА»	214

РЕЦЕНЗІЇ

МОНОГРАФИЯ Е.В. БОНДАРЕНКО «ВРЕМЯ КАК ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ ФЕНОМЕН В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА»	217

Навчання іноземних мов в Харківському університеті: сторінки історії

Факультету іноземних мов Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна – 80 років. Вже багато років Харківський диплом про вищу освіту з іноземної філології є одним із найавторитетніших у нашій країні та далеко за її межами. Хоча до 1960 року в Харківському університеті факультету іноземних мов як самостійного підрозділу не існувало (крім короткого періоду з 1949 по 1954 рік), однак вивчення та викладання іноземних мов займало помітне місце серед інших дисциплін від самого відкриття Харківського імператорського університету 17 січня 1805 року – одного з п’яти осередків вищої освіти у тодішній Російській імперії. Серед запрошених професорів тоді були І. Барендт (давньоєврейська мова, східна філософія) та Л. Умляуф (латинська словесність). У Статуті 1804 року передбачалось також запрошення професорів з давньогрецької мови та лекторів з нових іноземних мов (французької, англійської, німецької). Влітку 1804 року були проведені перші вступні іспити з латинської мови.

На початку існування університету лекції проходились переважно латинською мовою, а також німецькою та французькою. У 1827 році значно збільшилось відділення орієнталістики, яке очолив професор І. Дорн, випускник Лейпцигського університету. Завдяки йому на високому рівні викладались східні мови – арабська, персидська, санскрит, а також уперше в Російській імперії – ефіопська мова. У 1835 році з’явилась кафедра історії та літератури слов’янських говорів. Там працював І. Срезневський, видатний славіст Харківського і Санкт-Петербурзького університетів. У 1863 році на історико-філологічному факультеті виникла кафедра порівняльної граматики індоєвропейських мов; активно обговорювалось питання щодо введення в програму викладання нових іноземних мов.

У другій половині XIX століття у Харківському університеті працювали видатні вчені-філологи та історики, діяльність яких, у тій чи іншій мірі, спиралась на іноземні мови: О.О. Потебня (східно-

слов’янські мови), його учень Д.М. Овсяннико-Куликовський (санскрит), І.В. Нетушил (латина), М.С. Дринов – автор першої болгарської орфографії та засновник першого болгарського наукового журналу.

На початку XX століття на історико-філологічному факультеті було відкрито романо-германське відділення і з’явилась кафедра нових мов. Перші десятиліття XX століття були насичені бурхливими політичними подіями, що відбулось і на долі Харківського університету. У 1921 році університет перетворюється у Харківський інститут народної освіти (ХІНО) імені О.О. Потебні, де у 1930 році відкривається відділення іноземних мов. Водночас з 1930 року в Харкові існує відділення іноземних мов і літератури Київського інституту народної лінгвістичної освіти (КІНЛО). У різні роки тут працювали відомі вчені, діячі науки та культури, серед яких всевітньо відомі поет Максим Рильський та академік Л.А. Булаховський, видатний психолог, професор П.І. Зінченко, професор З.Н. Веселовська, відомий фахівець у галузі слов’янських мов, професор К.Т. Баранцев, один з перших до-слідників української та англійської фразеології і автор першого англо-українського словника.

Пізніше, коли КІНЛО було переведено до Харкова, у ньому були лише два факультети – англійський і німецький, згодом додався французький. Харківський державний педагогічний інститут іноземних мов готував учителів і перекладачів. Серед перших випускників – к.ф.н., доценти Б.С. Хаймович, автор “Скороченого курсу історії англійської мови”, і Б.Й. Роговська, його співавтор у першій “Теоретичній граматиці англійської мови” (Москва, 1967), що отримала всесоюзне визнання. Інститут зіграв чималу роль у укомплектуванні кадрами інших педагогічних інститутів іноземних мов, що у цей час з’явилися в Одесі, Дніпропетровську, Ворошиловограді (Луганську), Кременчуці.

Директором ХДПШМ з 1937 по 1946 рік був М.Є. Добрускін, який зробив великий внесок у розвиток інституту й посилення його авторитету в країні. Власне, 30-ті роки були періодом становлення інституту: у 1937 році в ХДПШМ було відкрито заочне відділення і аспірантуру.

У 1930-1940 роки в інституті навчалось близько 1000 студентів, а колектив викладачів у 1940 році нараховував 140 осіб. Двадцять осіб проходили навчання в аспірантурі. Оскільки в Харкові тоді не було докторів наук з іноземної філології, аспірантів готували московські та ленінградські професори: О.І. Смирницький, М.О. Сергієвський, М.М. Гухман та інші славетні лінгвісти.

З початком Великої Вітчизняної війни, восени 1941 року, інститут був евакуйований до міста Маркс Саратовської області. Багато викладачів і студентів інституту впродовж усієї війни захищали Батьківщину. Серед героїв-фронтовиків – М.Ф. Богатов, згодом директор ХДПШМ; К.Т. Баранцев, завідувач кафедри англійської мови; Е.А. Вайсбрейт, аспірант факультету іноземних мов, що загинув, визволяючи Харківщину; Б.А. Зільберборд, викладач кафедри англійської філології ХДУ, Л.С. Грінберг, перекладач на Нюрнберзькому процесі, викладач кафедри англійської філології ХДУ; Ю.І. Коваленко, декан факультету німецької мови ХДПШМ з 1957 по 1960 р.; О.В. Овденко, декан факультету англійської і французької мов ХДПШМ з 1952 по 1960 р., перекладач при ООН, автор книги “18 тисяч кілометрів по США”; М.М. Пугачов, завідувач кафедри французької мови з 1955 по 1959 р.; В.М. Шапіро, завідувач кафедри німецької філології ХДПШМ та ХДУ з 1947 по 1959 р., один з перших кандидатів наук на факультеті; О.С. Драчук, завідувач кафедри німецької філології, С.Я. Камінкер, викладач кафедри німецької філології, перекладач на Нюрнберзькому процесі, Г.В. Ейгер, професор кафедри німецької філології ХДУ; В.І. Безуглий, перший завідувач кафедри перекладу і англійської мови ХДУ; О.М. Фінкель, професор філологічного факультету ХДУ; О.С. Калиниченко, заступник декана факультету іноземних мов ХДУ у 1954–1959 р.р. і завідувач кафедри німецької мови; Б.Й. Роговська, яка

в майбутньому очолить кафедру англійської філології ХДУ і стане автором численних наукових праць і науковим керівником багатьох кандидатів наук в 1960-1980 роки, з числа яких понад двадцять харків'ян.

У 50-ті роки в ХДПШМ було сім мовних кафедр. У 1957 році штат інституту складався з 85 викладачів іноземних мов, 14 викладачів мали вчений ступінь. Серед них – О.С. Драчук, Є.І. Ітельсон, Б.Й. Роговська, Б.С. Хаймович, Є.П. Март'янова. У 1959–1960 роки в інституті навчалось 567 студентів на денному відділенні та 898 – на заочному.

Водночас в 1949 році в Харківському університеті (а з 1933 року ХІНО знову став називатись університетом) був відкритий факультет іноземних мов, деканом якого став А.С. Колодяжний. Проте, у 1954 році зарахування на факультет було припинено, а сам факультет перетворено на відділення романо-германської філології філологічного факультету. У цей період в університеті існувало три загально-університетські кафедри іноземних мов.

На початку 60-х років інтерес суспільства до вивчення іноземних мов починає зростати і у 1960 році ХДПШМ ім. Н.К. Крупської було включено до складу Харківського університету на правах факультету, який очолив доцент М.Ф. Богатов, досвідчений педагог-методист, бувший на той час директором ХДПШМ ім. Н.К. Крупської. Він залишався деканом факультету до 1970 року. Пізніше цю посаду обіймали Н.М. Анютіна, В.І. Каравашкін, Ю.К. Чучко. З 1994 року по теперішній час факультетом керує докт. пед. наук, професор В.Г. Пасинок.

Сьогодні факультет готує фахівців з двома іноземними мовами: англійською та німецькою, англійською та французькою, німецькою та англійською, французькою та англійською, іспанською та англійською. З 2008 / 2009 навчального року, з отриманням ліцензії на викладання китайської мови, готуються фахівці з китайською та англійською. Випускники-бакалаври (4-річна підготовка) отримують кваліфікації вчителя та перекладача з двох іноземних мов, випускники-спеціалісти та магістри (5 років) – кваліфікації викладача та перекладача з двох іноземних мов. Крім двох мов основної

спеціальності, студенти мають можливість факультативно вивчати інші іноземні мови, включаючи італійську та японську.

Сьогодні на факультеті працює 8 кафедр: кафедра англійської філології (завідувач – канд. філол. наук, професор В.О. Самохіна), німецької філології і перекладу (канд. філол. наук, професор В.П. Кривенко), романської філології і перекладу (канд. іст. наук, професор О.І. Давидов), теорії та практики перекладу англійської мови (докт. пед. наук, професор, академік АН ВШ України Л.М. Черноватий), кафедра методики та практики англійської мови (завідувач – докт. пед. наук, професор В.Г. Пасинок), англійської мови (канд. пед. наук, професор В.О. Ужик), німецької і французької мов (канд. філол. наук, професор П.Т. Гусєва) і кафедра ділової іноземної мови і перекладу (завідувач – докт. філол. наук, професор, академік АН ВШ України І.С. Шевченко).

На факультеті за різними формами навчання вищу освіту здобувають близько 1,5 тисячі студентів, серед яких близько 100 іноземців. У 1994 році вперше з'явилися студенти, які навчаються за контрактом.

Для підготовки наукових кадрів на факультеті існує аспірантура і докторантура, а з 1996 р. створено спеціалізовану вчену раду К 64.051.16 із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальностей 10.02.04 – германські мови, 10.02.15 – загальне мовознавство, яку очолив докт. філол. наук, професор А.Г. Дородних. Сьогодні рада проводить захисти із спеціальності 10.02.04 – германські мови, її голова – докт. філол. наук, професор І.С. Шевченко. У різні роки вченими секретарями спеціалізованої вченої ради були доктори філол. наук А.П. Мартинюк та Л.В. Солощук (по теперішній час). До складу ради входили знані науковці України доктори філологічних наук, професори Белехова Л.І., Говердовський В.І., Ейгер Г.В., Жаботинська С.А., Каліущенко В.Д., Мізецька В.Я., Мінкін Л.М., Морозова О.І., Науменко А.М., Піхтовнікова Л.С., Прокопчук О.О., Сукаленко Н.І., Таранець В.Г., Швачко С.О., докт. пед. наук, професор В.Г. Пасинок, а також кандидати філологічних

наук, доценти Гончарова Т.І., Гуторов В.О., Кривенко В.П., Оніщенко Н.А., Самохіна В.О. За період роботи ради захищено понад 100 кандидатських дисертацій фахівців Харкова та інших регіонів України. Пройшли нострифікацію дисертації, захищені в Росії та Німеччині. Відкриття ради суттєво активізувало наукові дослідження в галузі іноземної філології в університеті та стимулювало захисти кількох десятків кандидатських та докторських дисертацій науковцями факультету.

Сьогодні понад 70 викладачів факультету мають наукові ступені, серед яких 11 докторів наук: Безугла Л.Р., Говердовський В.І., Мартинюк А.П., Мінкін Л.М., Морозова О.І., Пасинок В.Г., Піхтовнікова Л.С., Солощук Л.В. Черноватий Л.М., Швачко С.О. і Шевченко І.С. Науковці факультету досліджують мовні одиниці та мовленнєві явища германських та романських мов, які розглядаються в багатьох аспектах у контексті різних методологічних парадигм. На факультеті сформувалися наукові школи, які відбивають загальні тенденції у розвитку лінгвістичних і лінгводидактичних досліджень. Серед них представлені як відносно нові напрямки (когнітивно-дискурсивний, гендерний), так і традиційні (лінгвостилістика, перекладознавство, педагогіка та методика навчання іноземних мов). У 2000–2010 рр. розробляються держбюджетні наукові теми: “Система мовленнєвої діяльності та навчання іншомовної комунікації (германські та романські мови)”, “Когнітивні й комунікативні проблеми дискурсу та навчання іноземних мов”, “Проблеми іноземної філології, перекладознавства та методики в когнітивно-дискурсивній парадигмі”. У відповідності до цих тем кафедри ведуть власні дослідження:

- кафедра англійської філології вивчає аспекти невербальної комунікації, умови інтерпретації прецедентних текстів, англійськомовний жарт як інтрадискурс, лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення, особливості мовної картини світу;
- кафедра німецької філології і перекладу розробляє лінгвосинергетичний та концептуальний підхід до дослідження текстів малих форм (байка,

казка, афоризм), дискурсивні категорії імплікації, перлокутивного ефекту, нещирості, особливості перекладу часо-видових форм;

- кафедра романської філології і перекладу застосовує історичний підхід до вивчення еволюції граматичних форм, досліджує сучасні тенденції словотвору, проблеми перекладу поетичних текстів, фразеологізмів, питання мовної політики;

- наукова діяльність кафедри теорії та практики перекладу англійської мови здійснюється у галузі перекладознавства, методики навчання іноземних мов та перекладу, лінгвокраїнознавчих аспектів навчання іноземних мов та перекладу, прагмалінгвістики, дискурсивних проявів гендеру;

- кафедра англійської мови розробляє методику викладання іноземної мови професійного вжитку, принципи створення електронного підручника як моделі інформаційного світу; особливості оцінювання знань при впровадженні кредитно-модульної системи; використання фреймової репрезентації знань в навчанні анотування та реферування, а також лінгвістичні теорії інтертексту, мовного нонсенсу;

- співробітники кафедри німецької та французької мов досліджують антропочинники в мові, текстові концепти, непрямий та фольклорний дискурс, особливості терміносистем, питання міжкультурної мовленнєвої компетенції;

- кафедра ділової іноземної мови та перекладу розробляє і впроваджує когнітивно-прагматичний підхід в лінгвістику, історичну прагмалінгвістику, історичний та етнокультурний напрям когнітивної лінгвістики, вивчає проблеми формування мовних компетенцій у студентів економічних спеціальностей;

- на кафедрі методики та практики англійської мови увагу зосереджено на інтернет-дискурсі, моделюванні концептів, вербальній агресії, умовах оптимального засвоєння іншомовного матеріалу, складових формування культури мовлення майбутнього фахівця.

Факультет виступає організатором цілої низки конференцій: щорічної Міжнародної наукової конференції “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація”, щорічного Всеукраїнського науково-мето-

дичного семінару “Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі”, Всеукраїнського наукового форуму “Сучасна англістика”, Всеукраїнської наукової конференції “Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу”, Міжнародної наукової конференції “Когнітивно-прагматичні дослідження мов професійного спілкування” та міжвузівської школи-семінару “Нові підходи до вивчення іноземної мови”. Щомісячно на факультеті проводиться міжвузівський “Лінгвістичний семінар” за фахом ‘германські мови’. Понад 30 років на факультеті існує студентське наукове товариство.

Факультет видає періодичний науковий “Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія філологія, методика викладання іноземних мов” (внесений до переліку фахових видань ВАК України), збірки студентських наукових праць “In Statu Nascendi” та “Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання іноземних мов”, збірки матеріалів конференцій.

Багатовекторним є і міжнародне наукове співробітництво факультету іноземних мов: виконання колективного гранту у рамках програми “Сприяння розвитку германістики в країнах Центральної та Східної Європи”, індивідуальних грантів фондів Р. Боша, Дж. Фулбрайта, Німецької служби академічних обмінів DAAD, уряду Франції.

За 80 років свого існування факультет іноземних мов підготував тисячі висококваліфікованих фахівців. Тут навчалося багато талановитих особистостей. Серед них – Микола Лукаш, видатний перекладач, знавець 22 іноземних мов, у доробку якого переклади творів від часів античності до кінця ХХ століття; Інна Гаврильченко (Мельницька), письменниця та перекладачка, лауреат муніципальної премії імені Б.Слущького та Міжнародної премії імені Юрія Долгорукого; іспанець Рафаель Естрелла-Льопес, фронтовик-доброволець, перекладач з російської та української на іспанську, член Спілки письменників, засновник кафедри іспанської мови у Київському університеті імені Т.Г. Шевченка; Сергій Потімков, військовий перекладач, викладач,

відомий тележурналіст, один із засновників першого в СРСР недержавного телебачення у Харкові, громадський діяч.

Факультет пишається славетними науковцями України, що вийшли з числа його випускників, це: В.В. Акуленко, докт. філол. наук, професор, членкор. НАНУ, директор Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов НАНУ, ректор Київського інституту перекладачів; С.Н. Денисенко, докт. філол. наук, професор Львівського національного університету імені І. Франка, академік АН ВШ України, Відмінник освіти України, лауреат премії Ярослава Мудрого, авторка повісті „Тіні забутих предків“; В.І. Карабан, докт. філол. наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови у Київському національному університеті імені Т.Г. Шевченка, академік АН ВШ України; Л.М. Мінкін, докт. філол. наук, професор, завідувач кафедри романської філології Харків-

ського національного педуніверситету ім. Г.С. Сковороди, перекладач, почесний академік АН ВШ України; О.Д. Міхільов, докт. філол. наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури та класичної філології Харківського університету, академік АН ВШ України, лауреат премії Ярослава Мудрого, перекладач, громадський діяч; Г.Г. Почепцов, докт. філол. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік АН ВШ України, почесний професор КНЛУ; Н.В. Тучина, канд. пед. наук, професор, декан факультету іноземної філології ХДПУ імені Г.С. Сковороди, співавтор розробки “Державного Стандарту з навчання англійської мови у середніх навчальних закладах України, перший головний редактор журналу “Англійська мова та література у середній школі”. Плідна діяльність випускників факультету у різноманітних галузях уславлює Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

*Заст. декана з наукової роботи Н.А. Оніщенко,
заст. декана з виховної роботи С.Г. Мащенко*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ХАРАКТЕР* ОБРАЗНИМИ НАЙМЕНУВАННЯМИ ОСОБИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

О.Л. Бессонова, докт. філол. наук (Донецьк), О.Ф. Пєфтїєва (Марїуполь)

Стаття присвячена опису особливостей семантики образних іменників-найменувань особи (ОІНО). Ця група лексичних одиниць, що вербалізують образну складову концепту *ЛЮДИНА*, є значущим фрагментом мовної картини світу. У ході дослідження доведено, що концепту *ХАРАКТЕР* як складнику макроконцепту *ЛЮДИНА* притаманний широкий семантичний об'єм, що відбивається у його номінативній щільності. Встановлено семантичні ознаки досліджуваного концепту, описано особливості взаємодії образності з іншими компонентами конотативного аспекту значення, зокрема з оцінкою та емотивністю. Розглянуто механізм утворення образності у ОІНО, що об'єктивують досліджуваний концепт, описано специфіку лексикографічної фіксації образного компонента значення.

Ключові слова: конотація, концепт, образність, семантична ознака.

О.Л. Бессонова, Е.Ф. Пєфтїєва. Вербализация концепта *ХАРАКТЕР* образными наименованиями лица в английском языке. Статья посвящена описанию особенностей семантики образных существительных –наименований лица (ОСНЛ). Эта группа лексических единиц, вербализующих образный слой концепта *ЧЕЛОВЕК*, является важным фрагментом языковой картины мира. В ходе исследования сделан вывод о том, что концепт *ХАРАКТЕР* как составная часть макроконцепта *ЧЕЛОВЕК* характеризуется широким семантическим объемом, что находит отражение в номинативной плотности концепта. Установлены семантические признаки концепта, описаны особенности взаимодействия образности с другими компонентами конотативного аспекта значения, в частности с оценочным и эмотивным компонентами. Рассмотрен механизм создания образности в значении ОСНЛ, объективирующего анализируемый концепт. Описана специфика лексикографической фиксации образного компонента значения.

Ключевые слова: коннотация, концепт, образность, семантический признак.

O.L. Bessonova, O.F. Peftieva. Verbalization of the Concept *CHARACTER* by Figurative Names of a Person in English. The article deals with semantic peculiarities of figurative names of a person in English. The lexical units under study represent a very important part of the linguistic model of the world. As part of the macroconcept *PERSON* the concept *CHARACTER* is characterized by broad semantics which results in a considerable number of nominations. The semantic characteristics of the concept in question have been considered, as well as figurativeness interaction with other components of connotation, evaluation and emotiveness in particular. The mechanism of figurative nomination has been described. The specificity of the lexicographic treatment of the figurative component of meaning has been highlighted.

Key words: connotation, concept, figurativeness, semantic property.

1. Вступні зауваження

Образна лексика є особливим засобом мовної номінації і специфічним засобом вербалізації різних уявлень, зафіксованих в концептуальній картині світу мовного співтовариства. Образність утілює прийняту у мовній спільноті і закріплену в культурі цієї спільноти характеристику людини, відображає культурні традиції й забезпечує розуміння дійсності людиною. Певна національна культура віддзерка-

люється у мові через образний компонент лексичного значення слова, який набуває у цьому зв'язку особливої значущості. Образні іменники-найменування особи (далі ОІНО) являють собою істотний фрагмент мовної картини світу, зокрема вербалізують образну складову концепту *ЛЮДИНА* у процесі мовного розширення, “просуваючись від простого до складного, від наочного до абстрактного, що є загальним принципом когнітивної діяльності

людини” [7, с. 58]. У повсякденній свідомості образність невід’ємна від національної специфіки сприйняття світу. Актуальність розвідки семантики образної лексики обумовлена важливою роллю образної номінації у сучасній англійській мові, тому що, “накладаючись на єдиний поняттєвий базис людської мови, мислення та культури, ОІНО визначають характер національної ментальності” [4]. Знайомство з літературою з даної проблеми свідчить про недостатню теоретичну розробленість питань, пов’язаних з природою мовної образності, оскільки лінгвістичний статус образності в семантиці слів ще не був предметом спеціального дослідження в рамках лінгвокогнітивної парадигми. Лінгвокогнітивний аналіз образних іменників-найменувань особи англійської мови у даному дослідженні спрямований на пояснення концептуальних основ їх семантики, що зумовлюють їх номінативний потенціал і формальну структуру. Семасіологічна теорія образності складає актуальну проблему в лінгвістиці, співвіднесена з сучасними парадигмами лінгвістичного знання: антропологічною, комунікативною, когнітивною, лінгвокультурологічною. Ряд теоретичних положень теорії образності носять дискусійний характер. Проблемою є те, яке місце займає образний компонент в семантичній структурі слова. Крім того, не всі аспекти мовної образності досліджені повною мірою.

Об’єктом дослідження, результати якого вміщено в цій статті, постає образність як компонент лексичного значення іменників-найменувань особи, що виступають засобом експлікації образного фрагменту картини світу сучасної англійської мови. Предмет дослідження становлять семантичні особливості образних іменників-найменувань особи в англійській мові. В ході аналізу емпіричного матеріалу було встановлено, що англійські образні найменування особи вербалізують десять концептів, з якими асоціюються уявлення про різні характеристики людини в англійському соціумі, а саме: характер, рід діяльності, зовнішність, інтелект, стосунки, соціальний статус, вік, національність, поведінка, фізичні якості людини та ін. Матеріалом дослідження слугували 480 образних іменників-найменувань особи, які вербалізують

концепт *ХАРАКТЕР* в англійській мові, тобто такі мовні одиниці, як *wolf* ‘вовк // перен. людина з жорстоким, лютим характером’, *serpent* ‘змія // перен. лукава, підступна або віроломна людина’, *peacock* ‘павич // перен. хвальковита, горда або пихата людина’. ОІНО, які об’єктивують концепт *ХАРАКТЕР*, складають 31% від загальної кількості ОІНО, які вербалізують макроконцепт *ЛЮДИНА*. Досліджувані ОІНО було дібрано методом суцільної вибірки із авторитетного тлумачного словника англійської мови *The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles* за редакцією Уільяма Трамбла і Ангуса Стівенсона. Критерієм добору мовного матеріалу слугували такі позначки у словниковій статті, як *fig.*, *transf.*, *fig. & transf.*, *lit. & fig.* і маркери *a person of*, *a person who*, *a person like*, *a person with*, *adjective+person* [12].

2. Образність як компонент лексичного значення слова

Різноманітність точок зору на мовну природу образності пояснюється багатоаспектністю даного лінгвістичного явища, з одного боку, і відмінністю вихідних позицій його дослідників, з іншого. Тому дослідження проблеми образного значення слова вимагає з’ясування самого поняття “образність” або “образне значення слова”. Множинність трактувань образності зумовлена й тим, що “у ній оприявлюється онтологія номена (філософський аспект), актуалізується мислеобраз (психологічний аспект), а сама образність матеріалізується у мовній одиниці, тому її кваліфікують як лінгвістичну категорію. Перехресцюючи філософські (проблеми буття), психологічні (форми мислення) та вербальні (мовні ресурси) виміри, образність найменування є актом інтеракції екстралінгвальної та омовленої дійсності” [10].

У розв’язанні проблеми визначення статусу образності особливий інтерес викликає точка зору М.С. Лебедевої, яка описує образність як семантичний компонент лінгвістичної категорії “імпресивність” разом із семами інтенсивності, оцінності і емотивності [8]. М.С. Лебедева вважає, що вивчення образних слів в лексико-семантичному аспекті дозволяє виокремити в їхній семантиці специфічний компонент, який є частиною конотатив-

ного аспекту лексичного значення образних слів. Цей компонент в значенні образного слова пов'язаний з інформацією про сприйняття мовцем іменованого об'єкту. Цьому компоненту притаманні деякі ознаки, що виокремлюються на основі встановлення подібності, він визначається як імпресивний компонент конотативного аспекту лексичного значення, або імпресивність. Введення терміну "імпресивність" дозволяє диференційовано описати образність як семантичний компонент і образність як спосіб номінації, за допомогою якої вона створюється в мові. Даний термін дозволяє також підкреслити і функціональну специфіку образних найменувань, в зміст значення яких входить імпресивність: служити не тільки засобом вираження відчуття мовця, але й впливати на естетичне сприйняття слухача, створювати у нього певне враження про об'єкт номінації [8].

Проблематика теорії образності засвідчує, що образність та пов'язані з нею питання реалізуються в різних наукових парадигмах, в яких образність набуває різних дефініційних визначень. Найбільш послідовним та актуальним сьогодні є розгляд образності в межах лінгвокогнітивної парадигми, що дозволяє через вивчення семантики образних мовних знаків дійти концептосфери людей, виявити національні особливості англійської мовної спільноти.

Отже, ураховуючи вищезазначене, можна вважати, що образність – це невідокремлюваний від плану змісту структурний компонент мовної одиниці, який має створене засобами мови двопланове зображення, що засноване на вираженні одного предмету через інший. Образний коимпонент позначає одне явище позамовної дійсності в асоціативному зв'язку з не тотожним позначуваному іншим явищем на основі їх реальної або уявної схожості у процесі пізнання світу й розвитку мови.

Образності притаманні певні когнітивні параметри: соціокультурний, антропометричний (суб'єктивний), аксіологічний, психолінгвістичний, семіологічний (пропозитивний), культурологічний, параметр семантичної двоплановості та параметр адресова-

ності іншій особі. Когнітивна модель утворення образності будується на парадигматичних відносинах між образним компонентом та позамовною дійсністю. Синтагматична (горизонтальна) модель образної номінації може бути представлена членуванням образного іменника-найменування особи на ядерні, диференційні і потенційні семи, які знаходяться в ієрархічних відносинах. Диференційні і потенційні семи денотативного компоненту лексичного значення слова актуалізуються у конотативному компоненті. Узагальнюючи аналіз теоретичних проблем лінгвокогнітивного дослідження мовної образності, зазначимо, що образність виникає в мові на основі такого образного представлення дійсності, яке відображає повсякденно-емпіричний, історичний та духовний досвід мовної спільноти.

3. Семантична характеристика англійських образних іменників-найменувань особи, що вербалізують концепт ХАРАКТЕР.

3.1. Кількісний аналіз емпіричного матеріалу показує, що концепт *ХАРАКТЕР* характеризується більшою номінативною щільністю в англійській картині світу, ніж інші концепти, що є складниками макроконцепту *ЛЮДИНА* (Концепт *ХАРАКТЕР* вербалізований 481 ОІНО, що становить 31% від кількості ОІНО, що об'єктивують макроконцепт *ЛЮДИНА*). Поряд з концептами *РІД ЗАНЯТЬ*, *ЗОВНІШНІСТЬ*, *ІНТЕЛЕКТ*, *СТОСУНКИ*, *СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС* концепт *ХАРАКТЕР* формує ядро образної складової макроконцепту *ЛЮДИНА*. Висока номінативна щільність концепту свідчить про те, що відповідна частина картини світу є найбільш важливою у образному світосприйнятті носіїв англійської мови.

План змісту образного складника концепту може бути репрезентований за допомогою комбінацій компаративного та посесивного фреймів [5], які можна представити у вигляді двох пропозицій:

- 1) ЩОСЬ (предмет, абстрактне поняття) є як ХТОСЬ (людина) і що має ТАКИЙ ХАРАКТЕР (схема 1)
- 2) ХТОСЬ₁ (людина, тварина) є як ХТОСЬ₂ (людина), яка має ТАКИЙ ХАРАКТЕР (схема 2).

Схема 1

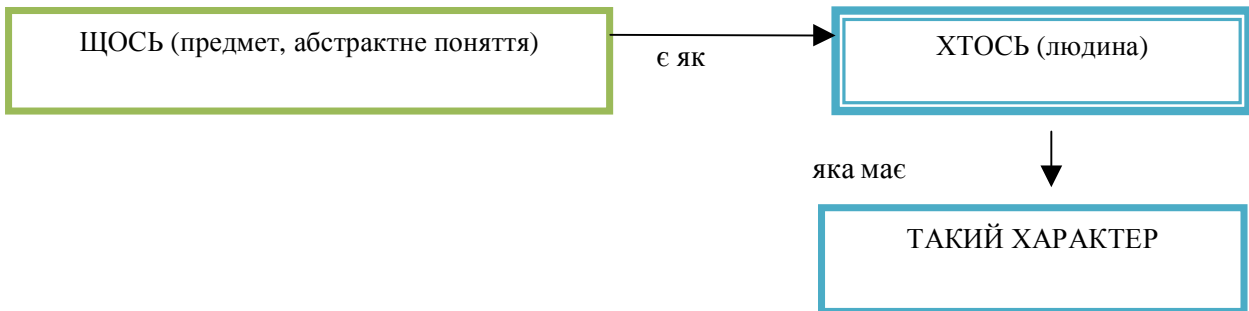
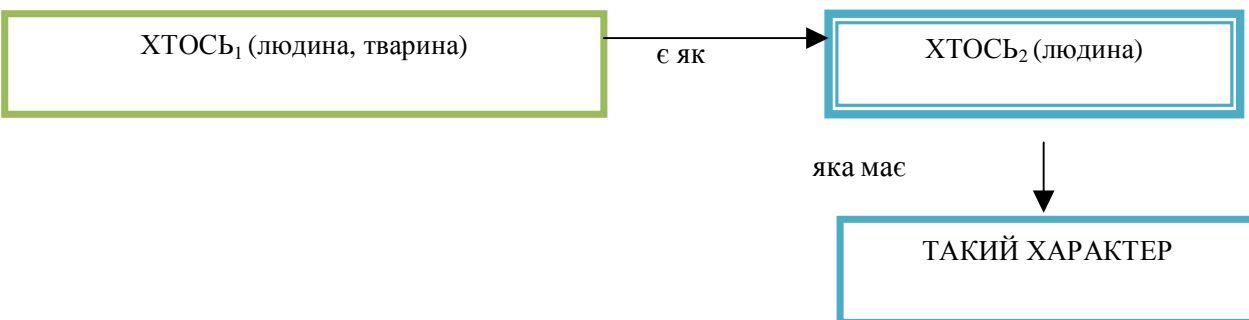
Фреймова структура образного складника концепту *ХАРАКТЕР*

Схема 2

3.2. Аналіз словникових тлумачень імені свідчить про широкий семантичний об'єм досліджуваного концепту, що підтверджується наявністю таких семантичних ознак, як “ментальні або моральні якості, які відрізняють особистість”, “індивідуальні якості”, “якості людини, які роблять її несхожою на інших”. Наприклад, *character* – “*the mental and moral qualities distinctive to an individual; a description or detailed report of a person qualities; the quality of being individual; strength and originality in a person’s nature*” [12]; *character* – “*the particular combination of qualities in a person that makes him different from others; the quality of being determined and able to deal with difficult situations*” [CALD]. У цьому контексті слушною є думка З.Д. Попової та І.А. Стерніна стосовно того, що “субстантивна фіксація концепту в мові є свідомством надійної концептуалізації явища, що є максимально абстрагованою від ситуації” [9, с. 79].

3.3. Аналіз етимології імені концепту дозволяє виокремити такі додаткові семантичні ознаки: “гравірувати, ставити тавро”, “визначна якість”. Слово *character* ‘характер’ походить від старо-фризь-

кого *caractere*, від латинського *character*, від грецького *kharakter* ‘штамп, тавро’, від *kharassein* ‘гравірувати, ставити тавро’, від *kharax* ‘заточений кілок’ [11].

3.4. Синонімами імені є лексеми *nature* ‘характер, вдача, натура’; *disposition* ‘характер, натура, вдача’; *temper* ‘вдача, характер’, *temperament* ‘темперамент’. Аналіз значень синонімів уможливує доповнення семантичного обсягу цього концепту низкою ознак: “природжені якості”, “успадковані якості”, “істотні якості”, “психічний стан людини”. Про це свідчать тлумачення синонімів імені концепту, наприклад: *nature* ‘характер, вдача, натура’ – 2) *the innate or essential qualities or character of a person; inborn or hereditary characteristics* ‘природжені або істотні якості або характер людини; природжені або успадковані характеристики’; *disposition* ‘характер, натура, вдача’ – 1) *a person’s inherent qualities of mind and character* ‘властиві розумові якості людини і характер’; *temper* ‘вдача, характер’ – 1) *a person’s state of mind seen in terms of their being angry or calm; a tendency to become angry easily; an angry state of mind* ‘психічний стан людини, який бачить-

ся як сердитий або спокійний; тенденція легко ставати сердитим; психічний стан сердитої людини'; *temperament* 'темперамент' – *constitution or habit of mind; natural disposition, personality* 'будова або склад розуму; природна вдача, особисті риси' [12]. Таким чином, ім'я концепту визначається широким семантичним обсягом і характеризується сукупністю таких семантичних ознак: "ментальні або моральні, природжені або успадковані якості, які відрізняють особистість", "індивідуальні або визначні якості людини, які роблять її несхожою на інших".

3.5. Аналіз семантики ОІНО свідчить, що образний компонент лексичного значення слова взаємодіє з емоційним, оцінним, експресивним, стилістичним компонентами конотації і є одним із засобів підвищення інформативності вербальних засобів, де необхідний сенс максимально виражений при мінімальному використанні мовних одиниць. Протісний зв'язок оцінного та образного компонентів значення свідчить те, що у номінативному полі концепту виокремлюються дві протилежні групи ОІНО на позначення негативних та позитивних рис характеру. ОІНО переважно вербалізують такі уявлення про негативні риси характеру: нікчемність (*stink pot* 'сморідний казан // нікчемна людина'), жорстокість (*beast* 'звір // не по-людськи жорстока людина'), розпусність (*tom-cat* 'кіт // розпусний або сексуально агресивний чоловік'), хвастливість (*puff* 'клуб диму // хвалько'), непостійність (*grasshopper* 'коник // перен. непостійна, мінлива або легковажна людина'), дратівливість (*wildcat* 'дикий кіт // дратівлива або жорстока людина, часто жінка'), вибагливість (*maggot* 'примха // вибаглива або примхлива людина'), жадібність (*gannet* 'олуша // жадібна людина'), консервативність (*cube* 'куб // надзвичайно консервативна людина'), дармоїдство (*bloodsucker* 'п'явка // паразит, нахлібник'), зрадливість (*serpent* 'змія // лукава або віроломна людина'), злобність (*reptile* 'плазун // людина із злобливим характером'), боязливість (*chicken* 'курча // боягуз'), пихатість (*turkeycock* 'індик // пихата людина'), хижість (*caterpillar* 'гусінь // хижа людина'), хитрість (*pie* 'сорока // хитра людина'), ледачість (*lurk* 'схованка // леда-

ча людина') та ін. Кількість позитивних рис характеру, вербалізованих ОІНО, є меншою. Як показують приклади, ОІНО вербалізують такі позитивні риси характеру як *надійність, забавність, доброчесність, енергійність, хоробрість, щедристь, відданість*, реалізуючи уявлення носіїв мови про видатні риси характеру: *shield* 'щит' // людина, яка є захистом', *swan* 'лебідь // бездоганно чиста, невинна людина', *dynamo* 'динамо // надзвичайно енергійна людина', *warrior* 'воїн // смілива, хоробра людина'.

Кількісний аналіз свідчить про превалювання образних номінацій, що втілюють існуючий стереотип про нікчемну людину. Негативні ОІНО репрезентують у мовній картині світу уявлення про оцінні лінгвокультурні критерії у суспільстві і також про мовця, який надає мотивоване образне негативне найменування іншій людині і який, спираючись на систему переваг, одночасно привласнює собі статус вшанованої людини і носія моральних норм суспільства [6]. Позитивна характеристика людини (27%), представлена образними іменниками-найменуваннями особи, майже втричі менша за групу негативних найменувань (73%), що може свідчити про той факт, що позитивні риси сприймаються як норма і на них увага не концентрується, а відразлива риса характеру не залишає людину байдужою й увага на ній фіксується частіше, що співпадає із думкою Н.Д.Аругюнової [1], О.Л.Бессонової [2], О.М. Вольф [3].

3.6. Для лексикографічної фіксації образного компонента лексичного значення слова використовуються:

- позначки *fig., transf., transf. & fig.*, які безпосередньо вказують на наявність образного компонента у структурі лексичного значення слова;
- емоційно-оцінні позначки *derog., contempt., abusive*, які імпліцитно вказують на наявність образного компонента у семантиці мовної одиниці;
- позначки *colloq., slang*, які вказують на стилістичну маркованість лексичної одиниці.

У такий спосіб лексикографічна традиція віддзеркалює факт щільного взаємозв'язку образного компонента лексичного значення слова з іншими компонентами конотації.

Як показують результати аналізу, найчисельнішою є група іменників (63%), образний компонент яких імпліцитно фіксується у лексикографічних джерелах. Відсутність позначки може свідчити про те, що образний компонент сприймається як сталий та як такий, що не потребує лексикографічної фіксації і підкреслює статус „окремого значення” слова. Крім того, такі ОІНО зазвичай утворені на базі номінативних метафор і семантично самостійні. Відповідно, експліцитно зафіксована образність може розглядатися як така, що не є остаточно закріпленою за лексичною одиницею і потребує позначання. Цією позначкою марковано 84 ОІНО (17% від загальної кількості ОІНО, що вербалізують концепт *ХАРАКТЕР*).

3.7. Механізм утворення образності будується на семантичному потенціалі слова, який можна представити у вигляді семантичної парадигми, тобто низки ЛСВ слова, які зберігають зв'язок між значеннями. Одним із ЛСВ слова є образний варіант, план змісту якого має двопланове зображення, засноване на номінації людини через предмет, живу істоту, абстрактне поняття. Образний ЛСВ слова ґрунтується на потенційних та диференційних семах, що актуалізуються при номінації людини. Семи розрізняються своєю роллю в структурі значення слова і місцем в ієрархії даного значення.

Як свідчить кількісний аналіз, на першому місці знаходиться група іменників-найменувань особи, образний компонент яких ґрунтується на потенційній семі (Г.І.Кустова вживає термін *імплікативний потенціал значення* [7]). Менш численною виявилася група ОІНО, образний компонент яких ґрунтується на диференційній семі: *wasp* – “*a stinging hymenopterous social insect // fig. a person characterized by irascibility and persistent petty malignity*”. У наведеному прикладі ономаціологічну базу образності утворює диференційна сема початкового значення іменника-найменування особи *stinging* ‘жаляча’, яка характеризує людину за образом дії та ступенем інтенсивності ‘постійно дратівлива і злобна людина’. Таким чином, образний компонент іменників-найменувань особи ґрунтується

на потенційній (78% ОІНО) та диференційній ознаці (22% ОІНО), тобто ОІНО концепту зберігають базове значення слова і реалізують імплікативний потенціал лексеми-джерела.

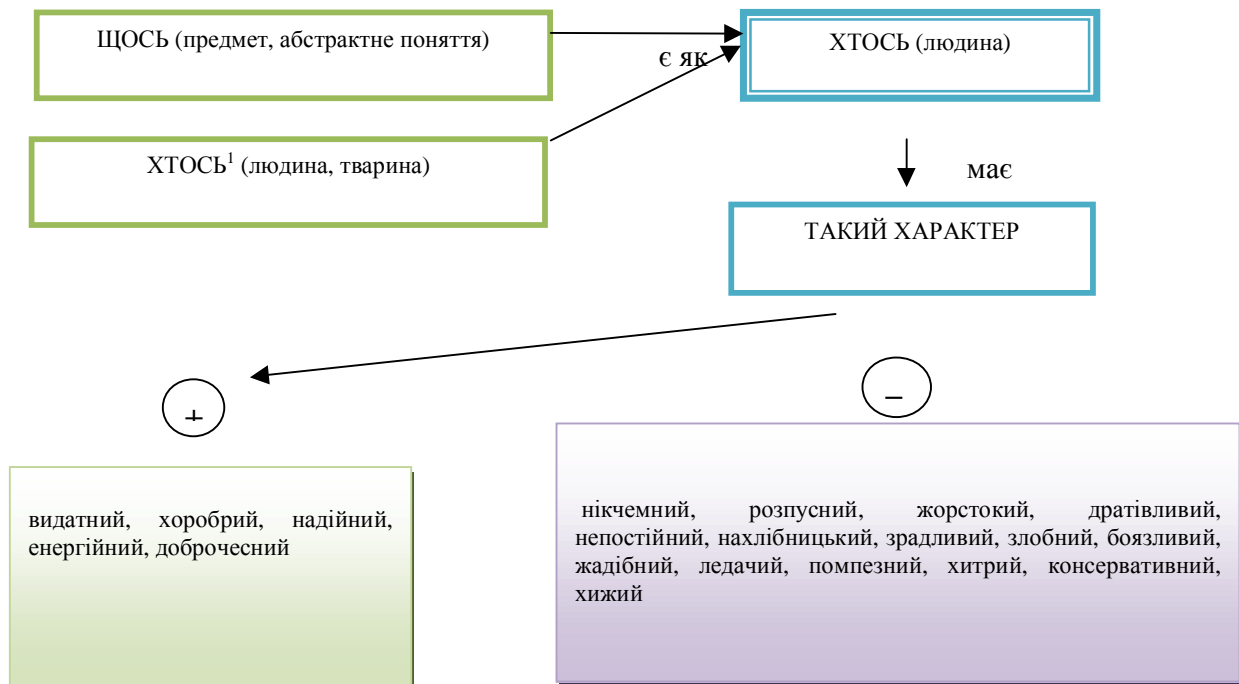
Розвиток значення ОІНО, що вербалізують концепт *ХАРАКТЕР*, здійснюється у напрямку його розширення, семантичний зсув відбувається, головним чином, у пейоративному напрямку: *sieve* – “*a utensil used to separate the coarser from the finer particles, to strain solids from a liquid // fig. a person unable to keep secret*” [12]. Як показує приклад, нейтральна лексична одиниця ‘сито’ або ‘приладдя’ змінюється на негативне позначення ‘язиката людина’.

Образне значення ОІНО, що репрезентують концепт *ХАРАКТЕР*, переважно виникає у результаті такого типу переносу, який охоплює метафору, синестезію та функціональний перенос. Для даного концепту головними типами регулярного метафоричного переносу виявилися “предмет > людина”, “тварина > людина”, “людина > людина”. У переважній більшості ОІНО (95%) відбувається регулярний метафоричний перенос за типами “предмет > людина”, “тварина > людина”, наприклад: *wallflower* – “1) *a Mediterranean plant naturalized on old walls, rocks* 2) *a woman sitting out at a dance for lack of partners. Now also, a person who receives no attention; a shy or awkward person. colloq.*”, *hog* – “1) *domesticated pig* 6) *a coarse, inconsiderate person*” [12]. Периферійним виявився тип “людина > людина”: *turk* ‘турок’ – *a person of Turkish descent // a cruel, tyrannical person* [12].

3.8. Аналіз імені концепту, етимології імені, синонімів, значень ОІНО, що його вербалізують, свідчить про широкий семантичний об'єм, притаманний образному складнику концепту *ХАРАКТЕР*, що відбивається у його номінативній щільності. Семантика імені є нейтральною, але аналіз семантичних ознак свідчить про різноманітну конотативну забарвленість образного складника концепту. Образний зміст концепту може бути відображеним у модифікованій фреймовій структурі значення концепту (схема 3).

Модифікована фреймова структура образного складника концепту *ХАРАКТЕР*

Схема 3

ОІНО віддзеркалюють у мовній картині світу своєрідність національної свідомості, що відбивається у особливостях вербалізації образної складової концепту *ХАРАКТЕР*. ОІНО вербально моделюють національно-специфічний характер мовної особистості та відображають специфіку сприйняття англосовієтською лінгвокультурною спільнотою норми та відхилення від норми. З цієї точки зору образний компонент становить синергетичну відповідність між мовою і суспільством та відкриває відповідні перспективи подальшого аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека : монография / Н.Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 895 с. 2. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.Л. Бессонова. – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2003. – 463 с. 3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки : монография / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 229 с. 4. Голубовська І.О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу „царство тварин” / І.О. Голубовська. // Мовознавство. – № 6. – 2003. – С. 61-68. 5. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: прин-

ципы концептуального моделирования / С.А. Жаботинская. // Лингвистичні студії. – Вип.2. – Черкаси: Сіач. – 1997. – С. 3-11. 6. Карасик В.И. Оценочная мотивировка, статус лица и словарная личность / В.И. Карасик // Филология - Philologica. Краснодар, 1994. – № 3. – С. 2-7. – Режим доступа: <http://www.vspu.ru/~axiology/vik/vikart1.htm>. 7. Кустова Г.И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения : монография / Г.И. Кустова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 472 с. 8. Лебедева М.С. Образные аспекты семантики имени существительного в современном английском языке: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. филол. наук: 10.02.04 “Германские языки” / М.С. Лебедева. – М., 1981. – 28 с. 9. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика: монография / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток - Запад, 2007. – 314 с. 10. Стефурак Р.І. Асоціативно-образний потенціал внутрішньої форми слова у поетичному тексті (на матеріалі української поезії 60–90 років ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 “Українська мова” / Р.І. Стефурак. – Івано-Франківськ, 2003. – 24 с. 11. Douglas Harper Online Etymological Dictionary of the English Language – Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>. 12. The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. Fifth edition. – New York: Oxford University Press Inc., 2002. – 3750 p.

© О.Л. Бессонова, О.Ф. Пефтієва, 2010

УДК 811.111'42

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗОВОЇ БАЙКИ

Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук, О.М. Гончарук (Харків)

У статті розглядаються підходи до когнітивного аналізу текстів англійської прозової байки. Розроблено методику опису текстових концептів англійської прозової байки. Представлені табличні фреймові схеми для детальної фреймової презентації текстових концептів. Піднімається питання вживання мовленнєвих стратегій і ролі, яку вони відіграють у когнітивному аналізі текстів англійської прозової байки. Досліджується застосування основних кодів до текстів англійської прозової байки: сатиричного та інакомовного (алегоричного).

Ключові слова: байка, код, мовленнєва стратегія, текстовий концепт, фрейм.

Л.С. Піхтовнікова, О.М. Гончарук. Лингвокогнитивный аспект исследования англоязычной прозаической басни. Статья рассматривает подходы к когнитивному анализу текстов англоязычной басни. Разработана методика описания текстовых концептов англоязычной басни. Представлены табличные фреймовые схемы для подробной фреймовой презентации текстовых концептов. Поднимается вопрос употребления речевых стратегий и роли, которую они играют в когнитивном анализе текстов англоязычной прозаической басни. Изучается использование основных кодов для текстов англоязычной басни: сатирического и иносказательного (аллегорического).

Ключевые слова: басня, код, речевая стратегия, текстовый концепт, фрейм.

L. Pikhtovnikova, O. Goncharuk. The Linguocognitive Aspect of Research of English Prose Fables. The ways of cognitive analysis of English fable texts are considered in the article. The methods of English fable text concepts description are devised. Tabular frame schemes for detailed frame presentation of text concepts are offered. The question of application of speech strategies and their role in cognitive analysis of English prose fable texts is risen. The use of the main codes (satirical and allegorical) for English fable texts are studied.

Key words: a code, a fable, a frame, a speech strategy, a text concept.

Об'єктом дослідження є тексти англійських байок. Предмет дослідження складає лінгвокогнітивний аспект англійської байки. Актуальність обумовлена необхідністю системної розробки когнітивного аспекту англійської байки.

Лінгвокогнітивний аспект дослідження тексту полягає у виявленні структури знань у даному тексті, операцій упізнання інтенцій автора тексту, засобів інтерпретації та оцінки текстової інформації. Лінгвокогнітивний аспект того чи іншого типу тексту включає в себе вивчення концептів тексту, фреймове представлення знань, інформаційну наповненість тексту.

Вище згадані фактори у своїх роботах досліджували М. Мінський, О.А. Ляшик, С.М. Корінь, Н.А. Оніщенко, Ю.Л. Главацька, Я.В. Мукатаєва, Н.С. Ольховська.

У відомій нам фундаментальній роботі, спеціально присвяченій лінгвокогнітивному аспекту англійської байки, розглянуто когнітивну сутність КО-

МІЧНОГО, але не враховано ключову когнітивну роль текстових концептів, їх фреймового представлення і способів наповнення тексту інформацією [3].

Концепт являє собою когнітивне явище, зміст якого полягає в наступному. Концептуалізація – це когнітивно-семантичний процес перетворення зовнішніх одиниць у внутрішні за допомогою правил ментальної трансформації. Це процес структуризації знань та досвіду, який приводить до створення концептів [7, с. 20–21].

“Концепт розглядають як інформаційну структуру свідомості, різносубстратну, певним чином організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого... Ядром концепту є поняття, фіксоване у вигляді пропозиційних структур і позначене певною номінативною одиницею. Концепт зароджується в процесі пізнавальної діяльності, відображає й узагальнює

досвід людини й інтеріоризовану її свідомістю дійсність, підводячи інформацію під певні вироблені суспільством категорії та класи” [8, с. 256].

Базуючись на наведених загальноприйнятих визначеннях концепту і на попередніх роботах, присвячених концептам художніх текстів [4; 5; 6], можемо виробити власний підхід до когнітивного аналізу текстів байки.

Вибір назви концепту за нашими спостереженнями пов’язаний з інтерпретацією тексту. Назва концепту повинна коротко відображати увесь його семантичний об’єм і одночасно сприяти членуванню цього об’єму на основні атрибути. Надмірна інформація у назві концепту небажана: в базовому членуванні враховується лише той мінімум атрибутів, без яких він перестає відображати об’єкт описування (див. також: [5, с. 117]).

Для когнітивного аналізу представлення знань у тексті байки ми обираємо ТЕКСТОВІ концепти, тобто ті, які безпосередньо пов’язані зі змістом даного, конкретного тексту. Саме цей рівень в ієрархії концептів допускає їх параметризацію і подальший їх прагматичний, когнітивний і стилістичний аналіз. Наведемо для порівняння: наприклад, у відомій байці І.А. Крилова “Лебедь, Рак и Щука” основним текстовим концептом можна вважати концепт РОЗБРИД. Його атрибутами є “несумісні характеристики дійових осіб” і “результат”. Подібне розчленування на атрибути і є одним із видів параметризації.

У єдності лінгвопрагматики та когнітології нас цікавлять не загальні судження про можливість вербальної реалізації того чи іншого концепту, а визначення конкретних авторських мовленнєвих стратегій і особливостей вживання авторських сагіричних кодів для створення концептів.

Уточнимо методику найменування текстових концептів і їх атрибутів. Очевидно, що ці найменування виникають із інтерпретації текстів і залежать від способів такої інтерпретації.

Інтерпретація являє собою філологічну техніку, представлену сукупністю прийомів, способів, методів виявлення значень, змісту тексту. Формами інтерпретації є переказ як різною мірою деталізований виклад змісту тексту, резюме, анотація, ре-

ферат, інтертекстовий діалог як використання вихідного тексту для створення нового шляхом критичного аналізу, схвалення, полеміки (відзив, рецензія, критична стаття, тощо) [8, с. 190].

Для дослідника, який дає найменування текстовому концепту, необхідно вкласти у назву наступні характеристики: а) стислість (одне слово або дуже коротка фраза); б) змістовність (максимально можлива передача змісту тексту; таким чином, найменування концепту має ознаки резюме); в) модальну оцінку змісту тексту (таким чином, найменування концепту має ознаки відзиву про зміст тексту). Все сказане вище відноситься і до найменування атрибутів концепту.

Параметризовані текстові концепти (ті, що допускають розчленування на атрибути) відносно легко можуть бути представлені у вигляді фреймових схем. Фреймова схема будь-якої конфігурації є зручним наочним наведенням знань, які складають суть концепту. Фреймова схема полегшує розуміння структури знань, оскільки конфігурація фрейма адекватна способу розміщення в свідомості людини.

Фреймові схеми, застосовані, наприклад, у роботі Ю.Л. Главацької, безпосередньо пов’язані з роботами М. Мінського; вони графічно показують зв’язок компонентів [3, с. 165, 167]. Але це ми вважаємо недостатньо продуктивним по причині їх складності й у зв’язку з тим, що графічна презентація зв’язків не дає відповіді про саму суть та інформаційне походження цих зв’язків. Інакше кажучи, неможливо прослідкувати онтологію, джерело інформації про кожен вузол (слот) фрейму. Графічне представлення зводить подібний фрейм лише до простої семантичної мережі.

За нашою думкою, найпростішою і найпродуктивнішою для розуміння структури знань і для аналізу є таблична фреймова схема. Подібні схеми застосовані до аналізу текстових концептів у попередніх роботах [6, с. 50–57; 5, с. 126–133; 4, с. 103–106].

Отже, для наших цілей будуть вживатися табличні фреймові схеми, більш прозорі в застосуванні і більш продуктивні у вирішенні завдань у лінгвопрагматичному і лінгвокогнітивному ракурсі.

Концепт у всій його повноті, певна річ, не може бути укладений в жодну схему. Однак понятійне, логічне ядро концепту у фреймову структуру вкласти можливо, оскільки фрейм був спеціально винайдений для структуризації чуттєвих і логічних знань, і ця структура максимально відповідає людській психології.

У фреймовій структурі представляється лише мінімальний набір атрибутів і ознак концепту, без яких він перестає бути концептом. У розширеному варіанті фрейму атрибути і ознаки можуть додаватися. В будь-якому випадку структуру фрейму можна представити у вигляді наступної таблиці [2, с. 24–25].

Таблиця 1

Назва фрейму

Назва слоту	Значення слоту	Спосіб отримання знань про значення	Приєднана процедура

Дана таблиця відображає структуру фрейму із будь-якої сфери знань. Для наших цілей ми будемо ототожнювати слоти з атрибутами концептів, назву фрейму – з назвою концепту, значення слотів – з ознаками концептів. Змістова трактовка “способу отримання знань” і “приєднаної процедури” міститься в наступних роботах [6, с. 50–57; 5, с. 126–133; 4, с. 103–106].

Спосіб отримання знань у сучасній інженерії знань складається з трьох варіантів (ми наводимо ті, які цікавлять нас у наших дослідженнях): знання про значення слоту (ознаки атрибуту концептів) отримані від фрейму-зразка. Іншими словами, такий спосіб означає, що адресату відомі інші концепти, які пояснюють даний атрибут, і ці концепти також мають фреймову структуру (фрейм-зразок); знання отримані через наслідування властивостей від більш загального фрейму. Іншими словами, концепт, який досліджується, міститься в іншому концепті, який має більший семантичний об’єм; знання із бази даних; знання отримані через приєднану процедуру. У комп’ютерній інженерії знань приєднана процедура завжди є такою, що алгоритмізується, в інших науках – не завжди, але обов’язково психологічно усвідомленою. У лінгвістиці такою процедурою цілком може бути, наприклад, операція порівняння двох номінантів, яка виконується за допомогою тропів [5, с. 125–126].

У будь-якому випадку приєднана процедура є дією (фізичною дією або наміром персонажу, мен-

тальною дією, оцінкою читача), під час якої виникають нова інформація, знання про атрибут концепту. Наприклад, у згаданій вище байці І.А. Крилова приєднаною процедурою є дії персонажів (тягнучь віз у різних напрямках), які актуалізують інформацію про їх несумісні характеристики.

Застосування стійких мовленнєвих стратегій у конкретному типі тексту є однією з головних лінгвопрагматичних характеристик даного типу тексту. Мовленнєва стратегія виражає і реалізує інтенції автора, які є індивідуальними за своїм задумом, але підкорені структурі, стилю та іншим традиціям даного типу тексту. На наш погляд, і виходячи з ряду робіт, головними складовими авторської мовленнєвої стратегії є способи надання ідеям, образам, концептам переконливості (тобто каузальності або її видимості), застосування авторських кодів і композиційні способи надання упізнаваності даному типу тексту.

У різних типах текстів використовуються варіативні способи надання переконливості. В науково-технічних текстах – це логічне обґрунтування, в публіцистиці – полемічність, у сатири – гіперболізація та ін., у байці – сполучення сатири й алегорії; взагалі, для художніх текстів характерне застосування авторських кодів, про які ми скажемо більш детально пізніше. Мовленнєві стратегії, які забезпечують дані способи, обов’язково, в тій чи іншій мірі спираються на фонові знання, архетипи, менталітет адресату, і таким чином зачіпають ме-

ханізми когнітивного проектування (мапування) знань адресата на текст.

Композиційні способи надання упізнаваності даному типу тексту також входять до компетенції мовленнєвих стратегій. Специфічні структурні зв'язки, характерні для даного типу тексту, як в аспекті архітектоніки, так і в змістовому аспекті, можуть забезпечуватись вербальними маркерами, надфразовою єдністю, зовнішніми, інтертекстуальними зв'язками. Все це розмаїття забезпечують певні мовленнєві стратегії, які складають упізнавану архітектуру тексту.

Окремо необхідно сказати про коди, які використовуються в мовленнєвих стратегіях. Прийнято вважати, що код застосовується для зручності передачі інформації; у деяких випадках, але не завжди, його використання пов'язане з шифруванням повідомлення або з істотним стисненням інформації. У будь-якому випадку це певна трансформація інформації в іншу знакову систему, більш відповідну конкретній ситуації. Код може лінійно відображати початкову знакову систему, але зустрічається і нелінійне відображення, навіть таке, яке використовує властивості інтертекстуальності. На відміну від технічного вживання кодів, код у художньому тексті не має явно вираженого ключа; останній завжди сам підбирає читач, спираючись на фонові знання, інтуїцію і традиції даного художнього жанру (див. також [5, с. 97]).

“Код являє собою систему знаків і правил їх з'єднання для передачі повідомлення через відповідний канал. Природна мова є головним, але не єдиним кодом літератури. Інші коди відіграють переважно допоміжну роль і передаються у літературі через мовний код; такі, наприклад, коди звичаїв та етикету, коди символів, притаманні тій чи іншій поетиці, коди інших видів мистецтв” [1, с. 27].

У байці ми вивчаємо основні коди – сатиричний та інакомовний (алегоричний), які притаманні більшості цих текстів. Структури сатиричного та інакомовного кодів достатньо чіткі і піддаються розгляданню з когнітивної і прагматичної точок зору.

В когнітивному аспекті текстові концепти байок акумулюють у собі увесь зміст тексту і одно-

часно допускають параметризацію (розкладання на окремі атрибути). В свою чергу, виявляється можливим інтерпретувати зміст, значення цих атрибутів і виявити джерело знань про ці значення. Цінність такого аналізу текстів байок міститься ще і в тому, що фреймова схема дозволяє виявити і такі глибокі шари концепту, які не відображені в моралі байки, а знаходяться в плані змісту глибше будь-якої дидактики.

Фреймовий аналіз виявляється зручним інструментом для виявлення загальних і конкретних характеристик байки, таких як образ-символ байки, пов'язаний з алегоризацією, механізм комічного в когнітивному аспекті. Наведемо приклади текстів байок, де продемонстровані дані характеристики.

1. Байка Джеймса Тербера “*The Scotty Who Knew Too Much* [9, с. 27]”:

Several summers ago there was a Scotty who went to the country for a visit. He decided that all the farm dogs were cowards, because they were afraid of a certain animal that had a white stripe down its back. ‘You are a pussy-cat and I can lick you,’ the Scotty said to the farm dog who lived in the house where the Scotty was visiting. ‘I can lick the little animal with the white stripe, too. Show him to me’. ‘Don’t you want to ask any questions about him?’ said the farm dog. ‘Naw,’ said the Scotty. ‘YOU ask the questions.’ So the farm dog took the Scotty into the woods and showed him the white-striped animal and the Scotty closed in on him, growling and slashing. It was all over in a moment and the Scotty lay on his back. When he came to, the farm dog said, ‘What happened?’ ‘He threw vitriol,’ said the Scotty, ‘but he never laid a glove on me.’

A few days later the farm dog told the Scotty there was another animal all the farm dogs were afraid of. ‘Lead me to him,’ said the Scotty. ‘I can lick anything that doesn’t wear horseshoes.’ ‘Don’t you want to ask any questions about him?’ said the farm dog. ‘Naw,’ said the Scotty. ‘Just show me where he hangs out.’ So the farm dog led him to a place in the woods and pointed out the little animal when he came along. ‘A

clown,' said the Scotty, 'a pushover,' and closed in, leading with his left and exhibiting some mighty fancy footwork. In less than a second the Scotty was flat on his back, and when he woke up the farm dog was pulling quills out of him. 'What happened?' said the farm dog. 'He pulled a knife on me,' said the Scotty, 'but a least I have learned how you fight out here in the country, and now I am going to beat YOU up.' So he closed in on the farm dog, holding his nose with one front paw to ward off the vitriol and covered his eyes with the other front paw to keep out the knives. The Scotty couldn't see his opponent and he couldn't smell his opponent

and he was so badly beaten that he had to be taken back to the city and put in a nursing home.

Moral: It is better to ask some of the questions than to know all the answers.

У якості назви основного текстового концепту можна запропонувати “Самовпевнене невігластво”. Тоді атрибутами концепту будуть:

- 1) реальне співвідношення сил і можливостей у тваринному світі;
- 2) неадекватна оцінка зовнішнього світу;
- 3) неадекватна поведінка;
- 4) людські характеристики персонажів-тварин (алегоризація).

Фреймова схема концепту має наступний вигляд.

Таблиця 2

Фреймова схема концепту САМОВПЕВНЕНЕ НЕВІГЛАСТВО

Атрибути	Значення атрибутів	Джерело знань про значення	Приєднана процедура
Реальне співвідношення сил і можливостей у тваринному світі	Закладено природою	Фонові знання читача	-----
Неадекватна оцінка зовнішнього світу	Представлення про легкі перемоги; ігнорування підказок	Текст	Імпліцитна оцінка персонажем своєї сили і чужої слабкості
Неадекватна поведінка	Вихваляння і поразка	Текст	Змальовані факти поразок, які свідчать про вихваляння
Людські характеристики персонажів-тварин (алегоризація)	Невігластво, самовпевненість; особливе знаряддя слабких (алегорія голок дикобраза, їдких речовин скусна)	Конвенціональні знання читача про поведінку і риси характеру тварин	Оцінка-порівняння читачем характеристик людей і тварин

З'ясування джерел знань про значення атрибутів концепту актуально для розуміння того, над якою інформацією проводяться когнітивні операції для створення семантичного об'єму концепту. В цьому відношенні раціональну роль відіграють усі приєднані процедури.

Інформація про атрибут “людські характеристики персонажів-тварин” виникає із ментальної дії читача (зіставлення властивостей людини з конвенціонально-обумовленими властивостями тварин). Як деяка дія (ментальна), оцінка підпадає під

наше визначення приєднаної процедури, тому вона й вважається такою.

Інформація про значення атрибуту “неадекватна поведінка” також виникає із опису в тексті поразок персонажу (фізична дія), звідки читач робить висновок про самовпевненість і невігластво персонажу. Такий висновок є проста когнітивна операція відновлення причини за її наслідками.

Інформація про атрибут “неадекватна оцінка зовнішнього світу” також впливає з даної імпліцитної (тобто тієї, що мається на увазі) оцінки персонажем

свої сили і чужої слабкості. Оцінка також є дія, тому вона може вважатись приєднаною процедурою.

Насичення концепту інформацією, збільшення його семантичного об'єму через атрибути має свою специфіку. В принципі, основний текстовий концепт даної байки отримує достатнє наповнення, відображене у фреймовій схемі, щоб виразити авторську мораль:

It is better to ask some of the questions than to know all the answers.

Однак, байка не зводиться лише до своєї дидактичної функції. Нерідко у байці присутня й сатира, і в обов'язковому порядку – образ-символ, який має самостійну художню цінність. Як уже згадувалось, з когнітивної точки зору необхідною умовою комічності тексту є суперечливість і навіть несумісність атрибутів концепту. У тексті, що аналізується, це очевидно: значення другого і третього атрибутів суперечить значенню першого.

2. Байка Джеймса Тербера *“The Fairly Intelligent Fly”* [9, с. 11]:

A large spider in an old house built a beautiful web in which to catch flies. Every time a fly landed on the web and was entangled in it the spider devoured him, so that when another fly came along he would think the web was a safe and quiet place in which to rest. One day a fairly intelligent fly buzzed around above the web so long without lighting that the spider appeared

and said, “Come on down.” But the fly was too clever for him and said, “I never light where I don't see other flies and I don't see any other flies in your house.” So he flew away until he came to a place where there were a great many other flies. He was about to settle down among them when a bee buzzed up and said, “Hold it, stupid, that's flypaper. All those flies are trapped.” “Don't be silly,” said the fly, “they're dancing.” So he settled down and became stuck to the flypaper with all the other flies.

Moral: There is no safety in numbers, or in anything else.

Назвою основного текстового концепту можна запропонувати “Плоди компетентності”. Тоді атрибутами концепту будуть:

- 1) межі компетентності персонажу;
- 2) наслідки компетентності;
- 3) людські характеристики персонажів-тварин (алегоризація).

На наш погляд, концепт, що описується, не має значної глибини і багатшаровості. Компетентність персонажу зводиться до його наслідування собі подібних, а плоди компетентності (персонаж прилип там, де й усі) відображені сатирично, але така сатира не має соціальної складової. Таким чином, семантика концепту не відображає глобальних характеристик соціуму, не критикує їх. Фреймова схема концепту виглядає наступним чином.

Таблиця 3

Фреймова схема концепту ПЛОДИ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Атрибути	Значення атрибутів	Джерело знань про значення	Приєднана процедура
Межі компетентності персонажу	Компетентність обмежена наслідуванням собі подібних	Текст	Описано наслідування персонажу
Наслідки компетентності	Уникання однієї небезпеки і ігнорування іншої	Текст	Оцінка персонажем своєї безпеки
Людські характеристики персонажів-тварин (алегоризація)	Бездумне наслідування, яке є лише ерзацем безпеки	Конвенціональні знання читача про поведінку і риси характеру тварин	Оцінка-порівняння читачем характерів людей і тварин

Приєднані процедури відображені вище в таблиці, вони являють собою ментальні дії персонажу (наслідування, оцінка). Визначені дії породжують у тексті нову інформацію, яка насичує концепт.

3. Байка Джеймса Тербера "The Little Girl and the Wolf" [9, с. 3].

One afternoon a big wolf waited in a dark forest for a little girl to come along carrying a basket of food to her grandmother. Finally a little girl did come along and she was carrying a basket of food. «Are you carrying that basket to your grandmother?» asked the wolf. The little girl said yes, she was. So the wolf asked her where her grandmother lived and the little girl told him and he disappeared into the wood.

When the little girl opened the door of her grandmother's house she saw that there was somebody in bed with a nightcap and nightgown

on. She had approached no nearer than twenty-five feet from the bed when she saw that it was not her grandmother but the wolf, for even in a nightcap a wolf does not look any more like your grandmother than the Metro-Goldwyn lion looks like Calvin Coolidge. So the little girl took an automatic out of her basket and shot the wolf dead.

Moral: It is not so easy to fool little girls nowadays as it used to be.

Назвою основного текстового концепту можна запропонувати "Компетентність". Атрибути у даного концепту будуть наступні:

- 1) інтереси першого персонажу;
- 2) інтереси другого персонажу;
- 3) знання першого персонажу;
- 4) знання другого персонажу.

Фреймова схема концепту має наступний вигляд.

Таблиця 4

Фреймова схема концепту КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Атрибути	Значення атрибутів	Джерело знань про значення	Приєднана процедура
Інтереси першого персонажу	Виконати завдання; дотриматись власної безпеки	Текст	Розправа з другим персонажем за допомогою зброї
Інтереси другого персонажу	Пообідати першим персонажем	Текст	-----
Знання першого персонажу	Знання про небезпеку з боку другого персонажу	Інтертекстуальні знання із казки-прототипу	-----
Знання другого персонажу	Обмежені його природою	Інтертекстуальні знання із казки-прототипу	-----

Приєднана процедура, тобто фізична дія персонажу (убивство Вовка за допомогою автомату), створює багато нової інформації, яка насичує концепт. По-перше, ця дія змінює сподівання читача, вихованого на класичній казці Ш. Перо. По-друге, дана процедура сприяє розумінню того, що текст байки частково відходить від прототипу, і таким чином акцентується його інтертекстуальність. По-третє, стає зрозуміло, що текст байки є пародія на класичну байку.

4. Байка Амброза Бірса "The Tyrant Frog" [10].

A Snake swallowing a frog head-first was approached by a Naturalist with a stick.

«Ah, my deliverer,» said the Snake as well as he could, «you have arrived just in time; this reptile, you see, is pitching into me without provocation.»
«Sir,» replied the Naturalist, «I need a snakeskin for my collection, but if you had not explained I should not have interrupted you, for I thought you were at dinner.»

Назвою основного текстового концепту можна запропонувати "Полювання по-джентльменськи".

Атрибути у цього концепту будуть наступні:

- 1) істинні цілі персонажів;
- 2) ввічлива брехня першого персонажу;

3) ввічлива брехня другого персонажу.
Фреймова схема концепту має наступний вигляд.

Таблиця 5

Фреймова схема концепту ПОЛЮВАННЯ ПО-ДЖЕНТЛЬМЕНСЬКИ

Атрибути	Значення атрибутів	Джерело знань про значення	Приєднана процедура
Істинні цілі персонажів	Ціль першого персонажу – полювання на жабку, другого – полювання на змію	Текст	Поїдання жабки змією Бажання Натураліста мати шкіру змії
Ввічлива брехня першого персонажу	Змія стверджує, що на неї напала жабка	Текст	-----
Ввічлива брехня другого персонажу	Натураліст дякує змії за повідомлення і стверджує, що не став би переривати її обід, якби це був обід, а не напад жабки	Текст	-----

Приєднана процедура у даній фреймовій схемі відіграє ключову роль для розуміння суті байки, тобто створює подвійне заперечення істинних змістів, яке, можливо, не одразу зрозуміло. Приєднана процедура виражає реальні дії (поїдання жабки, бажання мати шкіру змії). На ці дії накладається брехня з метою приховати їх зміст. А саме, Змія заперечує свій обід, заперечує, що жабка – її жертва. Натураліст удає, що погоджується з цими запереченнями. В результаті такої конвенції про подвійне заперечення зміст цілей персонажів не змінюється (Змія прагне спастися, Натураліст – заволодіти її шкірою). Інакше кажучи, в результаті ввічливої брехні персонажів нічого не змінюється: все залишається таким же, як якщо б вони демонстрували відвертість. Таким чином, у байці висміюється не лише вивертність Змії, але, насамперед, фальшива ввічливість, яка не знімає антагонізму.

Проведений аналіз текстів байок виявляє системні відношення між текстом, семантичним об'ємом його концептів і образів-символів байки. По-перше, семантичний об'єм текстових концептів корелює з семантичним об'ємом образів-символів. При цьому концепт більше відображає мораль,

дидактику байки, а образ-символ – її художні позитивні якості.

Викладене вище показує, що дослідження когнітивного аспекту байки, як і інших типів тексту, можна дистанціювати від чисто описових, характерних навіть для робіт, які використовують у лінгвістиці апарат фреймового аналізу. Занадто ускладнена схематика подібних досліджень затьмарює просту суть структури концептів і можливість їх параметризації, ускладнює розуміння джерел знань про концепти, не дозволяє простежити їх онтологію. Даних недоліків позбавлені табличні фреймові схеми, які ми застосовуємо у роботі для дослідження концептів байки. Недоліком же табличних фреймових схем можна вважати те, що вони придатні лише для аналізу поняттєвого ядра концепту, але оминають його ціннісний і перцептуальний шар. Однак, елемент конструктивізму в аналізі ядра концепту вносить такий же конструктивізм і в більш широке його дослідження. Таблична фреймова схема, яка була застосована до будь-якого ментального об'єкту, у повній мірі відображає когнітологію цього об'єкту, тобто процес і засоби отримання, збереження, обробки і використання знань про даний об'єкт.

Використання фреймового аналізу як бази для вивчення когнітивних операцій, які лежать в основі алегоризації байки, може бути віднесено до перспектив даного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка / И.В. Арнольд. – М.: Просвещение, 1990. – 301 с. 2. Гаврилова Т.А. Базы знаний / Т.А. Гаврилова. – Питер, 2000. – 384 с. 3. Главацька Ю.Л. Композиційно-сміслова структура англійської байки: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ю.Л. Главацька. – Харків, 2008. – 223 с. 4. Коринь С.М. Метафора и ведущие концепты художественного текста / С.М. Коринь // Вестник ХНУ им. В.Н. Каразина. – Харків, 2007. –

№ 628. – С. 103–106. 5. Мукатаева Я.В. Німецький прозовий шванк: лінгвостилістичний, прагматичний та когнітивний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Я.В. Мукатаева. – Харків, 2008. – 206 с. 6. Ольховська Н.С. Прагматико-комунікативні та лінгвостилістичні характеристики драматургічних текстів Т. Бернгарда: монографія / Н.С. Ольховська // Київський міжнародний університет. – К., 2009. – 202 с. 7. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя, 2008. – 331 с. 8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2006. – 716 с. 9. Thurber J. Fables for Our Time and Famous Poems / J. Thurber. – NY: Harper & Row Publishers, 2008. – 128 p. 10. <http://en.wikipedia.org/wiki/AmbroseBierce/FantasticFables>, 2007.

© Л.С. Піхтовнікова, О.М. Гончарук, 2010

УДК 811.8:398.2:81'42

СПЕЦИФІКА ПЕРСОНАЖНИХ ОБРАЗІВ В ІНДІАНСЬКИХ ТА АФРОАМЕРИКАНСЬКИХ КАЗКАХ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

С.В. Волкова, канд. пед. наук (Херсон)

Статтю присвячено лінгвокогнітивному дослідженню специфіки персонажних образів індіанських і афроамериканських казок. Розкрито концептуальні моделі і архетипи образів тварин. Персонажі тварин розглядаються як генералізовані образи цих казок. Досліджено концептуальну основу їх загального архетипу ТРИКСТЕР.

Ключові слова: архетип, лінгвокогнітивний аналіз, образна структура, трикстер.

С.В. Волкова. Специфика персонажных образов в индианских и афроамериканских сказках: лингвокогнитивный аспект. Статья посвящена лингвокогнитивному исследованию специфики персонажных образов индианских и афроамериканских сказок. Раскрыто концептуальные модели и архетипы образов животных. Персонажи животных рассматриваются как генерализованные образы этих сказок. Исследовано концептуальную основу их общего архетипа ТРИКСТЕР.

Ключевые слова: архетип, лингвокогнитивный анализ, образная структура, трикстер.

S.V. Volkova. The Peculiarities of Images in the Tales of Indians and Afro-Americans from a Linguistic-cognitive Perspective. The article focuses on the studying the peculiarities of images in the tales of Indians and Afro-Americans from a linguistic-cognitive perspective. It aims at revealing conceptual models and archetypes reconstructed from animal images. Special attention is given to analyzing the problem of choosing the images of animals as generalizing ones and their common archetype TRICKSTER.

Key words: archetype, image structure, linguistic-cognitive analysis, trickster.

У сучасній лінгвістиці поняття “фольклор” розуміється як частина народної культури і тлумачиться як колективна, заснована на традиціях, творчість груп чи індивідів, зумовлена надіями і сподіваннями спільноти на адекватне вираження її культурної та соціальної самобутності, а фольклорні

зразки та цінності передаються як усно, так і письмово [9, с. 538].

У кожного народу є низка цінностей, що притаманні тільки йому. А дух народу та його характер найбільш повно і яскраво висвітлено в його фольклорних образах.

Актуальність нашого дослідження визначається спрямованістю сучасних мовознавчих студій на лінгвокогнітивне вивчення мовних фактів та явищ, представлених в американських фольклорних текстах і зумовлена необхідністю вивчення особливостей об'єктивації знань про світ у фольклорних образах Північної Америки.

Мета роботи полягає у лінгвокогнітивному аналізі персонажних образів індіанських і афроамериканських казок.

Об'єктом дослідження є образний простір індіанських та афроамериканських казок.

Предметом вивчення – лінгвокогнітивні особливості персонажних образів індіанських і афроамериканських казок.

Матеріалом дослідження слугували тексти індіанських і афроамериканських казок Північної Америки.

Текст казки є предметом дослідження різних наукових напрямів. Він перебуває у фокусі лінгвістичних студій, де вивчається структурний (Ю.М. Лотман, О.Ж. Греймас, К. Бремен, Х. Ясон), лінгвопрагматичний (Н.В. Мاستилко), лінгвостилістичний (Т.В. Доброніцька, О.Д. Нефьодова), лінгвокогнітивний (Н.Ф. Єремеева, Ю.В. Мамонова, К.П. Єсіпович) аспекти казки, а також літературознавства (Н.М. Ведерникова, О.М. Веселовський, Р.М. Волков) та фольклористики (В.Я. Пропп, Є.М. Мелетинський).

У руслі домінуючого когнітивного напрямку лінгвістики здійснено дослідження народної казки в аспекті семантики її образної системи, а саме, виявлено концептуальну структуру змісту образу “Чарівного” у французькій народній казці (К.П. Єсіпович), запропоновано шляхи аналізу композиційно-сислової структури чарівної казки (С.Б. Адоньєва), визначено генералізовані образи персонажів казки як базові концептуальні кванти змісту англійської народної казки (Н.Ф. Єремеева).

У дослідженні архаїчних форм фольклору висунуто положення про культурного героя як центрального персонажу африканської народної казки (Г.Тегнеус), проаналізовано проблему культурного героя у його розвитку від міфологічного персонажу до епічного героя, героя казок про тварин (Є.М. Ме-

летинський), досліджено типологію та поетику історико-епічного фольклору північно-американських індіанців (О.В. Ващенко).

Як відмічає В.М. Жирмунський суттєве місце у процесі вивчення фольклору повинно відводитися порівняльно-історичному дослідженню [6, с. 351]. Вивчаючи героїчний епос народів Сходу та Заходу, він відмічає, що збіжність ознак значною мірою пояснюється типологічними аналогіями. Як стверджує В.М. Жирмунський, сфера історико-типологічних аналогій не обмежується мотивами і сюжетами. Вона охоплює всі сторони ідеології, образності, жанрової композиції і художнього стилю творів літератури і фольклору [6, с. 108]. В.М. Жирмунський підкреслює, що епос представляє історичне минуле народу в масштабах героїчної ідеалізації. За Д.С. Лихачовим, він втілює в поетичній формі розуміння й оцінку народом свого минулого. Тому епос не мігрує і порівняно не часто запозичує сюжети й образи у інших народів [6, с. 435].

Стосовно народної казки В.М. Жирмунський вказує на те, що її спроможність переходити від народу до народу і перевтілюватися в національні форми, зберігаючи міжнародну структурну основу, обумовлена, з одного боку, зацікавленістю її змісту, чарівного або анекдотичного, відсутністю в ній спеціальних національно-історичних і географічних відношень; з іншого боку, її прозаїчною формою, що полегшує переказ з однієї мови на іншу і одночасно творчі підстановки, пов'язані з місцевим колоритом, пристосуванням до іншого національного середовища [там само].

У зіставному аспекті досліджено африканський фольклор (В.Г. Блік, А. Шателен, С.В. Келле, А. Жюно та ін.). Так, наприклад, В. Блік у своїй збірці готтентотського фольклору виявив паралелізм між африканськими та європейськими мотивами казок [7, с. 8].

З огляду на зазначене вище, аналіз лінгвістичних особливостей персонажних образів казок індіанців та афроамериканців, що є предметом даного дослідження, ми вважаємо актуальним проводити у зіставному аспекті.

Інтерпретаційно-текстовий аналіз казок індіанців та афроамериканців дозволив виявити в них спільні

та відмінні риси, що пояснюється культурно-історичними факторами: індіанці – представники аборигенних народів Північної Америки, які були вимушені відстоювати свої національні інтереси і право на вільне та самостійне життя у період прибуття на їх територію переселенців з європейських країн; натомість, африканців завозили до Північної Америки за необхідності рабської сили і вони також мріяли про вільне та самостійне життя на території цієї країни. Звідси схожість тематики у казках цих народів. Визначення відмінних рис уявляється дискусійним питанням. У казках, що аналізуються, домінують персонажні образи тварин, що є спільним, але вони мають різні типологічні ознаки, виявлення особливостей яких ми ставимо завданням нашої статті.

У цілому образи текстів казок складають систему, яка включає: словесні образи, образи-символи і персонажні образи. За Л.І. Белеховою, ми розуміємо “образ” як конкретну, чуттєво-наочну даність, “поетичний образ” як вираження ідеї, узагальнення змісту тексту і “словесний поетичний образ” як втілення образу, ідеї та змісту в мовленнєвій формі [1]. Як форма мислення та засіб пізнання образ складається задовго до появи художнього образу [там само]. Образне мислення зумовлене властивою людині здатністю співвідносити предмети та явища довколишньої дійсності одне з одним, уявляти один предмет за допомогою іншого [5, с. 4]. У фольклорному тексті ми говоримо про образи, які відбиття свідомості народу про світ, як спробу віддзеркалити те реальне, що його оточує, та передати мовою тексту те бажане, на що він очікує. Отже, фольклорний образ – це вербалізація ментальності та світорозуміння того чи іншого народу.

Лінгвокогнітивний аналіз персонажних образів казок індіанців та афроамериканців, що є метою нашої роботи, передбачає осмислення причин вибору тих чи інших тварин та розкриття механізмів їхнього втілення в образну систему казок. К. Леві-Строс характеризує цей процес як фокусування реальних характеристик тварин крізь призму міфологічної свідомості [8, с. 126]. Вказуючи на зв’язок між чуттєвим сприйняттям тварини та її якос-

тями К. Леві-Строс наголошував: “... види, наділені якоюсь знаменною рисою – формою, забарвленням чи запахом – відкривають споглядачеві те, що можна було б назвати “правом дотримання”, дозволяють постулювати, що ці видимі риси є знаком прихованих таких самих специфічних властивостей” [там само]. За результатами концептуального аналізу текстів казок, де основними персонажами є образи тварин, ми дійшли висновку, що специфікою таких казок є актуалізація схеми, моделі буття чи фрейму, пов’язаних із людиною, людським життям. Саме образи тварин мають найбільшу визначеність і постійний характер, вони “працюють” над ідеєю пом’якшення антиномій людського буття. Моделі їхньої поведінки можна проектувати на схеми діяльності людини.

Інтерпретаційно-текстовий аналіз системи образів показав, що генералізованим образом у казках індіанців є Ворон (Raven), а у казках афроамериканців – Братик Кролик (Brer Rabbit). Пояснення причини такого вибору знаходимо в енциклопедичних джерелах: “Ворон” – назва одного з ведучих племен індіанців, богоподібної істоти [12, с. 32], “Братик Кролик” – дика тварина, ссавець, шкідник у сільському господарстві, тварина, завезена до Америки із Північно-Західної Африки [11, с. 665]. Тобто, вибір персонажів тварин у казках індіанців та афроамериканців не є випадковим.

У досліджуваних казках дуже відчутним є вплив міфології. Це пояснюється тим, що казка займає другу позицію у ланцюгу міф – казка – байка [4, с. 231]. Переродження міфу в казку є причиною відшарування сюжету й акту розповіді від ритуалу, що пов’язане з певними екстралінгвістичними чинниками [10, с. 334]. Міфологія намагалася досягнути й пояснити ціле не логічно, а одразу ж, не переводячи його в площину послідовного опису. Людина не виокремлює себе від природи, не протиставляє себе рослинам і тваринам. Саме образи тварин стали причиною такого “способу мислення” [3, с. 85].

Так, в індіанській казці “*How the Groundhog Lost His Tail*” (“Як Боров залишився без хвоста”) основними персонажними образами виступають тварини: 7 вовків і земляний боров (Groundhog).

Ці образи-персонажі є, водночас, і образами-символами у фольклорі індіанців. У багатьох північно-американських індіанців була свого роду емблематична тварина, що позначала різні клани, на які поділялося плем'я. Ці персонажі-символи віддзеркалюють звичаї, обряди тих племен, на позначення яких вони слугували. Відомо, що індіанці були дуже хорошими мисливцями і кожна вдала охота супроводжувалася ритуальним танцем. Так, у казці *"How the Groundhog Lost His Tail"* Вовки навчаються одному з таких ритуальних танців – the Green Corn Dance, що символізує багатий врожай і добробут людей. Кмітливий і відважний земляний борсук пропонує вовкам навчитися цьому танцю: *"When you find good food, you must rejoice over it, as people do in the Green Corn Dance. I know you intend to kill me and I cannot help myself. But if you want to dance, I'll sing for you. I will show a new dance"*. (*"Якщо ви знаходите їжу, ви повинні здійснити обряд лікування над нею, як це роблять індіанці у процесі танцю (Green Corn Dance), присвяченому зеленому врожаю. Я знаю, що ви хочете вбити мене і я ні чим не можу собі допомогти. Але, якщо ви захочете станцювати, я вам заспіваю. Я покажу вам новий танець"*) [*"Cherokee Animal Tales"*].

У контексті нашого дослідження ми спираємося на лінгвокогнітивне тлумачення поняття образу як форми мислення та засобу пізнання, що складається задовго до появи художнього образу, становлення якого пов'язане з розвитком художньої свідомості [1, с. 10]. Як зазначає Л.І. Белехова, у лінгвістичному смислі образне пізнання – це засіб освоєння та творчого переосмислення навколишньої дійсності, наслідком чого є художній образ [там само]. Л.І. Белехова зауважує на тому, що у літературознавстві поняття "художній образ" вживається для позначення особливостей мовного втілення образів-персонажів, образів-мотивів, образів-тем, образу автора [2, с. 49]. Предметом нашого дослідження є персонажний образ, який за Л.І. Белеховою, ми розглядаємо як лінгвокогнітивний конструкт, що інкорпорує передконцептуальну, концептуальну та вербальну іпостасі [1, с. 146].

Передконцептуальною складовою персонажних образів слугують архетипи – психічні структури, що складають колективне несвідоме (К.Г. Юнг). Архетипи вважаються первісними образами, на основі яких формуються концепти, які можуть актуалізуватися в словесному поетичному образі (Л.І. Белехова). У сучасній українській лінгвістиці питання архетипу є об'єктом наукового інтересу таких учених, як О.Г. Астаф'єв, Л.І. Белехова, О.С. Колесник, С.М. Пригодій, І.В. Яковенко. Через архетипи людина сприймає міфологічну картину світу, що об'єктивує культурно-мовне буття соціуму.

Архетипні словесні образи, що відображають міфопоетичну картину світу в американському фольклорі, класифікуються нами як образи-персонажі і образи-символи. Для виявлення особливостей формування цих образів розкриємо характер мапування знань з царини джерела (*source domain*) на царину мети (*target domain*), в ході якого актуалізуються міфологічні, біблейські та фольклорні знання про світ.

Як відомо, в когнітивній лінгвістиці мапування є центральним у поясненні формування будь-якої структури представлення знань [бел. 2, с. 36]. Їм визначають загальний процес осмислення людиною одних об'єктів чи явищ крізь призму інших (G. Lakoff, M. Freeman, Л.І. Белехова). Як зазначає Л.І. Белехова, для розкриття механізмів дії такого процесу виокремлюється атрибутивне мапування, що супроводжується аналоговим мисленням, субститутивне, яке базується на асоціативному мисленні, контрактивне, зумовлене парадоксальним мисленням, наративне, в основі якого параболічне й есеїстичне мислення [2, с. 38]. Зазначені види мапування визначають вид образу: метафоричний, метонімічний, парадоксальний чи параболічний. Лінгвокогнітивний і концептуальний аналіз персонажних образів казок засвідчив, що доміантним способом їх формування є наративне мапування. Наративне мапування, як його визначає Л.І. Белехова, є комплексною лінгвокогнітивною операцією, яка залучає різні види мапувань, проектуючи сюжет, тему, мотив чи ідею з будь-яких творів світової культури, або відомих історич-

них подій на словесний поетичний образ, втілює їх у ньому шляхом інакомовлення, параболи [2, с. 43].

Аналіз передконцептуальної іпостасі генералізованих образів казок індіанців та афроамериканців про тварин дозволяє стверджувати, що ядром їхньої структури слугує спільний архетип – ТРІКСТЕР. У словниках “трікстер” тлумачиться як той, хто застосовує нечесні методи з метою добитися того, чого бажає (“*someone who uses dishonest methods to get what they want*” [14, p. 1537]). Архетипний аналіз образу ТРІКСТЕРА доводить, що цей образ перейшов з міфології у казковий епос про тварин. Саме у африканських народів він отримав переважний розвиток і представив класичний тип у світовому фольклорі. Як зазначає Е.С. Котляр, на основі епосу про тварин з часом формується анекдотична, гумористична казка, герой якої – хитрун і обманщик – використовує трюки, які є аналогом тих, що ми зустрічаємо в мотивах і сюжетах казок про тварин [7, с. 127].

Виступаючи центром циклізації епосу про тварин, зі створенням власно класичної казки про тварин герой-трікстер втрачає зв’язок з міфологією. Однак, деякі сюжети й мотиви, що входять до циклу про трікстерів, навіть у фольклорі порівняно розвинутих народів все ще зберігають свої міфологічні ознаки [там само].

У казках індіанців “трікстер” – це герой, який, переодягаючись, приймає новий образ. До речі, саме переодягання є необхідним ритуалом індіанців під час здійснення різних обрядових дійств. Пояснимо це на прикладі.

Так, у казці “*Raven Brings Fire*” (“Ворон приносить вогонь”) головними героями виступають тварини і птахи: Ворон (*Raven*) – творець світу (*maker of the world*), Сова (*Ook*) – снігова сова, що утримує вогонь на своєму льодовому острові (*snowy owl that hoarded the fire on his icy island*), Сойка (*Jay*) – птах кольору неба (*who was the same color as the sky*), Олень (*Deer*) – найкращий танцюрист (*the greater dancer*), Ворон-Олень (*Raven-Deer*) – трікстер (*trickster*). У казці генералізованим є образ Ворона (*Raven*): “*Long, far ago, when mountains were as sharp as new-cut teeth and the stars were without pattern in the sky, Raven fashioned Man*

from warm spring earth”. (“Дуже давно, коли гори були такими гострими, як щойно підточені зуби, а зірки не мали певної форми в небі, Ворон утворив Людину із теплої весняної землі”). Були найщасливіші дні, коли діти дозрівали на сонці як ягоди (“*children ripened beneath the first summer sun like berries*”). Все було гаразд, але прийшов холод і люди стали замерзати від морозу. Вони знали, що снігова Сова сховала у себе вогонь. Люди звернулися до Ворона за допомогою, але попередили, що Сова ніколи не спить. Вона може чути навіть клацання Північних Вогників у зимову ніч, а її зір охоплює всю землю (“... *never sleeps. His ears can hear the crackling of the Northern Lights on a winter’s night and his eyes can swivel all around the world*”). Ворон, в образі Ворона-Оленя, перемагає Сову і здобуває необхідний вогонь для людей.

Ворон (*Raven*) у казках північно-західного узбережжя тихого океану має свої особливості наративної побудови. Він може бути різним у межах одного текстового дискурсу: ВОРОН може бути благородним, величним, мудрим і подібним Господу. Він може бути могутнім, хоробрим, розумним і героїчним, а може бути дурнем, нерозумним, самонадійним і хвастливим, брехливим і навіть жорстоким (“*Raven can be noble, majestic, wise and godlike. He can be powerful, brave, knowledgeable and heroic. At the same time – often during the same story – he can be foolish and stupid, selfish and vain, deceitful and even cruel. And that is the most basic and important truth that lies within all the different Trickster tales*”). Саме таким представлено у казках індіанців персонажний образ тварини, архетипом якого виступає ТРІКСТЕР [13, p. 11].

Якщо у казках індіанців архетип ТРІКСТЕР вербалізується у персонажному образі Ворона, богоподібної істоти, то серед образів казок афроамериканців чинне місце посідає Братик Кролик, який має свою концептуальну специфіку. Якщо ТРІКСТЕР Ворон – оборотень, той, хто видає себе за іншого; ТРІКСТЕР Братик Кролик – хитрун, трюкач, надувач.

Так, у казці “*Brer Rabbit Saves His Meat*” йдеться про те, як кмітливий і хитрий кролик, найпопулярніший герой афроамериканського фольклору,

обманює вовка. З розвитком сюжетної лінії цієї казки ТРІКСТЕР Братик Кролик майже завжди виступає ініціатором різних трюків і обманів. Основною проходить лінія казки ТРІКСТЕР – “ДРУГ” (ЖЕРТВА). У казці “*Brer Rabbit Saves His Meat*” ця формула розкривається як КРОЛИК – ВОВК. За сюжетом казки Братик Кролик знаходить на дорозі рибу, яку загубив Братик Вовк. Братик Вовк починає допитуватись у Братика Кролика де знаходиться його риба. Братик Кролик ставить умову Братіку Вовку, якщо той уважає, що Кролик узяв рибу, то він може повернутися на те місце і вбити найкращу корову Кролика (“*If you believe I got your fish, then you can go out back and kill the best cow I got*”). Дії Кролика – це неперервний ланцюжок різних трюків. Коли він бачить Вовка із коровою в руках, він вигадує, що йде поліція і Вовку треба сховатися. Наразі, своїм дітям він наказує сховати здобич Вовка в їхній домівок. Потім Кролик придумує, що корова тікає в землю: “*Brer Wolf!*

Hey, Brer Wolf! Come quick! Your Cow is going into the ground!”. Для того, щоб Вовк йому вірив, Кролик імітує, наче він тримає корову за хвіст, аби та не втекла: “*Brer Wolf came cautiously out of the underbrush and saw Brer Rabbit holding onto the cow’s tail like he was trying to keep it from going into the ground!*”.

Таким чином, зіставний аналіз персонажних образів Ворона і Братика Кролика показав, що ці образи представляють культурних героїв як центральних персонажів африканських та індіанських народних казок. Лінгвокогнітивний аналіз генералізованих образів казок індіанців та афроамериканців про тварин дозволив стверджувати, що ядром їхньої структури слугує ТРІКСТЕР. Концептуальний аналіз архетипного образу ТРІКСТЕР дав змогу осмислити його передконцептуальну іпостась: ТРІКСТЕР Ворон – перевертень, а ТРІКСТЕР Братик Кролик – хитрун, трюкач, обманщик.

Проведений вище аналіз показано на рис. 1:

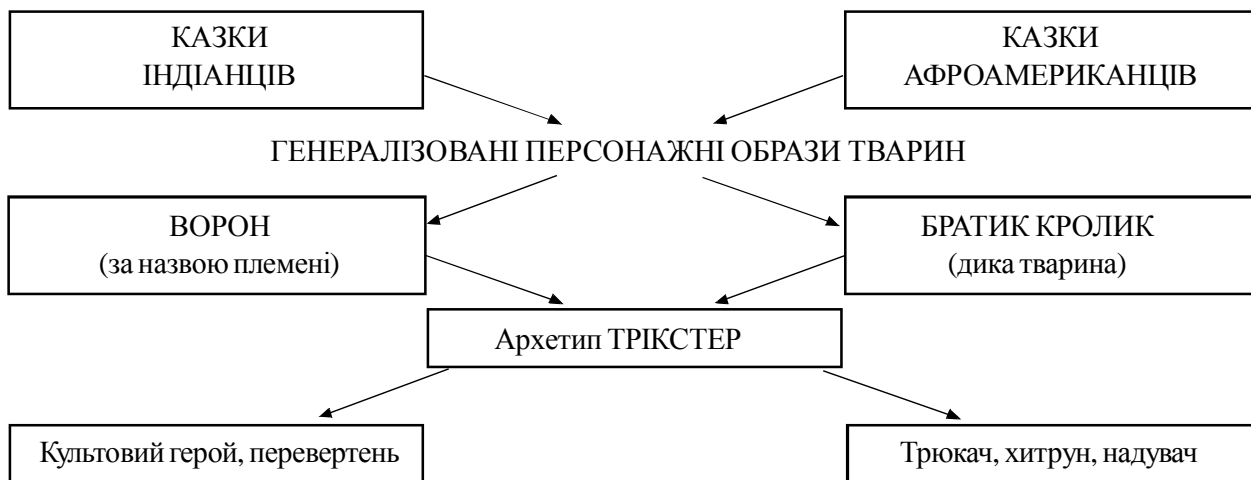

Рис. 1. Персонажні образи казок індіанців та афроамериканців

Отже, лінгвокогнітивний аналіз персонажних образів індіанських і афроамериканських казок показав, що казки цих народів багаті спільними образами. Застосування комплексного підходу до аналізу персонажних образів досліджуваних казок підтвердив, що у текстах індіанських і афроамериканських казок виділяються генералізовані образи тварин: Ворон (у індіанців) та Братик Кролик (у афроамериканців). У характерах, поведінці, діях цих персонажних образів віддзеркалюються стрижневі

концепти періоду XV – XIV століть, коли індіанці та афроамериканці відстоювали своє право на вільне самостійне життя у процесі формування американської нації. Підґрунтям для образів для казок індіанців та афроамериканців виступає архетип ТРІКСТЕР, що актуалізує різні образ-схеми у казках цих народів.

Перспективи подальших розв’язок пов’язуємо із фреймовим моделюванням композиційно-сюжетної структури аналізованих казок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Словесний образ в американській поезії: Лінгвокогнітивний погляд: монографія. – М.: ООО “Звездапад”, 2004. – 376 с. 2. Белехова Л.І. Глосарій з когнітивної поетики: наук.-метод. посібник. – Херсон: Айлант, 2004. – 124 с. 3. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1987. – 345 с. 4. Гаспаров М.Л. Античная литературная басня (Федр и Бабрий) / М.Л. Гаспаров. – М.: Наука, 1971. – 280 с. 5. Гачев В.Д. Образ в русской художественной литературе. – М.: Искусство, 1981. – 246 с. 6. Жирмунский В.М. Фольклор Запада и Востока: Сравнительно-исторические очерки / В.М. Жирмунский. – М.: ОГИ, 2004. – 464 с. 7. Котляр Е.С. Мир и сказка Африки. – М.: Наука, 1975. – 224 с. 8. Леви-Строс К. Неприрученная мысль // Леви-Строс К. Первобытное мышление. – М.: Республика, 1994. – С. 113-134. 9. Литературный энциклопедический словарь / Под ред. В.М. Коженикова и П.А. Николаева. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 750 с. 10. Пропп В.Я. Морфология сказки / В.Я. Пропп. – М.: Наука, 1969. – 168 с. 11. Советский энциклопедический словарь / Под ред. А.М. Прохорова, М.С. Гилярова, П.Н. Федосеева и др. – М.: Советская энциклопедия, 1982. – 1600 с. 12. Царева Г.И. Америка. Северная и Центральная. – М.: Полиграфист, 2004. – 568 с. 13. Gail Robinson “Raven Trickster”. – Gail Robinson. – N.Y.: Atheneum, 1982. – P.11. 14. Macmillan English dictionary. – Oxford: Macmillan Publishers Limited, 2002. – 1675 p. © С.В. Волкова, 2010

УДК 81'1+81'37

АЛОМОРФИЗМ НОМИНАЦІЙ КОНЦЕПТІВ-МІФОЛОГЕМ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

О.С. Колесник, канд. філол. наук (Київ)

У статті аналізуються механізми розвитку етноспецифічних мовних знаків, що вербалізують елементи міфологічних просторів індоєвропейських етносів. Особливу увагу приділено когнітивним процедурам, що спричиняють виникнення аломорфних рис відповідних номінативних одиниць.

Ключові слова: аломорфізм, висвітлення, концепт-міфологема, орієнтир, профіль, траєктор.

Колесник А.С. Алломорфизм номинаций концептов-мифологем: лингвокогнитивный аспект В статье анализируются механизмы развития этно-специфических языковых знаков, вербализирующих элементы мифологических пространств индоевропейских этносов. Особое внимание уделено когнитивным процедурам, вызывающим возникновение алломорфных свойств соответствующих номинативных единиц.

Ключевые слова: алломорфизм, высвечивание, концепт-мифологема, ориентир, профиль, траектор.

O.S. Kolesnyk. Mythic Concepts' Allomorphic Designation: Linguo-cognitive Aspect. The article analyses the development of ethnically specific language signs that verbalize various segments of Indo-European mythic spaces. Special attention is paid to cognitive operations triggering the emergence of the corresponding designation units' allomorphic features.

Key words: allomorphy, highlighting, landmark, mythic concept, profile, trajectory.

Міждисциплінарний характер сучасних мовознавчих студій, що поєднують лінгвокогнітивний [1; 5; 6; 8; 9;], семіотичний [10; 11; 16; 22], лінгвокультурний [15] та синергетичний [4; 13] підходи у дослідженні явищ мови та мовлення, зумовлює перспективність комплексного дослідження засобів вербалізації міфологічних просторів (МП) індоєвропейських етносів. Особливий інтерес становить процес розвитку етнонаціональних особливостей

цих засобів, що віддзеркалюють етноспецифічні властивості побудови моделей світу на основі міфологічної концептуальної матриці. Відтак, актуальним виявляється дослідження лінгвокогнітивного підґрунтя номінативних одиниць на позначення елементів МП індоєвропейських лінгвоспільнот. Ми ставимо собі за мету окреслити базові механізми розвитку аломорфізму номінацій концептів-міфологем. Об'єктом дослідження є номінативні оди-

ниці на позначення елементів МП у мовних картинах світу (МКС) індоєвропейських етносів. Предметом дослідження є лінгвокогнітивні особливості номінацій концептів-міфологем, що призводять до розвитку їх етноспецифічних рис при вербалізації у текстах германськими та східнослов'янськими мовами.

МП як ієрархічна динамічна система концептів-міфологем, об'єднаних у стереотипні сценарії, розглядається нами як контейнер аксіом, на основі котрих при їх фрактальному відтворенні у різні історичні епохи вибудовуються варіанти картини світу. Зміст вербалізованого МП, що невинно інтерпретується саме унаслідок мовного кодування і набуває символічності, "квазіреальності", тим не менш, є феноменом відомої реальності. Його елементи виявляються частиною реальних когнітивних процесів унаслідок здатності мови надавати мовній особистості можливість робити висновки стосовно того, що емпірично не спостерігається, виключно на основі опосередкованих мовними засобами репрезентацій. Розгляд концептуальної картини світу (ККС) як наслідку історичних послідовностей пізнавальних актів, а також той факт, що "об'єктивна картина світу не спотворюється у своїй сутності, оскільки кожен рівень розвитку мови не змінює власне сутності мови" [7, с. 69] нашою думкою, що наявність у національній МКС одиниць на позначення елементів МП свідчить про наявність колективного досвіду взаємодії з "міфічним". За висловом Р. Ласса, "не існує нічого (жодних подій, послідовностей подій, комбінацій явищ, спільних законів), що з якихось причин не могло б існувати для теперішнього, однак було б істинним для минулого [22, с. 55]. Зазначений універсальний взаємозв'язок можна представити у формальному записі: $(x)x \in M \supset (y)y \in L$, тобто, для усіх x , де x є міфом (елементом МП), має місце y , де y є елементом мовної системи, при чому, дане висловлювання відповідає характеристикам необмежених універсалій [17, с. 35]. Відповідно, універсалією імпліцитного типу [17, с. 35-36] є зворотне твердження, що наявність у мові засобів номінації елементів МП імплікує наявність у відповідній національній картині світу концептів, у змісті котрих

відображено міфологічний образ світу: $(y_m)y_m \in L \rightarrow (y_m)y_m \in PW$ (PW – picture of the world). Іншими словами, наявність і функціонування мовних одиниць на позначення елементів МП на різних етапах поступу системи мови засвідчує, що відповідні денотати становили об'єкт пізнання, практичної взаємодії, а відтак, "міфічне" є варіантом дійсності, "реальність" котрої є відносною характеристикою, яка залежить, передовсім, від специфіки її знакових репрезентацій у різноманітних культуротворчих процесах. Більш за це, з урахуванням принципів аналогії та фрактальності мова як креативна семіотична система створює передумови виникнення ефекту реальності модельованих її засобами вторинних міфологічних світів. Наприклад, якщо у мові є одиниці, що вербалізують концепт МАГІЯ, то наявність в ній одиниць на позначення МАГІЧНОГО ПРЕДМЕТА, МАГІЧНОЇ ІСТОТИ, МАГА більш вірогідне, ніж їх відсутність (кількість альтернатив може бути більшою, за логікою статистичних універсалій і кореляцій), відтак, вербалізація подібних концептів у текстах співвідносить їх з "референтивним кодом" національної культури і надає зображеному в тексті світу характеру відомого / знайомого.

Отже, система національної мови містить інвентар засобів, які відображають структурований у вигляді концептуальних ієрархій досвід, що дозволяє здійснювати переходи між рівнями узагальнення інформації й створювати логічні (істинні з точки зору зафіксованих у мові первинних значень) системи образів, які й утворюють картини альтернативних світів. Відтак, з огляду на лінгвокреативну функцію мови, що разом з функцією волевого впливу набувають визначного характеру в культурі ХХ-ХХІ ст., наголосимо на тому, що вона не лише забезпечує специфічний колорит світу, а дозволяє моделювати необмежену кількість картин світу, альтернативних варіантів реальності: $L(xy) \rightarrow PW^r(xy) PW^m(xy) \dots n$. При цьому контури модельованого світу окреслюються пропозитивно, а його "реальність" зумовлена "істинністю" / "хибністю" використаних знакових конструктів, співвіднесених із традиційними контекстами. У свою чергу, "істинність" відповідних висловлювань визначається дією

“базових операторів”, тобто, номінативними мовними одиницями прецедентного характеру, котрі забезпечують “вхід” до системи, становлять джерело знаків-інтерпретантів (іншими словами, здійснюють відсилку до домену концептуалізованої міфологічної інформації, в якому мовна особистість здійснює вибір адекватного знака-інтерпретанта за механізмом аналогового й асоціативного мапування). Прецедентність мовних знаків у даному випадку розуміється як їх автоматизована, підсвідомо співвіднесеність з базовими концептами-міфологемами і типовими міфологічними сценаріями.

Моделювання можливих світів вербальними засобами на основі міфологічної аксіоматики є проявом синергетичних взаємодій мови, концептуальних структур, МП, культуротворчих моделей як систем, здатних до самоорганізації. Таке моделювання як пошук системою прийняттого варіанту раціоналізації дійсності, за великим рахунком, відображає поступ над-системи (у широкому розумінні – самоорганізації Життя). При цьому світо- / текстотворчі процеси, котрі передбачають обробку міфологічної інформації, вписуються у комплекс причинно-наслідкових залежностей, які й визначають сутнісні (конфігураційні) особливості картини модельованого світу. Ведучи мову про причинно-наслідкові зв’язки у системі ККС і МП, зауважимо, що з точки зору синергетичних та універсологічних студій сукупність чинників, що визначають вектор поступу системи, характеризується як атрактор (пор. визначення атрактора як “об’єктів”, котрі “притягують” і спрямовують усі процеси організації та відбору в системі” [13, с. 48; 14, с. 31-51]. З іншого боку, атрактором називають ділянку у фазовому просторі, співвіднесену зі станом системи, тобто специфічний стан деякої системи, в якому вона перебуває, доки певна сукупність чинників не змінює його [2, с. 63]. Тому, ведучи мову про перебування національної лінгвокультури у сфері впливу певного атрактору, ми маємо на увазі стан ККС, зумовлений взаємодією МП, мови та попередньо концептуалізованого досвіду. Разом вони становлять комплекс стратегічних причин, за якими й відбуваються інформаційні трансформації в картинах модельованих світів, тобто, визначається

вхід і комбінація історично-контекстуально релевантних інформаційних блоків у ході когнітивних процедур.

Розвиток аломорфних етнокультурних рис засобів вербалізації МП розглядається нами як прояв руху тріади мова-міф-культура між семантичними атракторами. Він віддзеркалює зміни в способах концептуалізації дійсності, зрушення в співвідношенні раціонального та ірраціонального начал, пов’язані зі змінами в моделях інтерпретативної діяльності мовних особистостей. Розглядаючи метафору як універсальну форми мислення [8; 21], що належить до сфери позасвідомого (тобто, рудиментарно міфічного), погодимось із визначенням її ролі як “культурної моделі”, за якою нові уявлення формуються на основі вихідного змісту знаку. Природою культуротворчих моделей виявляються “синестетично-метафоричні аналогії... що спираються на синкретизм свідомості етносемантичної особистості” [18, с. 18]. На нашу думку, метафоризація є одним із механізмів “непрямих інформаційних взаємодій”. При цьому інтерпретація вхідної інформації (масивів даних як утілення культурних зразків минулого та прогнозованих культурних моделей майбутнього), що супроводжують ре-міфологізацію історичних варіантів культури соціуму, призводять до перекодування інформації у формі пропозицій [12]. З огляду на наявність ірраціонального компоненту свідомості, а також на вплив на когнітивні процеси області безсвідомого (позасвідомого) як контейнеру архетипових уявлень про світ, ми схильні співвідносити розвиток аломорфних етнокультурних варіантів його картини і процеси семантичних трансформацій, унаслідок котрих відповідні мовні знаки символізуються. Трансформаціями, викликаними “несвідомими порівняннями”, є метафора, метонімія, оксиморон, що на концептуальному рівні утворюють структури на зразок ЗБРОЯ – ЖИВА ІСТОТА, ВОРОГ ↔ СМЕРТЬ, ДОБРЕ ЗЛО. Водночас, зазначені структури, на нашу думку, являють собою механізми взаємодії незначних за обсягом фрагментів концептуальних площин національної картини світу та семіосфери, у той час як принципово універсальною моделлю (за великим рахунком – архетиповим способом об-

робки нової інформації стосовно світу шляхом зіставлення її з “забутим” досвідом попередніх культурних епох) постає алюзія. Відтак, алюзію ми визначаємо як засіб аналогового мапування дійсності, в ході якого мовні знаки, що окреслюють “вузлові” фрагменти моделі світу, набувають нових значень, нового символізму, та, відповідно, надають створеній раціоналістичній моделі реальності смислу, а також прийнятності, “природності” й істинності унаслідок співвіднесення (інколи – навмисне спотвореного) з фондом попереднього досвіду.

Механізми алюзивного конструювання етноспецифічного образу світу, на нашу думку, закріплені в когнітивних практиках лінгвоспільнот різних історичних періодів, призводять до специфічної інтерпретації первісного (успадкованого) міфу як інформаційної бази даних, що окреслює конфігурацію світу. Така інтерпретація передбачає здійснення когнітивних стратегій і тактик [9, с. 121-123], які, у свою чергу, визначають комплекс когнітивних операцій типу фокусування і профілізації [5, с. 6-8]. Перш за все, йдеться про модифікацію змісту концептів-міфологем у напрямку, визначеною когнітивною операцією специфікації, що призводить до утворення концептів-міфологем макро-, ката- і мікро-рівнів. Наприклад, результатами специфікації змісту концептів БОЖЕСТВО → БОГ-ГРОМОВИК виявляються ісл. *Thor*, сх. слов. *Перун*, чес. *Radegast* з притаманними їм етноспецифічними ознаками. Утворення деталізованих концептів та специфічних мовних одиниць на їх позначення є наслідком повторюваних операцій фокусування та висвітлювання. При фокусуванні здійснюється відбір з усього комплексу значень, закріплених за мовним знаком, реалізуються ситуативно релевантні пропозиційні структури, що призводить до мовного / мовленнєвого конструювання бажаного варіанту фрагменту світу в тексті / при спілкуванні. Наприклад, при номінації концепту ДОЛЯ: *hie wyrd forsweop // on Grendles gryre* [19, с. 477-478] з усього комплексу значень, що становлять його зміст, у фокус потрапляють “той, ще керує, спрямовує” та “згубний”, смертельний”.

Відповідно, інформаційний фрагмент, що становить фокус мовленнєвої діяльності мовної особис-

тості при розгортанні певного міфологічного сценарію, підпадає висвітлюванню за допомогою когнітивних операцій профілювання й співположення траектора й орієнтира. Трансформації лексичного значення одиниць на позначення фрагментів МП ми розглядаємо як поверховий прояв висвітлювання відповідних концептуальних структур. У нашому розумінні, історичний інваріант (конструкт) знаково утіленого елемента МП може розглядатись як концептуальна база (тобто, весь обсяг інформації, що активується знаком). При цьому та частина бази, що формує значення конкретного знаку у певному контексті, при розгортанні певного сценарію (типового для культури певного історичного періоду), висвітлюється, перетворюється на профіль. Наприклад, при номінації божества *Viðurr at vígum* (Відур [звуся] у битві) [20, с. 49] з усього комплексу його ознак профілюється такі як “войовничий”, “учасник битв”, що й відображено у внутрішній формі власного імені, яке композиційно постає метафоричним хейті *við* (дерево)+ *úrr* (бик) – “бик дерева”, “руйнівник”. У термінах Р.Ленеке-ра, більш висвітлений (акцентований) компонент номінативної конструкції ми розглядаємо як траектор, а менш висвітлений – як орієнтир [див. 5]. Так, номінація фрагменту битви за участю божества *Eggmóðan val // nú mun Yggr hafa...* “Ігг отримає враженого мечем” [20, с. 53] профілює міфологічний сценарій, згідно якого Один збирає армію загиблих у битві героїв, при чому сам вирішує, хто має померти: “той що несе смерть” – траектор, емоційна оцінка – орієнтир (пор. згорнутий у внутрішній формі даного власного імені текст *Yggr* “жахливий”, “той що палає бажанням”, тобто, такий, що необмежено “дарує смерть”). На відміну від архаїчного слов’янського концепту ВОРОГ, близький до нього за своїми ізоморфними ознаками британський концепт ENEMY, відрізняється етноспецифічними властивостями “страшний”, “жадібний”: *legdraca grimlic, gryrefah* (жорстокий страшний вогнений дракон) [19: 3040], *gryrefahne* (жорстокий ворог) [19 с. 2576] (траектор – “ворожий”, “сильний”, “жорстокий”; орієнтир – “незвичайний”), котрі підкреслюють “рівноранговість” опонентів у відповідних сценаріях. Натомість, в

інтенціональній частині змісту східнослов'янського концепту ВОРОГ висвітлені елементи “брехливий”, “боязу”, “слабкий”, “користувач негідної зброї”, “нечесний”, “кровопивця”, позначені одиницями з пейоративним й інвективним забарвленням: *зрьціє полуставесе за тые яко не імяшуте сылу ту а соуть обабенце* [2, с. 8(3), 36], де ознаки “слабкий”, “жінкоподібний” є траектором, а “чужий, ворожий” – орієнтиром. Зазвичай, у ході фокусування траектором виявляється базова функція / ознака у певному міфологічному сценарії як прототипова властивість денотата, співвіднесена з “початковим” варіантом конфігурації світу. Орієнтиром постають наслідки діяльності денотата, бажані варіанти картини світу, що створюються при реалізації певних міфологічних сценаріїв.

Беручи за основу піхид до визначення структури концепту як три-компонентного ментально-інформаційного кластеру (ядро-медіальна зона-периферія), а також ураховуючи той факт, що на різних етапах існування культури концепти-міфологеми отримують відмінне ціннісне забарвлення, комплекс аксіологічних ознак “накладається” на його різні ділянки й становить своєрідну “надбудову”, що надає цій інформаційній структурі об’ємного характеру. При цьому зведення аксіологічно модифікованих ознак з інших ділянок змісту концепту у фокусі перетворює його на “вхідний слот”, специфічна конфігурація котрого визначає специфіку функціонування певного концепту-міфологеми в етнонаціональному МП і ККС. Оскільки у “вхідному слоті” концентруються чинники, що стосуються мовної особистості як інтерпретатора змісту концепту й користувача відповідних мовних знаків, а також власне сигніфіката, що є об’єктом когнітивних зусиль мовної особистості, цей слот ми отожднюємо з “грунтом” концепту [5, с. 7]. Грунт концепту-міфологеми виявляється “прихованою основою референції”, що відображається в семантиці усіх номінативних одиниць, вживаних або створених з метою втілення етноспецифічних концептів-міфологем і міфологічних сценаріїв. Етнокультурна специфіка концептів-міфологем забезпечується їх ціннісним забарвленням, а також висвітленням окремих ознак. Відтак, до “вхідного слоту” сцена-

рію потрапляють не лінійні, а профільовані проєкції елементів змісту когнітивної бази концепту.

Зазначена профілізація відбувається при взаємодії сегменту МП та відповідного номінативного простору національної мовної картини світу. Узус мовної системи визначає основні кореляції когнітивних і номінативних стратегій і тактик, унаслідок чого вибудовується етноспецифічна сітка траекторів і орієнтирів для кожного концепту-міфологеми та, загалом, доменів, до яких вони входять. Так, оскільки когнітивна операція специфікації носить достатньо узагальнений характер, ми схильні розглядати її як стратегію, спрямовану на уточнення й інтерпретацію попереднього досвіду. Відповідними номінативними стратегіями у даному випадку можна вважати ідентифікацію, дискретизацію та “прогнозування”. Під останньою розуміється попереднє визначення та імпліцитне позначення сукупності можливих властивостей, ролей, варіантів діяльності у певних стереотипних сценаріях, співвіднесених з вербалізованим концептом. Розглянуті вище когнітивні процедури висвітлювання й профілізації відіграють роль основних когнітивних тактик творення етнонаціональних концептів-міфологем. Їм відповідають номінативні тактики вживання дескрипторів, дейктиків (у вузькому розумінні), кваліфікаторів та інших мовних знаків, особливості функціонування котрих становлять перспективу подальших досліджень.

Таким чином, розглядаючи концепти-міфологеми як фрактали, ми визначаємо їх зміст як концептуальну базу, ізоморфну для індоєвропейських культур. Профілювання їх окремих ділянок під впливом інформаційних атракторів призводить до утворення етнонаціональних аломорфних варіантів даних концептів. Профілювання, зумовлене реалізацією концептуальних моделей на зразок алюзій, метафор, метонімії у ході здійснення номінативних процедур. Ці моделі, що становлять лінгвокогнітивне підґрунтя відповідних номінативних одиниць, співвідносяться з певними кластерами пропозицій, що за умови функціонування даних одиниць у діакронії призводять до набуття акцентутованими ділянками змісту концепту оцінного забарвлення і перетворюються на валоративний компонент ет-

нонаціонального концепту в більш пізні епохи. Власне мовні знаки, що втілюють профільовані варіанти концептів-міфологем, надають лінгвокультурної специфічності як альтернативним світам, що створюються за їх допомогою, так і національним ККС, заснованих на відповідних МП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики / Н.Н. Болдырев. // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 18-36.
2. Буніятова І.Р. Типологія мовних змін в історичній перспективі / Буніятова І.Р. // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія Філологія. – Том 12. – №1. – К. : КНЛУ. – 2009. – С.57-65.
3. Велесова книга: Легенди. Міти. Думи. – Індоевропа. – К., 1995. – 316 с.
4. Герман І.А., Пищальникова В.А. Введение в лингвосинергетику: Монография. / Герман І.А., Пищальникова В.А. – Барнаул : Изд-во. Алт. Ун-та. – 1999. – 130 с.
5. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики / С.А. Жаботинская / Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 848. – Вип. 58. – 2009. – С. 3-10.
6. Клименюк А. В. Модели концептосферы и механизмов когнитивного мышления индивида / А.В. Клименюк // Наукові записки. – Вип. 81 (3). – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 88 – 104.
7. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Колшанский Г.В. – М. : Наука, 1990. – 108 с.
8. Лакофф Дж. Когнитивная семантика / Дж. Лакофф // Язык и интеллект. – М. : Наука, 1995. – С. 143–184.
9. Левицький А.Е. Перспективні напрями зіставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми / А.Е. Левицький // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип.. 23. – Ч. 2. – К. : ВПЦ „Київський ун-т”. – 2007. – С. 119 – 127.
10. Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – СПб : “Искусство-СПб”. – 2001. – 704 с.
11. Манакин В.М. У пошуках мовної моделі світу / В.М. Манакин // Проблеми зіставної семантики. – Вип. 9. – К. : КНЛУ. – 2009. – С. 3-11.
12. Панкрац Ю. Г. Пропозициональная форма представления знания / Панкрац Ю. Г. // Язык и структуры представления знаний. – М. : Ин-т языкознания РАН. – 1992. – С. 78-97.
13. Пихтовникова Л.С. Синергетический метод для исследования дискурса в прагматистическом аспекте / Л.С. Пихтовникова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 848. – Вип. 58. – 2009. – С. 48-52.
14. Поляков В.А. Универсология / В.А.Поляков. – М. : Амрита-Русь, 2004. – 320 с.
15. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца 20 века / Под ред. Ю.С.Степанова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1995. – С.35-73.
16. Сусов И.П. Семиотика и лингвистическая прагматика / Сусов И.П. // Язык, дискурс и личность: Межвуз. сб. научн. трудов. – Тверь: Изд-во Тверск. ун-та, 1990. – С. 125-133.
17. Хоккетт Ч. Ф. Проблема языковых универсалий / Ч. Хоккетт // Новое в лингвистике. – Вип. V (Языковые универсалии). – М. : “Прогресс”. – 1970. – С. 45-77.
18. Шамаева Ю.Ю. Синестезия и метафора как лингвокогнитивная экология концептов эмоций / Ю.Ю. Шамаева // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 848. – Вип. 58. – 2009. – С. 15-19.
19. Beowulf. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.fordham.edu
20. Grimmismal. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://norse.ulver.com/edda/grimnis.html>
21. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago and London: The University of Chicago Press. – 1990. – 306 p.
22. Lass, R. On Explaining Language Change / R. Lass. – Cambridge : Cambridge University Press. – 1980. – PP. 35-77.

© О.С. Колесник, 2010

УДК 811.111'42

**ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ
КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ КАТЕГОРИИ КАЧЕСТВО
В АНГЛИЙСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА**

М.Н. Медведь, канд. филол. наук (Харьков)

В статье проанализирована система разноуровневых языковых средств, взаимодействующих на основе общности реализации качественных отношений. Выделены ядерные и периферийные средства оязыковлени концептуальной категории КАЧЕСТВО. Изучены системные отношения между различными средствами языковой иерархии, их динамика, стилистические коннотации и прагматический потенциал.

Ключевые слова: качество, качественная характеристика, концепт, концептуальная категория, оценка.

М.М. Медвідь. Мовні засоби реалізації концептуальної категорії ЯКІСТЬ в англійській мовній картині світу. У статті розглянуто систему різнорівневих мовних засобів, що взаємодіють для реалізації якітативних відносин. Наведено ядерні та периферійні засоби омовлення концептуальної категорії ЯКІСТЬ. Вивчено системні відносини між різними засобами мовної ієрархії, їх динаміку, стилістичні конотації та прагматичний потенціал.

Ключові слова: концепт, концептуальна категорія, оцінка, якісна характеристика, якість.

M.M. Medvid. Language means of verbalizing the (QUALITY) conceptual category in the English linguistic worldview. The article focuses on the paradigm of language means interacting for the realization of the general meaning *quality*. Nuclear and peripheral means of the verbalization of the (QUALITY) conceptual category have been analyzed. Systemic relationships among various means of the English language hierarchy, their dynamics, stylistic connotations and pragmatic potential have been studied.

Key words: concept, conceptual category, evaluation, qualitative characteristics, quality.

Интенсивное развитие современной лингвистической науки в русле когнитивно-дискурсивной парадигмы, опирающейся на деятельностный тип мышления и ставящей во главу угла познавательную деятельность субъекта, делает возможным исследование концептов на качественно новом уровне. Новая парадигма научных знаний рассматривает язык как часть информационно-когнитивной системы и выделяет в качестве основных функций языка коммуникативную и когнитивную (А.Н. Приходько, И.С. Шевченко, С.А. Жаботинская, Е.И. Морозова, А.П. Мартынюк и др.).

Актуальность научных исследований, осуществляемых в рамках когнитивно-дискурсивного подхода, определяется возможностью комплексного изучения не только самих языковых явлений, но и человека как носителя языка и субъекта познания, осуществляющего концептуализацию и категоризацию различных проявлений объективной реальности.

Одной из центральных в философии (выделенной еще Аристотелем) и одной из самых значимых в сознании человека признается категория качества, являющаяся объектом исследования в данной статье. Понятие качества очень близко по своему содержанию понятию оценочности. Однако, по справедливому замечанию Е.М. Вольф, “в естественном языке оценочные выражения в собственном смысле слова, соответствующие аксиологическим в логике, составляют лишь частный случай от более широкого класса семантических единиц, которые можно назвать квалификативными” [3, с. 392]. Соглашаясь с Е.М. Вольф, считаем, что концепт ОЦЕНКА является членом концептуальной категории качества. Оценочная сфера обусловлена когнитивной и интенциональной сторонами речемыслительной деятельности говорящего.

Оценка, в отличие от номинации или классификации, не указывает точное место объекта с его

признаками в картине мира, а лишь помещает его в некоторую зону оценочной шкалы. Поскольку “в основе отражательной деятельности человека находится реальный мир в его сложных и многообразных количественно-качественных репрезентациях” [5, с. 296], объект может оцениваться в двух аспектах – качественном и количественном, а концепт ОЦЕНКА, таким образом, является базовым по отношению к концептам КАЧЕСТВЕННАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА и КОЛИЧЕСТВЕННАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА, которые, в свою очередь, находят на субординантном уровне.

Предметом нашего изучения в данной работе являются лексико-грамматические средства реализации концептов, являющихся членами концептуальной категории КАЧЕСТВО, а целью – анализ языковых средств, взаимодействующих для выполнения определенной функции – оязыковления исследуемых концептов.

Тенденция языкового содержания к выражению различными языковыми средствами является реализацией одного из свойств языка – вариативности. Выявление закономерностей, свойственных вариативности языка, в свою очередь, связано с проблемой тождества языковых единиц, базирующегося на общности выполняемой коммуникативной функции. Изучение таких закономерностей дает возможность проследить системные отношения между различными средствами языкового означивания, их динамику, стилистические коннотации и прагматический потенциал.

В результате исследования мы выяснили, что парадигма способов оязыковления концептуальной категории КАЧЕСТВО представляет собой систему разноуровневых языковых средств, взаимодействующих на основе общности квалитативных отношений. Кваликативная (оценочная) структура включает: а) субъект оценки (эксплицитный или имплицитный); б) объект оценки; в) обычно имплицитную точку отсчета, которая отражает критерии оценки, существующие в данном социуме; г) оценочное слово, которое может быть чисто оценочным, а может сочетать в себе кваликативное (оценочное) и дескриптивное значения [3, с. 394]. При этом двумя семантическими констан-

тами, организующими структуры характеристики, являются “носитель качества” и “качество”.

Оценочные предикации характеризуют объекты на основе того или иного отношения, обусловлены субъективными взглядами (социальными, этическими, эстетическими) и вкусами. В оценочных предикатах в большей степени выражено субъективное отношение к объекту оценивания, нежели его объективные характеристики. “Оценка может мотивироваться, но не может верифицироваться, и это отличает ее от дескриптивных предикатов, отнесенных к действительному миру” [1, с. 58]. Предложения качественной характеристики являются не только собственно оценочными, а шире – кваликативными, т.е. могут содержать: 1) объективную информацию о характеризуемом объекте и субъективную оценку предмета, действия, состояния и т.д. в одной языковой единице; 2) только оценку. “Классические предикаты сочетают в себе два аспекта – обозначение собственно признака и обозначение оценки, с этим связана их способность выступать в двух структурах – денотативной и кваликативной, которые обычно реализуются вместе, в пределах одного высказывания” [2, с. 242]. Таким образом, в данном исследовании “качественная характеристика объекта” понимается широко – от “чистой” оценки до совмещения дескриптивной и оценочной структур, образующих своего рода “амальгаму” [3, с. 393].

Кваликативно-оценочное отношение к обозначаемому основано на осознании членом данного коллектива некоторого качественного (квалитативного) или количественного (квантитативного) “стандарта”, отклонение от которого вызывает положительную или отрицательную оценку. Оценка как выражение отношения субъекта к предмету находит наиболее адекватное выражение в сфере имени прилагательного [2], ядерными компонентами которого являются адъективные структуры, эксплицитно реализующие значение качественной характеристики со знаком [+] (положительная оценка), [-] (отрицательная оценка) или с признаком [0] (безразлично): *He was well-educated, hard-working and honest, while at the same time being narrow-minded, uncompromising and proud*

(J. Archer). *Mrs. Garstin was a **hard, cruel, managing, ambitious, parsimonious and stupid woman** (S. Maugham).*

Периферийное положение занимают единицы языка, принадлежащие к различным уровням языковой иерархии: лексические средства, представленные различными частями речи, и синтаксические структуры, передающие содержание понятия с помощью глагольных и именных средств означивания.

Лексические средства:

а) существительные с ингерентной оценочностью:

*I think you are a **genius** (S. Maugham); She's no **slob** (J. B. Salinger);*

б) существительные с нулевой оценочностью, приобретающими значение качественной характеристики в контексте:

*Doctor Bayliss is ... a very self-controlled man, an **easy talker**... (A. Miller); The blonde was some **dancer**. She was **one of the best dancers I ever danced with** (J. D. Salinger);*

в) отадъективные абстрактные существительные, характеризующиеся совмещением категориальных свойств предметности и признаковости. Еще А.А. Потемня считал абстрактные существительные, обозначающие опредмеченные признаки, действия, состояния способом представления признака в языке:

*Mayo Maloney at eleven was a little runt of a fellow who was not rude so much as he was **rudeness itself**... (W. Saroyan);*

г) существительные, образованные от глагола путем конверсии:

*After we started going around together, I asked her how come she could date a show-off bastard like Al Pike. Jane said he wasn't a **show-off**. She said he had an inferiority complex. (J.D. Salinger); She's a **knock-out** (A. Miller);*

д) существительные, образованные от глагола с помощью суффиксов:

*To listen to him Frank was a **swindler**. And all the man did was give him a bad tip (A. Miller); Septimus operated his daily life by means of a set of invariant sub-routines ... while he*

*supposed himself to be a great **follower of tradition and discipline** (J. Archer);*

е) существительные, образованные путем метафорического и метонимического переносов:

*He's a **second Coolidge** (E. Hemingway); I thought he'd be real disappointed, but when I stepped back he was **all grins** (K. Kesey);*

ж) глаголы становятся средствами реализации качественной характеристики в случае характерной повторяемости определенного действия, приводящей к осознанию этого действия как константного признака, качественной характеристики личности:

*Gypsies **talk much and kill little** (E. Hemingway).*

1. Синтаксические средства:

а) модель (Adjective) Noun/Pronoun 1 of (Adjective) Noun 2, где

качественная характеристика содержится в компоненте Noun 2 – *He's a young man of **tact** (S. Maugham); Clearly Huan Luia was a man of **very little honor, but of much sensitiveness**... (E. Hemingway); You are not a man of **great intelligence**, Jones, or you wouldn't at your age be translating letters about chocolates for a living (G. Greene);*

качественная характеристика содержится в компоненте Noun 1 – *Oh, the **hypocrisy** of the world... (G. B. Show); Everybody in this whole town is talking about how your mother and father have turned you into an **arrogant ignoramus** of a man by not making you earn your roght to judge things (W. Saroyan);*

б) модель Noun/Pronoun 1 – Have – (adjective) Noun 2:

*I respect him. **He has brains and character**; and that, I may tell you, is a very unusual combination. (S. Maugham); **He has a good heart** (E. Hemingway); **Common sense** was a horrifying quality **she never had** (G. Greene);*

в) модель Noun 1 with/without Noun 2:

*Never have I known a **man with so much fear** (E. Hemingway); I cannot but think there must be something in him – **he can't be without talent** (H. Ibsen);*

г) модель There + to be, категориальным зна-

чением которой является бытийность, может передавать широчайший спектр от общеоценочных (содержащих собственно оценку) до частнооценочных значений (совмещающих оценочную и дескриптивную структуры), включая мелиоративную оценку:

...*There is that in her features which marks the young woman of distinguished birth* (Steel); *“There is much joy in living...”* (L’Amour); *There is something so beautifully calm and restful about his method* (Jerome K. Jerome);

пейоративную оценку:

Kilkenny ignored the easterner, not liking the tone of his voice. For there was something pushing in it, something prying that he did not like (L’Amour); *He must have killed much, but he shows no signs of liking it. In those who like it there is always a rottenness* (Hemingway);

оценку со знаком безразлично:

...*There’s something about him that reminds me of Dad* (Segal); *There is practically no difference between flying in the water and flying in the air* (White); *There was neither in figure nor face any likeness between the ladies* (Steel); *What is a hobbit?... There is little or no magic about them, except the ordinary everyday sort which helps them to disappear quietly and quickly...* (Tolkien); *They came in all sizes and shapes, but there was a common resemblance. All were hard, tough men living out a dangerous game...* (L’Amour);

д) модель Noun Singular of Noun Plural:

Who is a whore of whores is Pilar (E. Hemingway);

е) глагольные предикаты в форме *Emphatic Continuous* реализуют сему константности признака (как правило, негативного содержания):

“Daddy didn’t mean this time, he meant some other time when we have more days.” – “He said this time”, the child insists. “He’s always breaking promises” (J. Updike).

Именные и глагольные средства вербализации концептов, являющихся членами концептуальной категории КАЧЕСТВО, характеризуются гибкостью структуры, функциональной мобильностью,

способностью концентрирования и интенсификации признака. Причинами, побуждающими говорящего употребить именно либо глагольное средство означивания, могут быть:

а) отсутствие в языке прилагательного для передачи необходимой качественной характеристики:

“You look deep in thought today, Mr McMurphy”. – *“Oh, I’m a thinker all right”* (K. Kesey); *Leon Gebber was one of my favourite people in San Francisco: keyed-up, enthusiastic, courteous, generous-hearted, and a good listener* (W. Saroyan). – Несмотря на то, что качественная характеристика объекта оценки передана целым рядом прилагательных, одна из характеристик выражена номинативом в силу отсутствия в английском языке прилагательного, обозначающего именно этот качественный признак.

He was borne up on a big tide of boyish joy... he felt no responsibility for anyone (G. Greene) – Употребление прилагательного в предикате – *He was not responsible for anyone* – привело бы к изменению смысла высказывания.

б) желание усилить экспрессивность, интенсифицировать признак:

He’s a regular good-for-nothing (G. B. Show);

в) необходимость уточнения значения за счет зависимых элементов (придаточного предложения, герундиального, придаточного, инфинитивного оборотов):

“I understand why you speak as you do of your mother”, he said. “...She has a sort of wisdom that is rare in America”. (F. S. Fitzgerald); *“I have seen the Red planes when they were something serious”, the soldier on the bank said. “I have seen those two bombers when they were a horror to endure”* (E. Hemingway);

г) необходимость экономного выражения мысли: *He felt hatred for her stupidity, her dullness, the stubbornness of her will* (W. Saroyan) – *cp. – He hated her because she was stupid, dull, stubborn.*

д) желание избежать монотонности высказывания:

Is he as smart as they say?.. He has not seemed of great ability here (E. Hemingway).

Анализ языкового материала свидетельствует о том, что вербализация концептуальной категории КАЧЕСТВО периферийными средствами значительно расширяет арсенал языковых средств, передающих данное категориальное значение. В целом ряде случаев такая реализация обеспечивает более детальную и развернутую характеристику объекта, свойства и их оценку, чем это могли бы обеспечить семантические корреляты с прилагательным в качестве ключевого компонента. При этом возникает возможность передать целую гамму коннотативно-стилистических значений различной прагматической направленности.

Перспективным представляется анализ когнитивных метафор со значением качественной характеристики, принадлежащих фразеологическому фонду английского языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Арутюнова Н.Д. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Вольф Е.М. Грамматика и семантика прилагательного / Вольф Е.М. – М. : Наука, 1978. – 200 с.
3. Вольф Е.М. О соотношении квалификативной и дескриптивной структур в семантике слова и высказывания / Вольф Е.М. // Изв. Акад. наук СССР. Сер. Лит. и яз. – 1981. – Т. 40, № 4. – С. 391–397.
4. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – М. : Просвещение, 1958. – Т. 3. – 551 с.
5. Швачко С.А. Языковые средства выражения количества (типологические аспекты) / Швачко С.А. // Функциональная лингвистика. Язык. Человек. Власть : материалы конф., Ялта, 1-6 окт. 2001 г. – Симферополь, 2001. – С. 296–298.
6. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / Шевченко И.С. // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 192–195.

© М.Н. Медведь, 2010

УДК 811.111'42

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТА *БИЗНЕС*

Н.Н. Старцева, канд. филол. наук (Харьков)

В статье проводится психолінгвістический анализ концепта *БИЗНЕС* – одного из ключевых концептов культуры англоязычного социума, который прочно закрепился и в русскоязычном сообществе. На базе ассоциативного эксперимента выявляются ассоциативные связи данного концепта с другими значимыми концептами культуры английского/американского и русского языковых коллективов.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, психолінгвістический анализ, ассоциативный эксперимент, ассоциативные связи.

Н.М. Старцева. Психолінгвістический підхід до аналізу лінгвокультурного концепту *БИЗНЕС*. В статті проводиться психолінгвістический аналіз концепту *БИЗНЕС* – одного з ключових концептів культури англійськомовного соціуму, який закріпився в російськомовній спільноті. На базі асоціативного експерименту були виявлені асоціативні зв'язки даного концепту з іншими значимими концептами культури англійського/американського та російського мовних колективів.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, психолінгвістический аналіз, асоціативний експеримент, асоціативні зв'язки.

N.M. Startseva. Psycholinguistic approach to the analysis of the linguistic-cultural concept *BUSINESS*. In the article the psycholinguistic analysis of the concept *BUSINESS* is conducted. It's one of the key concepts of English-language society culture which firmly gained a foothold in the Russian-language society. On the base of associative experiment associative ties and connections of this concept come to light with other meaningful concepts of culture of the English/American and Russian societies.

Key words: the linguistic-cultural concept, the psycholinguistic analysis, associative experiment, associative ties and connections.

Изучение культуры социума и его менталитета посредством анализа языка его общения представлены лингвокультурным и лингвокогнитивным направлениями исследования. И первое, и второе направления ставят целью постичь и представить концептуальную систему человека и общества в ее системных связях, направлениях и тенденциях развития, определить ключевые значимые культурные концепты, которые формируют мировоззрение сообщества и способствуют появлению многочисленных новых концептов и концептуальных единств благодаря ассоциативным связям, возникающим между ними в мышлении человека, что в свою очередь находит отражение в языке и приводит к обновлению и расширению языковой базы. Исследование концепта БИЗНЕС, репрезентирующего один из фундаментальных видов жизнедеятельности человека через изучение лексико-фразеологической системы языка делового общения позволяет, с одной стороны, заглянуть вглубь сложных когнитивных процессов моделирования и осмысления действий человека в этой сфере, интерпретировать явления и процессы, происходящие в ней и опосредованно влиять на развитие и успех бизнеса в реальной ситуации. Правильно построенный профессиональный дискурс и адекватное использование бизнес-лексики являются такими же важными факторами успеха в ведении бизнес-деятельности как и неязыковые, в частности, психологические факторы.

Целью исследования является психолингвистический анализ концепта БИЗНЕС посредством выявления ассоциативных связей данного концепта с другими значимыми для англо- и русскоязычного сообществ концептами. Задача исследования состоит в том, чтобы на базе анализа субъективных и объективных оценок бизнеса, полученных в результате ассоциативного эксперимента и выбранных из лексикографических источников определить ценностную составляющую лингвокультурного концепта БИЗНЕС и его место в обыденном сознании и культуре англо- и русскоязычного языковых коллективов.

Концепт есть явление когнитивной природы, которое можно рассматривать и как некоторое

ментальное образование в индивидуальном и коллективном сознании языкового коллектива, так и как явление культуры этого же сообщества людей. При восприятии лексемы “*бизнес*”/“*business*” сознание индивида обращается к определенной реальности, явлению действительности, именуемому этим словом и одновременно в сознании возникает концепт как образ, как “нечто схваченное”, то, что стоит за этим именем. Как подчеркивает Ю.С. Степанов, концепт может выражаться и в слове, и в образе, и в материальном объекте [1, с. 304].

Собственно лингвистическое исследование культурных доминант осуществляется в виде наблюдения и эксперимента. Способность человека соотносить явления из разных областей, выделяя у них общие признаки, находится в основе существующих в каждой культуре системе кодов, среди которых: растительный, зооморфный, антропоморфный, предметный, перцептивный, пищевой, цветовой, пространственный, временной, духовный, теоморфный и другие. В основе культурных кодов – мифологический символизм, суть которого состоит в переносе образов конкретных предметов на абстрактные явления. Элементы кодов выступают как классификаторы друг для друга, за ними закреплена некоторая символическая культурная соотношенность. В каждой культуре отмечаются свои классификационные цепи, в которых можно проследить ассоциативные комплексы [5, с. 16].

Когнитивная лингвистика исследует семантику единиц, объективирующих в языке тот или иной концепт. Концепт, согласно З.Д. Поповой и И.А.Стернину, определяется как квант структурированного знания, а упорядоченная совокупность концептов в сознании человека образует его концептосферу [1, с. 7]. Более развернутое определение концепта предлагает Н.Н. Панченко: концепт есть ментальное национально-специфическое образование, планом содержания которого является вся совокупность знаний о данном объекте, а планом языкового выражения – совокупность лексических, паремических, фразеологических единиц, номинирующих и описывающих данный объект [4, с. 5].

Совокупность значений языковых единиц образует семантическое пространство языка. Концепт и значение – явления когнитивной природы: значение есть часть концепта как мыслительной единицы, закреплённая языковым знаком в целях коммуникации (1, с. 8). Выделяют два вида значений: психологически реальное значение – значение во всей полноте семантических признаков, связываемых со словом в сознании носителей языка и лексикографическое значение, т.е. кратко сформулированное в толковых словарях. Концепт, если он вербализован, включает оба значения, но по объёму он значительно шире, чем эти два значения. Причина вербализации концепта – его коммуникативная релевантность. Значительная часть концептов индивидуального сознания однако не подлежит вербализации. Каждый вербализованный концепт, как указывает В.И. Карасик, характеризуется номинативной плотностью – количеством его номинаций в языке [3, с. 111].

По мнению Ю.С. Степанова, лингвокультурный концепт – это условная ментальная единица, направленная на комплексное изучение языка, сознания и культуры. [1, с. 12; 11, с. 23]. Сознание – это область пребывания концепта, культура детерминирует концепт, т.е. концепт есть ментальная проекция элементов культуры, язык – это сфера, в которой лингвокультурный концепт опредмечивается. Концепты могут опредмечиваться и в других сферах, например, художественные концепты – в образах музыки, живописи, театра и кинематографии. Другое определение даёт С.Г. Воркачев: лингвокультурный концепт – это вербализованный культурный смысл, семантическая единица “языка” культуры, план выражения которой двусторонний языковой знак, линейная протяжённость которого ничем не ограничена [1, с. 10].

В составе лингвокультурного концепта выделяются:

- понятийный (фактуальный или смысловой);
- ценностный;
- образный (образно-перцептивный и образно-метафорический) компоненты.

Центром лингвокультурного концепта всегда является ценность, поскольку концепт служит ис-

следованию культуры, а в основе культуры лежит именно ценностный принцип [3, с. 5]. Показателем наличия ценностного отношения является применимость оценочных предикатов. Фактуальный компонент – это то, как мы обозначаем концепт в языке, его вербальные формы репрезентации. Образный компонент невербален и поддается лишь описанию и интерпретации.

Психолингвистический анализ лингвокультурного концепта предполагает проведение сплошной выборки лексических, паремических и фразеологических единиц, а также дефиниций и текстов из словарей, сборников пословиц и афоризмов, художественной литературы и т.д., с одной стороны, и интервьюирование носителей языка, разработка анкет, включающих различные оценочные суждения, связанные с определенной предметной областью, с другой.

Данные ассоциативного эксперимента как составляющей психолингвистического анализа используются для более глубокого воссоздания фрагмента картины мира – концепта БИЗНЕС. Все ассоциации могут быть поделены на следующие содержательные группы [10, с. 174]:

- синонимичные и антонимичные реакции, смежные понятия;
- ассоциации с историческими, культурными, социальными, политическими коннотациями;
- представления о бизнесе;
- паремии (речевые клише и устойчивые сочетания, свернутые правила поведения и нормы общества) или прецедентные феномены (по В.В. Красных) – конвенционально связанные сочетания слов, относящиеся к национальной когнитивной базе. Такие реакции формируются у респондентов на подсознательном уровне, в ситуации, когда стимул вызывает из глубин памяти знакомый текст, являясь частью этого текста, напр., прецедентное высказывание – “русский бизнес”, “бизнес по-русски”, “бизнес на крови”, “нелегальный бизнес”, “серый бизнес”.

Анализ ассоциативных связей слова “бизнес” / “business” позволяет обнаружить специфическую внутреннюю структуру значения, глубинную внутреннюю модель связей и отношений, которая сло-

жилась у человека через речь и мышление и лежит в основе когнитивной организации его опыта.

Идеи для построения понятийной составляющей концепта выделены в группах “Синонимичные и антонимичные реакции, смежные понятия”, “Ассоциации с историческими, культурными, социальными, политическими коннотациями”, “Представления о бизнесе” (основные значения концепта по данным толковых словарей и паремиологии). Таким образом, ключевые идеи, по которым осуществляется семантизация концепта БИЗНЕС в английской, а вслед за ней и в русской лингвокультурах представляют понятийную составляющую концепта. Имя “*бизнес*”/“*business*” воплощает собой уже не узко национальные особенности понимания работы для себя и на себя с целью получения прибыли – они едины для обеих культур. Приведем примеры определений концепта в лексикографических источниках:

Бизнес – это дело, занятие, приносящее доход; коммерческая или предпринимательская деятельность, вид деятельности, сфера деятельности, направление деятельности. У диверсифицированных компаний несколько сфер деятельности. В определение бизнеса входят три компонента: удовлетворяемые потребности, целевой рынок и выполняемые для этого функции [13, с. 2051]

Бизнес – то же, что и: предпринимательство

1. дело, занятие, предпринимательство, экономическая деятельность, направленная на достижение определенных результатов (получение прибыли).

2. сделки, торговые операции.

3. деловая жизнь, деловые круги, экономическая деятельность вообще в отличие от других сфер жизнедеятельности (культуры, политики, образования и т.д.).

4. компания, предприятие, экономический субъект.

5. термин, обозначающий учреждение, специализирующееся в той или иной области предпринимательства [14, с. 766].

Бизнес для бизнеса – сектор рынка, ориентированный на организацию взаимодействия между компаниями в процессе производства и прода-

жи товаров или услуг. Данный сектор охватывает торговые отношения между фирмами, а именно:

- организацию поставок и продаж;
- согласование контрактов и планов.

Бизнес для потребителя – сектор рынка, ориентированный на работу с конечными физическими потребителями товаров или услуг. Сектор образуют магазины и иные организации, торгующие продукцией, в том числе и через Интернет, непосредственно для потребителей [15, с. 302].

Бизнес – это деятельность, осуществляемая как за счет собственных, так и взятых в заем средств под свою ответственность и ответственность поручителя, с целью организовать свое предприятие для получения прибыли, направленное на цели увеличения капитала и прибыли, используемое как в личных целях, так и на расширение предприятия [16, с. 37]

Фраза “*Бизнес как обычно*”, “*Бизнес, несмотря ни на что*” (“*Business as usual*”;) стала известной в начале XX века как рекламный слоган сети магазинов предпринимателя Г. Селфриджа в Великобритании и США. Автор слогана – Г. Морган, помощник Г. Селфриджа. В этой же компании родилась и другая рекламная фраза, ставшая крылатой, – “*Клиент всегда прав*”. Глава фирмы часто использовал формулу Г. Моргана, что способствовало ее широкой известности. Вскоре после начала Первой мировой войны Г. Селфридж заявил: “*Бизнес несмотря ни на что – вот лозунг дня*”. Этот рекламный слоган стал известной исторической фразой благодаря Уинстону Черчиллю, который в своей речи на банкете в Гилдхолле (Лондон) сказал: “*Девиз британцев – бизнес несмотря ни на что*” (буквально: “*Британский народ следует правилу: вести дела, как обычно (business carried on as usual), как бы ни менялась карта Европы*”). Эта фраза известного политика обычно цитируется в качестве иронического комментария по поводу чьего-либо стремления соблюсти свой коммерческий интерес в любых обстоятельствах [16, с. 335].

Субъективные определения понятия бизнес, предлагаемые русскоязычными респондентами включают следующие положения: бизнес – это свое дело, фирма, компания; бизнес – есть дея-

тельность, направленная на получение прибыли и предполагающая самореализацию и самоутверждение. По результатам анализа словарных дефиниций имен концепта БИЗНЕС и субъективных оценок респондентов, выделяется следующее понятийное содержание концепта БИЗНЕС, представленное значениями: бизнес – есть 1) коммерческая деятельность; 2) сектор рынка и целевая аудитория как составная часть; 3) экономический субъект; 4) деловые круги; 5) работа, обязанности; 5) контракты, соглашения; 6) важные дела, вопросы; 6) ситуация, постановка дел, поведение.

Ценностная составляющая отражена в рубриках “Паремии (речевые клише и устойчивые сочетания)”, “Представления о бизнесе” и в соответствующих образах. Наряду с положительной оценкой бизнеса представителями англоязычного и русскоязычного сообществ: “*Бизнес – увлекательнейшая игра, в которой максимум азарта сочетается с минимумом правил*” (Билл Гейтс); “*Азартная игра, именуемая бизнесом, неодобрительно смотрит на бизнес, именуемый азартной игрой*” (Бирс Амброс); “*Бизнес – это мир побудительных стимулов и мир любви*” (Том Чепелл); “*Business is art*” (anonymous); “*Industry is the soul of business and the keystone of prosperity*” (Трудолюбие – душа бизнеса и краеугольный камень процветания) (Чарльз Диккенс), отмечается и нейтральная оценка: “*Дело (бизнес) подобно автомобилю: само по себе оно будет двигаться только под гору*” (заповедь американских менеджеров); “*The best mental effort in the game of business is concentrated on the major problem of securing the consumer’s dollar before the other fellow gets it*” (Лучшие умы, участвующие в игре под названием “бизнес”, концентрируют свои усилия на решении главной задачи: овладеть долларом клиента прежде, чем это сделает другой) (Чейс), и отрицательная оценка: “*Бизнес – это искусство извлекать деньги из чужого кармана, не прибегая к насилию*” (Макс Амстердам); “*Первое правило бизнеса – поступай с другим так, как он хотел бы поступить с тобой*” (Чарльз Диккенс); “*Business is a combination of war and sport*” (Бизнес – это комбинация войны и спорта) (Моруа), “*ничего лич-*

ного – только бизнес”. Бизнес порождает и определенные взаимоотношения между партнерами, и отношение к другим реалиям: “*Тот, кто вознамерился вести дела только с честными людьми, должен забыть о коммерции*” (Т.Фуллер); “*A friendship founded on business is better than a business founded on friendship*” (Дружба, основанная на бизнесе, лучше, чем бизнес, основанный на дружбе) (Джон Дэвисон Рокфеллер). Основываясь на этих высказываниях о бизнесе, мы выделяем следующие ассоциативные пары концептов:

1. БИЗНЕС как возможность получения Денег, Прибыли
2. БИЗНЕС как проявление Власти
3. БИЗНЕС как Работа, Обязанности, Труд
4. БИЗНЕС как Компания, Предприятие, Субъект
5. БИЗНЕС как Соглашения, Контракты
6. БИЗНЕС как Конференции, Деловые поездки
7. БИЗНЕС как Искусство
8. БИЗНЕС как Обман, Махинации, Погоня за наживой
9. БИЗНЕС как Правонарушение, Преступление
10. БИЗНЕС как Риск
11. БИЗНЕС как Конкуренция
12. БИЗНЕС как Война или Спорт
13. БИЗНЕС как Спор, Конфликт
14. БИЗНЕС как Непокой, Движение
15. БИЗНЕС как Успех
16. БИЗНЕС как Шоу

Образная составляющая лингвокультурного концепта реконструируется на основе данных ассоциативного эксперимента, анализа образов художественных произведений и кинематографических и рекламных сюжетов американской / английской и русской лингвокультур. Образное представление БИЗНЕСА, согласно мнению русскоязычных респондентов, участвовавших в ассоциативном эксперименте, включает как динамичные, так и статичные образы, например, образ постоянно крутящейся машины, двигателя. Респонденты отметили соотносимость Бизнеса с образом величественного многоэтажного офисного здания в стекле и бетоне или бизнесмена – элегантно одетого мужчины, реже – женщины, с портфелем или в дорогом автомобиле (женская аудитория); муж-

ская аудитория ассоциирует БИЗНЕС с бизнесменом с сигарой или бокалом коньяка, на дорогой машине бизнес-класса или путешествующего на частном самолете, с личным секретарем и т.д.

Слыша фразу “*бизнес по-русски*”, прежде всего вспоминаются добродушные комедии “Русский бизнес” и “Русское чудо” о том, как находчивые предприниматели, стремясь заработать деньги в сложный период перестройки, организуют разные аферы. В первой комедии М. Кокшенова и М. Айзенберга двум горе-бизнесменам (героям М. Кокшенова и С. Фарады), приходит гениальная идея как быстро заработать валюту. Они проводят “исследование рынка” и из возможных видов “бизнеса” – продажа ваучеров, стеклотары, торговля матрешками и меховыми шапками, организация гастролей двойников-актеров по стране, решают устроить настоящее “русское сафари” – охоту на медведей для иностранцев, а помочь им в этом прибыльном деле должны “егерь” тетя Катя (героиня Н. Крачковской) и дрессировщик дядя Вася (герой С. Крамарова) с медведем по кличке Гоша. По сюжету второй комедии А. Инина и Л. Треера, группа мошенников (герои С. Фарады, М. Кокшенова, Н. Крачковской и Р. Рудина) едет в Соединенные Штаты заработать деньги, обманывая народ “русским чудом”, которым является якобы народный целитель (герой С. Фарады). Организацию “сеансов” берет на себя “местный” продюсер-авантюрист (герой Л. Куравлева). Персонажи фильмов, однако, вызывают только добрые положительные эмоции, поскольку их цель и методы работы хоть и незаконны, но не злы и не сопряжены с насилием, фильмы наполнены юмором, жизнерадостием и оптимизмом, поистине русской находчивостью и смекалкой, нежеланием пассивно перед трудностями. Противоположные эмоции вызывают американские боевики и психологические триллеры, такие как “Криминальное чтиво”, “Лицо со шрамом”, “Бешенные псы”, “Револьвер” и многие другие, в которых главный бизнес персонажей – это наркоторговля, торговля оружием или людьми, киднепинг и грабеж, картежные и другие азартные игры, где цель – это обогащение или власть над людьми любой ценой. В них “бизнес” – это

занятие чрезвычайно опасное, сопряженное с риском, потерями, многочисленными жертвами, постоянной борьбой как с собой, так и со всем обществом. Но есть и другие захватывающие и интригующие, “незлые” американские драмы, триллеры и экшен, такие как “Афера Томаса Крауна”, “12 друзей Оушена”, “Поймай меня, если сможешь” и другие, где герои хотя и занимаются незаконным бизнесом – крадут картины из музея, грабят казино или подделывают кредитные карты, но ведут себя неагрессивно и делают это не столько ради наживы, сколько ради самоутверждения, азарта, для интереса, либо чтобы проучить и отобрать у хитрых и изворотливых дельцов нечесно нажитые капиталы и отомстить за пострадавших. Таким образом, БИЗНЕС воспринимается и оценивается сообществом по-разному, прежде всего из-за его характера и отношения к окружающему миру, и во многом определяется средой, культурной принадлежностью, традициями и нравственными нормами. Ценностная составляющая концепта – это необходимость, а значит, ценность Бизнеса как Работы, для поддержания жизни, достижения успеха и материального достатка и получения удовлетворения.

Модель существования концепта БИЗНЕС в индивидуальном сознании может быть представлена следующим образом:

- 1) Первая ступень – возникновение потребности – получения материального блага и внутреннего удовлетворения, побуждающей к активности;
- 2) Вторая ступень – деятельность, имеющая целью реализацию этой потребности, ограниченная однако законами общества;
- 3) Третья ступень – результат или реализация потребности, т.е. получение материального блага и внутреннего удовлетворения, или нереализация потребности, бизнес неудача.

Концепт БИЗНЕС имеет много альтернативных имен в английском языке, поскольку отражает важный фрагмент картины мира: *business – work, labour, job, task, trade, enterprise, company, matter, affair, responsibility, situation, event, behavior, entrepreneurship, business (economic) entity, commerce.*

Среди лексико-фразеологических единиц, описывающих бизнес, его разновидности и формы, наряду с метафорами, помогающими постичь сложный мир бизнес отношений через ассоциативные связи с реальными и конкретными объектами и явлениями, фигурируют и неологизмы, среди которых следует выделить:

- Лексические неологизмы, т.е. непосредственно новые слова и сочетания, обозначающие возникшие новые реалии и понятия, что связано с прогрессом человеческой мысли и развитием отношений внутри человеческого сообщества. К ним можно отнести, например, такие лексические сочетания как *“venture business”* (“венчурный бизнес” – сфера предпринимательской деятельности, связанная с реализацией рискованных проектов, рискованных инвестиций, главным образом, в области научно-технических новинок), *“lending business”* (“лендинг-бизнес” – сделки, операции, изменяющие активы компании, например, авансирование, кредитование, и отражаемые в финансовых отчетах), *“outsourcing”* (“аутсорсинг” – передача работы другому агентству и/или найм работников со стороны), *“show business”* (“шоу-бизнес” – бизнес, связанный с организацией и проведением зрелищных представлений, выступлений актеров), *“business intelligence”* (БИ) (информационное обеспечение бизнеса, т.е. это и интеллект, и разведка, все то, что нужно для принятия решений), *“VIP person”* (человек пользующийся привилегированным положением в обществе), *“теневики”* (бизнесмен, занимающийся нелегальным бизнесом) и другие;

- Семантические неологизмы, т.е. старые слова и словосочетания, используемые в новом значении, например, *“малиновые пиджаки”* (новые русские), *“фокус группа”* (группа людей, участвующих в исследовании или эксперименте), *“бизнес-класс”* (категория обслуживания при авиационных пассажирских перелетах с более высоким уровнем комфорта и улучшенным сервисом);

- Сочетаемые неологизмы, в которых необычны сами связи слов друг с другом, например, *“business angels”* (“бизнес ангелы” – состоятельные персоны, обычно бывшие предприниматели, которые инвестируют в развивающиеся компании),

“technopark” (“бизнес-инкубатор” или “технопарк” – специально оборудованная территория, расположенная недалеко от университетов и научных центров, предоставляющая ученым возможность бизнес реализации своих научных идей, а предпринимателям доступ к новым технологиям), *“теневой бизнес”*, *“криминальный бизнес”* (незаконная деятельность).

Лексема *“бизнес”* / *“business”* или другие альтернативные имена концепта как поверхностная языковая форма или знак представляют собой средство сжатия обобщенной информации на основе знания языка и опыта взаимодействия человека с окружающей действительностью, однако содержание концепта БИЗНЕС объемнее поверхностной языковой сущности. Концепт БИЗНЕС как некоторая форма или структура более высокого уровня знания объединяет в себе извлекаемую из памяти и основанную на ассоциациях информацию о бизнесе, полученную на протяжении всей истории развития бизнес отношений в процессе их логического осмысления, в некий целостный образ, который и предстоит наиболее полно воссоздать в ходе настоящего и последующих исследований.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антология концептов/ Под ред. В.И.Карасика, И.А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – 512 с.
2. Воркачев С.Г. Постулаты лингвоконцептологии // Антология концептов. – М.: Гнозис, 2007. – С.10-11.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Панченко Н.Н. Средства объективации концепта “обман”. Дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград: Изд-во ВГПУ, 1999.
5. Пименова М.В. Методология концептуальных исследований // Антология концептов. – М.: Гнозис, 2007. – С.14-16.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1999. – 30 с.
7. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191 с.
8. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина. – Воронеж: Истоки, 2002. – 59 с.
9. Попова З.Д., Стернин И.А. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку // Антология концептов. – М.: Гнозис, 2007. – С. 7-9.
10. Солохина А.С. Концепт “свобода” // Антология концептов. – М.: Гнозис, 2007. – С. 165-182.
11. Степанов Ю.С. Константы: Словарь

русской культуры: Опыт исследования. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1997. 12. Чернейко Л.О. Лингво-философский анализ абстрактного имени. – М.: Изд-во МГУ, 1997. 13. <http://info.srochno.ua/>

professions/management/2051.14. <http://dicts.iknowit.ru/word766.html>. 14. http://slovari.yandex.ru/dict/glossary/article/302/0302_187.HTM. 15. <http://www.ymniki.ru/bissines.html> 16. <http://www.krylatyje-slova.ru/p=335>.

© Н.Н. Старцева, 2010

УДК 811.111'42

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *WISDOM* В АНГЛОМОВНИХ АФОРИЗМАХ

О.А. Анастасьєва (Харків)

У статті розглянуто особливості об'єктивації концепту *WISDOM* в англomовних афоризмах в рамках когнітивно-комунікативного підходу до вивчення концептів. Проаналізовано способи вербалізації понятійного, образного та ціннісного структурних складників концепту *WISDOM* в афористичних текстах.

Ключові слова: когнітивно-комунікативний підхід, концепт, ім'я концепту, структурні складники концепту, засоби вербалізації.

О.А. Анастасьєва. Вербализация концепта *WISDOM* в англоязычных афоризмах. В статье рассмотрены особенности объективации концепта *WISDOM* в англоязычных афоризмах в рамках когнитивно-коммуникативного подхода к изучению концептов. Проанализированы способы вербализации понятийной, образной и ценностной составляющих концепта *WISDOM* в афористических высказываниях.

Ключевые слова: когнитивно-коммуникативный подход, концепт, имя концепта, структурные составляющие концепта, средства вербализации.

O. Anastasieva. Verbalization of *WISDOM* concept in English aphorisms. This paper concerns with characteristics of verbalization of concept *WISDOM* in English aphorisms from the point of view of cognitive-communicative approach to concept analysis. The verbalization means of notional, figurative and value constituents of concept *WISDOM* in English aphorisms have been analyzed.

Key words: cognitive-communicative approach, concept, name of the concept, structural constituents of the concept, verbalization means.

Об'єктом аналізу цієї роботи є вербалізовані репрезентації концепту *WISDOM*, предмет становлять особливості актуалізації структурних складових цього концепту, виявлених на матеріалі 150 цитованих афоризмів англomовних авторів, відібраних з використанням метода суцільної вибірки [15; 16; 20; 21].

Мета статті полягає у встановленні за допомогою концептуального аналізу складових структури афоризму *WISDOM*, об'єктивованих в текстах англomовних афоризмів, а також виявлення специфіки репрезентації цього концепту в деяких типах дискурсів.

Актуальність дослідження концепту *WISDOM* визначається загальною спрямованістю сучасної наукової парадигми, її зацікавленістю про-

блемами взаємодії мови, мислення та культури, а також важливістю об'єкта дослідження в концептосистемі англomовного афоризму.

Сучасна наука широко використовує термін “концепт”. Він присутній в термінології багатьох наук: в філософії, психології, психолінгвістиці, лінгвокультурології та інш. Навіть в рамках лінгвістики концепт трактується неоднозначно, тому для його дослідження використовуються різні методи.

Пропонується умовно поділяти все розмаїття підходів до аналізу концепта на сім напрямків: культурологічний, лінгвокультурологічний, логіко-ейдетичний, семантико-когнітивний, когнітивно-поетичний, когнітивно-дискурсивний, філософсько-семіологічний [14, с. 193–194].

Все розмаїття підходів, які використовуються школами когнітивної лінгвістики, поєднуються в поняття “концептуальний аналіз”. Цей аналіз є продовженням семантичного аналізу. За спостереженням О.С. Кубрякової, різниця між семантичним та концептуальним аналізом полягає в тому, що семантичний аналіз пов'язаний з роз'ясненням мовної одиниці, в той час як концептуальний аналіз звернений до знань про світ. Семантичний аналіз спрямований на експлікацію семантичної структури номінативної одиниці, уточнення денотативних, сигніфікативних та конотативних значень, які її реалізують; концептуальний аналіз передбачає пошук тих спільних концептів, які підведені під один знак і зображує буття знаку як маркера відомої когнітивної структури [5, с. 85; 6, с. 82].

Уявляється, що для аналізу концептів в афоризмах когнітивно-дискурсивний підхід є найбільш продуктивним, оскільки він інтегрує лінгвокультурологічний і семантико-когнітивний підходи, також в рамках цього підходу, дискурс визнається єдиним природним середовищем існування концепту [8, с. 16]. Цей підхід базується на розумінні концепту як ментального і психічного ресурсу індивідуальної свідомості. З точки зору когнітивно-дискурсивного підходу обов'язковою передумовою логічного концептуального аналізу є не лише семантичний аналіз імені концепту та інших номінативних одиниць, що його репрезентують (дефінітивний, етимологічний, частинимовний аналіз, встановлення синонімічного та антонімічного ряду), а також обов'язкова верифікація отриманих даних вивченням дискурсивних реалізацій засобів вербалізації концепту [9, с. 12].

Інтерпретативний аналіз ціннісно-маркованих висловлювань (прислів'їв, приказок, афоризмів), актуалізуючих певні лінгвокультурні концепти, є важливим компонентом їх опису [3, с. 38; 10, с. 46; 11, с. 109]. Когнітивно-дискурсивний підхід також передбачає обов'язкову процедуру верифікації даних вивченням дискурсивних засобів вербалізації концепту [9, с. 12]. Однією з таких верифікаційних процедур є аналіз афористичних висловлювань [13, с. 9].

Приймемо за відправну точку положення про концепт як багатомірне ментальне утворення, у

якому виокремлюється образно-перцептивна, понятійна та ціннісна складові [1, с. 7; 2, с. 73; 4, с. 110; 11, с. 55]. Тому розглянемо, яким чином ці складові концепту WISDOM вербалізовані в англомовних афоризмах.

Іменем концепту WISDOM є лексема *wisdom*. Етимологічно слово ‘*wisdom*’ походить від давньоанглійського ‘*wīsdōm*’, яке складається із кореню ‘*wīȝ*’ – ‘*wise*’, що належить до загальногерманського лексичного фонду, та суфіксу ‘*dōm*’, де ‘*wīȝ*’ має семантичне значення: 1) ‘*having sound judgement*’ (такий, що має здоровий глузд); 2) ‘*learned*’ (вчений).

Аналіз тлумачних статей англомовних джерел лексеми ‘*wisdom*’ показує, що ці значення етимона лексеми ‘*wisdom*’ знаходять відображення в сучасних словниках, та дозволяє виокремити такі основні значення [23, p.1074]:

1 a: *accumulated learning: knowledge* (накопичені знання);

b: *ability to discern inner qualities and relationships: insight* (проникливість, здатність роздивитися приховану сутність речей та взаємин);

c: *good sense: judgement* (тверезість розуму, розсудливість);

2: *a wise attitude or course of action* (розумне ставлення або манера поводитися);

3: *the teachings of the ancient sages* (вчення стародавніх мудреців);

4: *Bible (Book of the Old Testament)* (книга Старого Завіту, наприклад, Мудрість Соломона).

Важливим етапом концептуального аналізу концепту є аналіз його синонімічного ряду. “Синонімічні альтернативи імені концепту не меншою мірою, ніж його прямі номінації, здатні яскраво відображати своєрідність національного світосприяття” [11, с. 115]. Синонімічний ряд лексеми ‘*wisdom*’ містить [19, p. 2040] такі одиниці [19, p. 2040]: *sagacity, sageness, judgment, discernment, reason, prudence, judiciousness, common sense, insight, penetration, sapience, understanding, rationality, clear-sightedness, clear-headedness, perspicacity, percipience, perception, perceptiveness, intelligence, acuteness, acumen, astuteness, sharpness,*

shrewdness, long-headedness, knowledge, learning, erudition, lore, scholarship, enlightenment.

За семантичним значенням ці лексеми можна поділити на такі групи:

1) мудрість як володіння знаннями (*erudition, knowledge, learning, enlightenment, lore, scholarship*):

Наприклад, *There is no great concurrence between learning and wisdom. (Francis Bacon)*

Однак, перша група не знаходить повного відображення в афористичних висловлюваннях, бо автори афористичних висловів зауважують нерівнозначність книжкового знання, сукупності інформації, та життєвої мудрості, і навіть протилежність понять “мудрість” та “знання”, що може бути пояснено парадоксальністю як конституальною рисою афоризма:

The saddest aspect of life right now is that science gathers knowledge faster than society gathers wisdom. (Isaac Asimov)

Knowledge comes, but Wisdom lingers.

(Alfred Tennyson)

In our age... men seem more than ever prone to confuse wisdom with knowledge, and knowledge with information, and to try to solve problems of life in terms of engineering.

(T.S. Eliot)

Wisdom is not a product of schooling but of the life-long attempt to acquire it. (A. Einstein)

Information isn't wisdom. Information isn't learning. If information were learning, you could be educated by memorizing the world almanac. If you did that, you wouldn't be educated. You'd be weird. (D. McCullough);

2) мудрість як здоровий глузд (*judgment, reason, common sense, clear-headedness*):

Common sense in an uncommon degree is what the world calls wisdom. (S.T. Coleridge)

A wise man will make more opportunities than he finds. (F. Bacon)

Wisdom denotes the pursuing of the best ends by the best means. (F. Hutcheson);

3) мудрість як здатність до духовного осмислення життя (*shrewdness, insight, astuteness,*

acumen, discernment, perspicacity, penetration):

The invariable mark of wisdom is to see the miraculous in the common. (R. W. Emerson)

There is a wisdom of the head, and a wisdom of the heart. (C. Dickens)

The heart is wiser than the intellect.

(J.G. Holland)

Honesty is the first chapter in the Book of wisdom. Let it be our endeavor to merit the character of a just nation. (T. Jefferson);

4) мудрість як ускладненість, хитромудрість (*sapience, sageness*):

The wise through excess of wisdom is made a fool. (R. W. Emerson)

Антонімічний ряд лексеми ‘wisdom’ залучає лексеми: *absurdity, betise, foolishness, idiocy, injudiciousness, nonsense, senselessness, silliness, stupidity.*

За допомогою антитези наведені афоризми дозволяють визначити мудрість як протилежність дурості:

He's a fool who cannot conceal his wisdom.

(B. Franklin)

The fool wonders, the wise man asks.

(B. Disraeli)

A man with wisdom is better off than a stupid man with any amount of charms and superstition.

(F. Yaghmour)

The greatest lesson in life is to know that even fools are right sometimes. (W. Churchill)

A wise person is the result of Godly training, but foolish person an outcome of pride.

(S.M. Mayalil)

Some folks are wise and some otherwise.

(J. Billings)

A word to the wise ain't necessary. It's the stupid ones who need the advice. (B. Cosby)

Деякі афоризми містять такі значення концепту WISDOM, що знаходяться поза межами синонімічного ряду його імені. Наприклад, афористичні висловлювання також зображують мудрість як надбання віку:

Common sense is the collection of prejudices acquired by the age eighteen. (A. Einstein)

I am not young enough to know everything.

(O. Wilde)

Але деякі афоризми містять протилежне твердження, вказуючи на те, що немає прямої залежності між віком та мудрістю:

The older I grow the more I distrust the familiar doctrine that age brings wisdom.

(H.L. Mencken)

Крім того, афористичні висловлювання містять приклади протиставлень мудрості і почуттів, тобто мудрість розглядається як свобода від почуттів:

It is impossible to love and to be wise. (F. Bacon)

Також поширеною в афористичних висловлюваннях є думка “мудрість – це афоризм”:

The wisdom of the wise and the experience of the ages are perpetuated by quotations.

(B. Disraeli)

Exclusively of the abstract sciences, the largest and the worthiest portion of knowledge consists of aphorisms: and the greatest and best of men is but an aphorism. (S.T. Coleridge)

She had a pretty gift for quotation, which is serviceable substitute for wit. (W.S. Maugham)

Розглянуті значення експліцитно або імпліцитно передбачають наявність суб'єкта, який відповідає певним вимогам, а саме є носієм знання та певним чином поводить ся. Таким чином, понятійна складова концепту WISDOM може бути подана у вигляді акціонального фрейму [ХТОСЬ діє за допомогою РЕСУРСУ (знань)] [7, с. 8].

Образний складник, тобто знання, образи та асоціації, що викликаються у свідомості у зв'язку з тим чи іншим денотатом концепту, WISDOM можна представити афористичними висловлюваннями, що містять образні метафори, наприклад, “мудрість – це сила”:

Wisdom is the strength of the weak. (J. Joubert)

Також повно в афористичних висловлюваннях представлений ціннісний складник, “найголовніша іпостась концепту, яка зумовлюється ставленням до нього” [11, с. 61]. Домінуючою в афористичних висловлюваннях є позитивно-піднесена оцінка. Фактично, мудрість дорівнюється усім найкращим людським рисам:

Wisdom, properly so called, is nothing else but this: the perfect knowledge of the truth in all matters whatsoever. (T. Hobbes)

What is it to be wise?

*This but to know how little can be known,
To see all other's faults, and feel our own.*

(A. Pope)

A wise man will desire no more than what he may get justly, use soberly, distribute cheerfully, and leave contentedly. (B. Franklin)

*Knowledge is proud that he has learned so much;
Wisdom is humble that he knows no more.*

(W. Cowper)

Крім того, важливим для розуміння особливостей вербалізації концепту WISDOM є аналіз його презентацій в окремих видах дискурсу. “Однією з фундаментальних особливості існування концепту, який виступає результатом об'єктивації знання, є його співвіднесеність з певною дискурсивною сферою або сукупністю дискурсів, у межах якого (яких) він функціонує, відкриваючи ті чи інші зі своїх граней” [12, с. 163]. Зокрема, свою специфіку має відображення концепту в філософському і релігійному дискурсі. Так, в філософії Мудрість – поняття, яке позначає найвище, цілісне, духовно-практичне знання, орієнтоване на осягання абсолютного сенсу буття та набувається через духовно-життєвий пошук істини суб'єктом знання. Більшість визначень Мудрості, що можна зустріти в класичній етико-філософській традиції, підкреслюють саме момент найвищого знання в його ціннісному вираженні [17].

The hunger for facile wisdom is the root of all false philosophy. (G. Santayana)

Philosophy is harmonized knowledge making a harmonious life; it is the self-discipline which lifts us to serenity and freedom. Knowledge is power, but only wisdom is liberty. (W. Durant)

В релігійному дискурсі чітко вирізняються такі два види мудрості: людська та божя. Біблійна концепція мудрості докорінно відрізняється від класичного уявлення про людську мудрість, яка полягає у пошуку змісту буття та всесвіту за допомогою філософських роздумів та висновків. Людська мудрість – це мудрість, що дарована людині Богом. Найголовнішим принципом біблійної мудрості є покора людини перед Богом та невідхильне наслідування заповідям. Саме ця ідея просліджується в усіх біблійних книгах мудрості.

For knowledge to become wisdom, and for the soul to grow, the soul must be rooted in God: and it is through prayer that there comes to us that which is the strength of our strength, and the virtue of our virtue, the Holy Spirit.

(W. Mountford)

Behold, the fear of the Lord, that is wisdom; and to depart from evil is understanding. (Job xxviii) Moses was learned in all the wisdom of the Egyptians, and was mighty in words and in deeds.

(Acts vii. 2)

Таким чином, на підставі аналізу англomовних афоризмів, можна стверджувати, що концепт WISDOM має такі складники: 1) понятійний, що знаходить відображення в “мудрість – це володіння знаннями”, “мудрість – це здоровий глузд”, “мудрість – це здатність до духовного осмислення життя як свобода від почуттів”, “мудрість – це ускладненість, хитромудрість”, “мудрість – це надбання віку”, “мудрість – це свобода від почуттів”, “мудрість – це афоризм”. Понятійна складова концепту WISDOM може бути подана у вигляді акціо-нального фрейма; 2) образна, який представлена за допомогою образних метафор та персоніфікацій; 3) ціннісна, репрезентована переважно позитивно-піднесеною оцінкою.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні місця та значення концепту WISDOM в концептуальному комплексі англomовного афоризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С.Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов / С.Г. Воркачев. – Волгоград : Парадигма, – 2005. – 214 с. 2. Карасик В.И. Этноспецифические концепты // Введение в когнитивную лингвистику/ Отв. ред. М.В. Пименова. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2005. – С. 61-105. 3. Карасик В.И. Языковые ключи // В.И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 520 с. 4. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с. 5. Кубрякова Е.С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова ПАМЯТЬ // Логический анализ языка. Культурные концепты / Под ред. Н.Д. Арутюновой. – М. : Наука, 1991. – С. 85-91. 6. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймо-

вые сети / С. А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – 2004. – № 9. – С. 81–92. 7. Жаботинская С.А. Ономазиологические модели и событийные схемы / С. А. Жаботинская // Вестник Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина. – 2009. – № 837. – С. 3-14. 8. Мартинюк А.П. Перспективи дискурсивного напряму дослідження концептів / А.П. Мартинюк // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 14-18. 9. Мартинюк А.П. Концепт в дискурсивній парадигмі / А.П. Мартинюк // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 9-12. 10. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие / В.А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2004. – 256 с. 11. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с. 12. Радзиевська Т.В. Здоров’я в світі людини: цінність vs. ресурс (на матеріалі української художньої прози) / Т.В. Радзиевська // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: зб. наук. ст. – К. : ВЦ КНЛУ, 2006. – С. 163-167. 13. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 286 с. 14. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике // Вестник Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина. – 2006. – №725. – С.192-195.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. Барсов С.Б. На языке Шекспира. To be or not to be. Английские изречения / С.Б. Барсов. – М. : Центрполиграф, 2007. – 447 с. 2. Английский афоризм: Коллекция лучших английских афоризмов / сост. А.Я. Ливергант. – М. : АСТ, ЛЮКС, 2005. – 476 с. 3. Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е.Ф. Губский и др. – М. : Инфра – 2003. – 576 с. 4. The Concise Oxford Dictionary of English Etymology / T. F. Hoad. – Oxford University Press, 1993. – 576 p. 5. The Oxford Thesaurus: An A-Z Dictionary of Synonyms. Laurence Urdang. – Oxford University Press, 1994. – 2062 p. 6. The Oxford Dictionary of Quotations / Elizabeth Knowles. – Oxford University Press, 2004. – 1768 p. 7. The Oxford Dictionary of Phrase, Saying & Quotation. – Oxford University Press, 2002. – 846 p. 8. Oxford Dictionary of Synonyms and Antonyms. – Oxford University Press, 2007. – 528 p. 9. Webster’s School Dictionary. – Merriam-Webster Inc., 1986. – 1168 p.

© О.А. Анастасьева, 2010

УДК 811.11+811.13(05)

СОСТАВЛЯЮЩИЕ МЕТАФОРЫ С ПОЗИЦИЙ ТРАДИЦИОННОЙ И КОГНИТИВНОЙ ТЕОРИЙ

И.В. Бровченко (Черкассы)

В статье составляющие метафоры рассматриваются с позиций сравнительной теории, теории взаимодействия и теории концептуальной метафоры. Их преемственность позволяет говорить об эволюции положений теории метафоры. В работе в фокусе внимания пребывает понятийная природа составляющих метафоры, которая предопределяет принятое в теории концептуальной метафоры разделение метафор, с одной стороны, на онтологические, ориентационные и структурные, а с другой – на примарные и комплексные. Взаимодействие референта и коррелята метафоры получает описание в терминах теории концептуальной интеграции.

Ключевые слова: составляющие метафоры, сравнительная теория, теория взаимодействия, теория концептуальной метафоры, теория концептуальной интеграции.

І.В. Бровченко. Складові метафори з позицій традиційної та когнітивної теорій. У статті складові метафори розглянуто з позицій порівняльної теорії, теорії взаємодії та теорії концептуальної метафори. Їх спадковість дозволяє говорити про еволюцію положень теорії метафори. У роботі у фокусі уваги перебуває поняттєва природа складових метафори, яка зумовлює прийнятий у теорії концептуальної метафори розподіл метафор, з одного боку, на онтологічні, орієнтаційні та структурні, а з іншої – на первісні та комплексні. Взаємодія референта і корелята метафори здійснюється в термінах теорії концептуальної інтеграції.

Ключові слова: складові метафори, порівняльна теорія, теорія взаємодії, теорія концептуальної метафори, теорія концептуальної інтеграції.

I.V. Brovchenko. Metaphor constituents from the standpoint of traditional and cognitive theories. This paper studies the constituents of metaphor, as they are viewed by the Comparison, Interaction, and Conceptual Metaphor theories. Their succession shows evolution of the basic tenets posited in the theory of metaphor. The study highlights conceptual properties of the constituents of metaphor. With these properties in view, the Conceptual Metaphor Theory stratifies metaphors, on the one hand, into ontological, orientational, and structural, and, on the other hand, into primary and complex. Interaction of the conceptual referent and correlate in a metaphor is considered in terms of the Theory of Conceptual Integration.

Key words: comparison theory, conceptual metaphor theory, conceptual integration theory, interaction theory, metaphor constituents.

Метафора есть вездесущий принцип языка, ибо “в обычной связной речи мы не встретим и трех предложений подряд, в которых не было бы метафоры” [11, с. 47]. Столь исключительное положение метафоры в языке и речи может служить объяснением тому, почему она многие столетия привлекала и продолжает привлекать к себе внимание исследователей. Данная статья имеет своей целью продемонстрировать преемственность трех основных направлений в изучении метафоры, представленных сравнительной теорией (comparison theory) [см. 1; 2; 15; 9; 5], теорией взаимодействия (interaction theory) [см. 11; 3; 4; 12; 13; 26] и теорией концептуальной метафоры (conceptual metaphor theory) [см. 21; 22, 24; 20; 18;

19]. Актуальность работы предопределяется направленностью ряда современных исследований на изучение метафоры как одного из основных глубинных механизмов, порождающих поверхностные языковые структуры. Объектом анализа являются традиционные и когнитивные толкования метафоры, а его предметом – определения составляющих метафоры и способов их взаимодействия. Материал исследования представлен теоретическими источниками, в которых изложены основные положения теории метафоры.

Современной когнитивной трактовке метафоры предшествует долгая традиция изучения ее как стилистического и семантического феномена. Ряд положений, разработанных в русле традиционных

теорий, получил развитие в теории концептуальной метафоры, которую можно считать их логичным продолжением. Одно из основополагающих положений, позволяющих провести сравнительный анализ вышеуказанных теорий, касается, в частности, вопроса о составляющих метафоры и способах их взаимодействия.

В рамках вышеперечисленных теорий метафора единодушно трактуется как взаимодействие двух сущностей: той, которая получает имя, и той, у которой имя заимствуется. Разногласия возникают по поводу природы этих сущностей и принципов их взаимодействия. В античной традиции, из которой вырастает **сравнительная теория метафоры**, таковая трактуется как средство украшения речи, “ложная” номинация, присваиваемая говорящим вещи, которая уже имеет “истинное” имя [1, с. 188]. Здесь метафора рассматривается как сокращенное обозначение для сравнения двух вещей, исключаящее указание на их общий признак [2, с. 190; 15, с. 229]. Следовательно, сущности, соотносящиеся в метафоре суть вещи или объекты, а перенос имени с одной сущности на другую осуществляется с рода на вид, с вида на род или же на основании аналогии [1, с. 184; 2, с. 188].

В **теории взаимодействия** сущностями, фигурирующими в метафоре, выступают две идеи, определенные А. Ричардсом как “содержание” (tenor) и “оболочка”, или “проводник, носитель” (vehicle). **Содержание** есть метафоризируемое понятие, “исходная идея”, а **оболочка** – “заимствованная идея”, “воображаемый объект” [11, с. 48]. Развивая мысль А. Ричардса, Л. Липка [26, с. 122] предлагает следующую формальную схему метафоры: *X (содержание – tenor) подобно Y (оболочке – vehicle) в плане Z (основания – ground)*, добавляя, таким образом, в число компонентов **основание** (ground) – соизмеримый признак, общий для обоих понятий. В модели М. Блэка, “содержанию” соответствует **главный субъект** (principal subject), а “оболочке” – **вспомогательный субъект** (subsidiary subject) метафоры. Оба компонента являются скорее идеями о системах вещей (systems of things), чем о глобальных объектах (things). “Основанием” метафоры, то есть, при-

знаком, позволяющим объединить оба компонента метафоры, М. Блэк называет **систему общепринятых ассоциаций** (the system of associated commonplaces), срабатывающую как фильтр при взаимодействии главной и вспомогательной сущностей. Система общепринятых ассоциаций является общей для представителей одной и той же культуры, и, в отличие от научного знания, может содержать полуправду и даже ошибочные сведения. Поскольку для метафоры важна не истинность ассоциаций, а их быстрая активизируемость в сознании, метафора, действенная в рамках данной культуры, может оказаться абсурдной в другой [3, с. 163–164]. К трехкомпонентной модели М. Блэка добавляет четвертый компонент – **рамку** (frame), или контекст, служащий смысловым контейнером, в котором слово, употребленное в переносном значении, становится фокусом метафоры. Различия в рамках могут повлечь за собой некоторые различия во взаимодействии между фокусом и рамкой [3, с. 156].

Аналогичные идеи, правда, с применением другой терминологии, высказываются в работах В.Н. Телия. Здесь метафорой называется взаимодействие двух сущностей (точнее, их признаков и ассоциативных комплексов), результатом которого есть отношение, устанавливаемое говорящим и направленное на синтез признаков и ассоциаций, необходимых для метафорического замысла. Компонентами, формирующими “остов” метафоры, выступают основание и вспомогательная сущность. Компонент, который А.Ричардс определяет как “содержание”, в концепции В.Н. Телия соответствует **основанию** – представлению или гносеологическому образу некоторого внеязыкового объекта, формирующемуся во внутренней речи по ходу организации сообщения. С понятием же “оболочка” соотносимо то, что В.Н. Телия называет **вспомогательной сущностью**, образное представление о которой задает соизмеримый признак, создающий возможность уподобления на основе допускаемого сходства. Каждому из этих компонентов сопутствует ассоциативный комплекс – энциклопедическое, национально-культурное знание или собственно личностное представление, а так-

же “языковое чутье”, то есть осознание ассоциативного ореола значения [12, с. 37–39]. Третьему компоненту модели – “основанию” – соответствует *значение*, играющее роль посредника между двумя первыми комплексами: с одной стороны оно вводит в метафору само образное представление, соотносимое с референтом данного значения, с другой – действует как фильтр для организации нового понятия [13, с. 185–187]. “Рамка”, рассматриваемая М. Блэком в качестве четвертого компонента метафоры, в модели В.Н. Телия обозначается как *смысловой контейнер* – контекст с его эпистемическими и психологическими установками, производным от которого и является метафора [12, с. 38].

В русле **теории концептуальной метафоры** взаимодействующими сущностями выступают не столько отдельные понятия, или концепты, сколько *концептуальные домены* (conceptual domain) [21, с.1], под которыми понимаются связные области концептуализации, на фоне которых определяется значение языкового выражения [25, с. 547]. Их взаимодействие предполагает частичное понимание одного концепта или концептуального домена в терминах другого [21, с. 1]. Сущность, идентифицируемая с помощью метафоры, определяется как концептуальный референт, или *целевой концепт/домен* (the target concept/domain), сущность, привлекаемая для сравнения – как концептуальный коррелят, или *исходный концепт/домен* (the source concept/domain). Общие признаки, выявляемые при сравнении референта и коррелята, образуют *зону перекрестного картирования* (cross-mapping zone) [24, с. 203,245]. В широком математическом смысле картирование есть соответствие между двумя множествами, при котором у каждого элемента первого множества есть коррелят во втором. В когнитивной лингвистике под картированием понимается проекция определенных составляющих ментального паттерна (модели) на определенные участки референтной сцены [16, с. 1]. Поскольку для осмысления одного и того же референта могут привлекаться не один, а несколько коррелятов, то группа концептуальных коррелятов, регулярно соотносящаяся с одним концепту-

альным референтом, рассматривается как *диапазон метафоры* (the range of metaphor). В случае, если один и тот же коррелят проецируется на несколько референтов, образуется *спектр метафоры* (the scope of metaphor) [20, с. 315].

Подробное рассмотрение компонентов концептуальной метафоры может осуществляться по трем основным направлениям, ставящим во главу угла характеристику типов значений концептуального коррелята, уяснение понятийной природы коррелята и референта или же выявление механизма, обеспечивающего перекрестное картирование.

Характеристика типов значения концептуального коррелята представлена в метафорах, которые Дж. Лакофф и М. Джонсон называют ориентационными, онтологическими и структурными. **Ориентационные метафоры** (orientational metaphors) организуют целые системы концептов по образцу пространственных отношений, типа ВЕРХ – НИЗ, ВНУТРИ – ВОВНЕ, ЦЕНТР – ПЕРИФЕРИЯ [21, с. 15]. Другим способом осмысления понятий является восприятие человеком событий, действий, эмоций и идей как предметов и веществ. Данные человеческого опыта, связанные с такими физическими объектами, лежат в основе *онтологических метафор* (ontological metaphors) [21, с. 29–34]. Последние представлены, в частности, метафорами контейнера, позволяющими осмыслить окружающую действительность как ограниченное пространство и содержимое внутри и вне его. Другой разновидностью онтологических метафор являются метафоры-персонификации, уподобляющие события, объекты и их состояния человеку и его характеристикам. **Структурные метафоры** (structural metaphors), понимаемые как концепты, метафорически структурированные по примеру структур других концептов, богаче, чем онтологические и ориентационные, потому что включают в себя и те, и другие. В структурной метафоре достаточно четко структурированный концепт или домен проецируется на менее структурированный концепт или домен, что позволяет не только сравнивать их между собой, но и создавать новые концепты. Например, в структурной метафоре RATIONAL ARGUMENT IS WAR (ИНТЕЛЛЕК-

ТУАЛЬНИЙ СПОР ЕСТЬ ВОЙНА) структура концепта СПОР организуется по примеру структуры концепта ВОЙНА, что обуславливает легитимность предложений типа *He attacked every weak point in my argument; His criticisms were right on target; etc.* [21, с. 61]. Таким образом, будучи организованными в терминах физического и культурного опыта, структурные метафоры сами структурируют опыт и деятельность человека [21, с. 7–8].

С учетом понятийной природы референта и коррелята выделяются примарные и комплексные метафоры [18; 19; 23; см. также анализ в 10]. Дж. Грейди, введший в научный обиход термин **примарная метафора** (primary metaphor), определяет ее как взаимодействие референтного домена субъективного опыта и коррелятивного домена сенсомоторного опыта. Так, например, в примарной метафоре RELATIONS ARE ENCLOSURES (ОТНОШЕНИЯ ЕСТЬ ВКЛЮЧЕНИЕ), субъективный опыт – отношения между людьми – рассматривается как сенсомоторное ощущение включенности, вовлеченности. Такая метафора присутствует в выражении *We've been in a close relationship for years, but it's beginning to seem confining*, передающем ощущение сосуществования в одном физическом пространстве с близкими людьми (см. [23, с. 54–55]). Фундаментальный, естественный опыт человека, позволяющий осмысливать субъективные абстрактные концепты, делает примарные метафоры универсальными, общечеловеческими. Подобный опыт возникает в результате осознания нашего тела (сенсомоторного аппарата, интеллектуальных способностей, эмоций) и его взаимодействия с физической средой (простейшее манипулирование объектами, перемещение в пространстве, пр.) [21, с. 117]. К примеру, в большинстве культур безразличие человека принято трактовать как холодность, а не как тепло. К тому же, данное эмоциональное состояние обычно соотносится с доменом температуры, а не с доменами объема, материальных ценностей и пр. [18, с. 79–80]. Отличительной особенностью примарных метафор является то, что они имеют минимальную структуру, возникают в процессе фор-

мирования ассоциаций между двумя доменами естественно и автоматически, составляют большую часть нашего повседневного опыта и имеют универсальный характер, то есть, прослеживаются в различных культурах [23, с. 46]. **Комплексные метафоры** (complex metaphors) сложнее примарных, поскольку возникают в результате концептуальной интеграции последних. Так, например, в комплексной метафоре INTIMATE RELATIONS ARE CLOSE ENCLOSURES (БЛИЗКИЕ / ИНТИМНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ЕСТЬ ТЕСНЫЙ КОНТАКТ) объединяются две примарные метафоры – RELATIONS ARE ENCLOSURES (ОТНОШЕНИЯ ЕСТЬ ВКЛЮЧЕНИЕ) и INTIMACY IS CLOSENESS (БЛИЗОСТЬ / ИНТИМНОСТЬ ЕСТЬ ТЕСНОСТЬ). При интеграции нескольких примарных метафор в комплексную метафору к первым добавляются общеизвестные знания, а также знания или верования, широко распространенные в данной культуре [23, с. 60].

Механизм, обеспечивающий перекрестное картирование, более подробно рассматривается в **теории концептуальной интеграции**, или **блендинга** (conceptual integration/blending theory) [17]. Эта теория оперирует понятиями вводных ментальных пространств, а также порождающего и интегративного пространств. В метафоре два **вводных пространства** (input spaces) соответствуют исходному (коррелятивному) домену и целевому (референтному) домену; **порождающее пространство** (generic space), содержащее общую для обоих вводных пространств концептуальную структуру, соотносится с зоной перекрестного картирования, а в **интегративном пространстве**, или **бленде** (blended space) информация, частично заимствованная из вводных пространств, комбинируется и аранжируется с учетом концептуальной структуры порождающего пространства. Интегративное пространство соответствует значению метафоры. Структура каждого вводного пространства задается в виде **фрейма** – единицы представления знаний, запомненной в прошлом, слоты (детали) которой при необходимости могут быть изменены согласно текущей ситуации [14, с. 77]. В зависимости от степени разработанности, различают организу-

ющие и абстрактные фреймы. В **организуемом фрейме** (organizing frame) специфицируется природа ситуации, ее события и участники. Так, например, *бокс* – это организующий фрейм, поскольку сама ситуация, ее события, их последствия и участники специфицированы. **Абстрактный фрейм** (abstract frame) можно проиллюстрировать на примере *со-ревнования*, где представляемый тип ситуации и ее событий не специфицированы [17, с. 106]. Внутри и вне взаимодействующих ментальных пространств слоты фреймов объединяются **витальными связями** (vital relations), основанными на понятиях изменения, времени, пространства, причины и следствия, части и целого, репрезентации, роли, аналогии, дисаналогии, свойства, подобия, категории, намерения, уникальности [17, с. 93–102]. **Возникающая**, или **эмергентная, структура** (emergent structure) интегративного пространства не идентична структурам вводных пространств, поскольку не все элементы и отношения последних активируются в бленде. Эта структура задается тремя основными способами: композицией, дополнением, и разработкой. Если **композиция** (composition) предполагает простое соположение отдельных слотов и витальных связей, представленных во фреймах вводных пространств, то при **дополнении** (completion) в бленд автоматически привносятся дополнительные структуры – общеизвестные знания, культурные модели, верования, теории, обычно сопровождающие элементы фреймов вводных пространств. Интегрированные в бленд структуры получают развитие с помощью процедуры **разработки** (elaboration), или **управления блендом** (running of the blend) [17, с. 42–43]. Благодаря разработке в бленде возникает новый образ, отличный от тех, что присутствуют во вводных пространствах. Так, к примеру, в метафоре *С каждой инвестицией вы роете себе могилу все глубже и глубже* – мы имеем два вводных пространства *финансовый крах* и *копание могилы*. В ситуации финансового краха нет могил, но есть инвестиции; при копании могилы таковая не является финансовой, но здесь есть копающий человек; в бленде неразумные инвестиции есть лопаты, а то, что человек копает, есть его *финансовая могила*. Единым

действием является одновременное инвестирование и копание; единым условием является одновременное окончание копания и потеря денег. Копание собственной могилы не убивает человека, однако копание своей собственной финансовой могилы приводит его к смерти/банкротству [17, с. 133].

Положения, сформулированные в контексте теории концептуальной интеграции, сходны с принципами фреймового анализа концептуальных метафор, предложенного Д. М. Колесник [8]. В ее исследовании два базовых компонента концептуальной метафоры рассматриваются как сущности, в основе структуры которых лежит концептуальная сеть, образованная пропозициями базисных фреймов [6; 7]. Соположение таких сущностей может происходить по линии различных предикатов, в результате чего в зоне подобия, заданной слотом определенного предиката, образуется **дуга подобия like**, что приводит к появлению модели межфреймовой сети, которая и становится концептуальным основанием метафоры в целом [8, с. 72]. Если установление подобия осуществляется с привлечением одной дуги, метафора рассматривается как имеющая **моносемантическое основание**. Например, в метафоре *the brink of consciousness (предел сознания)* зона подобия задается слотом ТАКОЙ, а основанием метафоры становится параметр “ограниченность” (пространства) [8, с. 128]. Актуализация нескольких дуг подобия может быть результатом **полисемантического основания**, если подобие реализуется в пределах одного и того же слота предметного фрейма концепта-коррелята [8, с. 127]. Так, в метафоре *a cloud of black thoughts (облако черных мыслей)* зона подобия также задается слотом ТАКОЙ, однако в основании метафоры лежат два качественных параметра: “форма” и “цвет” [8, с. 134]. Наконец, если подобие имеет выход в разные слоты фрейма, несколько дуг формируют **поликванторное основание** метафоры [8, с. 127]. Например, в метафоре *huge area of ignorance (огромная зона невежества)* основанием метафоры становятся параметры “величина” и “ограниченность части пространства”, соотносимые со слотами СТОЛЬКО и ТАКОЙ соответственно [8, с. 155].

Таким образом, современный подход к составляющим метафору сущностям и способам их взаимодействия можно рассматривать как развитие положений, предложенных в рамках традиционных теорий метафоры. Положение о том, что в создании метафоры участвуют две сущности, сравнение которых становится возможным при наличии некоего основания, было впервые озвучено Аристотелем в рамках сравнительной теории метафоры. Этот тезис получил дальнейшее развитие в теории интеракции, где в качестве взаимодействующих сущностей выделяются две идеи, исходная и заимствованная, объединенные на основании системы общепринятых ассоциаций. Взаимодействие идей осуществляется внутри рамки – смыслового контейнера, в котором слово, употребленное в переносном значении, становится фокусом метафоры. В теории концептуальной метафоры двумя сущностями, сопологающимися в метафоре, выступают не только отдельные концепты, но целые концептуальные домены. Признаки, высвечиваемые при таком соположении, образуют зону перекрестного картирования референта и коррелята. В зависимости от понятийной специфики коррелята, выделяются ориентационные, онтологические и структурные метафоры. Уяснение понятийной природы референта и коррелята лежит в основе разделения метафор на примарные, опирающиеся на телесный и сенсомоторный опыт человека, и комплексные, объединяющие в себе ряд примарных. Механизм, обеспечивающий перекрестное картирование сопологаемых сущностей, подробно рассмотрен в теории концептуальной интеграции. В этой теории сущности, взаимодействующие в метафоре, представлены в виде двух вводных понятийных пространств, чья структура задается при помощи фреймов, отдельные элементы которых привносятся в интегративное пространство, формирующее значение метафоры. Возникающая структура задается тремя основными способами: композицией, дополнением, и разработкой. С точки зрения фреймовой семантики, перекрестное картирование целевого (референтного) и исходного (коррелятивного) доменов осуществляется путем соположения структурирующих их концептуальных

сетей, которые образованы пропозициями базисных фреймов. В зависимости от характера соположения слотов таких сетей, зона перекрестного картирования может быть моно- и полисемантической, моно- и поликванторной.

Данная статья открывает перспективы дальнейшего изучения преемственности основных положений традиционных и когнитивной теорий метафоры, касающихся, в частности, природы, функций, причин возникновения, значения и системности метафоры.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотель. Поэтика / Аристотель // Античные теории языка и стиля / Общая редакция О.М. Фрейденберг. – СПб : Алетейя, 1996. – С. 67–69, 184–186.
- Аристотель. Риторика / Аристотель // Античные теории языка и стиля / Общая редакция О.М. Фрейденберг. – СПб : Алетейя, 1996. – С. 186–199.
- Блэк М. Метафора / М. Блек // Теория метафоры : [под общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 153–173.
- Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое / В.Г. Гак // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 11–26.
- Галстян А.С. Психолингвистический анализ процесса метафоризации : автореф. дисс. на ... соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / А.С. Галстян. – Ереван, 1985. – 19 с.
- Жаботинская С.А. Концепт/домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–261.
- Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / Жаботинская С.А. // Проблемы загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького / Під ред. Альтмана Г., Задорожної І., Мацкуляк Ю. – Чернівці: Книги ХХІ, 2008. – С. 357–368.
- Колесник Д.М. Концептуальное пространство авторской метафоры в творчестве А. Мэрдок: дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Колесник Дарина Михайловна. – Черкассы, 1996. – 260 с.
- Никитин М.В. О семантике метафоры / М.В. Никитин // Вопросы языкознания. – 1979. – №1. – С. 91–102.
- Радченко О.Ю. Види концептуальної метафори: підстави класифікації / О.Ю. Радченко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 586. – Харків : Константа, 2003. – С. 141–144.
- Ричардс А. Философия риторики / А. Ричардс // Теория метафоры : [под общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 44–68.
- Телия В.Н. Ме-

- тафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В.Н. Телия // *Метафора в языке и тексте*. – М. : Наука, 1988. – С. 26–52.
13. Телия В.Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира / В.Н. Телия // *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. – М. : Наука, 1988. С. 173–205.
14. Уёно Х. Представление и использование знаний / Х. Уёно, Т. Коямо, Т. Окомото. – М. : Мир, 1989. – 220 с.
15. Цицерон. Об ораторе / Цицерон // *Античные теории языка и стиля* / Общая редакция О.М. Фрейденберг. – СПб : Алетейя, 1996. – С. 222–223.
16. Fauconnier, G. Mappings in Thought and Language / Fauconnier, G. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 205 p.
17. Fauconnier, G. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – New York : New York Basic Books, 2002. – 440 p.
18. Grady, J. A Typology of Motivation for Conceptual Metaphor: Correlation vs Resemblance / J. Grady // *Metaphor in Cognitive Linguistics : the 5th Cognitive Linguistic Conference, July 1997 : selected papers*. – Amsterdam, 1997. – P. 79–101.
19. Grady, J. Blending and metaphor / J. Grady, et al. // *Metaphor in Cognitive Linguistics : the 5th Cognitive Linguistic Conference, July 1997 : selected papers*. – Amsterdam, 1997. – P. 101–125.
20. Kovecses, Z. American "Friendship" and the Scope of Metaphor / Z. Kovecses // *Cognitive Linguistics*. – 1995. – Vol. 6–4. – P. 315–346.
21. Lakoff, G. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p.
22. Lakoff, G. *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor* / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago : Chicago University Press, 1989. – 230 p.
23. Lakoff, G. *Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought* / G. Lakoff, M. Johnson. – New-York : New York Basic Books, 1999. – 624 p.
24. Lakoff, G. *The Contemporary Theory of Metaphor* / G. Lakoff // *Metaphor and Thought*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–252.
25. Langacker, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites* / R. Langacker. – Stanford, 1987. – 516 p.
26. Lipka, L. *An Outline of English Lexiology* / Lipka L. – Tubingen : Noemeyer, 1990. – 212 p.

© И.В. Бровченко, 2010

УДК 811.111'42

ПОНЯТТЄВА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ SIN / ГРІХ В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

О.В. Ваховська (Харків)

Стаття присвячена характеристиці поняттєвої складової лінгвокультурного концепту SIN / ГРІХ, представленого у західно- та східноєвропейських філософських і теологічних концепціях Середньовіччя та Нового часу. Виділено наступні параметри поняття гріха: свідоме закорінене в непримушеній волі людини порушення дію (бездіяльність), словом або думкою закону та волі Бога; втрата єдності з Богом; притаманне всім людям моральне зло; неправда; хвороба; беззаконня; поневолення; недосконалість тощо. Показано, що еволюція поняттєвої складової концепту SIN / ГРІХ полягає у зміні не стільки її сутнісних параметрів, скільки ціннісного складника цього концепту.

Ключові слова: етика, лінгвокультурний концепт SIN / ГРІХ, мораль, поняттєва складова, теологія, філософія.

О.В. Ваховская. Понятийная составляющая концепта SIN / ГРЕХ в англоязычной картине мира. Статья посвящена характеристике понятийной составляющей лингвокультурного концепта SIN / ГРЕХ, представленного в западно- и восточноевропейских философских и теологических концепциях Средневековья и Нового времени. Выделены такие параметры понятия греха: сознательное проистекающее из свободной воли человека нарушение поступком (бездействием), словом или мыслью закона и воли Бога; утрата единства с Богом; присущее всем людям моральное зло; неправда; беззаконие; болезнь; утрата свободы; несовершенство и под. Показано, что эволюция понятийной составляющей концепта SIN / ГРЕХ заключается в изменении не столько ее сущностных параметров, сколько ценностного компонента этого концепта.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт SIN / ГРЕХ, мораль, нравственность, понятийная составляющая, теология, философия, этика.

O.V. Vakhovska. The Concept SIN in the English World View. The article deals with the analysis of the characteristic of the cultural concept SIN represented in The West-European philosophical and theological theories of the Middle Ages and New Time. The following parameters of the concept SIN are drawn: voluntary transgression of God's law; disunity with God; moral evil rooted in all people; falsehood; disease; iniquity; bondage; imperfection etc. The evolution of the concept SIN proves to involve not the essence of the concept SIN but rather the changes in its evaluation.

Key words: linguocultural concept SIN, morality, philosophy, theology.

Концепт в когнітивній лінгвістиці визначається як індивідуальна “оперативна змістова одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в психіці людини” [12]. Одиницею лінгвокультурного виміру світу є лінгвокультурний концепт – складне багатомірне колективне ментальне утворення, характеристики якого зформовані поняттєвим, образним та ціннісним складниками [5; 6; 9, с. 22–32]. Внутрішня опозиція лінгвокогнітивних та лінгвокультурних концептів є суттєвою [5], але не контрадикторною, адже “з позицій когнітивної лінгвістики ми йдемо від людини до культури, з позицій лінгвокультурології – від культури до людини” [9, с. 29]. Поняттєва складова є тією характеристикою концепту, значущість якої однаково визнається як в рамках лінгвокогнітивного, так й лінгвокультурного підходу.

Мету цієї розвідки становить лінгвальна характеристика поняттєвої складової концепту SIN / ГРІХ в англomовній християнській картині світу виходячи з гіпотези про те, що християнські картини світу Західної Європи мали спільні провідні тлумачення гріха за даними філософських і теологічних концепцій, які на різних етапах духовної історії людства ставили перед собою питання виникнення, джерела, сутності, міри та наслідків зла, що неодмінно вело до необхідності розв’язання проблеми гріха – “зла з релігійної точки зору” [25].

Об’єктом дослідження виступає поняття гріха, а його предметом – особливості лінгвогносеологічної сутності згаданого поняття в філософських та теологічних концепціях Середньовіччя та Нового часу.

Актуальність розвідки зумовлена її антропоцентричною спрямованістю та значущістю концепту SIN / ГРІХ у картині світу Західної Європи, зокрема, англійській, на матеріалі мови якої виконаний аналіз.

Провідні параметри поняттєвої складової концепту відповідають семам лексеми *sin* – імені досліджуваного концепту в англійській мовній картині світу. Ці параметри закорінені у середньовічній християнській картині світу, що має спільний для християнських країн Європи етико-релігійний сегмент. Історично поняття гріха в європейській філософії виникає у зв’язку зі знанням, і лише з появою християнства переосмислюється згідно релігійних догм, пор.: в етичній системі Сократа (V ст. до н.е. – IV ст. до н.е.) добродетель тотожна знанню: обізнана людина робить добрі вчинки [20, с. 625]. На думку С. К’еркегора, Сократові не вистачає поняття волі: давньогрецький філософ “був занадто щасливим, занадто наївним, занадто естетичним та грішним, щоб припустити можливість скоєння зла за умови розуміння, що це є зло” [14].

Виникнення поняття гріха, або “**морального зла**, яке полягає в порушенні дією, словом або думкою волі Бога” [20, с. 403], історично пов’язується з позаморальним поняттям *скверни* (своєрідної фізичної зарази або бруду, що витікає з порушення сакральних заборон – табу) [там само] і може бути основою концептуальної метафори ГРІХ – це БРУД:

Wash away all my iniquity and cleanse me from my sin [Psalm 51:2].

Гріх визначається в релігійному аспекті як “вчинок всупереч волі, порядку та намірам Бога” [21, с. 115], як пряме або непряме порушення релігійних заповідей (заповітів Бога (богів), приписів та традицій), а у світській філософії – як порушення домінуючих морально-етичних правил, норм, що встановилися в суспільстві.

Важливою ознакою поняття гріха є його **усвідомленість**: гріх є наслідком акту волі індивіда (гріхом вважається не тільки вчинок, що порушує заповіді, але й бажання не слідувати їм), зумовлює **провину** та **покарання** [там само], хоча бо-

гословське тлумачення визнає гріхом порушення закону Божого та будь-яке, як вільне і свідоме, так й мимовільне і несвідоме, відхилення вчинком (або, навпаки, бездіяльністю), словом і помислом від заповідей Бога [19]:

Are we to suppose that human beings only exercise free will when they sin — or, worse, only sin when they exercise free will? [BNC, A7C 1582];

He said something about repenting for your sin [BNC, ALH 1656];

And little by little they came to see the great Christian doctrine that eternal sin must be, in the very nature of things, eternal punishment or eternal misery [BNC, GOD 764].

Передумову особистих гріхів людини Пророк Мойсей бачить у гріхопадінні праотців під впливом світу зовнішнього, що лежить узлі, та диявола, який підштовхує людину на гріх. Метафорично **самолюбство, егоїзм** людини Мойсей називає джерелом людської **хвороби**, якою є гріх. Осереддя гріха в людині – смертна плоть, з якої гріх проникає в душу та виявляє себе у вигляді думок, слів, вчинків, пристрастей [1 Быт. 3, 1–24]:

They were secret backbiters <...> haughty, boastful; inventors of new forms of sin, disobedient to parents, destitute of common sense [Romans 1:30];

Therefore don't let sin reign in your mortal body <...> [Romans 6:12]; <...> and sin, when it is full-grown, gives birth to death [James 1:15].

Поняття гріха пов'язується також із **неправдою** [1 Иоан. 1, 9] та **беззаконням** [1 Иоан. 3, 4]:

Woe to those who draw sin along with cords of deceit, and wickedness as with cart ropes [Isaiah 5:18].

May the iniquity of his fathers be remembered before the LORD; may the sin of his mother never be blotted out [Psalm 109:14].

Виникнення гріха спричинене **свавільним відхиленням людини від Бога** [1 Иоан. 3, 8; 1 Быт. 3]. Первинний гріх став причиною гріхів кожного з потомків Адама:

Cause of disunity: Sin — alienation of man from God; alienation of man from man [BNC, J27 260].

Поняття гріха в християнській картині світу закорінене у біблейській історії. Так, втрату людиною свободи та подібності до Бога вважає християнський філософ Григорій Нисський (IV ст. н.е.) наслідком гріхопадіння [15]. Гріх тісно переплітається з поняттям благодаті, спасіння через каяття: “В церкві немає ані раба, ані вільного, але того Писання визнає рабом, хто є поневоленим гріхом <...> й того вважає вільним, кому дарована свобода Божественною благодаттю” [8]:

Godly sorrow brings repentance that leads to salvation and leaves no regret [2 Corinthians 7:10]; <...> the necessity of repenting from sin and turning to God [Acts 20:21].

Гріх глибоко скривджує людину в філософській антропології Августина Блаженого (IV–V ст. н.е.) [10, с. 42]. Так, непримушена воля була для християнських богословів тим, що породжувало гріх, відповідальність за який несе людина [11, с. 35–36]. Гріху в концепції Августина приписується така глибина, що тільки Божественна благодать та приречення може дарувати людині свободу [24], адже Бог – єдиний виток та критерій моралі. Божественна мораль протиставлена земній чуттєвості, **недосконалості** людини. Після гріхопадіння новою якістю людини стала **бездуховність**, “рабство гріху”, а, отже, й “необхідність гріха” (цит. за: [11, с. 42]), при цьому підкреслюється, що гріх витікає з душі та є добровільним актом [2; 11, с. 40–48]:

But it was the original sin that darkened his understanding, weakened his will and left in him a strong inclination to evil [James Joyce, Ulysses];

So then with the mind, I myself serve God's law, but with the flesh, the sin's law [Romans 7:25].

Інші складові сутності гріха виділено в етичній концепції П'єра Абеляра (XI–XII ст.) [20, с. 5]. Гріх для П. Абеляра є згодою людини на зло, **осмислений** намір діяти проти волі Бога. Ті, які не знають Євангелія, не знають моральний закон релігійного життя й через своє незнання вільні від провини [1].

В етиці Фоми Аквінського (XIII ст.) гріхом є **дія, яка не узгоджується з розумом**. Істоти, що не є розумними, прагнуть власного блага, розумні – блага як такого, вищого блага. Отже міру доско-

налості людських вчинків визначають загальні принципи моралі, які містить в собі Божественний закон та якими людський розум володіє з досвіду [20, с. 742–743]:

In an age when sin and madness were so strongly associated <...> complete recovery showed divine forgiveness of whatever sin had caused the madness in the first place [BNC, CFX 642].

Приписування традиційним православ'ям гріха самій людині та підкреслення ролі **непримушеної волі** простежується у працях В.С. Соловйова (1853 р. – 1900 р.), який визначає гріхопадіння як “відпа- діння від Бога, **відсутність повного буття**” [11, с. 110–112; 17]. У філософській концепції С.Н. Булгакова (1871 р. – 1944 р.) акцентується ознака гріха як вільного вияву людської волі: людина як образ, як реальний прояв Софії є співавтором Бога у створенні світу – отже, не Бог, а саме людина дала згоду Богові бути гріховною [18а], тож джерелом зла є людина [3; 4].

Сутність гріха описується також через поняття Закону, без якого немає й гріха: “законом пізнається гріх”; гріх – “паразит святості та існує тому, що святість ще не відділена від нього, – тому що пшениця та плевели ростуть до часу разом” [22]. Гріх, як й кожний паразит, словами П.А. Флоренського, “руйнує <...> свого годувальника <...> та підри- ває себе самого” [22]. Душа через гріх втрачає свою цілісність, втрачає себе, адже “гріх – момент розладу, розпаду та розвалу духовного життя” [там само, с. 158]. Причину гріха П.А. Флоренський вбачає в “небажанні вийти зі стану само-тотожності, з тотожності “Я=Я”, або, точніше, “Я!” <...> ствердження себе без свого відношення до іншого <...>. Всі гріхи – лише видозмінювання, прояви власної упертості самості” [там само, с. 160].

Простежуючи розвиток поняття гріха в картині світу, неможливо не відмітити, що плин часу відда- ляв людину від слова та закону Божого дедалі більше, надаючи людині все повнішу свободу від моралі Божественного світоустрою – аж доки во- лонтаризм Фрідріха Ніцше (1844 р. – 1900 р.) не проголосив, що тепер людина є замість Бога [18 (б), с. 75–77]. Абсолютна свобода людини на- була нового значення: в концепції Ф. Ніцше гріх є

природним проявом людини [16].

На думку С. К'єркегора (1813 р. – 1855 р.), гріх є визначенням духу, а саме – **відчаю**: переосмис- ливши християнський догмат про гріховність відчаю, С. К'єркегор вважав відчай конститутив- ним атрибутом особистості [7, с. 7–42]. Заперечу- ючи сократівське пояснення гріха через незнання, С. К'єркегор також наголошує на свідомості гріха: якщо гріх виникає через незнання закону (або істи- ни), то він не існує, адже гріх має бути усвідомлю- ваним [13].

Гріх пов'язується із непримушеною волею і в етичній системі Іммануїла Канта (1724 р. – 1804 р.). За І. Кантом, не мораль повинна мати релігію у вигляді обґрунтування, а релігія має обґрунтуву- тися мораллю [20, с. 242–243].

Поняття гріха набуває особливого осмислення в філософії Еріха Фромма (1900 р. – 1980 р.), який окремо виділяє проблему співвіднесених між со- бою “радості-задоволення” та “**гріха-прощення**” [23]:

Others forgive me for the wrong doing, and for the harm I do to them, but it's only God who can forgive my sin [BNC, KN8 171].

Християнська та іудаїстська теологія, зауважує Е. Фромм, ототожнює гріх з непокорю волі Бога, що є природним для авторитарного устрою суспільства, який мав на меті привчити людей бо- ятися. Але цього страху недостатньо для забезпе- чення функціонування держави – тоді цьому стра- хові та непокорі надається моральна та релігійна забарвленість, їх називають гріхом. Е. Фромм ви- водить, що традиційне теологічне поняття гріха належить характерній для модусу володіння (во- лодіння, за Е. Фроммом, – жадібність) авторитарній структурі, частиною якої є гріх. Модусу володіння протистоїть модус буття – модус неавторитарної структури, в якому гріх – відчуженість, егоїзм людських істот, роз'єднаність людини зі світом. “Й якщо егоцентрична роз'єднаність і є головний гріх, то він спокутується актом любові”, – ствер- джує Е. Фромм [там само].

Підводячи підсумки слід зазначити, що проана- лизовані концепції дозволяють узагальнити окремі властивості поняття гріха в етико-релігійному сег-

менті християнської картини світу європейців та виділити його наступні параметри, що знаходять підтвердження і у семному аналізі лексеми *sin*: свідоме закорінене в непримушеній волі людини порушення дією (бездіяльністю), словом або думкою закону та волі Бога; втрата єдності з Богом; моральне зло, притаманне всім людям; неправда; хвороба; беззаконня; недосконалість; бездуховність; нерозумність; самолюбство; провина; покарання; відчай; прощення.

Проведена розвідка засвідчує глибоку закоріненість поняттєвої складової концепту SIN / ГРІХ гріха у філософський і теологічний (етико-релігійний) сегменти картини світу на відповідних етапах її існування та вказує на її відносну історичну сталість. Еволюція поняттєвої складової концепту SIN / ГРІХ полягає у зміні не стільки його сутнісних параметрів, скільки ціннісного складника цього концепту, що проявляється в іншому ставленні до гріха сучасної людини порівняно з її попередниками і відповідає загальній тенденції до секуляризації суспільства ХХ – ХХІ століть. Останнє зумовлює перспективу подальших розвідок для створення лінгвокультурного портрету ГРІХА в англомовній картині світу різних історичних періодів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абельяр П. Диалог между Философом, Иудеем и Христианином [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.philosophy.ru/library/vopros/01.html>.
 2. Августин Св. О свободе воли [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.philosophy.ru/library/august/de_libero_arbitrio.rus.html.
 3. Бердяев Н.А. Философия свободы [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.vehi.net/berdyayev/filos_svoib/index.html.
 4. Булгаков С.Н. Свет невечерний. Созерцания и умозрения [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.vehi.net/bulgakov/svet/index.html>.
 5. Воркачев С.Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа / С.Г. Воркачев. – Краснодар: Изд-во Кубан. Гос. технол. ун-та, 2002. – 142 с.
 6. Герасимова И.А. Деонтическая логика и когнитивные установки / Герасимова И.А. // Логический анализ языка: Языки этики / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, Т.Е. Янко, Н.К. Рябцева. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 7–17.
 7. Долгов К.М. От Киркегора

до Камю: Очерки европейской философско – эстетической мысли XX века / К.М. Долгов. – М.: Искусство, 1990. – 399 с. 8. Златоуст Иоанн. Творения [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ispovednik.ru/zlatoust/index.htm>.
 9. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – М.: Гнозис, 2009. – 406 с., с. 22 – 32.
 10. Кассирер Э. Избранное: Индивид и космос / Э. Кассирер. – М.; СПб.: Университетская книга, 2000. – 654 с.
 11. Комаров Ю.С. Общество и личность в православной философии / Ю.С. Комаров. – Казань: Издательство Казанского университета, 1991. – 188 с.
 12. Кубрякова Е.С. Концепт / Е.С. Кубрякова // Краткий словарь когнитивных терминов. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997. С. 90 – 93.
 13. Кьеркегор С. Введение в христианство [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.kierkegaard.newmail.ru/works/Indovelse_i_Christendom.html.
 14. Кьеркегор С. О понятии иронии с особым вниманием к Сократу [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.kierkegaard.newmail.ru/works/Begrebet_Ironi.html.
 15. Нисский Григорий Св. Об устройении человека [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.vehi.net/nissky/nissky.html>.
 16. Ницше Ф. Веселая наука [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.philosophy.ru/library/nietzsche/gaya_scienza.html.
 17. Соловьев Вл. Чтения о богочеловечестве [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.philosophy.ru/library/solovev/chteniya.html>.
 18. Философская энциклопедия / Гл. ред. Ф.В. Константинов. (а) Т. 5. (б) Т. 4. (в) Т. 2. – М.: Советская энциклопедия, 1962. – (а) 740 с. (б) 592 с. (в) 576 с.
 19. Философский словарь / Статья 'Грех' [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://mirslovarei.com/fil_G/.
 20. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: М.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
 21. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА – М, 1999. – 576 с.
 22. Флоренский П.А. Столп и утверждение истины: Опыт православной теодицеи / П.А. Флоренский. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2003. – 640 с.
 23. Фромм Э. Иметь или быть [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/fromm02/index.html>.
 24. Augustine St. The Confessions [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.newadvent.org/fathers/1101.htm>.
 25. Britanica Online Encyclopedia / Статья 'Sin' [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/545534/sin>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ
ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ1. Bible [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://>/bible.cc/ . 2. British National Corpus [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>. 3. Joyce James. Ulysses.

© О.В. Ваховська 2010

УДК 811.111-11:821-1(73)(=414/=45)

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ УЯВЛЕНЬ
ПРО ТЕМНОШКІРУ ЛЮДИНУ В ЕНДОСТЕРЕОТИПНИХ
СЛОВЕСНО-ПОЕТИЧНИХ ОБРАЗАХ
(на матеріалі афро-американської поезії)**

Н.В. Воробей (Ялта)

У статті висвітлено лінгвокогнітивний аспект формування етнокультурних стереотипних словесно-поетичних образів в текстах афро-американської поезії, в основі яких лежать типові концептуальні схеми, що відбивають національно-етнічні особливості осмислення картини світу. Охарактеризована внутрішня форма слова як складова лінгвокультури, що акумулює лінгвістичний та екстралінгвістичний зміст.

Ключові слова: стереотип, ендостереотипні, екзостереотипні словесно-поетичні образи, лінгвокультура, концептуальна схема.

Н.В. Воробей. Актуализация этнокультурных представлений о темнокожем человеке в эндостереотипных словесно-поэтических образах (на материале афро-американской поэзии). В статье освещен лингвокогнитивный аспект формирования этнокультурных стереотипных словесно-поэтических образов в текстах афро-американской поэзии, в основе которых лежат типичные концептуальные схемы, которые отображают национально-этнические особенности осмысления картины мира. Охарактеризована внутренняя форма слова как составляющая лингвокультуры, которая аккумулирует лингвистическое и экстралингвистическое содержание.

Ключевые слова: стереотип, эндостереотипные, экзостереотипные словесно-поэтические образы, лингвокультура, концептуальная схема.

N.V. Vorobey. Actualization of ethno-cultural notion concerning a dark-skinned person in ethno-stereotypic verbal-poetic images (on the materials of Afro-American poetry). This article highlights the linguistic and cognitive aspects of forming the ethnocultural stereotyped verbal poetic images in the texts of Afro-American poetry that present stereotyped schemas of ethnic conceptualization of the world's picture. The article focuses on the inner form of a word as a constituent of the linguocultureme that accumulates linguistic and extralinguistic information.

Key words: stereotype, endostereotyped, exostereotyped verbal poetic images, linguocultureme, conceptual schema.

Сучасний етап розробки проблеми взаємозв'язку мови та культури, а саме вивчення особливостей мовної об'єктивації етнокультурної свідомості, свідчить про наявність декількох напрямів: етнолінгвістичного, лінгвокраїнознавчого, лінгвокогнітивного (Л.І. Белехова) [1], лінгвокультурологічного (В.А. Маслова, В.М. Телія) та ін. [5; 8] та лінгвосеміотичного.

Актуальність дослідження обумовлена посиленою увагою до феномена культури, способів

актуалізації етнокультурної інформації та лінгвокогнітивних механізмів її втілення в поетичних текстах.

Метою статті є дослідження стереотипних словесно-поетичних образів в афро-американській поезії. Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких завдань: 1) обґрунтувати необхідність подальшої класифікації стереотипних словесно-поетичних образів; 2) охарактеризувати ендостереотипні словесно-поетичні образи на матеріалі афро-американської поезії; 3) виявити

спектр та діапазон концептуальних метафор, що лежать в основі стереотипних словесно-поетичних образів в афро-американській поезії.

В основі формування етнічної свідомості та культури як регуляторів поведінки людини лежать як вроджені фактори, та й ті, що набуваються у процесі соціалізації – культурні стереотипи, які за своєю суттю є у процесі соціалізації людини та з того моменту, як людина починає ідентифікувати себе з певним етносом, певною культурою та усвідомлювати себе їх елементом [5, с. 17–18].

Стереотип (від гр. *stereos* – твердий, *typos* – відбиток) – це детермінована культурою, упорядкована й фіксована структура свідомості, що відбиває фрагмент картини світу як результат пізнання дійсності певним угрупованням і є схематизованою стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища [7, с. 579].

Дослідженням стереотипу займаються вчені різних галузей знання: соціологи, психологи, когнітологи, етнографи, лінгвісти, етнолінгвісти, етнопсихологи та етнопсихолінгвісти (див. [4]).

Оскільки в основу світобачення та світорозуміння кожного народу лежить своя система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем, свідомість людини є завжди етнічно обумовленою. Етносоціокультурний фактор виявляється в національно-етнічних особливостях способу формування та формулювання думки. Сама система свідомості визначається етнічними стереотипами поведінки і не усвідомлюється кожним окремим носієм культури, тобто належить до колективного позасвідомого даної національної лінгвокультурної спільноти [4, с. 26].

Підґрунтям формування стереотипа є психологічна звичка людини повертатись до неодноразово повторюваних ситуацій і реакцій на них, що фіксується у свідомості у вигляді автоматичних стандартних схем і моделей мислення, а також прагнення звести різноманітність світу до небагатьох категорій і тим самим полегшити собі сприйняття, розуміння й оцінку. Вербалізовані стереотипи втілюють суспільний досвід людей і відображають спільне й повторюване в їхній повсякденній діяльності. Механізм стереотипізації зумовлений

потребами збереження, передачі й акумуляції соціокультурної інформації, відбору найбільш значимих фрагментів в умовах її постійного оновлення. Особливу увагу становлять етнічні стереотипи, що виконують функції стабілізації й ідентифікації угруповання як єдиного етносу, акумуляції й систематизації його соціокультурного й історичного досвіду, трансляції знань носіїв певної мови від покоління до покоління, захисту групових інтересів, своєрідності національної культури в умовах міжетнічних контактів тощо.

В поетичних текстах завжди містяться словесні поетичні образи, що повторюються. За словами Л.І. Белехової, ці усталені, стереотипні образи слугують комунікативними віхами, контактними точками, які сприяють розумінню поетичного текста, що пояснюється їх укоріненістю в поетичній свідомості як поета, так і читача [1, с. 312].

Слідом за Л.І. Белеховою, *стереотипними* вважаються в роботі усталені словесні поетичні образи, в яких містяться багатократно повторювані елементи з віршованих текстів різних літературно-стильових періодів. Повторювані елементи є узвичаєними, взірцевими поетичними висловами, в яких закарбувалися найкращі зразки фонетичного, лексичного й синтаксичного оформлення поетичної думки [1, с. 312]. Стереотипні словесно-поетичні образи містять емоційно-ціннісну характеристику певної етнокультурної спільноти та її осмислення реального і уявного світу.

Стереотипні словесно-поетичні образи – це колективне свідоме, що формує поетичну традицію. Такі образи є контекстуально вільними, оскільки укорінені не у тексті, а в образному просторі афро-американської поезії. Підґрунтям таких образів є прототипові концептуальні схеми, які відображають типові уявлення й знання про предмети, явища й події реального й уявного світу. Стереотипи побудовані за усталеними поетичними формулами, що відображають синкретичне, аналогове й асоціативне поетичне мислення [2, с. 56].

Досліджуючи образний простір американської поезії Л. І. Белехова поділяє стереотипні образи на універсальні, культурно-специфічні й авторські [1, с. 325–328; 2, с. 57]. Ядром стереотипного сло-

весно-поетичного образу є культурема, тобто згорнута формула, зміст культурного коду конкретної спільноти людей, одиниця культурної інформації [8, с. 252]. Культурема відображає культурно-специфічні особливості мислення та соціальну поведінку народу, що становлять культурні стереотипи певного народу. Тобто культурема є ментальною одиницею, яка вербально втілюється в лінгвокультуремі. Лінгвокультурема визначається В. В. Воробйовим як „комплексна міжрівнева одиниця”, „діалектична єдність лінгвістичного та екстралінгвістичного (понятійного чи предметного) змісту” [3, с. 45]. Лінгвокультурема є більш „глибокою” одиницею, ніж слово [там само].

Слово співвідноситься з референтом (денотатом), а лінгвокультурема розкриває його зміст як поняття (класа предметів). Схожість та різниця між словом і лінгвокультуремою полягає в руслі розмежування мовного й понятійно-предметного відображення об'єктів дійсності, тобто, за О.О. Потебнею, розмежування *найближчого* та *подальшого* значень слова. Подальше (понятійно-предметне) значення здійснює більш повне відображення об'єкта, проникає в його глибокий зміст і вже не є просто мовним натяком подібно до звичайного лексичного значення. Мовні одиниці виступають, таким чином, як форми вираження думки [6, с. 165].

Зміст і характер співвідношення складників лінгвокультури стають очевидними, якщо звернутись до концепції слова О.О. Потебні, спираючись в своїх теоріях на роботи В. фон Гумбольдта. Згідно з поглядами О.О. Потебні, викладеними перш за все в його праці „Думка і мова”, в слові розрізняють „зовнішню форму, тобто членороздільний звук, зміст, об'єктивований звуком, і внутрішню форму, або найближче етимологічне значення слова, той спосіб, яким виражається зміст” [6, с. 156]. Внутрішня форма не тільки репрезентує мисленнєвий, позамовний зміст (подальше значення слова), але і виражає національну специфіку слова та відображеною їм реалію культури [3, с. 46]. Жива внутрішня форма передає сприйняття предмета в його національній специфіці: це є „центр образу, одна з його ознак, що переважає над усіма іншими. <...> Внутрішня форма, крім фактичної

єдності образу, дає ще знання цієї єдності; вона є не образ предмета, а образ образу, тобто уявлення” [6, с. 125]. Відтак, лінгвокультурема акумулює в собі як мовне уявлення („форму думки”), так і пов'язане з ним „позамовне, культурне середовище” (ситуацію, реалію) [3, с. 48]. У тексті лінгвокультурема схоплена культурно-навантаженими мовними одиницями, які потребують когнітивного декодування.

Розвиваючи погляди Л. І. Белехової на стереотипні словесно-поетичні образи, пропонуємо подальшу класифікацію стереотипних словесно-поетичних образів на матеріалі афро-американської поезії. У контексті нашої роботи культурно-специфічні стереотипні словесно-поетичні образи поділяються на *ендостереотипні* та *екзостереотипні* словесно-поетичні образи, у яких відображено етнокультурне осмислення людини.

У роботі ендостереотипні словесно-поетичні образи – це стереотипні словесно-поетичні образи, в яких відображено уявлення темношкірої людини про власний етнос та його оцінка. Так, наприклад, у словесно-поетичному образі “*I am a victim of the white press, / but I have the antidote for all your poison*” (Ai SP, 246) лексична одиниця *victim* – *жертва* відображає стереотипне уявлення афро-американської спільноти про свій соціальний стан в американському суспільстві. Метонімію *the white press* вжито замість американських журналістів білої раси, причому негативна конотація передається номінативними одиницями *victim, antidote, poison* через асоціацію з семантичним значенням агресора, „ката”, мета якого – це приниження, знущання та повне знищення темношкірої людини. Ядром наведеного вище ендостереотипного словесно-поетичного образу є культурема „протистояння”, що об'єктивована номінативною одиницею *the antidote for all your poison*. Серед конститuentів номінативної одиниці культурно навантаженим є *antidote*, що відображає лінгвокультурему „протиотрута”.

Екзостереотипні словесно-поетичні образи – це стереотипні словесно-поетичні образи, в яких відображено уявлення білої людини про представників темношкірої раси та їх оцінка.

На концептуальному рівні стереотипні словесно-поетичні образи побудовані на концептуальних схемах, які виявлені і узагальнені Дж. Лакоффом та М. Тернером у вигляді Великого ланцюга буття (The Great Chain of Being) в їх праці “More Than Cool Reason” [10]. Великий ланцюг буття є універсальний культурний код, що має витoki з античності й включає набір базових концептуальних метафор, через які осмислюється буття.

Аналітичний огляд словесно-поетичних образів в афро-американській поезії дозволяє визначити ті, що відображають стереотипні уявлення про людину та її поведінку в суспільстві як представника свого етносу і становлять групу **ендостереотипних** словесно-поетичних образів.

Ендостереотипні словесно-поетичні образи в афро-американській поезії фігурують в діапазоні та спектрі метафор. Спектр – це наявність одного референта та декількох корелятивів. Діапазон – це наявність одного корелята та декількох референтів. Стереотипізуються такі сфери буття темношкірої людини, як 1) *фізична сфера* (колір шкіри, властивості шкіри та тіла), 2) *сфера почуттів та емоцій*,

3) *акціональна сфера* та 4) *місце мешкання*.

В афро-американській поезії *колір* шкіри афро-американського народу передається через такі атрибутивні ознаки, що подані нами за принципом частотності: *black, Negro, nigger, dark, tan, colored, brown, spider, dusky folk, chocolate, pools of ink, X-rated*. Спільним семантичним компонентом наведених вище лексичних одиниць на позначення кольору темношкірого етносу є саме темний, який набуває стереотипізації в текстах афро-американської поезії: “*nations of darkness*” (Clifton SP, 158).

В основі ендостереотипних словесно-поетичних образів в текстах афро-американської поезії, в яких передається *колір* шкіри темношкірого етносу, лежать різні концептуальні метафори. Вилучення метафоричних концептуальних схем, на яких побудовані словесні поетичні образи, дає змогу окреслити їх концептуальні конфігурації та розкрити лінгвокогнітивні процеси, операції і процедури їхнього формування в текстах афро-американської поезії. Спектр метафор схематично представлений у рисунку 1:

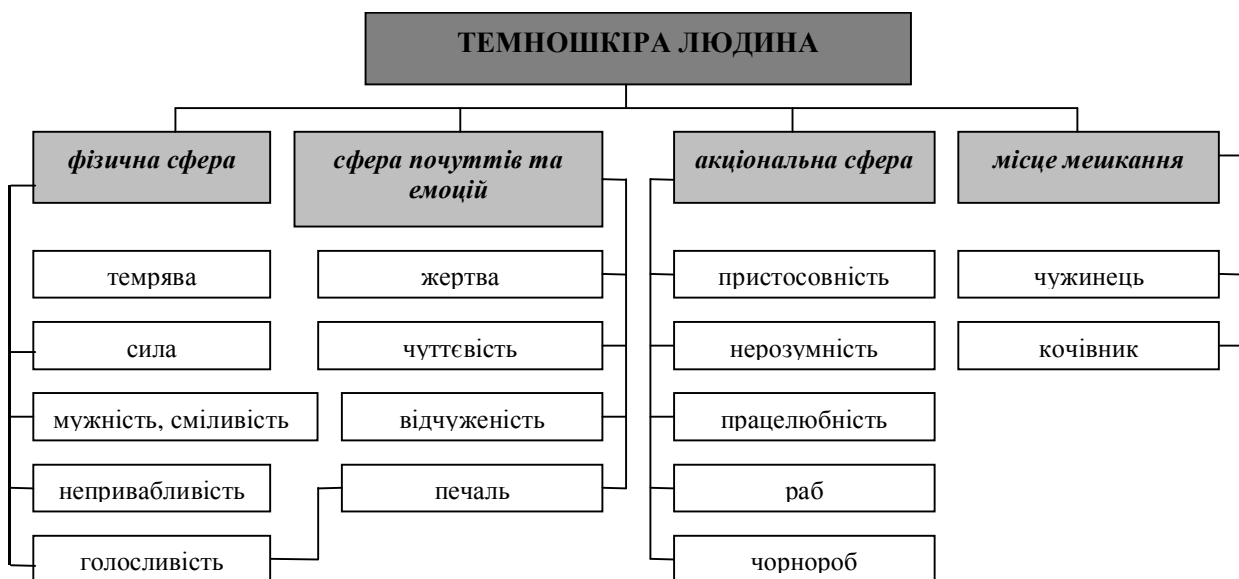

Рис.1. Спектр концептуальних метафор, що лежать в основі ендостереотипних словесно-поетичних образів в афро-американській поезії

Специфікою афро-американської поезії є стереотипне осмислення того ж самого поняття про темношкіру людину, але різними лексичними одиницями. Отже, розглянемо детальніше концептуальні метафори, наведені вище в схемі.

1. Фізична сфера. В основі словесно-поетичних образів *“I am good when I know the darkness of all light, and accept the darkness, not as sign, but as my body”* (Wright SP, 137); *“a tall shadow”* (Komunyaka NV, 4) лежить прототипова концептуальна схема ЛЮДИНА Є ВМІСТИЛИЩЕ, в якій сутність царини джерела *темрява* як складова концепту ВМІСТИЛИЩЕ, конкретизується завдяки актуалізації внутрішньоформної концептуальної ознаки, втілюючись у слові *darkness* (*shadow*). Метафорична концептуальна схема набуває вигляду ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА Є ТЕМРЯВА.

У словесно-поетичному образі *“They had never had one in the house before. / The strangeness of it all. Like unleashing / A lion, really. Poised / To pounce. A puma. A panther. A black / Bear”* (Brooks SP, 103) номінативна одиниця *They had never had one in the house before* експлікує чорношкіру людину-раба (або слугу), яка ототожнюється з дикими тваринами-хижаками як за своїм характером, так і за кольором їхньої шкіри, що виражено лексичними одиницями *puma, panther, A black Bear*. Номінативні одиниці *lion, puma, panther, A black Bear* є словесними образами-символами *мужності, сили, сміливості та непокірності*. Аналогія, що проведена між темношкірою людиною та дикою твариною, несе позитивну конотацію, оскільки неволя спонукає чи то людину, чи то тварину до рішучості, самозахисту та боротьбі. Наведений вище словесно-поетичний образ, у якому осмислюється темношкіра людина через конкретні образи диких тварин, семантичні компоненти яких переплітаються у вузли „колір” та „сила” (духа та тіла), побудований шляхом лінгвокогнітивної процедури *спеціалізації*.

У словесно-поетичних образах *“black pudding”, “dark meat”, “brown bread”, “nursing the tough skins of figs”* кольороніми *black, dark, brown, the tough skins of figs* актуалізують негативне значення *непривабливості, низького сор-*

ту або неякісного виробництва як семантичні складові переосмислених універсальних гастрономів *pudding* (традиційно світлий), *meat* (відтінок кольору свідчить про якість продукту), *bread* (колір відповідає сорту), *figs* (зморщеність шкірки за природою). Осмислення темношкірої людини як непривабливої та низькосортної здійснюється шляхом лінгвокогнітивної процедури *деградації*, тобто зниження оцінки темношкірої людини.

У словесно-поетичному образі *“You wet brown bag of a woman”* (Clifton SP, 150) метафора *wet brown bag of a woman* експлікує темношкіру людину, яка уподібнюється до промислового коричневого паперового пакету для упакування низького за якістю товару. Атрибутивна ознака *wet* є уточненням словесного образу темношкірої людини, а саме імплікує непридатність темношкірої людини для суспільства, зіпсованість, що потребує утилізації чи викиданню на смітник. Вважаємо, що основою наведеного вище словесно-поетичного образу є концептуальна метафора ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА Є НЕПРИДАТНІСТЬ, НЕПОТРІБНІСТЬ для суспільства.

В афро-американській поезії одним з найпоширеніших є орнігальний словесний образ-символ чорний за кольором, що саме відображає стереотипне уявлення темношкірої людини як чорного птаха. Так, у словесно-поетичних образах *“shiny crows”* та *“he drums the piano wood, crowing”* (Dove SP, 89) номінативна одиниця *crows* імплікує темношкірий етнос та є словесним образом-символом *печалі*. Лексична одиниця *shiny* характеризує життя темношкірої людини: *пасивність, неспроможність до активного способу ведення боротьби, очікування*. Конверсив *crowing* імплікує *голосливість, озвучування своїх почуттів, страждань, скаржень на життя*, але виключає можливість переходу до активної боротьби, наступу. Підґрунтям наведеним вище словесно-поетичних образів є концептуальна метафора ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА Є ГОЛОСЛИВІСТЬ, ПЕЧАЛЬ, НЕЗДАТНІСТЬ ДО АКТИВОЇ БОРОТЬБИ.

Оскільки зовнішність темношкірої людини є дуже примітною, то її шкіра осмислюється через різні сфери людського життя. Так, у словесно-по-

етичних образах “*And still we wear our uniforms*” (Brooks SP, 28) та “*Champion Jack in love and in debt, in a tan walking suit*” (Dove SP, 89) номінативні одиниці *uniforms, a tan walking suit* є метафорами на позначення шкіри афро-американця, що відображає своєрідне етнокультурне уявлення темношкірого етносу про особливості її шкіри. В основі наведених вище словесно-поетичних образів лежать концептуальні схеми ШКІРА ТЕМНОШКІРОЇ ЛЮДИНИ Є СПЕЦОДЯГ, ГРУБИЙ, НЕВИШУКАНИЙ ОДЯГ, у якому можна заходити в обмежені публічні заклади; ШКІРА ТЕМНОШКІРОЇ ЛЮДИНИ Є ТКАНИНА, що відображає фрагмент міфопоетичних уявлень темношкірого етносу про властивість шкіри людини, ототожнюючи її із змією, здатною до оновлення, омолодження через скидання своєї шкіри декілька разів на рік. Негативна конотація темного кольору шкіри афро-американців виражена номінативною одиницею *still we wear* та імплікує їх прагнення до її зміни на іншу. Концептуальна метафора, що лежить в основі словесно-поетичних образів “*And still we wear our uniforms*” та “*Champion Jack in love and in debt, in a tan walking suit*”, є така: ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА ЦЕ ВІДСУТНІСТЬ ДОСТУПУ ДО ВСІХ ПУБЛІЧНИХ ЗАКЛАДІВ. Обмежені можливості темношкірого етносу зумовлені кольором його шкіри, властивість якої переосмислюється у словесно-поетичному образі “*your skin is your passport*” (Komunyaka NV, 14), в основі якого є концептуальна метафора ШКІРА Є ДОКУМЕНТ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ, створена шляхом лінгвокогнітивної процедури **конкретизації**.

2. Сфера почуттів та емоцій. У словесно-поетичних образах “*my heart caught like a fat moth in spider web*” (Komunyaka NV, 101); “*I’m crawling across the stagefloor / like a dog with four broken legs*” (Komunyaka NV, 51); “*I am a victim of the white press, / but I have the antidote for all your poison*” (Ai SP, 246); “*You made me a scapegoat, / one black man against the mistah massa race*” (Ai SP, 247); “*the body of one black man is rag*” (Clifton SP, 159) темношкіра людина осмислюється через лексичні одиниці з прямим значенням *a victim, a scapegoat* та словесні обра-

зи-символи жертви, що виражені номінативними одиницями *a fat moth, a dog with four broken legs, rag*. В основі наведених вище словесно-поетичних образів лежить концептуальна метафора ЧОРНОШКІРА ЛЮДИНА Є ЖЕРТВА, у якій відображено усвідомлення та відчуття себе приниженою людиною, об’єктом знущань та експлуатації. Так, почуття відчуженості, непотрібності виражено у стереотипному словесно-поетичному образі “*bastard boy*”, що зумовлено приналежністю темношкірої людини до афро-американського етносу як угруповування остаточно невизначеної референції, чи то африканської, чи то американської як спільної дитини африканської та американської культури, але юридично не підтвердженою та позбавленою прав.

Почуття відчуженості, непотрібності метафорично виражено у словесно-поетичних образах “*vomit us out from ships*”, “*Nigger-Lover is a song, spat out / Of an open car window / At dusk*” (Eady SP, 300); “*the guttural chained slime*” (Brooks SP, 117); “*when I watch you / wrapped up like garbage / sitting, surrounded by the smell / of too old potato peels*” (Clifton SP, 150). У наведених вище словесно-поетичних образах темношкіра людина осмислюється через біологічні продукти організму, залишок яких є непотрібним, зайвим, що призводить до їх виведенню природньо або механічно. Концептуальна метафора, що лежить в основі наведених вище словесно-поетичних образів, є така: ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА Є НЕПРИДАТНІСТЬ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА, ВІДЧУЖЕНІСТЬ.

В афро-американській поезії через словесний образ *jelly* по-різному осмислюється внутрішній світ темношкірої людини. Так, у словесно-поетичному образі “*jelly-hearted*” серце темношкірої людини порівнюється з желе. Концептуальними імплікаціями номінативної одиниці *jelly* є *м’якість, рухливість, легка до руйнування*. Узагальнення змісту номінативної одиниці *jelly* у співвіднесенні з лексичною одиницею *heart*, що експлікує тверду матерію, уможливило вважати, що концептуальною метафорою словесно-поетичного образу “*jelly-hearted*” є ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА Є ЧУТТЕВІСТЬ, М’ЯКІСТЬ. Але, основою словесно-по-

етичного образу “*a brain of jelly*”, в якому розумові здібності темношкірої людини також осмислюються через словесний образ *jelly*, – ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА Є НЕРОЗУМНІСТЬ.

У словесно-поетичних образах “*I feel like a snail on a salt’s lick*” (Komunyakaа NV, 69); “*Chameleons crawled our spines, changing from day to night: green to gold, gold to black*” (Komunyakaа NV, 137); “*I plant my feet*” (Brooks SP, 117) вольові якості темношкірої людини осмислюються через зооніми та фітоніми. Так, лексична одиниця *a snail* імплікує темношкіру людину, а понурення цього образу у ситуацію, виражену номінативною одиницею *on a salt’s lick*, відображає умови її життя. Концептуальними імплікаціями лексичної одиниці *Chameleons* є пристосовність до оточення, камуфляжування, злиття з оточенням. Метафора *plant my feet* є відображенням прагнення темношкірої людини пустити корні, тобто оселитися, знайти постійне місце мешкання, мати свій будинок та історію. Отже, в основі наведених вище словесно-поетичних образів лежить концептуальна метафора ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА Є ПРИСТОСОВНІСТЬ, ТЕРПЛЯЧІСТЬ, ВИТРИВАЛІСТЬ.

3. Акціональна сфера. У словесно-поетичному образі “*I am the ghost of a moneychanger and halo of flies, they spill like bees among the fat flowers*” (Komunyakaа NV, 106) номінативні одиниці *flies, bees* імплікують темношкірий етнос, який характеризується єдністю (*halo*) та працьовитістю (*spill like bees among the fat flowers*). Лексична одиниця *bees* є словесним образом-символом працьовитості, хоробрості, самовідданості. Відтак, концептуальна метафора, що лежить в основі наведених вище словесно-поетичних образів, має такий вигляд: ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА Є ПРАЦЕЛЮБНІСТЬ, САМОВІДДАНОСТІСТЬ.

В афро-американській поезії найпоширеною лексичною одиницею, що відображає соціальний статус темношкірої людини, зумовлений історико-культурним досвідом етносу в США, та залишив глибокий відбиток у свідомості як американців, так і афро-американців, є *black slave*. В основі словесно-поетичного образу “*black slave*” лежить кон-

цептуальна метафора ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА Є РАБ, яка в афро-американській поезії має свої різновиди, набуваючи характеру конкретизації акціональної сфери темношкірої людини. Так, у словесно-поетичному образі “*I am a womb-scratcher*” (Komunyakaа NV, 78) осмислення посади темношкірої людини в ієрархії посад здійснюється через медичний інструмент для здійснення абортів, виражений номінативною одиницею *a womb-scratcher* – *кюретка*. В хірургії кюретка призначена для видалення зайвого, вичищення внутрішньої вистілки матки. Узагальнивши призначення кюретки, характер її застосування в хірургії, доходимо висновку, що основою наведеного вище словесно-поетичного образу є ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА Є ЧОРНОРОБ.

4. Місце мешкання. У словесно-поетичному образі “*I keep on drifting like a ship out on the sea*” (Dove SP, 89) номінативні одиниці *ship* і *sea* імплікують темношкірий етнос і США відповідно. Лексична одиниця *drifting* експлікує значення повільного пересування за вітром, відхилення від курсу. Осмислення темношкірої людини через образ корабля, керованого стихією, дозволяє стверджувати, що концептуальною метафорою у підґрунті словесно-поетичного образу “*I keep on drifting like a ship out on the sea*” є ТЕМНОШКІРА ЛЮДИНА Є ЧУЖИНЕЦЬ (ІЗГОЙ).

Отже, найпоширеним ендостереотипним словесно-поетичним образом є той, що відображає колір шкіри етносу – чорний. Але в свідомості афро-американського народу цей колір має позитивну конотацію, оскільки має витoki з міфопоетичного усвідомлення значення головного африканського символу павука як творця всесвіту, бога. Більш того, ніч як темний час теж має позитивні характеристики: ніч як час зародження нового життя, роздумів, захист від небезпеки завдяки злиттю з темрявою тощо.

В афро-американській поезії формування стереотипних словесно-поетичних образів здійснюється шляхом різних лінгвокогнітивних операцій та процедур: конкретизації, спеціалізації та деградації.

В основі ендостереотипних словесно-поетичних образів в текстах афро-американської поезії лежать концептуальні схеми, які відображають

симбіоз етнокультурних та міфопоетичних значень, набуте уявлення протягом історії становлення американської нації та відлуння міфопоетичної свідомості про ієрархію людей у первісному суспільстві.

Перспективою подальшого дослідження є виявлення лінгвокогнітивних операцій формування стереотипних словесно-поетичних образів, у яких відображені уявлення темношкірого етносу про білу людину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... доктора. філол. наук: 10.02.04 / Белехова Лариса Іванівна. – Київ, 2002. – 516 с. 2. Белехова Л.І. Глосарій з когнітивної поетики : науково-методичний посібник / Л.І. Белехова. – Херсон : Айлант, 2004. – 124 с. 3. Воробьев В.В. Лингвокультурология : монография / В.В. Воробьев. – М. : Изд-во РУДН, 2008. – 336 с. 4. Красных В. В. „Свой” среди „чужих”: миф или реальность? / В.В. Красных. – М. : ИТДГК „Гнозис”, 2003. – 375 с. 5. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию : учеб. пособие / В.А. Маслова. – М. : Наследие, 1997. – 207 с. 6. Потебня А.А. Полное собрание трудов: Мысль и язык / А.А. Потебня / подг. текста Ю.С. Рассказова, О.А. Сычева; коммент. Ю.С. Рассказова. – М.: Лабиринт, 1999. – 300 с. 7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с. 8. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и

лингвокультурологический аспект / В. Н. Телия. – М. : Школа „Языки русской культуры”, 1996. – 288 с. 9. Lakoff G. More than Cool Reason: a field guide to poetic metaphor / George Lakoff and Mark Turner. – Chicago and London : The University of Chicago Press, 1989. – 230 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Ai SP – Ai. Selected Poems / Ai // Every Shut Eye Ain't Asleep: An Anthology of Poetry by African Americans Since 1945 / ed. by : Michael S. Harper and Anthony Walton. – Boston : Little, Brown and Company, 1994. – P. 243–249. 11. Brooks SP – Brooks G. Selected Poems / G. Brooks. – N.Y. : Harper Perennial, 1963. – 127 p. 12. Clifton SP – Clifton L. Selected Poems / L. Clifton // Every Shut Eye Ain't Asleep: An Anthology of Poetry by African Americans Since 1945 / ed. by : Michael S. Harper and Anthony Walton. – Boston : Little, Brown and Company, 1994. – P. 150–160. 13. Dove SP – Dove R. Selected Poems / R. Dove. – N.Y. : Vintage Books, 1993. – 210 p. 14. Eady SP – Eady C. Selected poems / C. Eady // Every Shut Eye Ain't Asleep: An Anthology of Poetry by African Americans Since 1945 / ed. by : Michael S. Harper and Anthony Walton. – Boston : Little, Brown and Company, 1994. – P. 296–302. 15. Komunyakaa NV – Komunyakaa Y. Neon Vernacular: new and selected poems / Y. Komunyakaa. – Hanover : University Press of New England, 1993. – 178 p. 16. Wright SP – Wright J. Selected Poems / J. Wright // Every Shut Eye Ain't Asleep: An Anthology of Poetry by African Americans Since 1945 / ed. by : Michael S. Harper and Anthony Walton. – Boston : Little, Brown and Company, 1994. – P. 126–149.

© Н.В. Воробей, 2010

УДК 811.112.2(089.3)

ВІДОБРАЖЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ КРИЛАТИМИ ВИРАЗАМИ ЗІ СКЛАДОВОЮ *GELD*

В.О. Мельник (Харків)

У статті розглядаються питання визначення, характеристик та місця крилатих висловів у системі мови. Висвітлено національно-культурний потенціал крилатих висловів німецької мови та їхнє значення у формуванні мовної картини світу на прикладі одиниць зі складовою „Geld“.

Ключові слова: ептонім, концепт, концептосфера, крилаті вирази, крилаті слова, мовна картина світу, фразеологічні одиниці.

В.А. Мельник. Отражение немецкой языковой картины мира крылатыми выражениями с компонентом Geld. В статье рассматривается вопрос определения, характеристик и места крылатых выражений в системе языка. Освещается национально-культурный потенциал крылатых выражений немецкого языка и их значения в формировании языковой картины мира на примере единиц с компонентом „Geld“.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, крылатые выражения, крылатые слова, фразеологические единицы, эпоним, языковая картина мира.

V.O. Mel'nyk. Reflection of German lingual world image in winged words with component „Geld“. This article presents an attempt to determine the parameters and place of winged words in the language system. The lingual and cultural potential of German winged words illustrated by units with the component „Geld“ is discussed as well as their role in forming of the language world image.

Key words: concept, conceptosphere, eponym, national language, winged phrases, phraseological units, winged words, world image.

Крилаті слова та вирази є надбанням світової та національної культури, що зберігаються у пам'яті кожної освіченої людини. Вони є засобом яскравого і стислого висловлення думки, за допомогою якого ми можемо охарактеризувати ситуацію, висловити свої відчуття в гарній літературній формі. Їхня спрямованість на носія мови подвійна – описувана ситуація апелює до суб'єкта 1 (адресата висловлювання) переломлюючись через суб'єкт 2 (автора виразу та/або його адресанта). Актуальність їхнього вивчення зумовлюється подвійною антропоцентричністю крилатих висловів (далі КВ) [6, с. 54-55].

Проблемі крилатих слів та виразів присвячено на сьогодні чимало праць. Однак спірними залишаються питання їхнього положення в системі мови, найменування цих одиниць (у науковій літературі використовуються синонімічні назви на позначення цього феномену: „крилаті фрази“, „крилаті афоризми“, „крилаті цитати“, „крилаті рядки“ [5, с. 4] „крилаті вирази“, „крилаті слова“, „крилаті

одиниці“, „ептоніми“ та ін.), уточнення об'єму масиву крилатих слів та виразів, тому що критерії приналежності одиниць до крилатих слів та виразів до кінця не сформульовані. Також ще недостатньо вивчено проблеми когнітивної семантики, структури та дискурсивного функціонування німецькомовних крилатих слів та виразів. До цього часу однозначно не з'ясовано, чи вважати ці мовні одиниці об'єктом фразеології, чи виносити їх за межі фразеологічного фонду, оскільки: „фразеологічний фонд будь-якої мови є сукупністю одиниць, різних за своєю структурною оформленістю, значенням та функціями“ [7, с. 85-91], а також має місце існування широкого і вузького підходів до розуміння крилатих слів та виразів.

У даній статті ми обмежуємося блоками питань, пов'язаними із критеріями виокремлення КВ та особливостями їхньої ролі у формування мовної картини світу.

Мета статті полягає в уточненні визначення, характеристик та місця КВ у системі мови та німець-

комовній картині світу на прикладі об'єктивації концепту GELD за допомогою KB.

Прибічниками широкого розуміння фразеології до її обсягу зараховуються різні за походженням мовні одиниці (з античної літератури та міфології, Біблії, художньої літератури і публіцистики та ін.), які традиційно позначаються як „крилаті слова“ [13, с. 45-46], всі константні утворення, які утримуються в пам'яті, від ідіом, семантично еквівалентних слову, до прислів'їв і крилатих слів [14, с. 13-14], сентенцій, афоризмів [3, с. 139], літературні цитати, імена історичних, літературних, міфічних персонажів [4, с. 31] і т.п., що дає змогу дослідити різні одиниці на предмет крилатості.

В якості лінгвістичного терміна „крилаті слова“ використовуються завдяки Г. Бюхманну [17, с. 246]. Сам автор використовував поняття „Geflügelte Worte“ – „крилаті слова“. Необхідно зазначити, що в німецькій мові словоформа „Worte“ означає: вираз, вислів, зауваження, промова (1. Ausdruck; 2. Ausspruch; 3. Bemerkung; 4. Rede) [19]. Отже, Г. Бюхманн включав до цього поняття різноструктурні одиниці від слова до речення. Укладачі словника пропонують такі синоніми до крилатих слів: вислів, прислів'я, цитата, сентенція, житейська мудрість; вис.: афоризм, диктум (geflügeltes Wort: Ausspruch, Sprichwort, Zitat, Sinnspruch, Lebensweisheit; geh.: Aphorismus, Diktum) [19]. Для всіх цих понять спільним є те, що вони є влучними, лаконічними висловлюваннями стислої форми, відтворюються носіями мови і містять здебільшого концентровану повчальну думку. Г. Бюхманн визначає крилаті слова як „постійно відтворювані ... висловлювання, вираз або ім'я будь-якою мовою, історичне джерело або літературне походження якого відоме або (можна довести)“ [19].

В залежності від підходу до крилатих слів та виразів формуються і дефініції цих одиниць.

На думку О.С. Ахманової, KB – „стійкі словосполучення, подібні до прислів'їв та приказок, але які походять із певного літературного чи історичного джерела“ [1, с. 212]. З думкою О. Ахманової погоджується і Ю.С. Прохоров. Він суттєво доповнює її, стверджуючи, що KB – „нарізно оформлена,

семантично стійка мовна одиниця, що є загально-відомою та існує у мовній свідомості людей у формі локальної асоціації із певним автором, твором чи взагалі з літературою“ [9, с. 11]. Коваль А.П. та Коптилов В.В. вважають, що крилатими виразами є такі елементи фразеології літературної мови, джерело яких може бути встановленим [5, с. 3].

Крилаті вирази як нарізно оформлені одиниці часто протиставляються крилатим словам – цілісно оформленим одиницям, що призвело до неоднозначної інтерпретації обох термінів, зважаючи на їхню синонімічність, як уже було зазначено вище. Термін „крилатий вираз“ виступає як у ролі назви для обох типів, так і в ролі назви тільки для останнього з них.

Серединний варіант запропонував Б.С. Шварцкопф, який використовує назву „крилате слово/вислів“ [15, с. 114-117].

Підтримуючи ідею виділення класу власне крилатих слів і класу власне крилатих висловів та акцентуючи увагу на неоднаковості цих мовних одиниць, С.Г. Шулежкова запроваджує термін „крилаті одиниці“ [16, с. 14-15].

З метою розширення дефінованих одиниць Л.П. Дядечко пропонує термін „ептонім“ [3, с. 139] – слово чи вираз, що несе на собі „печатку авторства“ та визначає: крилаті слова (вислови), або ептоніми – це національно-культурно детерміновані та соціумно орієнтовані відносно широко відтворювані в значенні, відмінному від вихідного (часто – переносному, образно-символічному), при збереженні живого зв'язку з першоджерелом... [3, с. 25]. Таким чином термін „ептонім“ охоплює крилаті слова, крилаті вирази, афоризми, сентенції, цитати у широкому розумінні.

Слідом за Шулежковою С.Г. вважаємо, що крилаті слова входять до лексичого фонду, а крилаті вислови з загальним ідіоматичним значенням входять до складу власне фразеологізмів; інші крилаті вислови поповнюють ряди стійких словесних комплексів, що займають проміжне положення між ядром фразеологізмів і перемінними об'єднаннями слів [16, с. 33]. Тому до об'єкту нашого дослідження ми включаємо тільки ті KB, які мають печатку авторства.

Предметом даної роботи є роль КВ у формуванні концептів, концептосфери та як наслідок мовної картини світу. Матеріалом дослідження слугували КВ з лексичним компонентом Geld як іменем концепту GELD та їх модифікації.

Отже, підсумуємо вищесказане: КВ – нарізно оформлена, семантично стійка мовна одиниця, що є загальновідомою, існує у мовній свідомості людей у вигляді лаконічного вислову, що містить концентровану інформацію про певне явище або ситуацію та асоціюється з певним автором, твором чи літературою взагалі.

Фонд КВ бере активну участь у формуванні картини світу, відображає національно-культурні цінності, тому володіння фондом КВ є однією з умов, які необхідні для вдалої мовної комунікації.

Характерним для сучасної лінгвістики є проблема людського фактора в мові. Вчені звернули увагу на той факт, що мова у своїй суті антропоцентрична. На сучасному етапі в полі наукових досліджень знаходиться таке поняття, як „картина світу“. Основу поняття „картина світу“ складає вивчення уявлень людини про світ.

Під „картиною світу“ (далі КС) слід в загальному вигляді розуміти об’єктивну дійсність, що постійно змінюється і розвивається. Людина сприймає картину світу як „упорядковану сукупність знань про дійсність, що сформувалася в суспільній (груповій, індивідуальній) свідомості“ [8, с. 5]. Картина світу включає етнічний компонент, який представлений мовною картиною світу (далі МКС) і сукупністю традицій, звичаїв, повір’їв, забобонів, тобто всім тим, що визначає етнічний стереотип поведінки представників того чи іншого етносу [2, с. 81; 12, с. 474]. МКС – представлення предметів, явищ, фактів ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етновідомості [10, с. 365].

З поняттям МКС тісно пов’язане поняття „концепт“, під яким, за Й.А. Стерніним, розуміється дискретне ментальне утворення, яке є базовою одиницею мисленнєвого коду людини, має упорядковану внутрішню структуру і є результатом ког-

нітивної діяльності суспільства. Концепт несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет чи явище, яке він відображає, а також про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю і відношення суспільної свідомості до даного явища чи предмету [8]. КВ, в свою чергу, є таким мовним знаком, який фіксує інформацію про історичну особу (автор), історичні факти, типові ситуації, оцінку ситуації мовцем, ціннісні орієнтири, життєві стратегії та сценарії поведінки певного етносу в певний період. А отже КВ є засобом репрезентації концепту.

Приклад КВ *Geld allein macht nicht glücklich*. [1] – „Самі лише гроші не роблять щасливим.“ та його модифікації ілюструє концепт GELD та відображає ціннісні орієнтири в німецькомовній картині світу. Geld – „гроші“ є однією з найважливіших матеріальних цінностей у сучасному суспільстві. У текстах німецькомовних електронних ЗМІ цей КВ зустрічається в різних варіантах. Проаналізувавши нижченаведені приклади ми виявили, що в результаті переосмислення та адаптації до контексту цей КВ зазнав структурно-семантичних модифікацій за рахунок розширення компонентного складу, а саме:

1) розширення компонентного складу у вигляді авторського доповнення, що є розповсюдженим способом трансформації КВ. Авторські доповнення дають можливість уточнити ту ситуацію, конкретизувати те явище чи предмет по відношенню до якого використано КВ.

2) перехід стверджувальної форми КВ в заперечну. Цей перехід дає можливість авторові виразити свою незгоду з думкою, яка виражається тим чи іншим КВ і таким чином заперечити її.

Перший тип модифікації за рахунок розширення компонентного складу у вигляді авторського доповнення складається з двох частин: з тези та уточнення/пояснення:

В КВ *Geld allein macht nicht glücklich. Aber es erlaubt glücklichen Menschen, das Leben zu leben, das sie verdienen.* /Hans-Peter Zimmermann/ [1] – „Самі лише гроші не роблять щасливим. Але вони дозволяють щасливим людям жити таким життям на яке вони заслуговують.“,

Geld (allein) macht nicht glücklich, aber es gestattet uns, auf verhältnismäßig angenehme Weise unglücklich zu sein. [1] – „Самі лише гроші не роблять щасливим. Але вони дозволяють нам у відносно приємний спосіб бути нещасливими.“ та *Geld (allein) macht nicht glücklich, aber man wird besser mit dem Unglück fertig.* [1] – „Самі лише гроші не роблять щасливим. Але допомагають подолати нещастя.“, *Geld (allein) macht nicht glücklich, aber es beruhigt.* [1] – „Самі лише гроші не роблять щасливим. Але заспокоюють.“ відображають ставлення до грошей як до засобу за допомогою якого людина може досягти своєї мети, тобто задовольнити власну потребу в певному духовному стані – бути щасливою. Створюється теза, що за допомогою матеріальної цінності людина здобуває духовну цінність. В результаті ми отримуємо концептуальну метафору ГРОШІ є інструмент.

У KB Geld allein macht nicht glücklich. Aber für Glück bekommt man nichts beim Metzger. / Robert Lembke/ [1] – „Самі лише гроші не роблять щасливим. Але за щастя нічого не купиш у м'ясника.“ гроші виступають як універсальний товар обміну.

У Geld allein macht nicht glücklich. Allerdings meint man damit das Geld der anderen. /George Bernard Shaw/ [1] – „Самі лише гроші не роблять щасливим. Але маються на увазі гроші інших.“ *Geld allein macht nicht glücklich, man muß es in der Schweiz haben!* [1] – „Самі лише гроші не роблять щасливим. Їх потрібно мати в Швейцарії.“

Geld allein macht nicht glücklich, man muss es haben! [1] – „Самі лише гроші не роблять щасливим. Їх потрібно мати.“ та *Geld allein macht nicht glücklich. Es gehören auch noch Aktien, Gold und grundstücke dazu.* /Dannz Keye/ [1] – „Самі лише гроші не роблять щасливим. Сюди належать ще акції, золото та земельні ділянки.“ підкреслюється прагнення до володіння грошима як матеріальною цінністю, майном.

А у KB *Unverdientes Geld macht nicht glücklich.* [1] – „Самі лише гроші не роблять щасливим. Не зароблені гроші не зроблять

щасливим.“, *Geld allein macht nicht unglücklich.* /Peter Falk/ [1] – „Самі лише гроші не роблять нещасливим.“ та *Geld macht glücklich.* [1] – „Гроші роблять щасливим.“ ми спостерігаємо перехід стверджувальної форми KB в заперечну.

Отже, KB є багатим джерелом інформації про культуру, історію країни, національну та етнокультурну специфіку. Використовуючись народом в тій чи іншій формі, KB підтримують і санкціонують певні суспільні норми, форми спілкування, ціннісні установки. KB як один із засобів формування MKC, стимулюють у людини здібність формування власного образу реальності, активують прагнення до творчості і розвитку культури. Повнота змісту KB розкривається лише в контексті, в якому він вживається. Це свідчить про вплив контексту на KB, а відповідно і про те, що за умови збереження своєї актуальності, даний KB буде постійно змінюватися, обростати новою інформацією і тим самим наповнювати зміст концепту GELD.

Як бачимо, структурно-семантичні модифікації цього KB свідчать про його фразеологічну природу в цілому. А, отже, на прикладі таких модифікацій KB можна чітко прослідкувати, яким чином змінюється конфігурація концепту GELD, і, відповідно, відображення цієї матеріальної цінності у суспільній свідомості німецькомовного суспільства.

Питання про те, як саме відображається конкретна етнокультурна модель в семантиці KB, а також в чому полягає відображена в них культурно значуща специфіка сучасного лінгвоменталітету, на сьогодні залишається відкритим/потребує подальшої розробки, саме тому ми відносимо його до перспектив нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1969. – 607 с.
2. Гумилев Л.Н. Собрание сочинений: [в 15 т.] Том 2. : Конец и вновь начало / Л.Н. Гумилев – М. : Институт ДИ-ДИК, 1997. – 544 с.
3. Дядечко Л.П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность / Л.П. Дядечко. – К. : Вид-во КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2002. – 293 с.
4. Займовский С.Г. „Крылатое слово” и как им пользоваться / С.Г. Займовский // Больше-

- вистская печать. – 1938. – № 19. – С. 31. 5. Коваль А.П. Крылаті вислови в українській літературній мові / А.П. Коваль, В.В. Коптилов. – К. : Вищ. шк., 1975. – 335 с. 6. Мізін К.І. Порівняння у фразеології / К.І. Мізін. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 240 с. 7. Оніщенко Н.А. Між цитатою і фразеологізмом: інтертекстуальність німецьких епонімів з ФО-складовою / Н.А. Оніщенко // Вісник ХНУ. Серія: „Романо-германська філологія“. Методика викладання іноземних мов. – Х., 2009. – С. 85-91 8. Попова З.Д. Язык и национальная картина мира. / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2003. – С. 59. 9. Прохоров Ю.Е. Лингвострановедческое описание русской афористики в учебных целях: автореф. дис... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Російська мова та література“ / Ю.Е. Прохоров. – М., 1977. – 25 с. 10. Степанов Ю.С. Константы: словарь русской культуры / Ю.С. Степанов – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с. 11. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с. 12. Чернишова И.И. Фразеология современного немецкого языка / И.И. Чернишова. – М. : Высш. шк., 1970. – 200 с. 13. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М. : Высш. шк., 1963. – 156 с. 14. Шварцкопф Б.С. Основные параметры описания крылатых выражений современного русского литературного языка / Б.С. Шварцкопф // Фразеология в Машинном фонде русского литературного языка. – М., 1990. – С.110-118. 15. Шулежкова С.Г. Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие: научное издание / С.Г. Шулежкова. – М. : Азбуковник, 2002. – 287 с. 16. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с. 17. Büchmann G. Geflügelte Worte./ G. Büchmann. – Frankfurt/Main: Ullstein, 1990. – 546 S. 18. Deutsches Wörterbuch / Herausgeg. von R. Warig-Burfeind. – 8-vollständig bearbeitete und aktualisierte Auflage. – Gütersloh/ München: Wissen Media Verlag GmbH, 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wahrig.de/wahrig.html> 19. Wahrig Synonymwörterbuch / Herausgeg. von R. Warig-Redaktion. –/5. Auflage/. – Gütersloh/ München: Wissen Media Verlag GmbH, 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wahrig.de/wahrig.html>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Zitate zu Geld [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geldanlage2.de/geld.htm>

© В.О. Мельник, 2010

УДК 165.192+81'42

КОГНІТИВНА СТРУКТУРА КАТЕГОРІЇ ПОРІВНЯННЯ

О.І. Шаля (Київ)

Метою цієї статті є побудова моделі когнітивної структури категорії порівняння, яка репрезентує базові ментальні процеси: ототожнення, уподібнення, аналогія, прирівнювання :: розрізнення, несхожість, протиставлення. Послугуючись теорією прототипів Елеонори Рош, ми виявляємо, що ці ментальні процеси групуються навколо прототипових елементів схожості та відмінності, які якнайкраще відображають основні риси двох груп когнітивних процесів.

Ключові слова: порівняння, схожість, відмінність, ототожнення, уподібнення, аналогія, прирівнювання, розрізнення, несхожість, протиставлення, науковий дискурс, теорія прототипів.

О.И. Шаля. Когнитивная структура категории сравнения. Целью данной статьи является конструирование модели когнитивной структуры категории сравнения, которая репрезентирует базовые ментальные процессы: отождествление, уподобление, аналогия, приравнивание :: различие, несхожесть, противопоставление. Используя теорию прототипов Элеоноры Рош, мы выявляем, что эти ментальные процессы группируются вокруг прототипических элементов схожести и отличия, которые наилучшим образом отображают основные черты двух групп когнитивных процессов.

Ключевые слова: сравнение, схожесть, отличие, отождествление, уподобление, аналогия, приравнивание, различие, несхожесть, противопоставление, научный дискурс, теория прототипов.

O.I. Shalya. On cognitive structure of the category of comparison. In this paper, we aim to construct a model of the cognitive structure of comparison reflecting basic mental processes: identity, likening, analogy, equating :: differentiation, unlikeness, contrast. By employing Eleanor Rosch's prototype theory, we reveal that these mental processes form clusters around prototypes "similarity/dissimilarity". Such prototypes contain attributes most representative of items of each group.

Key words: comparison, similarity, dissimilarity, identity, likening, analogy, equating, differentiation, dissimilarity, contrast, scientific discourse, scientific communication, prototype theory.

Метою нашої статті є виявлення когнітивних операцій, що утворюють категоріальний простір порівняння і встановлення серед них прототипових відношень, які закріплюються та відображаються у мові. Актуальність дослідження зумовлена потребою аналізу категорії порівняння як кардинальної категорії наукового дискурсу крізь призму когнітивної лінгвістики. Об'єктом є когнітивна структура категорії порівняння. Предметом дослідження є мовні одиниці, що вербалізують відповідні когнітивні операції.

Матеріалом дослідження послуговували наукові статті різних жанрів з комп'ютерних систем, інформаційних технологій та робототехніки з журналів *EDN, ITPro, Intelligent Systems, Semiconductor International, Software, Spectrum*.

У рамках сучасної когнітивної парадигми сформувався прототиповий підхід до аналізу внутрішньої структури категорій, піонером якого була Елеонора Рош. Як одна із концепцій теорії прототипів, теорія Е. Рош ґрунтується на засадах когнітивної психології та має певні спільні риси з теорією "сімейної спорідненості" Людвіга Вітгенштейна, що постулює відсутність чітких границь категорії та наявність у структурі категорії системи ознак загальної схожості та подібності в деталях, що постійно перетинаються та перехресчуються [2, с. 72]. Талмі Гівон характеризує прототипові категорії як гібридні системи [11, с. 47], ознаки яких поєднують динамічний аспект, описуваний Л. Вітгенштейном як варіативність, градуйоване членство у категорії та розмитість границь категорії, а також Платонівський статистичний аспект, котрий полягає у дискретності, однорідності, стабільності та когнітивній когерентності категорії.

Суттєвою відмінністю концепції прототипів Е. Рош від класичного підходу до категоризації Платона, вдосконаленої та уточненої Аристотелем,

є виявлення асиметрії серед членів однієї категорії, тобто різного ступеня репрезентації членами категорії інтегральної ознаки, властивої у найвищій мірі прототипові. Така асиметрія була названа прототиповим ефектом. Члени категорії, які виявляють найвищий ступінь вираження ознаки, називаються прототиповими та покликані стати найкращими прикладами категорії [13]. Прототип є еталонним репрезентантом та структурним ядром категорії, навколо якого групуються менш типові члени категорії [8, с. 11] та є периферійними стосовно прототипа. Прототип має найповніший набір таких ознак. Члени категорії з більшою кількістю характерних ознак виявляються ближчими до центру/прототипу категорії, натомість віддаленими від центру виявляються члени категорії з меншою кількістю ознак. У свідомості людини – довкола прототипового елементу групуються у свідомості людини усі інші члени, що входять до цієї категорії [2, с. 78]. Границі категорії розмиті, тобто деякі члени категорії можуть відноситися як до однієї, так і до іншої категорії. Перевагою прототипових категорій вважають ефективність пояснення процесів мислення і когніції, які лежать в основі мовних структур, гнучкість та властивість швидко акумулювати нову інформацію [7, с. 371].

Ця концепція постулює, що будь-яка лінгвістична категоризація має базуватися на психологічних засадах категоризації, що керується двома базовими принципами: принципом когнітивної економії, котрий відбиває тенденцію до економії ментальних зусиль адресата у визначенні ознак членів категорії, виходячи лише з ознак прототипу, а також принципом сприйняття світу людиною як структурованої цілості, що відображається у мовній категоризації дійсності [13]. Онтологія структурованих відношень існує у свідомості людини у вигляді певної категоризації [2, с. 47]. Людина визначає

характерні риси об'єктів дійсності за функціональними потребами, що визначаються у процесі інтеракції, або взаємодії людини з фізичним та соціальним світом. Структура об'єктів дійсності визначається логічно, або емпірично, на основі акумульованого досвіду [13]. Категоріальна система існує у двох площинах: вертикальній, що стосується ієрархічного рівня інклюзивності категорії, тобто віднесення, або включення певних членів до спільної категорії на горизонтальній площині, котра передбачає звернення до внутрішньої структури категорії та сегментацію категорії на певному рівні інклюзивності, і, відповідно, виділення прототипового члена категорії.

Послугуючись досвідом аналізу категорії каузачії Джорджа Лакоффа у світлі цієї концепції, ми розглядаємо категорію порівняння з позицій прототипової концепції, позаяк вона є природною та інгерентною мовною категорією, в основі якої лежать когнітивні процеси. Порівняння являє собою емпіричний гештальт. Воно сприймається як кластер, котрий складається з інших компонентів. Кластер формує гештальт, тобто те ціле, яке людина вважає більш базовим, ніж його складові частини [12, с. 160]. Усвідомлення того, що пізнання світу здійснюється через порівняння, формує у нашій свідомості емпіричний гештальт як цілісну сутність безвідносно до її складових елементів. Внутрішня структура порівняння як базової категорії людського мислення, котра належить до найбільш живаних людиною категорій для організації матеріального світу та культурних реалій [12, с.154], відображає поняття, що існують у вертикальній та горизонтальній площинах категоріальної системи. А.І. Варшавська констатувала існування відношень, котрі є об'єктивними передумовами, на базі яких утворюється порівняння, та подала їх у вигляді семантичної шкали, що являє собою перехід від схожості до відмінності: ототожнення, рівність, подібність, аналогія, відповідність, невідповідність, відмінність, нерівність, протилежність [4, с. 23]. Прототипова концепція відрізняється від логіко-семантичного підходу, запропонованого А.І. Варшавською, тим, що у рамках когнітивного підходу порівняння розглядається як єдність когнітивних про-

цесів, що лежать в основі мовних структур, котрі актуалізуються у науковому дискурсі.

Талмі Гівон зазначає, що членів категорії визначають за наявністю у них спільних характерних рис [11, с. 46]. Повсякденний досвід пізнання предметів навколишньої дійсності визначає принцип функціонування когнітивної операції порівняння як одного з основних прийомів пізнання світу. Ключові етапи порівняльної діяльності мислення допоможуть виокремити спільні риси членів категорії порівняння:

- Предмети зіставляються на основі спільної ознаки. Тому наявність спільної ознаки між порівнюваними предметами є необхідною передумовою для порівняння предметів.
- Спільна ознака встановлюється через порівняння предметів.
- Якщо спільна ознака відсутня, предмети порівнянню не підлягають.
- За наявності спільної ознаки, спочатку відбувається встановлення схожості порівнюваних предметів.
- За умови несхожості предметів, встановлюється їх відмінність.

Результатом порівняння є встановлення відношень схожості або відмінності між порівнюваними предметами. Як констатують авторитетні лексикографічні джерела, порівняння “являє собою процес встановлення схожості або відмінності між декількома предметами” [15]; “у широкому розумінні порівняння передбачає об'єктивний пошук схожих та відмінних рис між предметами” [16] та фіксують результати ґрунтовних досліджень логіків: “пізнання – це процес, у якому відношення схожості та відмінності знаходяться у нерозривній єдності” [5, с. 359]. Очевидно, що взаємопов'язані відношення схожості та відмінності стають структурним ядром категорії та репрезентують сутісну складову порівняння. Тому ті когнітивні процеси, названі А.І. Варшавською об'єктивними передумовами порівняння, що лежать в основі порівняння, групуються навколо відношень схожості та відмінності. Через те, що когніція охоплює різні пізнавальні процеси, кожен з яких пов'язаний з певним видом когнітивної діяльності [2, с. 9], катего-

ріальний простір порівняння як основного засобу пізнання світу складають різні види когнітивної діяльності: **ототожнення, уподібнення, умовивід за аналогією, прирівнювання** : **умовивід про несхожість, розрізнення, протиставлення**, котрі вербалізуються одиницями різних мовних рівнів.

У вертикальній площині категорії порівняння ці види когнітивної діяльності розташовуються на трьох рівнях: супербазовому, базовому та суббазовому [6, с. 109]. На супербазовому рівні знаходиться найзагальніше родове поняття – порівняння. Базовий рівень представляють відношення, що містять спільні риси для усіх членів категорії та якнайкраще відтворюють кореляційну структуру оточуючого світу і відповідно стають прототиповими елементами категорії [13]. Базовий рівень виявляється психологічно найбільш значущим та ви-

конує ключову роль у розумінні та здійсненні процесів категоризації. Тому буденна свідомість оперує саме поняттями базового рівня. Базовий рівень категорії порівняння утворюють прототипові відношення схожості, навколо котрих групуються такі види когнітивної діяльності суббазового рівня як зіставлення, ототожнення, аналогія, прирівнювання, уподібнення та полярні відношення відмінності, що є прототиповими для групи таких видів когнітивної діяльності як от несхожість, розрізнення, протиставлення. Члени категорії суббазового рівня, яким властиві спільні ознаки з членами базового рівня, мають ознаки та функції, що можуть збігатися з ознаками інших категорій. Тому межі категорії є розмитими. Когнітивну структуру категорії порівняння можна подати у вигляді схеми, що відображає відношення взаємодії, які існують між членами різних рівнів категорії (Рис. 1).

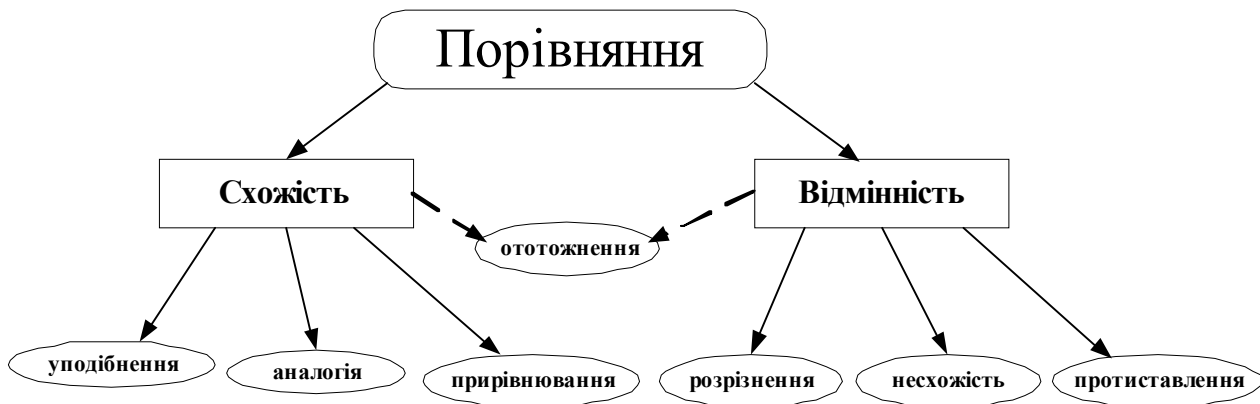

Рис. 1. Когнітивна структура категорії порівняння

Види когнітивної діяльності, що передають відношення схожості та відмінності вербалізуються одиницями різних мовних рівнів. **Ототожнення (identity)** являє собою рівність предмета або явища з самим собою чи з іншим предметом. Мова фіксує результат когнітивної обробки інформації та виступає відносно статичною системою стосовно динаміки когніції та процесу пізнання. Тому ототожнення як процес когнітивної обробки інформації про навколишній світ у мовній формі виражається тотожністю як результатом цього процесу. Домінантою підгрупи тотожності виступає лексема *same*,

що має чітко виражену сему 'тотожності, схожості' та може виражатися за допомогою різних частин мови, у різних конструкціях та займати різні позиції у реченні. Найчастіше лексема *same* виступає у функції прикметника і слугує означенням у моделі *same+N*, підкреслюючи при цьому наявність, навіть сталість певної ознаки, або характеристики предмету, як наприклад: *Is it just the same old IT packaged up in a new bottle? Or is it really new wine?* [IEEE ITPro, March/April 2009]. Ці риторичні питання є експресивними як за формою, так і за змістом. Перше рясніє когнітивним метафоричним

виразом *IT packaged up in a new bottle*, що являє собою когнітивну проекцію буденної сфери напоїв у світ комп'ютерних технологій та лексичною опозицією *old/new*, котра імплікує протиставлення двох сутностей. Друге риторичне питання, що поєднується з першим за допомогою сполучника *or*, який окрім з'єднувальної функції, виконує альтернативну та протиставну функції, імплікує *is it something entirely new as compared to the same old IT packaged up in a new bottle*. По суті, ці риторичні питання побудовані за принципом протиставлення та реалізують діалогічність та комунікативність наукового мовлення. У науковому дискурсі лексема *same* також вживається у функції прикметника в ідіоматичних конструкціях, як-от: *in the same vein, by the same token, in the same way, at the same time*, а також у функції займенника в ініціальной позиції: *the same can be said*. Усталений вираз *such as (такий як от)* є поширеним способом вираження тотожності у науковому дискурсі. Продуктивною є еквативна конструкція *as...as*, котра зокрема втілюється в ідіоматичних конструкціях *as far as we/I know, as long as, as...as possible*. Конструкція *as...as* може передавати тотожність предмета самому собі, тобто самототожність певних функціональних характеристик предмета самому собі: *Ideally, a DSL follows the domain abstractions and semantics as closely as possible, letting developers perceive themselves as working directly with domain concepts [IEEE Software, July/August 2009]*. Однак у більшості випадків ця конструкція виражає тотожність одного предмета іншому: *It took several more decades for optical SETI to catch on, in large part because laser technology wasn't nearly as mature as radio technology [IEEE Intelligent Systems, November/December 2009]*. Тотожність одного предмета іншому може передаватися через синтаксичну конструкцію *as much as*, що імплікує кількісну ознаку. До її складу входить квантифікатор *much*: *Chalk it up (=pay attention to) to changing attitudes as much as breakthrough inventions [IEEE Spectrum, September 2007]*. Ототожнення предметів фіксує така конструкція як *to have smth. in common*, котра реалізується у повній компаративній конструкції та передбачає наявність декількох порівнюваних сут-

ностей, котрі ототожнюються за певною спільною ознакою: *What many of these experimental transistors have in common is that they are decidedly not flat [IEEE Spectrum, November 2006]*.

Прикметники виступають одним із основних способів вираження компаративності у загальнонародній мові та у мові науки. Прикметники *identical* та *uniform* виражають високий ступінь інтенсивності такої ознаки, як тотожність предметів:

It's hard to mix and match programs unless they share some uniform representation of information [IEEE Software, November/December 2008].

We had an identical power meter on hand – identical except that this one was working [EDN, March 2009]. Друге речення констатує не тільки ідентичність предметів, а також фіксує несхожість предметів через обмеження функціональних характеристик предмета, що виражається шляхом сполучення прикметника та сполучника *identical except that*. Мовні одиниці, що входять до підгрупи тотожності, можуть виражати не тільки рівність та схожість, а також передавати відмінність, адже для віднесення предмета до групи тотожних треба встановити відмінність цього предмета від інших нетотожних предметів [5, с. 600]. Цей факт підтверджує тісний взаємозв'язок відношень схожості та відмінності та доводить, що у окремих випадках ототожнення знаходиться у перехідній зоні між групами відношень схожості та відмінності, але тяжіє до прототипових відношень схожості.

Найчисельнішою підгрупою за кількістю та розмаїттям мовних одиниць, що входять до її складу, є **уподібнення (likening/likeness/affinity)**, яке виражає зафіксовану у мовній формі подібність та схожість, що існує між предметами. Мовні одиниці, в основі яких лежить когнітивна операція уподібнення, можуть фіксувати зовнішню схожість та подібність предметів. Позаяк зорове сприйняття займає провідне місце у системі перцептивних процесів та відповідає за найвагомішу частину сприйняття навколишнього світу, у результаті якого будується зоровий образ світу, принагідно формування уявлень про схожість, або подібність, відбувається на основі зорових асоціацій. Тому дуже часто

зустрічаються лексичні одиниці, що втілюють зовнішню схожість предметів навколишнього світу з різноманітними приладами та пристосуваннями у такій словотвірній моделі з дериваційним суфіксом *N+like*: *faxlike machine*; *finlike wall*: *In a FinFET, the channel connecting the source and drain is a thin, finlike wall jutting out of the silicon substrate [IEEE Spectrum, November 2007]*. Ця словотвірна модель використовується для побудови деяких зоосемічних конструкцій на зразок *herdlike behavior*. При описанні функціональних характеристик роботів часто вживається складний прикметник *lifelike*, побудований на основі цієї словотвірної моделі, котрий концептуалізує квінтесенцію робототехніки – зробити роботів схожими на людей: *Still other researchers are investigating ways to make personal robots more lifelike... [IEEE Intelligent Systems, November/December 2009]*. У субмові робототехніки зовнішня схожість роботів також виражається лексикалізованими сполученнями типу *Wall-E look-alike robot*. Зовнішню схожість з частинами тіла людини, побутовими предметами та рослинами виражають такі складні прикметники, структурна будова яких відображає принцип мовної компресії, як-от: *ankle-high brush*, *pinky-size chunk*, *urn-shaped cenote*, *barrel-shaped instrument*, *tree-shaped rig*. Зовнішню схожість предметів фіксують некаузативні дієслова *to resemble*, *to remind*, що виражають певні асоціації за зовнішньою схожістю: 1) *NASA released a statement that said the Martian outcrop resembles a human head [IEEE Spectrum, March 2007]*. Вельми продуктивною є немаркована порівняльна конструкція, представлена такою моделлю: $N_s + of\text{-}phrase$, у якій суб'єкт порівняння є іменником, а об'єкт порівняння виражений *of-phrase*, що відтворює певну параметричну подібність предметів, тобто схожість за розмірами: *a 10-Mbyte disk drive the size of a shoe box*; *a bay the size of two basketball courts.*; *Europe is only about the size of Earth's moon*. Деякі суфіксальні деривати також імплікують уподібнення предметів, наприклад градуальний суфікс – *ish*, в основі якого лежить апроксимативне значення, виражає певний ступінь інтенсивності вияву ознаки на кшталт розміру пред-

метів. При цьому було помічено, що саме великий розмір вважається еталонним: *a few largish (=fairly large) file boxes*, *best biggish (=fairly big) screen*; *greenish (=somehow related to the protection of the environment) inclinations*.

Вельми поширеним засобом вираження подібності у науковому дискурсі є прикметник *similar*, що чітко передає сему 'подібність, схожість' та слугує для утворення похідного прислівника *similarly*, який найчастіше знаходиться в ініціалній позиції у реченні та виконує функцію дискурсивного конектора. Однак, домінантою цієї підгрупи є лексема *like*, котра як суфіксальний дериват може входити до складу складних прикметників типу *like-minded companies*, *likeable robots*; виступати у ролі прийменника у сполученні з дієсловом, формуючи такі усталені сполучення, як *to look like*, *to seem like*, *to act like*, *to be like*: *Limiting the SETI to just radio waves is like losing a diamond ring on a football field and only searching for it at the 1-yard line [IEEE Spectrum, November 2006]*; *to sound like*: *The consumer electronics giant Philips has designed an intelligent wardrobe that keeps track of your clothes and usage patterns using a system of tags attached to each item. Sounds like a great idea for the sartorially inept [New Scientist, November 2007]*. Останній приклад є цікавим вживанням евфемістичного елементу *sartorially inept* замість грубих номінацій референту типу *tasteless*, *lazy*. Лексема *like* вживається у функції прийменника з апроксиматорами – *sort of like*, *something like*, *a bit like*, що передають певну градуальність, а також входить до складу прислівників: *likewise*, котрий служить для уподібнення двох предметів, явищ, котрі мають дещо спільне, але по суті є різними: *As metropolitan areas grow denser and richer, the urban underground is likewise poised to mirror the congestion above [IEEE Spectrum, June 2007]*, та *alike*, що уподібнює декілька предметів і вживається зазвичай у постпозиції, тобто після порівнюваних предметів: *Dozens of new features will probably appeal to novice users and technical gurus alike [IEEE Spectrum, June 2005]*. Загалом широке використання апроксиматорів у науковому дискурсі свідчить про відносність світобудови,

відсутність абсолютів та наявність протиріч, адже мова науки концептуалізує, з одного боку, точність вимірів, розмірів, нагальну для науки, а з іншого боку – відносність буття, що вербалізується апроксиматорами. Для вираження апроксимативного значення, тобто неповної, відносної подібності предметів, використовуються усталені сполучення *somewhat the way* та *much as*:

Somewhat the way Harry Potter can cover himself with a cloak and become invisible, Cornell researchers have developed a device that can make it seem that a bump in a carpet – or, indeed, any flat surface – isn't there [Nanometer, May 2009].

It uses a 1.8-meter-diameter mirror and a 0,9-meter secondary mirror to scoop up raw photons from the sky – much as a wooden barrel collects rainwater. For that reason, the telescope is more properly, though less glamorously, known as a photon bucket [IEEE Spectrum, November 2006].

У першому складному реченні застосовується експресивне алюзивне порівняння популярного персонажу Гарі Поттера з дослідниками Корнелського університету, а саме, зіставляються певні магічні вміння з дослідницькою практикою, імплікуючи достаточність науки до магії. Другий приклад є цікавим вживанням оригінальної номінації телескопа *photon bucket*, утвореної на основі подібності функціональних характеристик та цільового призначення телескопа та звичайного відра, а також використанням порівняльного ступеня прислівників у формі протиставлення з метою уточнення *more properly, though less glamorously*. Поряд з маркерами реального порівняння, вживаються маркери, що виражають нереальне, гіпотетичне порівняння: *as if, as though*, яке характеризується нереальною модальністю: *At each level of the protocol hierarchy, software behaves as if it is talking to a peer at the same level at the other end, independent of lower layers [IEEE SSCS News, Spring 2008]*. У цьому прикладі програмне забезпечення цікавим чином антропоморфується через вживання дієлівного ряду *to behave, to talk*. Усталена конструкція *and the like* є синонімічною таким конструкція, як *et cetera, and similar things*, і вживається при переліченні з метою узагальнення та підкреслення по-

дібності предметів, що перераховуються, та вказує на відкритість структури, тобто когнітивну можливість віднесення подібних предметів до певного класу: *For instance, public-key cryptography, which is the basis of the security of electronic commerce, digital signature and the like [IEEE SSCS News, Spring 2008]*.

У науковому дискурсі прикметники *congruent, germane* передають значення схожості, спорідненості, гармонії та імплікують кореляцію предметів: 1) *In this regard, optimal circuit segmentations are often congruent with a subsystem's functional organization [EDN, July 2002]*; 2) *The field most germane to interacting with autonomy is human-robot interaction, a young endeavor that's very much a work in progress [IEEE Intelligent Systems, March/April 2007]*. Деякі дієслова з компаративною семантикою передають значення подібності як, наприклад, дієслово *to mimic*, що позначає імітування вербальної або невербальної поведінки людини з метою максимального уподібнення до предмету імітування: *One MIT prototype, Leonardo, can reportedly mimic expressions as accurately as the computer-generated character [IEEE Intelligent Systems, November/December 2009]*. В основі значення іменника *convergence* також лежить ідея уподібнення *'the process by which the objects stop being different and become more similar'* [Collins Cobuild Dictionary]: *They suggest that cloud computing refers to a convergence of existing technologies [IEEE ITPro, March/April 2009]*. Високий порівняльний потенціал має вставна конструкція *to put it in perspective*, котра експлікує порівняння та базується на апеляції до накопиченого досвіду адресата з метою полегшення розуміння наукової інформації: *To put that in perspective: if you submerged New York City's Chrysler Building in the sinkhole, just the last meter of its elegant spire would stick out of the water [IEEE Spectrum, September 2007]*.

Прирівнювання (equating) відображає рівність предметів, коли денотати не просто мають спільну ознаку, а є ідентичними одне одному [1, с. 12]. Отто Есперсен зазначав, що в основі порівняння лежать відношення рівності або нерівності

предметів [3, с. 288]. Група спільнокореневих слів *to equate, to equal, equal, equally, equivalent* семантично виражає рівність, ідентичність предметів: 1) *But the need to equate nanotechnology to the automobile gets really weird in the hands of futurists [IEEE Spectrum, October 2007].* 2) *Quantum Weirdness: Two Times Zero Doesn't Always Equal Zero [IEEE Spectrum, August 2008].* 3) *Sir Isaac Newton once observed that for every action, there is an equal and opposite reaction [EDN, June 2004].* 4) *Known as the "Queen of the Skies," the 747 has carried 3.6 billion people more than 35 billion nautical miles (64.8 billion km) – equivalent to 74,000 round trips to the Moon — since entering service in 1970 [IEEE Spectrum, February 2009].* Значення рівності предметів у певному контексті може виражати інклюзивний квантифікатор *both*. Це означає, що квантифікатор *both* не передає рівність предметів *a priori*, а імплікує, що вони набувають спільних ознак у певному прагматичному контексті: *Both of these approaches are considered relatively low risk relative to a move to multigate FETs... [Semiconductor International, January 2009].*

Аналогія (analogy) являє собою фіксацію подібності, схожості певних властивостей або ознак предметів, котрі загалом є відмінними. Умовивід за аналогією є когнітивним умовиводом, в результаті якого досягається знання про ознаки одного предмета на основі знань того, що предмет має схожість з іншим предметом [5, с. 36]. Відношення аналогії утворює група спільнокореневих слів, спільною семою яких є 'аналогія, схожість': *analogy, by analogy, analogous*, у структурі значення цих лексем є такий відтінок значення, як от з'ясування сутнісної природи речей. Це означає, що глибинна природа речей пізнається зокрема шляхом проведення аналогії: 1) *Nicholas Carr points out that the cloud is rapidly becoming analogous to the electric grid [IEEE Spectrum, August 2008];* 2) *A popular metaphor for explaining software compares it to recipes for cooking. By analogy, a program needs certain data to operate on and it spells out what to do to the data [IEEE SSCS News, Spring 2008].* 3) *The analogy is still imperfect, but tax forms better capture the*

computational aspects and show more of the need to be precise [IEEE SSCS News, Spring 2008]. Умовивід за аналогією виражають такі лексично спорідненні одиниці як от іменник *parallel*, дієслово *to draw parallel*. При порівнянні за аналогією суб'єктом та об'єктом порівняння виступають відмінні предмети, що порівнюються на основі певної спільної ознаки: *The article demonstrates universal self-organization principles by drawing parallels between wasps and open source developer communities [IEEE Intelligent Systems, March/April 2006].*

Відношення відмінності представлені нечисленною групою мовних одиниць. Очевидно, це пов'язано з тим, що встановлення зовнішньої схожості та внутрішньої подібності посідає вагомішу роль у процесі когнітивної процедури порівняння, ніж розрізнення предметів. **Розрізнення (differentiation, distinction)** якнайкраще репрезентує відношення відмінності та являє собою встановлення відмінних рис у схожих предметів. Розрізнення демонструє відмінність предметів не від всіх інших однорідних предметів, а тільки від деяких найбільш схожих з предметом порівняння [5, с. 509]. Важливу роль розрізненню як найвищій мірі світу та речей, котра визначає їхню сутнісну складову та служить єднанню цих сутностей, відводить Мартін Гайдегер. Він зазначає, що розрізнення не є суто дистинкцією, що виражає наше уявлення про предмети або відношення, що існують між світом та предметами, натомість розрізнення являє собою міру, що порівнює світ та речі у їхній самості [9]. Домінантою цієї підгрупи є віддієслівний прикметник *different*, котрий у цілому є найпоширенішим засобом вираження відмінності, що передає відмінність предметів за природою, формою, якістю: *For example, speaker-independent, large-vocabulary speech recognition must distinguish not only different sounds, they must also deal with variations in speaking rates, articulation, and pronunciation [IEEE Intelligent Systems, November/December 2006].* У цьому складносурядному безсполучниковому реченні виражається не тільки локальне розрізнення між звуками за допомогою прикметника *different*, усе речення побудоване на розріз-

ненні, що акумулюється у дієслові *to distinguish*, і на протиставленні, яке виражається на рівні двох простих речень, що маркуються усталеною граматичною конструкцією, що експлікує протиставлення *not only... also*, в якій опущений протиставлений сполучник *but* з метою спрощення конструкції. Каузативні дієслова *to distinguish*, *to differentiate*, *to differ*, глибинна структура яких передбачає наявність агенсу, що виконує дію, фіксують дієвий бік розрізнення, підкреслюючи саме динамічний аспект когнітивної процедури розрізнення, у той час як некаузативні дієслова *to tell something apart*, *to vary* відображають процесуальний аспект розрізнення, що відбувається між суб'єктом та об'єктом порівняння: *Fingerprints are currently the only reliable and easy way to tell identical twins apart* [IEEE Spectrum, February 2009]. Іменники розрізнення *distinction*, *differentiation*, що вживаються для позначення результату, тобто певного статичного аспекту когнітивної процедури розрізнення, промовисто використовуються у заголовку статті: *Distinction and Differentiation in Nanotechnology* [IEEE Spectrum, January 2010]. Ці відносні синоніми різняться відтінками значень – *distinction* підкреслює внутрішню, характерну суто для певного предмета відмінність від інших, а *differentiation* акцентує наявність відмінних рис між схожими предметами.

Несхожість (dissimilarity, unlikeness) представлена здебільшого прикметниками, які відтворюють несхожість певних ознак предметів, що не стосується зовнішніх ознак: *dissimilar*; *opposite*, *not the same*, *not alike*: 1) *This scenario could be efficiently averted by industry-wide education as to why all seals are not the same* [Semiconductor International, January 2009]. 2) *Galvanic corrosion takes place when two dissimilar metals are in contact* [IEEE Spectrum, June 2006]. 3) *This is the opposite of what happens with a live orchestra, which takes cues from the soloist and learns from him or her during repeated practices* [IEEE Intelligent Systems, November/December 2006]. При констатації несхожості предметів, що виражається прийменником *unlike*, у компаративній конструкції наявні усі терми порівняння: суб'єкт –

cloud, об'єкт – *mainframe*, та основа порівняння – *finite/infinite power*, тобто компаративна конструкція є повною: *Unlike a mainframe, which is a physical machine that offers finite computing power, a cloud represents all possible resources on the Internet, suggesting infinite power and capacity* [IEEE ITPro, March/April 2009].

Найбільшою підгрупою, що маніфестує відношення відмінності, є **протиставлення (contrast)**, представлене у мові науки низкою протиставлених/адверсативних (*but, however, by contrast, on the contrary, nevertheless, nonetheless, notwithstanding, whereas, instead, only, still, while, after all, on the other hand, not only...but also, by comparison*) та допустових/концесивних (*although, though, in spite of, despite, even if, whether...or, albeit*) конекторів/кон'юнктив. Ці конектори слугують для поєднання порівнюваних сутностей і, сказати б, вмикають когнітивну процедуру протиставлення, що допомагає адекватно декодувати інформацію. Відношення протиставлення можна представити такою формулою А – В, у якій пропозиція В маркує протиставлення інформації, поданій у пропозиції А [14, с. 128]. Дана формула відображає взаємопов'язаність двох пропозицій, що протиставляються, та передбачає, що у процесі порівняння різних сутностей одні виявляються схожими, а інші несхожими. Ця відмінність може сприйматися як протиставлення більшої або меншої інтенсивності. Протиставлення виявляє свою поліфункціональність в уточненні, описанні й оцінюванні пропозицій, а також надає когерентності науковому дискурсу, який рясніє різними точками зору науковців, контрастивними ідеями, текстовими опозиціями, що подаються при порівнянні декількох фізичних явищ або характеристик різних приладів. В основі протиставлення лежать каузативні відношення, які передбачають наявність причинно-наслідкового зв'язку між пропозиціями. Протиставлення має всеохоплюючий характер і знаходить своє відображення не тільки у значенні та функціонуванні конекторів на рівні речення або декількох речень, а може охоплювати цілі дискурсивні фрагменти, надаючи їм зв'язності, логічності та послідовності: *The packaging industry as a whole sees about \$20*

billion in revenue each year. Contrast that with Intel alone, which pulls down \$40 to \$50 billion a year. Additionally, chipmakers on average pump almost 20 percent of their income back into R&D. Contrast that again with R&D spending by packaging companies [IEEE Spectrum, December 2009]. Заклик до зіставлення кількісної інформації, який охоплює увесь дискурсивний фрагмент, подається у формі звертання-пропозиції.

Загалом адверсативні та концесивні відношення, що вербалізують протиставлення, характеризуються інтегративністю на семантичному рівні, проте не є синонімічними. Вони ґрунтуються на протиставленні явищ, логічно пов'язаних як умова/причина і наслідок. При цьому наслідок завжди протилежний тому, що слід було б очікувати логічно. Тут допустові конектори вводять логічну причину (підрядне речення), а протиставні, у свою чергу – наслідок, що протирічить очікуваному, що зветься у логіці антививодом [10, с. 164]. Адверсативні відношення будуються за принципом семантичної опозиції та заперечення очікуваного: *Hardware is the tangible part, the computers that we can see and touch in our homes and offices. Software – the instructions that programmers write to control computers – is by contrast hardly tangible at all, but it's what makes computers do things for us [IEEE SSCS News, Spring 2008].* Кон'юнкт *by contrast* імплікує об'єкт протиставлення та через перефразу *hardly tangible at all* вводить семантичну опозицію *tangible – intangible*, до того ж наявність прикметника *tangible* у першому реченні зумовлює пресупозицію про існування антиподу, кон'юнкт *but*, у свою чергу, слугує запереченням протиставлення та змінює тематичний вектор пропозиції. Простий поліфункціональний сполучник *but* як найбільш часто уживаний та семантично найважливіший протиставний конектор вживається у семантичних опозиціях, при запереченні, при зміні теми пропозиції, а також з метою додавання або виключення певної інформації [10, с. 135]. Кон'юнкт *but* передає значення протиставлення, яке підсилюється запереченням, та слугує для уточнення та функціонального обмеження ідеї: *Early product specifications were created to assure that the same*

size and shape would be repeated regardless of the manufacturer. But size isn't everything [Semiconductor International, January 2009]. В основі концесивних конструкцій лежить принцип 'обманутого очікування', який базується на досвіді. Так, дія головного речення реалізується всупереч вимогам об'єктивних причин, котрі виражаються у підрядному реченні [10, с. 165] або на рівні двох речень: *Most of the digital world lives in fear of the dreaded dark-side hackers, Jolt Cola-fueled software scalawags who have succumbed to the dark side of The Force. However, I come not to bury these reprobate hackers but to praise their inventiveness with language [IEEE Spectrum, February 2004].* Логічним очікуванням, яке впливає з контексту першого речення, в якому містяться негативні номінації хакерів типу *dreaded dark-side hackers, scalawags*, має бути осуд автором їхньої поведінки, натомість адверсативно-концесивна конструкція з запереченням експлікує неочікуваний поворот подій – автор збирається вихвалити їхню мовну вправність. Поширеним маркером порівняння, що містить сему протиставлення, є прийменник латинського походження *versus*, котрий зіставляє конкретні та абстрактні сутності, створюючи опозиційні відношення між ними: *On a typically cloudless day in Mountain View, Calif., Google engineers are brainstorming feverishly, making emphatic notations on a whiteboard. Invisibility versus flight, invisibility versus teleportation, flight versus teleportation, and the power to kill from 200 meters versus the power to move people with your mind [IEEE Spectrum, February 2004].* Друге речення побудоване на протиставленні, перелічення опозицій відображає динаміку думки та процес генерації ідей, притаманний мозковому штурму.

Через те, що ми оперуємо порівнянням у повсякденному житті при здійсненні багатьох когнітивних операцій, окремі етапи порівняння та види когнітивної діяльності, що лежать в його основі, сприймаються як гештальт, тобто дещо цілісне, набір усіх видів когнітивної діяльності, який є істотнішим для нас, ніж прояв кожної когнітивної операції [12, с. 163]. Категорія порівняння є некогерентною, тоб-

то змішаною, представленою одиницями різних мовних рівнів. Смисловими домінантами категорії виступають полярні прототипові відношення схожості та відмінності, наявні деякою мірою у семантиці мовних одиниць, в основі яких лежать різні види когнітивної діяльності суббазового рівня категорії. Між прототиповими відношеннями базового рівня знаходиться перехідна зона, до якої – в окремих випадках – можуть входити мовні одиниці зі значенням тотожності, яка тяжіє до відношень схожості. Очевидно, що набір мовних одиниць для вираження складних відношень схожості та відмінності у науковому дискурсі суттєво не відрізняється від загальнонародної мови, що пов'язано з універсальністю законів мислення, котрі лежать в основі мовних одиниць. Незначну відмінність вбачаємо у чисельності певних мовних одиниць, їхній структурі та позиції у реченні. Дослідження цієї відмінності у загальнонародній мові та мові науки є предметом подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абсаматов С.Б. Структурно-семантические особенности синтаксических единиц со значением сравнения : автореф. ... докт. филол. наук : 10.02.01 / С.Б. Абсаматов. – Тамбов, 1997. – 18 с.
2. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : Курс лекций по английской филологии / Николай Николаевич Болдырев. – 2 изд., стер. – Тамбов : Издательство ТГУ, 2001. – 124 с.
3. Есперсен О. Философия грамматики / Отто Есперсен. – М., 1958. – 400 с.
4. Естественноречевое обеспечение процедуры классификации (на материале современного английского языка) : учебное пособие / А.И. Варшавская, Ф.И. Карташкова, Т.Е. Кузьмина, Т.Н. Сафронова. – Ленинград, 1991. – 91 с.
5. Кондаков И.И. Логический словарь-справочник / И.И. Кондаков. – М.: Наука, 1975. – 696 с.
6. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
7. Павловская О.Е. О формировании прототипической категории “стиль” в гуманитарных науках / О.Е. Павловская // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия “Филология”. – Том 20(59). – № 4. – 2007. – С. 369-373.
8. Плотникова А.М. Когнитивное моделирование семантики глагола : автореф. ... докт. филол. наук : 10.02.19 “Теория языка” / Анна Михайловна Плотникова. – Екатеринбург, 2009. – 19 с.
9. Хайдеггер М. Язык [Электронный ресурс] / Мартин Хайдеггер. – С.-Петербург, 1991. – Режим доступа: <http://lib.ru/HEIDEGGER/yazyk.txt>
10. Черникова Н.С. Уступительные конструкции: отклонение от стандарта? (на материале английского языка) / Н.С. Черникова // Язык, коммуникация и социальная среда. – Вып.3. – Воронеж: ВГУ, 2004. – С. 163-169.
11. Givon T. Context as other minds: the pragmatics of coality, cognition and communication / Talmy Givon. – Amsterdam: John Benjamins, 2005 – 283 p.
12. Lakoff G. Metaphors we live by / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago: University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
13. Rosch E. Principles of categorization [Электронный ресурс] / Eleonora Rosch. – In E. Rosch & B.B. Lloyd (Eds.), Cognition and categorization. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1978. – Режим доступа: <http://cognet.mit.edu/library/books/mitpress/0262631938/cache/chap8.pdf>
14. Rudolph E. Contrast. Adversative and concessive expressions on sentence and text level / Elizabeth Rudolph. – Berlin; New York: de Gruyter, 1996. – 540 p.
15. Funk & Wagnalls New Standard Dictionary of the English Language / ed. in chief Funk, Isaac K. – London: The Waverley Book Company, 1945. – 2811 p.
16. Webster's Third New International Dictionary : unabridged / ed. in chief Philip Babcock Gove. – Springfield, Massachusetts: G.&C. Merriam, 1961. – 2662 p.

© О.І. Шаля, 2010

УДК 811.111'42

БАЗОВЫЕ МЕТАФОРЫ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ БАРАКА ОБАМЫ

А.А. Еременко (Харків)

В статье идет речь о различных аспектах политического дискурса современности. Особое внимание уделяется вопросам манипуляции и другого рода психологическим воздействиям во время избирательной кампании. Главным объектом изучения взяты публичные выступления президента США Б. Обамы. Непосредственным предметом изучения являются наиболее частотные концепты, а также когнитивные метафоры, за счет которых осуществляется политическое воздействие.

Ключевые слова: дискурс, когнитивная метафора, концептуализация, манипуляция, метафоризация, понятийная система.

А.А. Еременко. Базові метафори у політичному дискурсі Барака Обами. У статті іде мова про різні аспекти політичного дискурсу сучасності. Особлива увага надається питанням маніпуляції та іншим видам психологічного впливу під час виборчої кампанії. Головним об'єктом вивчення були узяті публічні виступи президента США Б. Обами. Безпосередній предмет вивчення – це найбільш частотні концепти, а також когнітивні метафори, за рахунок яких здійснюється політичний вплив.

Ключові слова: дискурс, когнітивна метафора, концептуалізація, маніпуляція, метафоризація, понятійна система.

A.A. Eremenko. Basic metaphors in political discourse of Barack Obama. The present paper deals with various aspects of modern political discourse. Special attention is paid to the issues of manipulation and other kinds of psychological influence during election campaign. The main object of the research is public speeches of US president Barack Obama. The subject is most frequent concepts as well as cognitive metaphors with the help of which political influence is made.

Key words: discourse, cognitive metaphor, conceptualization, manipulation, metaphORIZATION, conceptual system.

Цель настоящего исследования состоит в выделении и систематизации наиболее частотных когнитивных метафор в политическом дискурсе Барака Обамы. Объектом анализа служат публичные выступления Б. Обамы – его дискурс предвыборного и президентского периодов; а предметом избрана метафорическая концептуализация социально-политических, экономических, культурных доминант картины мира президента, соответствующих его партийной платформе. Актуальность рассматриваемой в работе проблемы обусловлена антропоцентрической направленностью современной лингвистики, в частности, лингвокогнитологии. В условиях борьбы за власть политики стремятся повысить свои рейтинги, используя для этого насыщенную, выразительную речь, построенную на эффективном использовании политической метафоры [3, 10, 15, 18, 21].

Материал для анализа почерпнут из предвыборного и президентского дискурса Обамы – победителя избирательной кампании США 2008 года от демократической партии.

Являясь одним из инструментов воздействия, манипулирования сознанием и мыслительными процессами, “метафора привлекает и удерживает внимание; насыщает текст выразительными образами, которые надолго сохраняются в памяти; влияет на ассоциативное мышление. Не менее важен тот факт, что метафора стимулирует процесс принятия решений указывают на свойство метафор подсказывать, настраивать, наводит на определенный тип решения и поведения”. Это незаменимый инструмент при поиске решений проблемных ситуаций: “Метафорическое мышление в политике является признаком кризисного мышления, мышления в сложной проблемной ситуации,

разрешение которой требует значительных усилий от когнитивной системы человека по усвоению новых знаний и переработке их для построения множества вариантов действий и выбора правильной альтернативы” [2, с. 17].

Согласно Дж. Лакоффу, наша понятийная система играет, таким образом, центральную роль в определении повседневной реальности. Эта обыденная понятийная система, в рамках которой мы мыслим и действуем “метафорична по самой своей сути” [20, с. 27].

Понятия, управляющие нашим мышлением, вовсе не сосредотачиваются только на сфере интеллекта. Они оказывают воздействие на нашу повседневную деятельность, не оставляя без внимания самые обыденные ее детали. “Наши понятия упорядочивают воспринимаемую реальность, способы нашего поведения в мире и наши контакты с людьми [20, с. 32].

Вместе с тем, что понятийная система не всегда осознается нами. В повседневной жизни мы чаще всего думаем и действуем автоматически, соответственно определенным схемам, которые для нас не являются очевидными. Один из способов их определения состоит в обращении к естественному языку [18, с. 45].

Само понятие когнитивная метафора с позиций когнитивной семантики является “моделью представления информации о какой-то одной сфере деятельности субъекта терминами иной, совсем другой сферы”. “Набор используемых узусом в конкретном языке когнитивных метафор зависит от интра- и экстралингвистических факторов, в том числе от истории и политической культуры данного общества, действующего в государстве общественно-политического строя и типа социально-экономических отношений” к языку [18, с. 30].

Различают две разновидности политического дискурса: электоральный и президентский. Электоральный дискурс является разновидностью политического дискурса, в котором “описывается и отражается социальная сфера, которая пронизывает и связывает все области жизнедеятельности общества: собственно политику как осуществление политической власти (или борьбу за нее), эко-

номику (материальные средства производства и потребления), культуру и искусство (духовные ценности), религию (вероисповедование), (профессиональный и любительский) спорт, СМИ (четвертая власть), войну (как продолжение политики “другими” средствами) и пр.” [10, с. 148].

Президентский дискурс носит риторический характер. Дискурс обладает определенной системой жанров, понимаемых нами как устойчивые типы риторических произведений, представляющие собою единство особенных свойств формы и содержания, определяемое целью и условиями общения и ориентированное на реакцию адресата. Каждый жанр президентского дискурса характеризуется собственными риторическими особенностями. Эффективность президентских обращений напрямую зависит от используемых способов риторического воздействия на адресата [14, с. 5].

Жанровое пространство президентского политического дискурса на современном этапе развития США представляет собою совокупность агональных (состязательных), эпидейктических (ритуальных) и ориентационных жанров. Президентский дискурс эксплицируется в ценностном, когнитивном и поведенческом аспектах концептосферы языковой личности. Ценностная сторона является одной из сторон концепта, которая, как нам представляется, играет важнейшую роль в существовании ключевых концептов политической коммуникации. Концепт – это единица, принадлежащая сознанию и соотносящая опыт индивида с глобальными общественными ценностями. В президентском дискурсе это соотношение исключительно важно, так как сам статус лидера государства обязывает президента руководствоваться представлениями об общенациональных ценностях и базовыми концептами мира политики [14, с. 7].

Лингвокогнитивный и квантитативный методы анализа эмпирического материала показывают, что система ценностей языковой личности президента как некоего “когнитивно-коммуникативного инварианта” (термин Л.И. Гришаевой, Л.В. Цуриковой) определяет иерархию наиболее коммуникативно востребованных базовых концептов президентского дискурса США [14, с. 9].

В электоральном дискурсе сочетаются экстралингвистический и вербальный планы, где первый определяется мотивом (потребностью достижения власти), реализуемым через промежуточные цели, важная из которых – создание привлекательного имиджа претендента, а второй стратегиями дискурса, с помощью которых формируется имидж, происходит (само)презентация – это введение информации, ее трансформация, добавление новой информации, которые, в свою очередь, достигаются конкретными речевыми тактиками [6, с. 28], [8, с. 13].

Политический дискурс является разновидностью институционального дискурса, в котором каждая отдельная языковая личность (в данном случае – политик) представляет не себя лично, не свою персону, а определенную организацию, конкретный “институт” (в нашем случае – власти): правительство или оппозицию, партию, фракцию. Следовательно, политическая речь как продукт языкового творчества политика рассматривается через призму и как продукт деятельности той партии, которые данный политик представляет, и является, “статусно-ориентированной” [10, с. 145].

Проблема применения разнообразных технологий в политической деятельности всегда воспринималась неоднозначно. Как правило, чаще всего в том смысле, что это в любом случае инструмент манипуляции, навязывания людям чего-то, с чем они не согласны, попытки склонить людей к принятию неверных мнений или выбору “не тех” людей. Думается, пришло время взглянуть на данную проблему шире и корректнее. Для этого нужно, с нашей точки зрения, уточнить понятие “манипуляции” [12, с. 5].

В первую очередь – несколько слов о манипуляциях и манипулировании. Чаще всего под манипуляцией подразумевают определенный вид психологического или иного воздействия на человека, искусное использование которого ведет к скрытому возбуждению у человека, объекта манипулирования намерений, не совпадающих с его актуально существующими желаниями. Иными словами, предполагается, что манипулирование всегда

негативно, направлено на обман и т.п. Иногда добавляют: манипулирование – это такое программирование мыслей и стремлений людей, масс, их настроений с целью обеспечения такого поведения, которое необходимо собственникам средств манипуляции [12, с. 7].

Каким образом может осуществляться управление поведением отдельных людей и масс в политической сфере, в ситуациях, когда субъект политической деятельности хочет добиться в ней определенного результата? Существуют два основных типа управления: открытое и закрытое. Первый – открытое воздействие на людей с целью склонить их на поддержку того или иного политика, той или иной реализуемой им цели [12, с. 9].

Второй тип управления – скрытое управление, т.е. такое управляющее воздействие его инициатора, при котором требуемое ему решение принимается адресатом воздействия самостоятельно без видимого нажима. Манипуляция – это вид скрытого психологического (и не только) воздействия с целью управления поведением человека [12, с. 9], что нередко осуществляется в метафорической форме.

Метафоризация затрагивает наиболее важные для коммуниканта концепты, находящиеся в центре его внимания и требующие внедрения в сознание аудитории путем их акцентирования в политическом дискурсе. Метафорическое воплощение базовых концептов политика в его речи в наибольшей степени соответствует целям манипулятивного общения. А.Н.Баранов и Ю.Н.Караулов дают следующее определение: “политическая метафора есть речевое воздействие с целью формирования у реципиента (чаще всего – у общества) либо положительного, либо отрицательного мнения о той или иной политической единице (политике, партии, программе, мероприятии)” [3, с. 189].

Область политической метафористики, по выражению А.Н.Баранова и Ю.Н.Караулова, не имеет ограничений, т.к. “влияние метафоры на мышление человека неоспоримо”. В политике метафора является основным “поставщиком” альтернатив разрешения проблемных ситуаций. “Политическая мета-

фора задает то множество возможных выходов из кризиса, которое далее рассматривается политиком в процессе принятия решений” [3, с. 190].

Таким образом, метафора является не только средством акцентирования внимания потенциальных избирателей. Когнитивная метафора “активно используется при построении картины мира в политической сфере, причем используется настолько эффективно, что ее присутствие, ставшее неотъемлемой частью политического дискурса, незаметно массовому потребителю, что, в свою очередь, позволяет воздействовать как на его сознание, так и на бессознательные компоненты его психики” [1, с. 43].

Выделяют три типа когнитивных метафор: 1. структурные, 2. ориентационные и 3. онтологические метафоры. Структурными метафорами, можно назвать те случаи, когда одно понятие структурно метафорически упорядочивается в терминах другого. “Существует и другой тип метафорического понятия, когда нет структурного упорядочивания одного понятия в терминах другого, но есть организация целой системы, понятий по образцу некоторой другой системы” [21, с. 31].

“Ориентационные метафоры придают понятию пространственную ориентацию. Подобные метафорические ориентации не произвольны – они опираются на наш физический и культурный опыт. Хотя полярные оппозиции “верх – низ”, “внутри – снаружи” и т. п. имеют физическую природу, основанные на них ориентационные метафоры могут варьировать от культуры к культуре. Метафора может служить средством осмысления того или иного понятия только благодаря ее эмпирическому основанию” [21, с. 35].

Онтологические метафоры, метафоры сущности и субстанции. Как отмечают Лакофф и Джонсон: “Осмысление нашего опыта в терминах объектов и веществ позволяет нам вычленять некоторые части нашего опыта и трактовать их как дискретные сущности или вещества некоторого единого типа. Так как мы можем представить данные нашего опыта в виде предметов или веществ, мы можем ссылаться на них, объединять их в категории, классифицировать их и определять их ко-

личество, тем самым мы можем рассуждать о них” [21, с. 42].

Обнаруженные в электоральном и президентском дискурсе Барака Обамы когнитивные метафоры служат средством манифестации основных концептов, которые можно объединить в несколько групп. Прежде всего, это экономика: мировой экономический кризис, а также экономический кризис внутри самих США. Затем следуют вопросы связанные с безопасностью страны, и, наконец проблемы здравоохранения. Не удивительно, что основные концепты, которыми оперирует Б. Обама в своих речах, непосредственно связаны с соответствующими доменами – ЭКОНОМИКА, БЕЗОПАСНОСТЬ, ЗДРАВООХРАНЕНИЕ.

Для домена ЭКОНОМИКА в дискурсе Обамы, по нашим данным, наиболее характерны концепты КРИЗИС, НАЛОГИ, ДЕНЬГИ. Среди онтологических метафор в этом домене отмечены:

КРИЗИС – ЭТО ВМЕСТИЛИЩЕ (страна находится “внутри” него, может “выйти из” него):

Republicans and Democrats together, sitting down, trying to work out a solution to this fiscal crisis that we ‘re in. [1]:

What you would do as president to lead this country out of the financial crisis? [1]

КРИЗИС – ЭТО СУБСТАНЦИЯ с некими границами/пределами, можно увидеть его “лицо”: *the face of an economic crisis* [3], КРИЗИС (абстрактное явление) уподобляется предмету, который имеет определенные границы, подобно кипящей субстанции, кризис может “выкипеть через край – *boil over*”:

And what we needed to do was replace them with international peacekeepers and a special envoy to resolve the crisis before it boiled over [1].

This isn’t the beginning of the end of this crisis [2].

Метафорически КРИЗИС рассматривается, как самостоятельная сущность, которая способна развиваться вне зависимости от человеческого фактора. Здесь мы имеем дело с ПЕРСОНИФИКАЦИЕЙ:

At the end of each month, they’ve got a little financial crisis going on. [2].

В домене ЭКОНОМИКА концепт ДЕНЬГИ метафорически осмысливается как СУБСТАНЦИЯ, которую можно поместить / положить в некое место (онтологическая метафора):

That taxpayers, when they are putting their money at risk [3].

Для этого домена характерна концептуализация экономики США в терминах живых организмов (онтологическая метафора – персонификация):

ЭКОНОМИКА – ЭТО ЖИВОЕ СУЩЕСТВО, имеющее здоровую основу, способное к росту или к падению, болезни и выздоровлению, например:

John said that the fundamentals of the economy are sound. [1] And over time, that, I think, is going to be a better recipe for economic growth [4].

We've got to grow the economy from the bottom up. [4] There has never been a country on Earth that saw its economy decline. [3] We can't I think adjust spending around to take care of the very much needed programs, including taking care of our veterans but I also want to say again a healthy economy (онтологическая) with low taxes would not raising anyone's taxes is probably the best recipe for eventually having our economy recover [3].

ЭКОНОМИКА – ЭТО АВТОМОБИЛЬ, которым можно управлять и регулировать его движение. Эта метафора представлена в многочисленных выражениях предвыборного дискурса:

Because they are the drivers of the economy [5]. Americans working again, and getting our economy moving again [5].

Для экономической метафорической модели характерна пространственная ориентация ВЕРХ / НИЗ {*up, down, high, low, top, bottom, rise, decline, fall etc.*). В таких метафорах отражена оценочная коннотация: МЕДЛЕННО – ВНИЗУ, БЫСТРО – ВВЕРХУ или ПЛОХОЕ – ВНИЗУ, ХОРОШЕЕ – ВВЕРХУ. В нашем корпусе примеров ЭКОНОМИКА представлена кластерным соединением ориентационной и онтологической метафоры персонификации: (экономика - живое существо, способное останавливаться + остановка движения направлена вниз):

The economy is slowing down [1].

Среди структурных метафор частотны сравнения экономики со зданием, которое подлежит реставрации, перестройке. ЭКОНОМИКА – ЭТО ЗДАНИЕ:

But I know how to get America working again, restore our economy (структурная) and take care of working Americans [1]. But we've also got to provide them with financial and concrete assistance to help rebuild their economies. [3].

Концепт ЗДРАВООХРАНЕНИЕ в домене МЕДИЦИНА метафорически представляется как ЗДРАВООХРАНЕНИЕ – ЭТО МЕХАНИЗМ (он может быть поломан или разрушен), ЗДРАВООХРАНЕНИЕ – ЭТО ПРЕДМЕТ (его можно купить или предложить кому-либо):

And that's why it's so important, as we solve this short-term problem, that we look at some of the underlying issues that have led to wages and incomes for ordinary Americans to go down, the health care system that is broken [3]. I want every family to have a \$5,000 refundable tax credit so they can go out and purchase their own health care [3].

A radical shift that would disrupt (разрывать, разрушать) the health care most people currently have [5].

Businesses will be required to either offer their workers health care [4].

В домене БЕЗОПАСНОСТЬ обнаруживается метафорическая концептуализация

НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ в терминах ВМЕСТИЛИЩА (внутри его вливаются денежные средства), например:

Obviously, we've poured billions of dollars into airport security [2].

Еще один пример структурной метафоры БЕЗОПАСНОСТЬ – ЭТО ПРЕДМЕТ, который находится в состоянии равновесия:

Military leaders in my own country and others who understand our common security hangs in the balance [1].

На начальном этапе предвыборной кампании в США Б. Обама отдает предпочтение метафорам

существа, что характеризует ситуацию в данный период как имеющую слабые и сильные стороны: кризис в данной сфере показывает, что экономика выступает в роли живой сущности. На этапе президентства наблюдается значительное численное доминирование моделей ДВИЖЕНИЕ, ОРГАНИЗМ и МЕХАНИЗМ и РАСТЕНИЕ. Переходный характер и динамичность второго периода передаются с помощью метафор движения, в которых отражено стремление уже законно избранного президента к успеху. Препятствия, возникающие в политической жизни президента, представлены с помощью метафор БОЛЕЗНИ и неисправности МЕХАНИЗМА, а необходимость их устранения выражается с помощью метафор ЛЕЧЕНИЯ ЗАБОЛЕВАНИЯ и ремонта механизма.

В заключение отметим, что наиболее значимые концепты политического дискурса Барака Обамы, определяющие его политическую позицию как демократа и подлежащие внедрению в сознание аудитории в процессе манипулятивного дискурса, метафорически представлены онтологическими, структурными, ориентационными когнитивными метафорами, причем отдельные типы метафор пересекаются, образуя кластеры. Избранная тематика перспективна для дальнейших исследований языковой личности Барака Обамы в плане определения его имиджа, представленного в дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анисимова А.А. Роль метафоры в структуре политического дискурса / А.А.Анисимова // III Международные Бодуэновские чтения: И.А.Бодуэн де Куртенэ и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания (Казань, 23-25 мая 2006 г.): труды и материалы: в 2 т. / Казан, гос. ун-т; под общ. ред. К.Р. Галиуллина, Г.А. Николаева. – Казань: Изд-во Казан, ун-та, 2006 – Т.1.– С.42-44. 2. Баранов А.Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход): автореф. дис. на соискание учен. степ. докт. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / А.Н. Баранов. – М., 1990. – 38 с. 3. Баранов А.Н., Караулов Ю.Н. Русская политическая метафора: Материалы к словарю. – М.: Институт русского языка АН СССР, 1991. –193 с. 4. Беленко В.Е. Российский

электоральный дискурс: социально-философский анализ. Автореф. дис. ... на соискание учен. степ. канд. философ. наук, Новосибирск – 2008. – 19 с. 5. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / Белова А. Д. – К., 1997. – 300 с. 6. Горина Е.В. Когнитивно-коммуникативные характеристики американского электорального дискурса республиканцев: дисс. ... канд. филол. наук. – Харьков: ХНУ им. Каразина, – 2008. – 240 с. 7. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Доценко Е.Л. – М.: ЧеРо, 1997. – 120 с. 8. Иванова Ю.М. Стратегии воздействия в жанре предвыборных теледебатов: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Иванова Ю. М. – Волгоград, – 2003. – 20 с. 9. Иссерс О. С. Тактики выведывания информации (когнитивный аспект) / Иссерс О. С. // Непрямая коммуникация : сб. научн. ст. – Саратов : Колледж, – 2003. – С. 231-239. 10. Керимов Р. Д. Функции концептуальной метафоры в немецком политическом дискурсе // Грамматика. Семантика. Концептология: Сборник научных трудов / Отв. ред. Е.А. Пименов, М.В. Пименова. – Кемерово: Графика, 2005г. – С. 144-151. 11. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса: монография / Олянич А.В. – Волгоград: Парадигма, – 2004. – 507 с. 12. Полтораки, В.О. Петров О.П. Социологические пиар-технологии в политике: средство манипуляции или инструмент политического действия. – 15 С. http://dissland.info/catalog_ukr/analiz_politicheskikh_tehnologiy_i_osobennostey_ih_primeneniya_v_tranzitivnomu_obshchestve.html 13. Почепцов Г. Г. Семиотика / Почепцов Г. Г. – М. : Рефл-бук – Ваклер, 2001. – 392 с. 14. Спиридовский О.В. Лингвокультурные характеристики американской президентской риторики как вида политического дискурса. Автореферат канд. филол. наук Воронеж, – 2006 <http://kachkine.narod.ru/disciples/2006SpiridovskiiAKD.pdf> 15. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000): Монография. – 2-е изд. – Екатеринбург: Изд-во УрГПУ, 2003. – 240 с. 16. Шевченко И.С. Интент-анализ предвыборного дискурса: когнитивные и прагматические аспекты / Шевченко И. С, Даньпина Е. В. : матеріали VI міжнар. наук. конф. “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація”, – Харків: Константа, 2007. – С. 334-337. 17. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / Шевченко І. С. // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен ; під заг. ред. І. С. Шевченко. – Х.: Константа, 2005. – С. 105-117. 18. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискур-

са: Монографія / РАН, Ін-т лінгвістики; Волгоградський гос. пед. ун-т. – М., Волгоград: Перемена, 2000. – 368 с. 19. Шейгал Е. И. Семиотика політичного дискурсу / Шейгал Е. И. – М. : Гнозис, – 2004. – 326 с. 20. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1980. – XIII, – 242 p. 21. Lakoff G. Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf / G.Lakoff // http://lists.village.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Texts/Scholarly/Lakoff_Gulf_Metaphor_1.html. 22. Kick R. The Disinformation Guide to Media Distortion, Historical Whitewashes and Cultural Myths / Kick R. – New York : The Disinformation Co Ltd, Razorfish Network, 2001. – 280 p. 23. USA Today: G.W. Bush interview 'I am not going to come in second', 8-26-2004. Updated 8-27-2004. <http://www.usatoday.com> 24 Welch S. The concept of political culture. – 2nd ed., reprint. – Chippenham: Antony Rowe Ltd, 1999. – IX, 208 p.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. 1 st Presidential Debate Barack Obama-John McCain Oxford, MS, September 26, – 2008 <http://www.clipsandcomment.com/2008/09/26/full-transcript-first-presidential-debatebarack-obama-john-mccainoxford-ms-september-26-2008/>
2. Transcript of second McCain, Obama debate, October 7, – 2008. <http://www.cnn.com/2008/POLITICS/10/07/presidential.debate.transcript/>
3. Press Conference by the President at the Nuclear Security Summit. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/press-conference-president-nuclear-security-summit>
4. Obama's Nobel Peace Prize speech. Transcript. Office of the Press Secretary. December 10, – 2009. http://blogs.suntimes.com/swett/2009/12/obamas_nobel_peace_prize_spec.html
5. Final debate Transcript October 15, – 2008. <http://latimesblogs.latimes.com/washington/2008/10/debate-transcri.html>

© А.А. Еременко, 2010

ЛИНГВИСТИКА В АСПЕКТЕ ХРОНОТРОНИКИ

Г.В. Ейгер, докт. филол. наук (Гамельн), Т.Ф. Желтухина (Харьков)

Статья посвящена интеграционным взаимосвязям современной лингвистики с другими областями знания в аспекте хронотроники. Хронотроника понимается как наука, реконструирующая прошлое и конструирующая проекты возможного будущего с определением оптимального пути его развития на основе выявления объективных закономерностей в природе и обществе. Описываются направления в области лингвистического исследования, которые представляются важными и перспективными с точки зрения хронотроники.

Ключевые слова: лингвистика, прогнозирование, развитие, теория, хронотроника.

Г.В. Ейгер, Т.Ф. Желтухіна. Лінгвістика в аспекті хронотро́ніки. Стаття присвячена інтеграційним взаємним зв'язкам сучасної лінгвістики з іншими галузями знання в аспекті хронотро́ніки. Хронотро́ніка розуміється як наука, що реконструює минуле й конструює проекти можливого майбутнього зі встановленням оптимального шляху його розвитку на ґрунті виявлення об'єктивних закономірностей у природі та суспільстві. Описуються напрями у галузі лінгвістичного розвитку, які уявляються важливими й перспективними з точки зору хронотро́ніки.

Ключові слова: лінгвістика, прогнозування, розвиток, теорія, хронотро́ніка.

G.V. Yeyger, T.F. Zheltukhina. Linguistics and chronotronics. This article deals with integrative interdependence of modern linguistics with other areas of knowledge in the aspect of chronotronics. Chronotronics is understood as a science which reconstructs the past and constructs projects of possible future with determination of the optimum way of its development based on revealing the objective regularities in nature and society. Directions of linguistics development, considered to be important and perspective from the standpoint of chronotronics, are described.

Key words: chronotronics, development, forecasting, linguistics, theory.

В свете развития “нелинейного” стиля мышления в языковедческой науке огромное значение на современном этапе имеет интеграция лингвистики с такой актуальной и перспективной отраслью знания, как хронотроника, которая, находясь на стыке естественных и гуманитарных наук, определяет закономерности эволюционных процессов в различных динамических системах, независимо от их природы.

Цель настоящей статьи – очертить интеграционные взаимосвязи современной лингвистики с другими областями знания, которые представляются наиболее важными для решения проблемы изучения процессов эволюции такой сложной динамической системы, как естественный язык.

Хронотроника (от лат. “воссоздание, генерация времени”) понимается как наука, реконструирующая прошлое и конструирующая проекты возмож-

ного будущего с определением оптимального пути его развития на основе выявления объективных закономерностей в природе и обществе [1]. С этой точки зрения хронотроника относится к протонаукам – изучающим процессы, возникающие в самой начальной стадии, когда явления больше предвещают и знаменуют, чем бытуют в собственном смысле [4].

Анализ развития лингвистики, языка и общества в целом позволяют выявить следующие направления в области лингвистического исследования, которые представляются важными и перспективными в аспекте хронотроники.

1. Обобщение огромного накопленного теоретического и эмпирического материала и результатов эволюции самой лингвистики. Это требует, в свою очередь, определения методологических основ обобщения как такового путем экстраполяции

на лингвистический материал данных других наук; в самой лингвистике методологические исследования в этом плане крайне немногочисленны. По сути, совершенно необходимым представляется скорейшая разработка хотя бы общих основ методологических исследований на современном уровне науки. Лингвистике уже давно пора задать себе вопрос *Камо грядеши?*

2. Обобщение путей развития лингвистики. Для того чтобы учитывать достижения и неудачи в эволюции лингвистики, актуальна экспликация таких понятий, как ‘лингвистическая парадигма’, ‘стиль лингвистического мышления’ и др., а также определение их взаимосвязи и влияния фактора моды на эти феномены. Все это может помочь лингвистам – на основе анализа этапов развития – в ориентировке в настоящем и прошлом, а также в определении перспектив.

3. Определение конкретной ценности для лингвистики междисциплинарных наук, как например, кибернетики, теории хаоса (что особенно важно для анализа самоорганизующихся прыжков в языке), систематики, теории систем, теории симметрии, теории гармонизации эволюции, синергетики. Здесь уже накоплен немалый материал. Так, например, применению синергетического подхода в лингвистике посвящено много работ, однако необходимой ясности в понимании этой проблемы еще не достигнуто, целесообразно также подвергнуть анализу недавно возникшие и еще дискуссионные области знаний – диатроники (науки о многообразии), соционики (науки о социальных типах), культуроники (науки о культурных технологиях). В практическом и теоретическом аспекте здесь важны исследования о протонауках, ведущихся под руководством М.Н. Эпштейна [4; 5].

4. Для передачи знаний из поколения в поколение необходимым представляется изучение деятельности лингвиста: такие исследования (помимо их огромной теоретической и практической ценности) будут способствовать изучению лингвистического мышления, подобно тому, как изучались математическое, инженерное и другие виды профессионального общения.

“Неявное знание” играет важную роль в научном исследовании вообще, однако передается, глав-

ным образом, от учителя к ученику. Поэтому целесообразно ввести в практику научной работы описание того, как лингвист пришел к новым результатам. Одним из интересных последних опытов в этом направлении является глава “Уровни научного знания в авторской рефлексии биологасистематика” в монографии В.М. Эпштейна [3].

5. Разработка новых общих теорий, которые дали бы возможность определения более четких перспектив дальнейшего развития различных областей лингвистики и суммирования имеющихся результатов на новой основе. К таким теориям (представляющим, на наш взгляд, интерес и для других наук), можно отнести следующие теории:

- Теория взаимодействия. В ее задачу могло бы входить, в частности, изучение логических, семантических, физических, социальных и иных связей между объектами, структурами, феноменами, областями исследования и т.п., например, корреляции, координации, компенсации, объединения, разделения и др., а также различных видов материального взаимодействия объектов. Таким образом, эти теории будут охватывать, с одной стороны, взаимосвязи между лингвистическими структурами, а с другой, дадут возможность изучить отражение этих связей в языке. В обоих случаях существенно облегчается информационный “пробельный” поиск, избавляя исследователя от случайных блужданий по полю поиска.

- Теория действий – описание типов и видов действий, их характеристика (например, в темпоральном аспекте, с точки зрения последовательности и др.), прилагательность к разным объектам, установление связей между ними. Таким образом, общие теории могут в отдельных разделах пересекаться.

- Теория эволюционных процессов. Для обобщения конкретных эмпирических и отдельных теоретических исследований представляет интерес синергетика, теория хаоса, общая теория развивающихся систем (библиография в [3]).

- Общая теория классификации. Надо полагать, что здесь должны быть суммированы результаты классификации в разных науках на логическом, философском и общеметодологическом основании.

• Теория создания “универсального” междисциплинарного языка, на основе которого может быть построено комплексное описание изучаемой системы. Создание такой системы предложено и обосновано в работе [2].

Возможно, впоследствии выяснится, какие другие общие теории окажутся полезными для лингвистики. Что касается областей, находящихся в стадии становления, то сюда, по нашему мнению, входят:

1. Информатология, изучающая способы образования, оценки, передачи, хранения и извлечения информации, ее трансформации, в частности, оптимальные пути нахождения релевантной информации в интернете и объединение этой информации с другими источниками. В лингвистическом аспекте информатология связана с другой быстро развивающейся областью лингвистики – теорией интернет-коммуникации, где изучаются процессы общения в виртуальных системах, как в личной, так и в научной (например, коллективной) коммуникации через различные форумы, сайты и т.п.

2. Лингвистическая имиджелогия, изучающая лингвистический фактор спонтанного или целенаправленного создания человеком образа людей, артефактов, общества в его прошлом, настоящем и проектируемом будущем. В настоящее время лингвистическая имиджелогия частично разработана в исследованиях рекламы, описаниях создания имиджа политических лидеров и на материале переосмысления исторических процессов в соответствии с развитием общества в последние годы.

3. Лингвистическая сенсология – наука о смысле. В ее задачу входит изучение видов смысла, способов его образования, закрепления и извлечения, а также компрессии, развертывания и, вообще, различных видов его трансформации и трансляции. Должны быть четко определены связи смысла со значением, пресуппозицией, семантическим выводом и другими логическими и лингвистическими понятиями. Здесь уже собран богатый материал. Представляется вполне возможным, что лингвистическая сенсология может послужить основой для создания во взаимодействии с логическими, психологическими и философскими концепциями смысла в общей сенсологии. Таким пу-

тем формируется общая теория стиля, т.е. мы имеем здесь дело с обратным процессом – от частной (частных) теорий к общей.

4. Лингвистическая теория коммуникативных сетей. Этот раздел коммуникативной лингвистики занимается изучением места процессов общения в коммуникативных сообществах, ячейках и иных образованиях, а также изучением коммуникативных встреч и происшествий. В настоящее время наиболее исследованы проблемы общения в различных социальных системах, *Sprache in den Instituten, small talk*, появились отдельные работы об общении в семье и др. В будущем в рамках этой теории должны изучаться все виды и способы общезития в их взаимодействии, а также взаимодействие разных коммуникативных сообществ. С развитием процессов глобализации и самой лингвистики в целом рассматриваемая теория, отвечая потребностям общества, будет изучать коммуникативные ячейки и сети, постепенно переходя от исследований коммуникативных процессов в одной стране к их изучению в рамках содружества стран, а затем и во всем мире. Быстрое развитие новых средств коммуникации и развитие общения в обществе делает развитие лингвистической теории коммуникативных сетей особенно актуальной.

5. Лингвистика вторых моделирующих систем. Имеется в виду роль языка в различных видах искусства и культуры. Здесь язык выполняет функции интерпретации, экспликации и выражения экспрессивности. Эти функции начинают играть в настоящие годы все большую роль в связи с повышением абстрактности и эмоциональности различных видов искусства, с одной стороны, и с созданием разнообразных синтетических форм, с другой: язык дополняет, разъясняет и усиливает воздействие произведений искусства.

6. Эколингвистика. Это область лингвистики, исследующая:

а) влияние окружающих условий на язык (воздействие других языков, диалектов, взаимодействие стандартного языка с просторечием – под влиянием иммиграционных и эмиграционных процессов, смешения на одной территории различных лингвистических групп и сообществ с разным уровнем раз-

вятия языка и представлений о норме); основы такого исследования заложены в ведущихся примерно с 60-х годов ортологических исследованиях. В последние годы в этой области украинскими, русскими и немецкими исследователями быстро развиваются теория девиантности и теория лакун;

б) систему всевозможных мер для соблюдения, создания и поддержания “политкорректного общения”, а также систему лингвистического и иного обеспечения для решения этой задачи.

7. Лингвистическая юморология – исследование языковых средств, их компонентов и видов, направленных на комический эффект, а также механизмов создания и восприятия юмора. Несмотря на большое количество публикаций по этой теме, достаточно полной и единой концепции еще нет.

8. Креативная лингвистика – анализ особенностей и способностей к языковому творчеству (в т.ч. к переводу): создание оригинальных теорий, терминологических систем, языковых форм и т.п.. К креативной лингвистике относится такая интересная область, как криптология, изучающая типы и виды шифров, их создание и расшифровку.

9. Лингвистическая теория воздействия – изучение различных способов воздействия языковыми средствами на адресата (также в сочетании с другими семиотическими системами), анализ перлокутивного эффекта непосредственно в общении, изучение функционирования языка в терапевтических целях (создание лингвистической деонтологии), в религиозных ритуалах, в лингводидактике.

Одной из важнейших проблем в этой области является проблема манипулирования (информационные войны, речь политических деятелей и т.п.).

10. Лингвистическая аксиология, изучающая (с привлечением данных психологии, логики и философии) выражение оценки разного типа в языковых структурах и оценки теоретических направлений, парадигм и т.п. Что касается первого аспекта, то уже имеется достаточно материала для обобщения и дальнейшего использования, второй же аспект разработан мало и особенно нуждается в систематизации и интерпретации.

Мы рассмотрели области исследования, которые находятся в состоянии зарождения, и области, со-

здание или возникновение которых является необходимым или полезным для развития первых. Размеры статьи не позволяют нам подробно рассмотреть другие перспективные области, которые сами по себе способствовали бы развитию лингвистики в целом или отдельных ее разделов. В качестве примера укажем на такие области, как лингвистическая виртуалистика и праксеолингвистика.

Лингвистическая виртуалистика исследует роль языковых феноменов в разных видах реальности: константной (основной) и виртуальной (виртуальных – производной и соотносящихся с ней). Виды виртуальной реальности многообразны: кумулированная реальность в компьютерных мирах, фантазии, миражи, бред, измененные состояния человека, дежавю и т.п. Эта область исследований определяет общее и специфическое в виртуальных реальностях в языковом и коммуникативном аспекте, а также языковые процессы, происходящие при переходе из одной реальности в другую.

Праксеолингвистика анализирует язык и речь в трудовых процессах. Полученные данные могут помочь оптимизировать деятельность и/или принять профилактические меры для избежания вербальных конфликтов.

Автор отдает себе отчет в том, что приведенные выше утверждения могут показаться неполными и дискуссионными. Однако, если внимание вдумчивых читателей будет привлечено к ним и они, возможно, эксплицируют и разовьют идеи хронотоники и протоники так, как их видит автор, то он будет считать свою задачу выполненной.

ЛИТЕРАТУРА

1. Валянский С.И. Хронотроника и эволюция социальных систем / С.И. Валянский. – М. : АИРО-XX, 2006. – 76 с.
2. Ворошук А.Н. Методологические аспекты прогнозирования / А.Н. Ворошук // Число и мысль. – М., 1982. – Вып. 5. – С. 118.
3. Эпштейн В.М. Философия систематики. Кн.5. – Гельзенкирхен : Edita Gelsen, 2009.
4. Эпштейн М.Н. Проективный философский словарь: новые термины и понятия / Тульчинский Г.Л., Эпштейн М.Н. – СПб. : Алетейя, 2003. – 512 с.
5. Эпштейн М.Н. Знак пробела. О будущем гуманитарных наук / М.Н. Эпштейн. – М. : Новое литературное обозрение, 2004. – 864 с.

© Г.В. Ейгер, Т.Ф. Желтухина, 2010

УДК 811.111:[81'42]

МИРОВОЗРЕНЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ В ТРАКТОВКЕ СОДЕРЖАНИЯ ТЕРМИНОВ “ДИСКУРС”, “КОНТЕКСТ”, “СИТУАЦИЯ”

Е.И. Морозова, докт. филол. наук (Харьков)

В статье показано, что термин “дискурс” наполняется тем или иным содержанием в зависимости от трактовки природы фона, частью которого является речь. Для этого сопоставлено содержание лингвистических терминов “ситуация” и “контекст”, систематизированы подходы к пониманию природы ситуации, выявлены принципы ее моделирования в структурной и функциональной парадигмах, представлены модели отдельно взятой, типовой и “жизненной” ситуаций.

Ключевые слова: дискурс, контекст, модель, ситуация.

О.І. Морозова. Світоглядні паралелі у тлумаченні змісту термінів “дискурс”, “контекст”, “ситуація”. У статті показано, що термін “дискурс” наповнюється тим або іншим змістом залежно від тлумачення природи фону, що його частиною є мовлення. Для цього співвіднесено зміст лінгвістичних термінів “ситуація” та “контекст”, систематизовано підходи до розуміння природи ситуації, виявлено принципи її моделювання у структурній та функціональній парадигмах, представлено моделі окремо взятої, типової та “життєвої” ситуацій.

Ключові слова: дискурс, контекст, модель, ситуація.

E. I. Morozova. World Outlook Parallels in Interpreting the Content of the Terms “Discourse”, “Context”, “Situation”. This article shows that the content of the term “discourse” depends upon the way of understanding the nature of the ground against which speech is considered. In order to achieve this end, the content of linguistic terms “situation” and “context” is correlated, approaches to treating the nature of the situation are systematized, the principles of situation modelling in the structural and functional paradigms are established, the models of particular, typical and “life” situations are presented.

Key words: context, discourse, model, situation.

Познавательная деятельность человека в известном смысле сродни творчеству скульптора, который, отсекая “ненужное” от глыбы мрамора, вычленяет из природного “фона” соответствующую его видению “фигуру”. Тысячелетиями разнообразные науки отдавали предпочтение исследованию “фигуры” (объекта), оставляя “фон” (среду существования, окружение, ситуацию, контекст в широком понимании) вне сферы своего внимания. Интерес к явлениям ситуационного плана, отчетливо проявившийся в конце XIX в. (В. М. Вундт, Д. Дьюи), начал экспоненциально расти с распространением во второй половине XX в. научных воззрений, согласно которым изучение объекта в отрыве от естественной среды его существования неспособно дать адекватное знание о природе этого объекта. Ряд наук – гуманитарных (психология, социология, философия, антропология, экономика,

педагогика, лингвистика и др.), естественных (химия, биология, медицина, география, экология и др.), точных (неевклидова геометрия, квантовая механика и др.) – принимают сегодня во внимание тот факт, что при рефлексивном освоении объекта необходимо учитывать не только его сущностные свойства, но и характеристики его экзистенциального поля.

Принцип соотнесения объекта и его окружения весьма актуален для современного языкознания. Так, он является определяющим для функциональной лингвистики, подтверждением чему служит ее понятийный аппарат, в частности, ключевые термины ее когнитивного и коммуникативного ответвлений: “концепт – домен/когнитивная модель/фрейм” (когнитивная семантика), “профиль – база” (когнитивная грамматика), “текст – ситуационный контекст” (дискурсология), “референтная ситуа-

ция – коммуникативная ситуация” (коммуникативная лингвистика) и т.д. В когнитивной лингвистике употребляемые для обозначения концептуального “фона” термины демонстрируют значительное разнообразие: это “домен”, “когнитивная модель”, “фрейм”, “база” и т.д. В коммуникативно-ориентированных разновидностях функционализма получили распространение термины “контекст” и “ситуация”, содержание которых является объектом рассмотрения в данной статье. Целью является систематизация подходов к определению дискурса в соответствии с пониманием природы ситуации, т.е. среды, частью которой является речевая деятельность.

В своем обыденном значении слова *ситуация* (*situation*) и *контекст* (*context*) являются синонимами, используемыми для обозначения окружения, среды существования объекта или совокупности обстоятельств совершения действия и отличающимися друг от друга лишь своей стилиевой принадлежностью: слово *контекст* является более формальным, чем слово *ситуация*. Как единицы терминосистемы коммуникативной лингвистики “ситуация” и “контекст” близки по своему информационному содержанию, но при этом они редко выступают как взаимозаменяемые, поскольку являются индикаторами различий в понимании природы окружения, в котором функциональные языковые знаки. Т. А. ван Дейк относит понятие контекста к числу фундаментальных, подчеркивая при этом, что уяснение его содержания требует сложных теорий, даже целых дисциплин [25, с. 4]. Это объясняется тем, что трактовка ситуации определяет понимание *дискурса* – понятия, которое играет центральную роль в мировоззрении современного человека, включающем природу смысла, деятельности, личности.

Первым в терминологический аппарат лингвистики вошло слово *контекст*. На начальной стадии процесса своего укоренения в этой сфере оно употреблялось для обозначения фрагмента текста, включающего избранную для анализа единицу, необходимого и достаточного для определения значения этой единицы, непротиворечивого по отношению к общему смыслу данного текста [19,

с. 238]. *Узкому пониманию контекста* соответствует определение *дискурса* З. Хэррисом [29] как линейной последовательности знаков, превышающей по размеру одно простое предложение. Очевидно, что такое – структуралистское по своей сути – понимание дискурса весьма далеко от современных трактовок: ему более всего соответствует содержание термина “текст”. Это подтверждает и тот факт, что в первом переводе этой программной статьи З. Хэрриса на немецкий язык термин “дискурсный анализ” (*discourse analysis*) был заменен термином “анализ текста” (*Textanalyse*) [30].

В широком смысле термин “контекст” употребляется в том случае, “когда мы хотим сказать, что какое-то явление, событие или действие необходимо рассматривать в соотношении с обстановкой, в которой оно имеет место” [26, с. 4]. Такая трактовка присуща коммуникативной лингвистике и дискурсологии, в которых для обозначения “совокупности обстоятельств и последствий события” [там же] употребляются и альтернативные термины “ситуация” и “ситуативный контекст”. Этой трактовке контекста соответствует понимание *дискурса* как речи, вписанной в коммуникативную ситуацию (ср. афористическое определение Н.Д. Арутюновой: “Дискурс – это речь, погруженная в жизнь” [1, с. 137]). Рассмотрим понятие ситуации детальнее.

Известные на сегодняшний день научные определения *ситуации* можно объединить в две большие группы в соответствии с тем, как понимается ее природа. Так, ситуация может трактоваться как совокупность объективных обстоятельств, определяющих характер социальной деятельности и существующих независимо от их восприятия человеком, или как отражение этих обстоятельств в сознании индивида.

Б. Малиновский, один из первых исследователей, сделавших ситуацию предметом отдельного рассмотрения, является представителем “объективистского” подхода к ее пониманию: он определяет ситуацию как реальность окружающей среды, т.е. как нечто воспринимаемое человеком сенсорно, без вмешательства сознания [36, с. 37]. Такое понимание ситуации присуще прагматичес-

кому функционализму, где язык считается инструментом, который используется человеком в социальной деятельности. Сторонники этого взгляда на природу языка считают, что ситуацию можно описать без посредства абстракций. Очевидно, что в этом случае любая попытка дать ситуации исчерпывающее определение является утопической: по мнению современного дискурсолога Г. Кука, попытка учесть все многообразие ситуативных параметров является стремлением “описать бесконечность” [24, с. 1].

Дж. Р. Ферс, ученик Б. Малиновского, отстаивает точку зрения, согласно которой ситуация является ментальным конструктом [27, с. 97], т.е. относится к области сознания. Первенство в понимании ситуации как продукта когнитивной деятельности субъекта принадлежит отечественному психологу Л.С. Выготскому [5]; принципы данного подхода были позднее приняты и развиты западным психологом К. Левиним [34]. Согласно этому подходу, существенна не ситуация сама по себе, взятая в абсолютных показателях, а то, как эта ситуация определяется субъектом, поскольку именно последний выбирает из своего реального физического окружения то, что является для него релевантным в данный момент. Таким образом, ситуация представляет собой абстракцию, образованную в результате ментальной обработки человеком своего опыта (сенсорного, интенционального, рационального).

Из толкования ситуации как абстракции логичным образом вытекает возможность ее моделирования, которое начинается там, где речь идет об организации и, особенно, о представлении знаний о мире [2, с. 99]. На то, что лингвист, используя понятие ситуации, имеет дело с моделью, указывает, во-первых, тот факт, что не все признаки ситуации действительности являются релевантными для коммуникантов. Следовательно, определение ситуации всегда предполагает отбор наиболее важных признаков, число которых является конечным. Во-вторых, ситуация является не произвольным, а связным множеством признаков. Эти свойства ситуации соответствуют определению модели как схематизированного конструкта, который

“замещает” более сложный или трудно воспринимаемый объект [там же, с. 100].

Как отмечает Т. А. ван Дейк, на сегодняшний день не существует единой теории, которая объясняла бы внутреннее строение ситуации, несмотря на значительный объем научной литературы по проблеме моделирования ситуаций [25, с. 191]. Разнообразие подходов к определению природы ситуаций и принципам их моделирования, вполне естественно, чревато вероятностью возникновения недоразумений среди ученых.

Д. Магнуссон [35] предпринимает попытку преодолеть понятийную неопределенность, возникающую при употреблении данного термина, путем выделения различных уровней рассмотрения ситуации:

- (1) реальная ситуация в ее внешних, объективных проявлениях, как она может быть описана беспристрастным универсальным субъектом;
- (2) ситуация, как она воспринимается реальным индивидом/индивидами;
- (3) ситуационный тип в его общих, лишенных конкретности характеристиках;
- (4) широкое понимание ситуации как “жизненной ситуации”.

Очевидно, что первый уровень рассмотрения соотносится с охарактеризованным выше подходом Б. Малиновского. Позиция, которую занимают современные лингвисты по отношению к такому пониманию ситуации, вполне однозначна: “лингвистике должны быть малоинтересны данные ‘беспристрастной’ действительности: она рассматривает мир в модальности субъекта. Онтологией языка является не то, что обретается ‘за окном’, а то, что конструируется (концептуализируется) языком – а также, при участии языка, его носителями и нами, лингвистами, – в этом законном пространстве” [16, с. 26].

Второй уровень ситуации относится к характеристикам отдельно взятой – актуальной – ситуации, которая рассматривается реальным наблюдателем, но словно бы со стороны. Н.В. Гришина применяет к этому уровню анализа термин “внутриситуационный” [8, с. 125].

На третьем уровне анализа внимание акценти-

руется на различении ситуаций, предполагающем установление черт, характерных для того или иного ситуационного типа. В отличие от “внутриситуационного” рассмотрения, считает Н.В. Гришина, этот анализ является “межситуационным” [там же].

Четвертый уровень ситуации соотносится с понятиями, используемыми в психологии и философии: “жизненным пространством”, включающим “человека и его психологическую среду” [11, с. 263-266] и “жизненным миром”, состоящим “из суммы непосредственных очевидностей, которые задают формы ориентации и человеческого поведения” [9, с. 248]. Отличительной чертой этого ракурса анализа ситуации является рассмотрение коммуникантов и коммуникативной среды как единого целого.

Комментируя свою типологию ситуаций, Д. Магнуссон [35, с. 32] подчеркивает, что одна и та же ситуация может быть рассмотрена на разных уровнях общности. Покажем это на конкретном примере. Так, некто может попытаться ввести своего собеседника в заблуждение путем произнесения высказывания, содержание которого ложно (это ситуация действительности). Как единичную ситуацию лжи/обмана ее можно квалифицировать лишь в случае ее оценки как таковой по меньшей мере одним из коммуникантов (это актуальная ситуация, воспринимаемая реальным индивидом). Как типовую ситуацию лжи / обмана ее можно рассматривать в том случае, если налично ключевые параметры лжи: (1) говорящий произносит высказывание, содержание которого ложно; (2) он осознает, что содержание высказывания ложно; (3) он имеет намерение ввести слушающего в заблуждение относительно положения вещей, которое он полагает истинным. Как “жизненная” эта ситуация может рассматриваться при условии вхождения в нее субъекта рефлексии – концептуализатора, воспринимающего содержание высказывания, распознающего его ложность и неискренность говорящего и выносящего суждение (ЭТО ЛОЖЬ) о ситуации, в которую вовлечен и он сам. Последнее обстоятельство дает ему возможность анализировать ситуацию “изнутри”, принимая во внимание многочисленные ситуативные факторы,

характеризующие именно эту ситуацию (например, пол, возраст, роли участников, характер протекания коммуникации – кооперативный/ конфликтный, серьезный / шуточный и т.д.).

Внутриситуационные модели подверглись наиболее интенсивной разработке в 70-80-х г.г. XX века. Именно в тот период были созданы модели ситуации [21, с. 11-17; 23, с. 35-36; 28, с. 65, 117-120; 31, с. 60-65; 37, с. 94-98], на которые и сегодня продолжают ссылаться ученые. По своему характеру эти модели ситуации являются статическими, т.к. они являются своего рода “стоп-кадром”, представляя ситуацию как застывшее изображение. Этому пониманию ситуации соответствует определение **дискурса** как интерпретируемого реципиентом результата коммуникативной деятельности (устной или письменной) – текста, т.е. статичного объекта, по отношению к которому ситуация рассматривается как нечто внешнее. Иными словами, это определенный способ говорения в конкретной ситуации.

Межситуационным статичным моделям соответствует иное понимание **дискурса** – как “совокупности текстов”, где объединяющим принципом выступает коммуникативное своеобразие субъекта социального действия. Описания дискурса в этом ключе предполагают ответ на вопрос “чей / какой дискурс?” (например, Барака Обамы, родительский, спортивный, патриотический, политический, терапевтический, религиозный, юридический и т.п.). Критерии выделения типов дискурса, понимаемого как совокупность текстов, обычный способ говорения в типовой ситуации, выделенной по определенному критерию / критериям, систематизированы в ряде работ [3; 7; 20 и др.].

В отличие от статических, динамические модели ситуации, которые являются наиболее адекватными для описания “жизненной ситуации”, представляют события так, будто бы они разворачиваются во времени / пространстве, где одна сцена следует за другой. Изменчивость, собственно говоря, внутренне присуща любой ситуации, о чем, в частности, свидетельствует этимология самого слова *situacija* (*situation*), которое восходит к лат. *situs* (положение, сочетание условий и

обстоятельств, создающих определенную обстановку). Обращает на себя внимание наличие в значении этимона сем “темпоральность” (слово *создающих* предполагает временность, непостоянство обстановки) и “связность” (на нее указывает слово-идентификатор *сочетание*). Как подчеркивает Н.М. Солодухо, ситуация, как правило, “организуется <...> группой факторов и связей, в которых, в зависимости от того или иного временного периода, может оказаться преобладающим какой-то один из видов связей, либо доминирующую роль будут играть целые группы факторов и связей или отношений” [17, с. 86]. Иными словами, ситуация по своей природе является изменчивой, динамичной, а ее “полифакторный” характер, формируемость на основе случайных связей между ее компонентами, препятствует выстраиванию устойчивых закономерностей [там же].

Разновидностями динамических моделей ситуации являются скрипт и сценарий [38, с. 63], сценарный фрейм [13, с. 81], динамическая когнитивная структура [10, с. 46], фазовая [14] и ризомная [15] модели коммуникативной ситуации. Отличительной особенностью динамических моделей ситуации является то, что в число факторов, составляющих ситуацию, включается и сам выделенный объект, который предстает как органическая часть среды. **Пониманию ситуации в динамическом ключе** соответствует трактовка *дискурса* как комплексного коммуникативного события, происходящего между говорящим, слушающим (наблюдателем и др.) в определенном пространственно-временном и проч. контексте. Здесь акцентируется интерактивный, процессуальный, динамический характер использования языка, который, образно говоря, предполагает создание “объектива”, сквозь который коммуниканты вместе смотрят на мир [32, с. 145]. То, что оказывается в фокусе их внимания, является референтной ситуацией, а то, что находится за пределами “объектива” – коммуникативной.

Термины, которые используют ученые, проводящие такое разграничение, демонстрируют значительное разнообразие. Так, А.А. Леонтьев выделяет ситуацию общения и ситуацию-тему [12,

с. 162], В.Г. Гак размежевывает речевую и предметную ситуации [6, с. 8], Г.И. Богин разграничивает ситуацию коммуникации и умственной деятельности [4, с. 146-147] и т.д. Для обозначения ситуации, в которой происходит общение, мы употребляем термин “коммуникативная ситуация”, а к ситуации, являющейся предметом разговора, применяем термин “референтная ситуация”. Референтная ситуация представлена в высказывании эксплицитно, а коммуникативная ситуация – имплицитно, проявляясь в отборе языковых средств и влияя на него.

Поскольку сама коммуникация также является феноменом действительности, то “объектив” может быть наведен на тот или иной аспект коммуникативного взаимодействия, что является особой разновидностью фокусирования внимания коммуникантов [32, с. 144]. Это является основанием для разграничения таких разновидностей референтной ситуации, как предметная и метакоммуникативная. Последний вид референтной ситуации является важным источником сведений об особенностях процесса коммуникативного взаимодействия, тогда как первая разновидность референтной ситуации несет соответствующую информацию в значительно меньшем объеме. В частности, то, что оказывается в фокусе внимания продуцента высказывания, является косвенным указанием на его когнитивное и эмоциональное состояние, мотивы, цели и т.д.

Коммуникативная ситуация определяется, прежде всего, тем, что говорящий (Я) и слушающий (ТЫ) находятся в определенном месте (ЗДЕСЬ) и времени (СЕЙЧАС) и связаны коммуникативными отношениями, т.е. обмениваются сообщениями. Совокупность этих элементов коммуникации – речевого события (высказывания), говорящего, слушающего и непосредственных обстоятельств их взаимодействия (места и времени) – в когнитивной лингвистике обозначается термином “грунт” (*ground*) [33, с. 145], а осуществляемый коммуникантами процесс соотношения содержания языковой единицы с ключевыми координатами коммуникативной ситуации (Я-ТЫ-ЗДЕСЬ-СЕЙЧАС) – “грунтованием” (*grounding*)

[22, с. xi]. Очевидно, что по своему содержанию термин “грунт” является эквивалентом термина “коммуникативная ситуация”, но при этом несет на себе отпечаток “когнитивной идеологии”. В свою очередь “грунтование” – это “предикативность” в расширенном толковании, поскольку когнитивисты считают, что способность “грунтоваться” свойственна не только предикативным единицам, но и словосочетаниям и отдельным словам.

Подводя итоги, отметим, что на языковое оформление высказываний влияет не непосредственно ситуация действительности, а то, какие характеристики последней считают релевантными участники коммуникативного взаимодействия. Модели ситуации представляют собой способ упорядочения этих свойств, которые являются преимущественно домысливаемыми интерпретатором. Следовательно, модели ситуаций и их составляющие – это социальные конструкты, обладающие разной степенью релевантности для разных лиц и при разных обстоятельствах.

Ситуация может рассматриваться как единичная, воспринимаемая конкретным индивидом; этому случаю соответствует понимание дискурса как конкретного текста в ситуативном контексте факторов его порождения, т.е. как статичного результата коммуникативной деятельности человека. Трактовке ситуации как типа соответствует понимание дискурса как обычного способа говорения в типовых обстоятельствах, т.е. здесь речь идет об обобщенном статичном результате коммуникации.

Восприятие, интерпретация и оценка индивидом ситуации определяется целостной системой его представлений о мире, принять во внимание которую оптимальным образом дают возможность динамические модели ситуации, соответствующие деятельностному пониманию дискурса как коммуникативного события в совокупности всех сопутствующих факторов, которые представляются интерпретатору релевантными. Человек определяет ситуацию, одновременно определяя себя в ней: личность сама конструирует мир, в котором она обретает реальность бытия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклоп., 1990. – С. 136–137.
2. Беляевская Е.Г. Модель и моделирование в лингвистических исследованиях (традиционный подход vs когнитивный подход) / Е.Г. Беляевская // Принципы и методы когнитивных исследований языка : Сб. науч. тр. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 98–110.
3. Белова А.Д. Понятия “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А. Д. Белова // Вісник Київського національного університету. Іноземна філологія. – 2002. – Вип. 32–33. – С. 11–14.
4. Богин Г.И. Явное и неявное смыслообразование при культурной рецепции текста / Г.И. Богин // Русское слово в языке, тексте и культурной среде: Сб. науч. ст. – Екатеринбург: Арго, 1997. – С. 146–164.
5. Выготский Л.С. Детская психология / Л.С. Выготский. – Собр. соч., т. 4. – М. : Педагогика, 1984. – 432 с.
6. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка: синтаксис : Учебник / В.Г. Гак. – М. : Высш. шк., 1981. – 208 с.
7. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты / В.С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.
8. Гришина Н.В. Психология социальных ситуаций / Н.В. Гришина // Вопросы психологи. – 1997. – № 1. – С. 121–132.
9. Гуссерль Э. Картезианские размышления: Пер. с нем. / Э. Гуссерль. – Минск : Харвест, 2000. – 750 с.
10. Иванова С.В. Сценарный фрейм как когнитивная основа текстов прецедентного жанра “лимерик” / С. В. Иванова, О. В. Артемова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2005. – №3. – С. 46–52.
11. Левин К. Теория поля в социальных науках : Пер. с англ. / К. Левин. – СПб. : Сенсор, 2000. – 368 с.
12. Леонтьев А.А. Психолінгвістическіе единицы и порождение речевого высказывания / А.А. Леонтьев. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 307 с.
13. Минский М. Фреймы для представления знаний : Пер. с англ. / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
14. Морозова О.І. Модель розвитку комунікативної ситуації неправди / О.І. Морозова // Вісник Харківського національного університету. Серія Романо-германська філологія. – 2007. – №773. – С. 16–19.
15. Морозова О.І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях / О.І. Морозова // Вісник Харківського національного університету. Серія Романо-германська філологія. – 2008. – №811. – С. 41–45.
16. Переврзев К.А. Высказывание и ситуация: об онтологическом аспекте философии языка // Вопросы язы-

- кознання. – 1998. – №5. – С. 24–51. 17. Солодухо Н.М. Методология ситуационного подхода в научном познании / Н.М. Солодухо // *Фундаментальные исследования*. – 2005. – №8. – С. 86–87. 18. Солодухо Н.М. Манифест ситуационного движения / Н.М.Солодухо // *Фундаментальные исследования*. – 2005. – №8. – С. 87–88. 19. Торсуева И.Г. Контекст / И.Г. Торсуева // *Лингвистический энциклопедический словарь*. – М. : Сов. энциклоп., 1990. – С. 238–239. 20. Шевченко І.С., Морозова О.І. Проблеми типології дискурсу // *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* / Л.Р. Безугла, Є.В. Бондаренко, П.М. Донець та ін.; Під загальн. ред. І.С. Шевченко. – Харків: Константа, 2005. – С. 233–236. 21. Argyle M. *Social Situations* / M. Argyle, A. Furnham, J. A. Graham. – Cambridge : CUP, 1981. – 453 p. 22. Brisard F. Introduction: The epistemic basis of deixis and reference / F. Brisard // *Grounding: The Epistemic of Deixis and Reference*. – Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 2002. – P. xi–xvi. 23. Brown P. Speech as a marker of situation / P. Brown, C. Fraser // *Social Markers in Speech*. – Cambridge : CUP, 1979. – P. 33–62. 24. Cook G. Transcribing infinity: Problems of context presentation / G. Cook // *Journal of Pragmatics*. – 1990. – Vol. 14, №1. – P. 1–24. 25. Dijk T.A., van. Cognitive context models and discourse / T. A. van Dijk // *Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness*. – Amsterdam : Benjamins, 1997. – P. 189–226. 26. Dijk T.A., van. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach / T. A. van Dijk. – New York : Cambridge University Press, 2008. – 267 p. 27. Firth J. R. Ethnographic analysis and language in reference to Malinowsky's views / J. R. Firth // *Man and Culture: An Evaluation of the Work of Bronislaw Malinowsky*. – L. : Routledge and Kegan Paul, 1957. – P. 93–118. 28. Halliday M.A.K. *Language as Social Semiotic : The Social Interpretation of Language and Meaning* / M. A.K. Halliday. – L. : Arnold, 1978. – 260 p. 29. Harris Z.S. *Discourse Analysis* / Z.S. Harris // *Language*. – 1952. – Vol. 28, No1. – P. 1–30. 30. Harris Z.S. *Textanalyse* / Z.S. Harris // *Beschreibungsmethoden des amerikanischen Strukturalismus* / Ed. E. Bense, P. Eisenberg, H. Haberland. – Munchen: Hueber, 1975. – S. 261–298. 31. Hymes D. Models of the interaction of language and social life / D. Hymes // *Directions in Sociolinguistics : The Ethnography of Communication*. – N.Y. : Holt, Rinehart and Winston, 1972. – P. 35–71. 32. Langacker R.W. A usage-based model / R.W. Langacker // *Topics in Cognitive Linguistics*. – Amsterdam: Benjamins, 1988. – P. 127–161. 33. Langacker R.W. Discourse in cognitive grammar / R.W. Langacker // *Cognitive Linguistics*. – 2001. – Vol. 12, №2. – P. 143–188. 34. Lewin K. *Principles of Topological Psychology* / K. Lewin. – N.Y., L. : McGraw Hill, 1936. – 231 p. 35. Magnusson D. *Wanted: A Psychology of Situations* / D. Magnusson // *Towards a Psychology of Situations : An Interactional Perspective*. – Hillsdale (NJ) : Lawrence Erlbaum Associates, 1981. – P. 9–36. 37. Malinowsky B. An ethnographic theory of language / B. Malinowsky // B. Malinowsky. *Coral Gardens and Their Magic*. Vol. II, Part IV. – L. : Allen and Unwin, 1935. – P. 4–74. 38. Parret H. Contexts of Understanding / H. Parret. – Amsterdam : Benjamins, 1980. – 109 p. 39. Schank R.C. *Scripts, Plans, Goals, and Understanding: An Inquiry into Human Knowledge Structures* / R. C. Schank, R. P. Abelson. – Hillsdale (NJ) : Lawrence Erlbaum Associates, 1977. – 248 p.

© Е.І. Морозова, 2010

УДК 811.111.06.053

АНГЛОМОВНИЙ КОРПОРАТИВНИЙ ДИСКУРС: МІЖКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ

Т.Р. Ананко, канд. філол. наук (Ізмаїл)

Стаття присвячена аналізу міжкультурного аспекту корпоративного дискурсу. Увага приділяється особливостям американської бізнес-культури та мовним засобам вираження корпоративного положення DIVERSITY (розмаїття).

Ключові слова: дискурс, корпоративна культура, міжкультурна комунікація, розмаїття культур.

Т.Р. Ананко. Англоязычный корпоративный дискурс: межкультурные особенности. Статья посвящена анализу межкультурного аспекта корпоративного дискурса. Внимание уделяется особенностям американской бизнес-культуры и языковым способам выражения корпоративного положения DIVERSITY (многообразия).

Ключевые слова: дискурс, корпоративная культура, межкультурная коммуникация, многообразие культур.

T.R. Ananko. English Corporate Discourse: Cross-cultural Peculiarities. The article is dedicated to the analysis of cross-cultural aspect of corporate discourse. The attention is paid to the peculiarities of the American business culture and linguistic means of expressing the corporate value DIVERSITY.

Key words: corporate culture, cross-cultural communication, discourse, diversity of cultures.

Вивчення дискурсу як багатогранного явища сприяло проникненню лінгвістичної інформації в інші галузі знань, а у глобальному розумінні – підвищенню статусу лінгвістики в ієрархії наукових дисциплін [1, с. 11], що свідчить про експансіонізм лінгвістичних досліджень. Поряд з експансіонізмом О.С. Кубрякова зазначає такі основні особливості розвитку лінгвістики у ХХІ столітті, як антропоцентризм, неофункціоналізм та експланаторність [3, с. 279], які є головними у дискурсивних дослідженнях. Сучасні науковці зазначають також, що завдяки дискурсивним дослідженням об'єднуються соціальні та гуманітарні науки (внаслідок чого виникли соціолінгвістика, медіалінгвістика, НЛП, психолінгвістика, етнолінгвістика тощо), розробляється єдина методологічна база, яку використовують у сучасних теоріях. Саме тому значення дискурсу в наукових дослідженнях порівнюють з інтеграційною роллю грошової одиниці євро в європейській економіці [5, с. 11].

У сучасних лінгвістичних студіях підкреслюється, що в поняття дискурс дослідники вкладають новий аспект досліджень, який полягає у виділенні саме когнітивної складової комунікативного підходу [8, с. 10]. У рамках когнітивно-комунікативної парадигми дискурс визначають як інтегральний феномен, як мисленнєво-комунікативну діяльність, яка здійснюється в широкому соціокультурному контексті та є сукупністю процесу й результату [9, с. 28]. На основі цього підходу можна визначити корпоративний дискурс (КД) як цілеспрямовану комунікативну дію, складову діяльності компанії, що реалізується в інституційній сфері й виявляється в міжособистісних стосунках, обслуговує всі рівні функціонування компанії, відповідає основним положенням корпоративної культури й здійснюється з метою уніфікації поведінки працівників як представників однієї організації та гармонізації корпоративних цілей з потребами громадськості.

Мета реалізації КД – встановити певний зв'язок між усіма рівнями компанії, влаштувати діалог

між адміністрацією й робітниками, між співробітниками, а також скоординувати діяльність компанії з потребами суспільства. У цьому контексті важливу роль має соціальне оточення, в якому реалізується КД, відображаючи корпоративні цінності й особливості культури компанії. Б.-Л. Гуннарсон пропонує багатошарову структуру КД, в основі якої є соціальний контекст, котрий сприяє продукуванню текстів у КД. У фокусі нашого дослідження є національний лінгвістичний контекст (the national linguistic sector), який характеризує КД з урахуванням культурних особливостей [10].

Об'єктом дослідження є сучасний англomовний КД, який утворюється й виявляється в контексті діяльності компанії та її працівників у різноманітних комунікативних ситуаціях і відображає основні норми корпоративної культури. Предметом дослідження є лексичні, прагматичні особливості корпоративного дискурсу, за допомогою яких реалізується міжкультурний аспект корпоративного спілкування. Метою статті є виявлення основних міжкультурних особливостей корпоративної комунікації.

Матеріалом дослідження є корпус з текстових фрагментів, що виділені з англomовних корпоративних видань та інших видань соціально-політичної тематики, а також з корпоративних Інтернет-сайтів.

Актуальність дослідження детермінована зростанням ролі міжкультурної комунікації у сучасному суспільстві, особливо у корпоративному контексті, в якому можуть брати участь представники різних культур. Врахування національних особливостей учасників корпоративного спілкування є важливим фактором успішності діяльності компаній.

Відомо, що основні культурні концепти зумовлюють певні особливості вербальної й невербальної поведінки людини. Вважають, що мова є інструментом культури, оскільки формує особистість через певне бачення світу, менталітет, відношення

до інших людей, що закладене у мову [7, с. 15]. В результаті дослідження Г. Хофстеде стало можливим класифікувати національні культури відповідно до чотирьох кластерів ознак: індивідуалізм/колективізм, дистанція влади, уникання невизначеного, маскуліність/фемініність [11]. Так, американська культура характеризується високим ступенем індивідуалізму, оскільки важливе значення надається індивідуальним досягненням та підкреслюється індивідуальна відповідальність за вчинки. Під дистанцією влади розуміють соціально прийнятний ступінь нерівномірного розподілу влади між членами суспільства. В американському суспільстві з низькою дистанцією влади популярним є концепт рівності, завдяки якому кожна людина має рівні можливості у досягненні фінансового розквіту. Тенденція до уникання невизначеного з'ясовує поведінку людей у неструктурованих ситуаціях, характеризує ставлення суспільства до інновацій та нестандартних рішень. В американській культурі спостерігається низький ступінь невпевненості у невизначених ситуаціях, що свідчить про готовність членів суспільства адекватно реагувати на поведінку, яка відхиляється від стандартних норм. Але незважаючи на це, американці сприймають оточуючий світ як сукупність закономірностей, які можна прогнозувати [6, с. 31]. Тому в корпоративному контексті спостерігається організація чіткої структури компанії, дотримання ієрархії між органами управління та жорстка регламентація посадових інструкцій, які надаються працівникам і використовуються як критерій оцінювання їхньої діяльності. Під маскулінністю розуміють орієнтацію суспільства на змагання й конкуренцію. Американська культура з високим рівнем конкурентного змагання протиставляє традиційні чоловічі й жіночі соціальні ролі. Успіх асоціюється з проявом “чоловічих” рис [2, с. 172], тобто з наполегливістю, цілеспрямованістю, з певним ступенем агресивності у конкурентному протистоянні. Необхідно зазначити, що до важливіших концептів, які визначають сутність сучасної американської лінгвокультури, належать ментальні утворення “privacy”, “self”, “challenge”, “efficiency” [4]. У сфері бізнесу лексема *aggressive*, одне із значень якої *forceful*;

promoting an idea, product strongly (Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 2006), набуває позитивної конотації, наприклад:

Analyst Robert Maire upgrades the semiconductor equipment companies: Axcelis on improved outlook and LTX on aggressive cost-cutting and competitive product offerings (www.businessweek.com). Analyst Hans Mosesmann thinks aggressive pricing pressure from rival Intel’s new Pentium 4 chips will erode the company’s market share (www.businessweek.com). Analyst Saul Ludwig believes the transportation and lubricant chemicals company has taken an aggressive stance on pricing, marketing and cost reduction (www.businessweek.com).

З прикладів бачимо, що словосполучення *aggressive cost-cutting, aggressive pricing pressure, aggressive stance on pricing, marketing and cost reduction* виражають позитивні тенденції в діяльності компанії, які намагаються зміцнити свої позиції на ринку й просунути свою продукцію.

Більшість компаній демонструють готовність сприйняти оточуючий світ у його різноманітності, проголошуючи ідею DIVERSITY своєю корпоративною метою, яка полягає в поважному ставленні до будь-якої людини, незважаючи на її національність, вік, фізичні недоліки та стать. Відповідно до вимог *diversity management* у таких американських компаніях, як Hughes, US West, було запроваджено посаду директора з питань плюралізму (Director of Diversity, Director of Pluralism). Адміністрація компаній вважає, що цей напрям менеджменту не тільки дає рівні можливості для працевлаштування, а й навчає людей думати й діяти по-іншому – швидше, з вмінням та творчим потенціалом. Позитивне ставлення до гендерного фактору, як правило, супроводжується відмовою від політики расової дискримінації, що компанії демонструють також за допомогою невербальних засобів – фотографій із зображенням людей різних статей і національностей.

Прикладом своєї прихильності концепту DIVERSITY є презентація компанії з комунікативних технологій Apple: *Apple celebrates diverse experiences and backgrounds. Our diversity*

partners share our passion for excellence, and they provide resources and recruitment opportunities to help us find new talent and grow our business (www.images.apple.com); фінансова корпорація JPMorgan Chase: *JPMorgan Chase is a place for talented people from all backgrounds and nationalities. Gender, race, sexual orientation, age and physical ability are just some of the kinds of differences that make people unique — and give us the diversity of perspective that will set us apart (jpmorganchase.com).*

Компанія Cintas пропонує слоган “Success drives us, diversity inspires us” і надає широкий діапазон можливостей для співробітників різних національностей: *At Cintas, there’s always room for people with new ideas. We know that they are essential to our success and that fresh ideas are a direct result of fostering a workplace that is rich with unique experiences and diverse cultures. That is why a commitment to diversity is one of the keys to our 37 consecutive years of uninterrupted profitability and sales growth (Job Choices, 2008).*

Консалтингова компанія Huron, рекламуючи особливості своєї корпоративної культури, також акцентує увагу на різноманітності характеристик своїх потенціальних співробітників і демонструє близько 13 позицій: *Huron Consulting Group is an equal opportunity employer. We recruit, employ, compensate, transfer, promote and train without regard to age, race, color, gender, marital status, sexual orientation, gender identity, national origin, religion, veteran status, physical and mental disability, creed, citizen status or any other status protected by federal, state or local law (Job Choices, 2008).*

При розробці рекламних стратегій необхідно враховувати не тільки потреби споживачів, але й особливості культури певної країни. Так, для працівників фінансової компанії UBS виявилось досить проблемним питанням презентація нового рекламного слогану «You and us» на німецькому ринку. Ідея співпраці компанії й клієнта утратила свого змісту, адже переклад німецькою “Sie und wir” виражав дистантність. Було вирішено залишити слоган англійською мовою.

Як правило, великі корпорації мають філії в різних країнах світу, що зумовлює транснаціональний характер їхньої структури та діяльності. Фокус на культурних особливостях потенційних споживачів у рекламних стратегіях сприяє створенню корпоративного іміджу “надійності”, “успішності”: *Our strengths are leveraged by embracing a global diversity of cultures, perspectives, skills, and experiences (UBS) (ubs.com); Never underestimate the importance of local knowledge. At HSBC, we have local banks in more countries than anyone else. And all of our offices around the world are staffed by local people. It’s their insight that allows us to recognize financial opportunities invisible to outsiders. Think of it as local knowledge that just happens to span the globe (HSBC) (The Economist, October 19th-25th 2002); We combine a global perspective with local focus (Swiss Re); We link electricity and gas, energy and industrial services, local commitment and global outlook (Tractebel); Our global reach provides an information advantage in researching and managing investment portfolios. At the same time, we serve clients on a local basis and tailor our capabilities to specific client objectives and investment goals (Principal Global Investors) (principalglobalinvestors.com).* Положення корпоративної культури DIVERSITY на мовному рівні виражається поєднанням ЛО зі значенням „світовий, глобальний” *global, globe, world*, що підкреслює діяльність компанії на міжнародному рівні, й прикметника *local* у комбінації з іменниками *knowledge, banks, people, focus*, що зосереджує діяльність на особливостях місцевої культури та демонструє пошук специфічних підходів до клієнтів. Прикладом протиставлення є *insight – outsiders* (префікс *in-* несе змістове навантаження, що полягає в інтегруванні інтересів компанії та клієнтів; префікс *out-* імпліцитно означає інші компанії-конкуренти, які не змогли оцінити значення культурної специфіки певної країни).

Аналіз ілюстративного матеріалу показав, що для успішної корпоративної діяльності важливим є знання особливостей міжкультурної комунікації. Факт усвідомлення й прийняття різноманіття культур у корпоративному контексті виражається у

тому, що більшість компаній у своїй діяльності керуються положенням DIVERSITY, яке виражається вербальними й невербальними засобами. Перспективи дослідження вбачаємо в тому, щоб проаналізувати лінгвокультурну специфіку концепту DIVERSITY шляхом з'ясування лінгвокогнітивних характеристик різнорівневих мовних засобів його вербалізації у корпоративних текстах у рамках когнітивного підходу до вивчення корпоративного дискурсу, результатом чого є створення відповідної фреймової моделі концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Поняття „стиль”, „жанр”, „дискурс”, „текст” у сучасній лінгвістиці / А.Д. Белова // Вісник Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – 2002. – № 32. – С. 11–14.
2. Бергельсон М.Б. Межкультурная коммуникация как исследовательская программа: лингвистические методы изучения кросс-культурных взаимодействий / М.Б. Бергельсон // Вестник Москов. ун-та. – Сер. 19 Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2005. – № 4. – С. 166–181.
3. Кубрякова Е.С. Смена парадигмы знания в лингвистике XX века / Е.С. Кубрякова // Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы : мат-лы между. конф. – М., 1995. – С. 278–280.
4. Леонтович О.А. Русские и американцы: Парадоксы межкультурного общения / О.А. Леонтович. – Волгоград, 2002. – 434 с.
5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 261 с.
6. Самохина Т.С. Эффективное деловое общение в контекстах разных культур и обстоятельств : учеб. пособие / Т.С. Самохина. – М. : Р. Валент, 2005. – 216 с.
7. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур : учеб. пособие / С.Г. Тер-Минасова. – М. : АСТ, Астрель, Хранитель, 2007. – 286 с.
8. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. ред. Шевченко І.С. : монографія. – Харків : Константа, 2005. – С. 9–20.
9. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. ред. Шевченко І.С. : монографія. – Харків: Константа, 2005. – С. 21–28.
10. Gunnarsson B-L. The multilayered structure of enterprise discourse [Електронний ресурс] / B-L. Gunnarsson // Information Design Journal 12 (1). – John Benjamins Publishing Company, 2004. – P. 36–48. – Режим доступу: <http://www.benjamins.nl/jbp/series/IDJDD/12-1/art/0005a.pdf>.
11. Hofstede G. People Whose Ideas Influence Organisational Work [Електронний ресурс] / G. Hofstede. – 2005. – Режим доступу: <http://www.onepine.info/phof.htm>.
12. Job Choices, № 51, 2008.
13. Oxford Advanced Learner's dictionary – Oxford University Press, 1995. – 1430 p.
14. The Economist, October 19th-25th 2002.
15. www.businessweek.com.
16. www.images.apple.com.
17. <http://www.jpmorganchase.com/cm/cs?pagename=chase/href&urlname>.
18. <http://www.principalglobal.com>.
19. <http://www.swissre.com>.
20. <http://www.ubs.com>

© Т.Р. Ананко, 2010

УДК 165.192+81”42

ФИКЦИОНАЛЬНОСТЬ КАК ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ ПРОБЛЕМА В РАЗЛИЧНЫХ ДИСКУРСАХ

В.А. Гуторов, канд. филол. наук (Харьков)

Осмысливается категория фикциональности в разных типах сознания и различных дискурсивных практиках. Актуализируется онтологический и интерпретационный план фикциональности в информационном дискурсе.

Ключевые слова: фикциональность, информационный дискурс, социальная ложь, двойное сознание, энкратичность

В.О. Гуторов. Фікціональність як інтерпретаційна проблема у різних дискурсах. Осмислюється категорія фікціональності в різних типах свідомості та різних дискурсивних практиках. Актуалізується онтологічний та інтерпретаційний плани фікціональності в інформаційному дискурсі.

Ключові слова: фікціональність, інформаційний дискурс, соціальна брехня, подвійна свідомість, енкратичність.

V. Gutorov. Fictionality as a Problem of Interpretation in Various Discourses. The category of fictionality is approached in different types of consciousness and in various discursive practices. The ontological and interpretational plans of fictionality in the informational discourse are emphasized.

Keywords: fictionality, informational discourse, social lie, double consciousness, encracy

Актуальность исследования определяется тем, что фикциональность как методологическая гуманитарная универсалия определяет связь эпистемологических смыслов и дискурсивных сущностей на уровне человеческого сознания в его идеологической и культурной предопределённости. Поэтому различные исследовательские аспекты фикциональности входят в активное познавательное пространство гуманитарного знания.

Объект исследования составляет фикциональность как методологическая категория гуманитарного знания, определяющая эпистемологию и онтологию различных дискурсов.

Предметом исследования является сущностный план различных дискурсов в связи с их познавательными особенностями, пониманием и интерпретацией.

Цель исследования – эксплицировать словесную природу фикциональности на уровне методологии и онтологии в различных дискурсивных практиках.

Феномен фикции как этический конфликт несоответствия формы выражения определённого содержания и онтологической природы этого содержания в различных дискурсах проявляется по-разному, но всегда составляет основу их содержательной и поэтической сущности. Эффект “социальной лжи” как проявление “отслоения слова от действительности” (М.К. Мамардашвили [3]) может проецироваться на разные планы человеческого сознания – от обыденного до философского и научного. Если в обыденном сознании этот феномен воспринимается в оценочном модусе оппозиции истина/ложь, то научное сознание осмысливает это явление в различных гуманитарных парадигмах: философской, лингвистической, эпистемологической, нравственно-этической, культурологической. Правда, может быть, в силу этической пронитаемости объекта оценочный момент захватывает осмысление всех категорий, имеющих конвенциональный смысл. Например, содержательно-поэтичес-

кая инфраструктура современной рекламы, принятая современным общественным и культурным сознанием и ряд методологических и содержательно-эмпирических мифологем в научном дискурсе. Причём, в данном эпистемологическом контексте оценочное восприятие перерастает свой констатирующий смысл и порождает аналитический процесс осмысления природы феномена фикциональности в её имманентной, конвенциональной и функциональной сущности.

Фикциональность как категория феноменологической природы имеет безусловный интерпретационный смысл. Осмысление фикциональной составляющей в различных дискурсах доступно развитому языковому сознанию. Когда языковая личность пребывает в модусе энкратической однозначности в восприятии и продуцировании текстов, когда она не владеет приёмами языковой игры, когда её сознанию не доступно понимание “непрямых” смыслов, условностей повествовательных форм, соответствий между типами человеческого сознания и социально значимым содержанием, об интерпретационном варианте дискурсивной фикциональности говорить не приходится. Очевидно, понимание фикциональности на интуитивном и мыслительном уровне определяет философскую и теоретическую зрелость языковой личности, поскольку речь идёт о категории, взламывающей стереотипы ценностной стабильности в современном дискурсивном пространстве в различных его составляющих: политической, рекламной, научной, информационно-публицистической, юбилейной и т.п. и противопоставляющей “общему пониманию” взгляд “уникальный”, своего рода личностное откровение сути явления, сопряжённое с радостью познания.

Очевидно, тотальной дискурсивной фикциональности может быть противопоставлено чувство языка – многослойная в эпистемологическом плане категория – уникальный талант Личности, открытый к познанию Мира в его нетривиальных связях и формах.

Можно привести примеры полного отсутствия “чувства языка”. Как мог быть прокурором России человек по фамилии Скуратов? Как можно назвать флагманский планшетный компьютер “я гигиеническая прокладка” (iPad)? Какие смыслы можно прочесть русскому потребителю в английском названии дезодоранта “Lady Speed Stick” – “дама быстрая палка”, какая европейская модница пойдёт в бутик “Naf Naf”?

Информационный дискурс традиционно в советском культурном пространстве связывался с феноменом двойного сознания и социальной лжи. Энক্রатический язык как язык власти (политической, государственной, идеологической, культурно-этических норм) предполагал “непрямые” отношения между смыслом и его пониманием (Р. Барт [1]).

Если снять культурно-временные коннотации, связанные с общественно-идеологической ситуацией прошлого века, можно говорить о непреходящем характере категории фикциональности, определяющей эмпирическое содержание и глубинный смысл в информационном дискурсе. Примером интерпретационного характера информационного содержания может служить освещение в российских и украинских СМИ газовой проблемы.

В плане поэтической фикциональности можно назвать “эффект неудовлетворённого ожидания”: анонсы и реклама обещают один тип и объём информации, а конкретная телевизионная программа даёт другой, часто только пунктирно называющий содержательные моменты темы или вообще вводящий зрителя в другое содержательное пространство. Происходит своеобразное скольжение по поверхности общей темы, без проникновения в глубинные смыслы, связанные в определённую концепцию содержания. Существует своеобразный тип скользящего текста – комментария к программам изобразительного плана (например, телеканал Nat Geo Wild), в которых визуальный и текстуальный уровни диссонируют по своей значимости, нарушая при этом семиотический закон “превосходства” текста как знака, заключающего множественность смыслов, рождающихся на рубеже авторского и читательского сознания (М.М. Бахтин [2]), над знаком визуальным, представляющим

более однозначные смыслы, связанные с эстетическими, культурными, прагматическими стереотипами времени.

Эпистемологическая подвижность в научном дискурсе может приобретать взаимоисключающие формы, которые своеобразно соотносятся с фикциональностью как антиподом однозначности, стабильности и нормативности.

Так, например, дискурс-анализ, разработанный в теории и практике современной лингвистической науки ван Дейком, подвергается им же самим принципиальному отрицанию по методологическим соображениям:

Although critical approaches to discourse are commonly known as Critical Discourse Analysis (CDA), I prefer to speak of Critical Discourse Studies (CDS). This more general term suggests that such a critical approach not only involves critical *analysis*, but also critical *theory*, as well as critical *applications*. The designation CDS may also avoid the widespread misconception that a critical approach is a *method of discourse analysis*.

For the same reason, I favour the term Discourse Studies (DS), rather than Discourse Analysis, to designate a multidisciplinary field of scholarly activities that are obviously not limited to the *analysis* of text and talk. Moreover, as a *discipline*, DS has many types and methods of analysis: it is not “a” method among others within the humanities and the social sciences [4].

Очевидно, дискурс и анализ понятия оксюморонного типа. Анализ предполагает формулу, модель, стереотип инструменталистского толка в подходе к предмету, а дискурс, олицетворяя широту и неповторимость жизненных проявлений, предполагает эвристичный, неповторимый исследовательский подход к подвижному, процессуальному предмету.

Фикциональная природа эпистемологического конфликта в понимании и интерпретации проблемы русско-украинского двуязычия может приобретать культурно-идеологический и этно-генетический смысл.

Проблема двуязычия существует в современном общественном сознании как неразрешимый конфликт противоборствующих концепций, утверждающих или отрицающих этот феномен.

Конфликт как столкновение суждений, наполненных оценочными коннотациями, с неизбежностью обуславливает способ выражения – полемический публицистический дискурс, в котором экспрессия преобладает над аналитизмом, а основной модус восприятия проблемы – состояние аффекта, в которое входят авторы соответствующих текстов и участники тематических дискуссий. Произошёл безусловный перекосяк в общественном и профессиональном сознании в сторону публицистики и полное отторжение от философского и теоретического планов осмысления сущности феномена двуязычия. При этом происходит своеобразное отслоение нерасторжимых по своей сущности феноменов – языка и действительности в многообразии составляющих её инфраструктуру. Когда речь идёт о языке, русском или украинском, об их роли в государственной, общественной, культурной, научной жизни, безусловной пресуппозицией при этом является реальность жизни, в её значимых для человека ценностях. Та или иная человеческая позиция в оценке языковой ситуации обуславливается личностным сознанием, которое, с одной стороны, восходит к субъективному жизненному опыту, а с другой, соотносится с идеологическими стереотипами, формирующими национальную ментальность в её ценностных мифологемах, идеологемах и культурах. Таким образом, можно говорить о своеобразной подмене объекта осмысления в лингвистических дискуссиях, о переносе его сущности в поверхностный план эмпирической функциональности. Причём модус интерпретационного дискурса имеет характер однозначной безусловной декларативности, по органике выражения противоположный мыслительному процессу. Очевидно, поэтому феномен двуязычия представлен в его понимании и интерпретации в политическом, идеологическом, культурном и быденном пространствах.

Объект научного осмысления феномена двуязычия, очевидно, в первую очередь, требует актуализации онтологического соотношения двуязычия с “плотностью” гуманитарных универсалий, организующих культурное пространство человека. Речь идёт о соотношении имманентности и “ру-

котворности” двуязычия как культурного процесса, которое проецируется на социально-идеологический план жизни, преувеличивая при этом общественные функциональные смыслы уже не столько лингвистической, сколько политической оппозиции. Вопрос о двуязычии как имманентной данности, организованной в определённую культурную инфраструктуру с разветвлённым функциональным пространством для современного научного сознания нельзя назвать актуальным. Производной этой проблемы можно считать соотношение двуязычие/время. Каковы возможности и права человека в континуальном временном пространстве в его преобразующей деятельности по отношению к языку как феномену, определяющему жизнь человека во всех её ипостасях: мыслительной, духовной, культурной, творческой, обыденной?

Не осуществляет ли такая революционная деятельность, определяемая государственной политикой, “нечто сродни насилию” (А. Кушнер) над природой человека, хотя бы уже и опосредованной социально-культурной организацией. Когда премьер-министр Украины подписывает постановление Кабинета министров, устанавливающее правила речевого поведения учителей – вне уроков учителя обязаны говорить только по-украински – она, очевидно, уверена в положительном смысле этой акции и не подозревает о том, как это связано с природой мышления и словесного выражения человека.

Социальная природа языка “даёт волю” регламентирующей деятельности человека, представляющему современный социум в его жизненно значимых ипостасях: политической, идеологической, государственной, которая, с одной стороны, угнетает личность, пренебрегая её интересами, а с другой, актуализирует те ценностные категории, которые значимы для человека по природе его сознания – чувство этнической самоидентичности и генетической памяти, чтобы манипулировать с его сознанием в языковой политике.

Регламентирующая политика власти, определяющая судьбу двуязычия как государственно негативного явления, приводит к своего рода мутационным процессам в сознании людей, которые переключо-

чаются в виртуальный план жизни, обеспечиваемый им русскоязычными СМИ. Лишь бы на русском языке – они слушают российские телевизионные новости, новости другой державы. Способ выражения, язык информации становится самодостаточным феноменом, независимым от содержания.

Очевидно, на новом витке дискурсивного развития этот феномен можно рассматривать как проявление универсальной гуманитарной закономерности – отслоения слова от действительности.

Культура как способ организации жизни в своей онтологической сущности представляет собою продукт человеческой деятельности, с одной стороны, а с другой, имманентную ипостась, которая преломляет в своей природе конвенциальные, гуманитарные категории в их дискурсивной выраженности.

Поэтому нарушение культурной ситуации чревато конфликтами в общественном и культурном сознании, которые материализуются в новых тенденциях культурного развития.

Такой тенденцией, поддерживаемой “отрицанием” русского языка в государственном, общественном, учебно-научном, литературном, культурном пространствах, можно определить угасание интертекстуальности, особенно в её русской классической литературной составляющей. Эта тенденция изменила тип культурного сознания современного общества, которое из литературоцентричного превратилось в рекламоцентричное. В течение XIX–XX веков в сознании людей было убеждение, что литература включает в себе все ценности человеческой жизни – духовные, нравственные, интеллектуальные, эмоциональные – и именно литература является источником жизненного опыта, присвоение которого человеком из реальной жизни и другого времени составляло этическую и культурную норму времени. В XXI веке литература утратила свою роль ценностного, нравственно-духовного, эстетического центра общественного сознания, ушла в его маргинальные сферы, уступив место рекламе, эрзац-жанру, соответствующему по своим прагматическим, когнитивным, эстетическим параметрам принципам современного общественного сознания.

Интертекстуальность как гуманитарная универсалия определяет на словесно-текстуальном уровне генетическую культурную память, связывающую архетипично и эмпирически тот или иной текст с творческим словесным пространством предшествующих времён. “Но, может быть, поэзия сама – одна великолепная цитата” (А. Ахматова).

Естественно, что утраченные связи с текстовым пространством культурной истории безусловно ограничивают современное творческое и мыслительное сознание в плане его аттракционных эпистемологических возможностей. И, наверное, поэтому гуманитарное знание в массовом и даже профессиональном сознании понимается как линейный феномен, имеющий своё начало и конец. При этом не различается феноменологический и интерпретационный планы объекта мыслительного процесса. Эта методологическая проблема замыкается в своего рода эпистемологическую фикциональность, когда принципиально ложные принципы познания приобретают статус государственного канона.

Вообще категория фикциональности в своих двух ипостасях: как категория социальной лжи в её нарочитом смысле и категория фикциональности как выражение несоответствия между содержанием и способами его формирования и выражения в современном дискурсивном пространстве является едва ли не ведущей. Эта категория определяет дискурсивное содержание с точки зрения его соответствия философской оппозиции истина/ложь в соответствующей этому содержанию формальной выраженности. Тотальная фикциональность в идеологических дискурсах в современном общественном сознании воспринимается как этическая норма – “так и должно быть”. В дискурсах, связанных с мыслительными процессами, категория фикциональности “работает в режиме анонимности”. Её осмысление – это знак определённого научного аналитизма, преодолевающего определённые эпистемологические стереотипы, выходящего в пространство нетривиального аттракционного мышления.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика // Ролан Барт. – М.: Прогресс, 1989. – 615 с. 2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. // М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 444 с. 3. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию // М.К. Мамардашвили. – М.: Прогресс; М.: Культура, 1992. – 415 с. 4. Dijk T.A. van. Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach. – Режим доступу: <http://www.discourses.org/OldArticles/Critical%20discourse%20studies.pdf>.

© В.А. Гуторов, 2010

УДК 811.111'42

ГУМОР У ПОЛІТИЦІ (на матеріалі промов Б.Обами)

В.О. Самохіна, канд. філол. наук, К.І. Ластовка (Харків)

У статті розглядаються перлокутивні ефекти, які створюються в політичному дискурсі завдяки вживанню в ньому гумористичного різновиду дискурсу, що є результатом мисленнєво-комунікативної взаємодії гумористичного характеру в сукупності лінгвальних і позалінгвальних аспектів. Включення гумористичного різновиду дискурсу в політичний дискурс є одним з дієвих методів завоювання довіри електорату, втримання їх симпатій, усунення опонентів.

Ключові слова: гумористичний різновид дискурсу, жартівливість, перлокутивний ефект, політичний дискурс.

В.А. Самохіна, К.І. Ластовка. Юмор в политике (на материале речей Б.Обамы). В статье рассматриваются перлокутивные эффекты, которые создаются в политическом дискурсе благодаря употреблению в нем юмористической разновидности дискурса, что является результатом мыслительно-коммуникативной взаимосвязи юмористического характера в комплексе лингвальных и экстралингвальных аспектов. Включение юмористической разновидности дискурса в политический дискурс является одним из действенных методов завоевания доверия электората, удержания их симпатий, устранения оппонентов.

Ключевые слова: перлокутивный эффект, политический дискурс, шутовство, юмористическая разновидность дискурса.

V.A. Samokhina, Ch.I. Lastovka. Humour in politics (on the material of B.Obama's speeches). This article substantiates perlocutionary effects which are created in the political discourse due to the usage of the humorous variety of discourse which is the result of cognitive-communicative interaction of humorous nature in the whole complex of lingual and extralingual aspects. Inclusion of the humorous variety of discourse into the political discourse is one of the effective methods of attainment of the electorate's confidence, retention of its sympathy, removal of opponents.

Key words: humorous variety of discourse, jocosity, perlocutionary effect, political discourse.

В останнє десятиліття політичні відношення все більш набувають дискусійно-дискурсивного характеру, що відповідає вимогам демократичного суспільства. Співвідношення гумору з теорією політичного дискурсу та розгляд особливостей їхнього функціонування в сучасному суспільстві сьогодні є важливою як теоретичною, так і практичною проблемою.

Аналізом політичного дискурсу займалося багато дослідників, у тому числі О.І. Воробйова [2], М.В. Гаврилова [3], В.З. Дем'янков [4], А.В. Дмитрієв [5], Л.Я. Жук [6], В.І. Карасик [8], О.Й. Шейгал [17] та інші. У цих дослідженнях поняття “дискурс” визначається, насамперед, як соціальний діалог, що відбувається за допомогою соціальних інститутів, між індивідами, групами, організаціями.

В цьому дослідженні *дискурс* розглядається як складне явище, як мовленнєва дія, як соціальний контекст, що дає уявлення про учасників комунікації, їх характеристики, процеси проведення та сприйняття повідомлення.

Актуальність роботи визначається тим, що вона виконана в домінуючій дискурсивній науковій парадигмі лінгвістики і є аналізом функцій гумористичного різновиду дискурсу (далі – ГРД) у межах політичного дискурсу. Необхідність такого аналізу обумовлена зростаючою важливістю вивчення гумору в політичному дискурсі, інтеграційного осмислення комічного модусу комунікації та його впливу на аудиторію.

Метою статті є визначення мовленнєво-комунікативних особливостей та функцій гумористичного дискурсу Б.Обами.

Досягнення поставленої мети припускає вирішення наступних завдань:

- деталізувати параметри політичного дискурсу;
- визначити функції та особливості ГРД як вияв стратегій політика.

Об'єктом дослідження є англomовний гумористичний дискурс президента Б.Обами, а предметом – специфіка впливу його гумористичного дискурсу на аудиторію.

Методи дослідження, обумовлені його метою та матеріалом, включають функціональний та інтерпретативний аналіз гумористичного дискурсу Б.Обами.

Матеріалом дослідження послужили зразки американського політичного дискурсу президента Сполучених Штатів Америки Б.Обами – публічних виступів, дебатів та інтерв'ю у вигляді друкованих текстів періодичних видань США, записів телепередач та Інтернет-публікацій.

На думку С.А. Сухих, типи дискурсу виступають як комунікативно-прагматичні зразки мовної поведінки, які протікають у певній соціальній сфері. Останні характеризуються набором деяких взаємообумовлених змінних, до яких належать: соціальні норми, ситуативний контекст (місце та час мовленнєвої події, дистанція спілкування), соціальні стосунки і ролі співрозмовників, їх ступінь знайомства, склад учасників комунікації, рівень формаль-

ності та інші [16]. Політичний дискурс є різновидом інституціонального дискурсу, що визначається як спілкування в заданих межах статусно-рольових відношень і виділяється на основі двох ознак: цілей й учасників спілкування.

Існує практика виділення широкого та вузького значень політичного дискурсу, оскільки масштаб цього поняття у дослідників є різним. Так, М.В. Гаврилова розуміє його як “будь-які мовленнєві утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких відноситься до сфери політики” [3, с. 127]. У вузькому значенні політичний дискурс розглядається лінгвістами як об'єкт лінгвокультурологічного вивчення [18], як вторинна мовна підсистема, з функціями, тезаурусом та комунікативним впливом [2, с. 13].

Метою політичного дискурсу є переконання адресатів у необхідності політично правильних дій та/або оцінок, інакше кажучи, не опис (тобто, не референція), а переконання, бажання викликати в адресата наміри, забезпечити підґрунтя для переконань [19, с. 104]. Тому ефективність політичного дискурсу можна визначити відносно цієї мети. Не завжди таке навіювання виглядає як аргументація: намагаючись залучити слухачів на свій бік політики, не завжди досягають логічно зв'язаних аргументів. Іноді достатньо просто дати зрозуміти, що позиція, на користь якої виступає пропонент, лежить в інтересах адресата [4, с. 38-39]. Аргументація в політичному дискурсі носить ціннісну орієнтацію, яка спирається на домінуючу в суспільстві систему цінностей та відбиває мовний і політичний смак епохи. Аргументи, зазвичай, з'являються в промовах перших осіб чи їх найближчого оточення. Для них створюються кліше, ідіоми, слогани, які стають логотипами політичної діяльності. Політичні слогани й афоризми мають високий рівень автономності та комунікативної сили. Політичний дискурс вміщує створення певного афективного стану реципієнта, на породження емоцій як посткомунікативного ефекту, тоді як при спонтанній аргументації самі емоції є безпосередньою складовою процесу комунікації. Під впливом емоцій мовці спускаються з рівня абстрактного до рівня конкретного, переходять на базисний лексикон,

найбільш частотну лексику, спрощені синтаксичні структури. У мовців бракує часу й можливостей створювати нові одиниці, тож “працюють” готові мовні штампи [1, с. 102-103, 107, 108].

Будь-який дискурс, у тому числі і політичний, за своєю природою спрямований на вплив на адресата, враховує його систему поглядів потенційного інтерпретатора з метою модифікування намірів, думок та мотивування дій аудиторії [4, с. 39]. А. Шопенгауер зазначав, що мистецтво переконання складається в умілому використанні переконань людини. Саме завдяки цьому й відбуваються несподівані переходи від одних переконань до інших, іноді всупереч очікуванням самого мовця [21, с. 58]. Тільки створивши в адресата відчуття добровільного прийняття чужої думки, зацікавленості, актуальності, істинності й задоволення, адресант може домогтися успіху у впливі [6, с. 92].

Серед різних типів дискурсу дослідники виділяють так званий гумористичний дискурс, який визначається як “текст, занурений в ситуацію сміхового спілкування” [9, с. 363]. В.І. Карасик розглядає характерні ознаки такої ситуації: 1) комунікативний намір учасників спілкування уникнути серйозної розмови; 2) гумористична тональність спілкування, тобто прагнення скоротити дистанцію та критично переосмислити в м’якій формі актуальні концепти; 3) наявність певних моделей сміхової поведінки, прийнятої у тій чи

іншій лінгвокультурі [9, с. 363-364]. Проте, гумористичний дискурс не можна прирівнювати до типів дискурсу через те, що він може виникнути в будь-якому з них, у межах кожного з них може з’явитись гумористична тональність, щоб реалізувати в певному місті свою мету [13, с. 34]. Гумористична мовленнєва взаємодія постає як різновид дискурсу і виділяється за характером комунікації, в основу якого покладено функціональний параметр. Мовленнєві дії типів дискурсу, які експлікуються за сферами спілкування, протиставляються мовленнєвим діям ГРД, і між ними виникають відношення протиріччя, тобто інконгруентності. ГРД є результатом мисленнєво-комунікативної взаємодії гумористичного характеру в сукупності його лінгвальних і позалінгвальних аспектів, базовою характеристикою якого є жартівливість. За національно-мовним критерієм ГРД являє собою комунікативну діяльність представників лінгвокультурного соціуму. За функціонально-комунікативним критерієм цей різновид дискурсу характерний для цілої низки інституціональних типів дискурсу, а саме: політичного, ділового, наукового, академічного тощо. Установка на комічний ефект є домінуючою серед складової комунікативної мети в ГРД і повинна бути підкріплена реакцією адресата. Одна з головних цілей розповідання жарту – викликати сміх слухачів, створити веселу, невимушену атмосферу. Див. табл. 1.

Таблиця 1

Характерні риси ГРД

Складові ГРД	Наповнення складових ГРД
цілі	основна прагматична установка – на комічний ефект, викликати сміх; суто комунікативні ефекти – 1) позитивні: розвеселити, розважити, підбадьорити, втішити; 2) негативні: уколоти, скривдити, образити, принизити
функції	контактовстановлююча, регулятивна, емоційно-експресивна, інтерпретаційна, діалогічно-пошукова
комуніканти	адресант – колективний автор; адресат – конкретна людина
соціальна дистанція	близька, кооперативна
модус комунікації	несерйозна, жартівлива, гумористична тональність

ГРД властиві: діалогічність, динамічність, спонтанність, відкритість, кооперативність. Цей різновид дискурсу розрахований на масового адресата, від якого потребується широкий загальнокультур-

ний фон, тобто орієнтація в різних сферах життя. Критеріями виділення ГРД є такі: тематична близькість взаємин у обстановці розслабленості, фонові знання адресата, гумористично зумовлені цілена-

станови комунікантів, власне мовні ознаки, широке тематичне розмаїття, настанова на сміхову реакцію, жанрова варіативність. ГРД уклінюється в інші типи дискурсів, де створює певні перлокутивні ефекти.

Включення ГРД у політичний дискурс є одним з дієвих методів завоювання довіри електорату, втримання його симпатій, усунення опонентів (див. дет. [13]). Гумор, зазвичай, ефективний у межах спонтанної, а не підготовленої комунікації. Гумор, іронія, сарказм надзвичайно небезпечні, оскільки заздалегідь заготовлені жарти в переважній більшості випадків закінчуються невдачею для оратора [23: 233]. Образливі жарти, навішування ярликів у виступах політиків майже завжди викликають не підтримку, а відчуження [1, с. 143].

Усі форми гумору політиків є своєрідною аргументацією на конкретні реальні ситуації, що є аргументами чи контраргументами конкуруючих політиків. Відкрита агресивність останніх перетворюється на мирну форму, яка для них, зрештою, є більш прийнятною. Окрім того, політик, який застосовує гумор проти опонента, найчастіше звертається до публіки, підкреслюючи спільність із нею. Це виступає спробою залучити аудиторію на свою сторону, послабивши, таким чином, позицію суперника. Функціонально політик-жартівник може переслідувати декілька цілей. По-перше, можна визначити слабкі й сильні сторони опонента. По-друге, при необхідності неявно підказати йому вирішення конфлікту. По-третє, спровокувати його на агресію або інші дії у відповідь, що ставлять опонентів у невідгідне становище. По-четверте, миролюбний настрій, підкріплений доброзичливим жартом, може привести до розрядки напруження та, зрештою, до взаємного задоволення [5, с. 140]. У так званих конфліктних ситуаціях роль гумору є неоціненною. Вчасно сказане жартівливе слово розряджає атмосферу, дозволяє сторонам заспокоїтися та знайти компроміс, не відчуваючи ущемлення. Політики високого рівня часто побоюються бути клоунами чи гостряками. Проте традиція гумористичної поведінки політика в американській культурі існує, оскільки політика є, у першу чергу, управління людьми переконанням й участю, а не силою та

примушуванням. Саме перше припускає використання тих чи інших форм гумористичного впливу [11, с. 37, 132]. Таку поведінку політики називають популізмом.

Історичний досвід показує, що популізм як політичне явище виникає в країнах, де мають місце демократичні інститути та де суспільство як спільність виборців виступає учасником політичного процесу. Можна сказати, що популізм є складовою багатьох політичних феноменів, перетворюється на різноманітні ідеологічні форми та політичні стратегії. Популізму властива “ідеологічна простота” та навіть певний примітивізм. Популізм може почуватися, з одного боку, як політична риторика, з іншого, – як стратегія влади [18, с. 22]. Одним із проявів популізму є “розмивання меж між інформативною та розважальною функціями сучасних ЗМІ”. Своєрідним гібридом двох основних функцій ЗМІ стали програми, які назвали “інфортеймент”. Інфортеймент стає елементом у виборчій президентській кампанії [7, с. 53]. Телебачення вимагає легкої дотепності, іронії, стриманості. Телевізійний політик не може виступати з промовою – він має провести інтимну розмову зі слухачем [12, с. 347]. У Сполучених Штатах практично під час кожної президентської кампанії кандидати обов’язково беруть участь у таких шоу, як ток-шоу, вечірні комедійні шоу та музична мережа МТВ. Розважальне шоу Ларі Кінга стало одним з найважливіших чинників кампанії; навіть велися переговори щодо проведення там президентських дебатів. Цей план не реалізувався, але на цій передачі з’явився кожен із кандидатів [12, с. 320]. Використання гумору, в певному сенсі, є способом стати популярним. Проте можуть існувати і інші цілі: привернути увагу аудиторії, розслабити її, знизити напруженість, показати впевненість у собі, залучити в суперечці оточуючих на свій бік. Впливаючи на адресата, гумор у тій або іншій комунікативній ситуації виконує одну або декілька функцій та служить діючим засобом прагматичного впливу [14, с. 61].

Для виявлення специфіки функціонування ГРД у англомовному політичному дискурсі, ми проаналізували промови та виступи чинного президента США Барака Обами.

На сьогодні залежно від мети, промови поділяють на чотири види: інформативні (informative), переконливі (persuasive), надихаючі (speech of welcome) та розважальні (entertainment) [22, с. 363-453]. Відповідно до таких класифікацій розглянемо деякі види промов Барака Обами.

Яскравим прикладом використання ГРД у промовах Б.Обами є подія, коли у передвборчій гонці 2008 року Б.Обама та його опонент Джон МакКейн відвідали благодійний захід, після чого в Інтернеті з'явилась стаття під назвою "Obama and McCain trade jokes at charity dinner", в якій зазначалось:

Democrat Barack Obama made a light-hearted comment about his rival's economic credentials. "Now, recently, one of John's top advisers told "The Daily News" that if we keep talking about the economy, McCain is going to lose. So tonight, I would like to talk about the economy," he quipped (1).

У прикладі, наведеному вище, вживаються прийоми синтаксичного і лексичного паралелізму та повтору. Б.Обама використовує такий стилістичний прийом як лексико-синтаксичний повтор, що є засобом встановлення відношень стосовно референта повідомлення, ... засобом надання адитивної інформації та емоційно-експресивної інформації [15, с. 6]. В цьому дискурсі Б.Обама використовує повтор для підсилення виразності висловлювання, що свідчить про експліцитний характер викладу. Безумовно, повтор *to talk about the economy* виконує і топікову функцію – служить для виділення ключових слів і тематичних понять. Цей дискурс можна кваліфікувати також як емотивний, який володіє емоційною прагматикою, і створює комічний ефект.

Одним із засобів знищення супротивника в політиці є висміювання противника. Сміх взагалі, на думку багатьох теоретиків, виявляє неусвідомлене бажання принизити противника, а цим – відкоригувати його поведінку. Така направленість усвідомлено експлуатується в політичних дебатах ще від часів Римської імперії [4, с. 42]. Оратор "входить у змову" зі слухачем, прагнучи вилучити з гри свого політичного опонента як не вартого позитивної уваги [20, с. 4].

Інший приклад: у січні 2010 року з'явилась стаття під назвою "Obama Vows to Make Jobs Priority, Slams Washington", у якій президентом були запропоновані стимулюючі програми з економіки США. Але відсутність реакції на його стратегії представниками Республіканської Партії не збентежила Барака Обаму, а навпаки, дала черговий поштовх проявити своє почуття гумору:

Obama joked when Republicans didn't greet these policies with cheers: "I thought I'd get some applause on that one" (2).

Адресант надихаючої промови намагається вплинути на уяву адресата, на його емоції та розраховує на підтримку своєї промови. Як бачимо, Барак Обама вміє задіти потрібні струни в свідомості людини, його висловлювання вкладаються у "всесвіт" думок і оцінок його адресатів, "споживачів" політичного дискурсу. Таким чином, американський президент не тільки вдало уникнув несприятливої для нього ситуації, але й своєю відповіддю переніс негативне відношення публіки на свого опонента.

Оскільки висміювання знаходиться на межі етично допустимого, можна припустити, що найбільшою мірою образливий гумор сприймається суспільством як доречний лише в найкритичніший період; а в "нормальний" – навряд чи припустимий [4, с. 42]. Активно використовуються стратегії маніпулювання свідомістю адресата, що залежать "від здатності зачепити потрібну струну в потрібний час" [19, с. 108]. Тож, мову можна розглядати як засіб керування суспільством, ідеологічного впливу, формування необхідних владі соціальних стереотипів і настанов [10, с. 108].

Включення ГРД у різні промови політичного характеру – один із найбільш дієвих методів завоювання електорату. Отже, політик постає перед виборцями "своїм хлопцем", якому можна довіряти – адже він уміє жартувати, як і всі звичайні люди [13, с. 83]. Наведемо ще один яскравий приклад низки гумористичних висловлювань у промові Б.Обами, взятий з електронної версії відомої американської газети "The New York Times":

President Obama took the stage at the White House Correspondents' Association dinner

Saturday night and said he was going to “speak off the cuff” — as two teleprompters loudly whirred into place.

“I’m Barack Obama,” he said. “Most of you covered me. All of you voted for me.”

Mr. Obama, for his part, offered a series of jokes with bipartisan punch lines. He talked about how Mother’s Day “is a tough holiday for Rahm Emanuel, because he’s not used to saying the word “day” after “mother”, and then turned his attention to Michael Steele, the Republican National Committee chairman.

“Michael Steele is in the house tonight,” the president said, “Or as he would say, “In the heezy”.

Mr. Obama did find a Republican with whom he had “a lot in common”: Representative John A. Boehner, the House minority leader with a perpetual tan. “He is a person of color,” Mr. Obama explained. “Although not a color that appears in the natural world.” (3).

У цьому прикладі ГРД спостерігається те ж саме: Обама побудував своє мовлення за допомогою тепних, жартівливих висловлювань, якими він одразу ж завоював увагу та повагу публіки. Так, у політичний дискурс увійшов гумористичний різновид дискурсу, в якому основними учасниками були адресант (президент Обама) й адресат (слухачі). Отже, Обама досяг своєї мети, і в цьому йому особливо допоміг жарт. Основною метою Б.Обами є утримання влади, завоювання довіри адресатів, втримання їх симпатій. Гумор у промові президента був засобом впливу на почуття та емоції адресата.

Барак Обама відомий своїми красномовними виступами та професійною прохолодою, коли пояснює деталі політики. Чинному президентові США присутнє з’єднання гумору і суворого вмовляння, щоб нагадати виборцям, чому вони вибрали саме його – адже він обіцяв, що не дозволить виборчій політиці пускати під укіс економічну реформу.

Проаналізувавши вищенаведені приклади, припускаємо, що як у підготовлених, так і в спонтанних промовах, очевидний високий професіоналізм Б.Обами як оратора, який вміло користується своїм

почуттям гумору для того, щоб привернути увагу адресата, змінити емоційний стан партнера по комунікації, підкреслити некоректну поведінку опонента. Почуття гумору є невід’ємною рисою характеру керівника однієї з найсильніших країн світу Б.Обами, що робить його політичний дискурс більш жвавим, підкреслює його професіоналізм.

Основні механізми функціонування гумору в політичному дискурсі – це прагнення вилучити з гри свого політичного опонента як не вартого позитивної уваги та пошук переходу в процесі комунікації від однієї теми до іншої з метою уникнення конфлікту, залучення опонентів на свій бік. Використання гумору в політичному дискурсі несе не стільки номінативний, скільки оцінюючий характер, формуючи необхідне уявлення про те або інше явище реальності.

Перспективою подальших досліджень може бути поглиблений аналіз стратегій і тактик політичного дискурсу, аналіз гумористичного різновиду дискурсу інших політиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Киев. нац. ун-т им. Т.Г. Шевченко, 2003. – 304 с.
2. Воробьева О.И. Политическая лексика: ее функции в современной устной и письменной речи. – Архангельск: Изд-во Помор. гос. ун-та им. М.В. Ломоносова, 2000. – 120 с.
3. Гаврилова М.В. Политический дискурс как объект лингвистического анализа // Полис. – 2004. – №3. – С.127-139.
4. Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. № 3. – М., 2002. – С.32-43.
5. Дмитриев А.В. Социология политического юмора: очерки. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1998. – 332 с.
6. Жук Л.Я. Эффективность функционирования стилистических засобів у політичному дискурсі (на м-лі інавгураційної промови Дж. Буша) // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2006. – №726. – С.91-95.
7. Зернецька О. Трансформація типів новинних передач політичної комунікації // Нова політика, 2000. – № 1. – С. 52-54.
8. Карасик В.И. О типах дискурса // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. – Волгоград. – 2000. – С.5-20.

9. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
10. Крючкова Т.Б. Общественно-политическая лексика и терминология: основные свойства и тенденции развития. – М., 1991.
11. Лук А.Н. Юмор, остроумие, творчество. – М.: Искусство, 1977. – 183 с.
12. Почепцов Г.Г. Как становятся президентами: избирательные технологии XX-го века. К.: Знання, 1999. – 380 с.
13. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка: Монография. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2008. – 356 с.
14. Самохина В.А., Омельченко Л.Ф., Паповянец Э.Г. Юмористический текст как функциональная система // Культура народов Причерноморья: Науч. журнал. – Ялта. – № 82. – Т. 2. – 2006. – С. 59-61.
15. Соколова І.В. Прагматико-комунікативні характеристики категорії повтору в текстах-анонсах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 19 с.
16. Сухих С.А. Прагмалингвистическое измерение коммуникативного процесса: Дис. ... д-ра филол. наук. Краснодар, 1998.
17. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: Монография. – М.: Волгоград: Перемена, 2000. – 368 с.
18. Ярош О. Популізм у сучасній політиці // Контекст, 2002. – №2. – С.21-25.
19. Bayley P. – Live oratory in the television age: The language of formal speeches // G.Ragazzini, D.R.V.P. Miller eds. Campaign language: Language, image, myth in the U.S. presidential elections 1984. – Bologna: Cooperativa Libraria Universitaria Editrice Bologna, 1985. – P. 77-174.
20. Corbeill A. Controlling laughter: Political humor in the late Roman republic. – Princeton; N.J.: Princeton University Press, 1996.
21. Schopenhauer A. 1819/73 – Die Welt als Wille und Vorstellung: 1. Bd. Vier Bücher, nebst einem Anhang, der die Kritik der Kantischen Philosophie enthält. 4. Aufl. // A.Schopenhauer's sämtliche Werke/Hrsgn. v. Julius Frauenstädt. 2. Aufl: Neue Ausgabe. Bd.2. – Leipzig: Brockhaus, 1891.
22. Sproule M.J. Speechmaking: An Introduction to Rhetorical Competence. – San Jose State University, Wm. C. Brown Publishers, 1991. – 490 p.
23. Urquhart B. Dialogue and Political Discourse // Contemporary: Politics, Rhetoric and Discourse. By Kenneth W. Thompson. – Vol. 20. University Press of America, 1988.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

- <http://www.euronews.net/2008/10/17/obama-and-mccain-trade-jokes-at-charity-dinner/>
- <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a293YX7gOsYo>
- <http://thecaucus.blogs.nytimes.com/2009/05/10/white-house-correspondents-association-dinner/?scp=8&sq=obama%20joke&st=Search>

© В.О. Самохіна, К.І. Ластовка, 2010

УДК 800

АМЕРИКАНСЬКИЙ ДИСКУРС КОМІЧНОГО ТА ЙОГО ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ

О.В. Харченко, канд. філол. наук (Київ)

Стаття фокусує свою увагу на такому понятті як “Американський дискурс комічного” та лінгвокогнітивних особливостях американського гумору. Проведене дослідження виявляє, що такі трансформації комічного як гіперболізація, мейозіс, евфемізм поширені в американському гуморі і базуються на таких лінгвокогнітивних особливостях як ефект страусу, ефект Фон Ресторффа, ефект екстраординарних якостей.

Ключові слова: гіпербола, дискурс, мейозіс, трансформації комічного, евфемізми.

О.В. Харченко. Американский дискурс комического и его лингвокогнитивные особенности. Статья фокусирует своё внимание на таком понятии как “Американский дискурс комического” и лингвокогнитивных особенностях американского юмора. Проведённое исследование показывает, что такие трансформации комического как трансформация гиперболизации, мейозиса и эвфемизма распространены в американском юморе и основаны на таких лингвокогнитивных особенностях как эффект страуса, эффект Фон Ресторффа, эффекте экстраординарных качеств и т.д.

Ключевые слова: гипербола, дискурс, мейозис, трансформации комического, эвфемизм.

O.V. Kharchenko. American Comic Discourse and its lingo cognitive peculiarities. The article focuses its attention on the definition of such notion as “American comic discourse” and lingo cognitive peculiarities of American humor. The conducted research reveals that such humor transformations as hyperbole, meiosis, and euphemism are widespread in American humor and based on such lingo cognitive peculiarities as Ostrich effect, Von Restorff effect, extraordinarity bias, etc.

Key words: comical transformations, discourse, hyperbole, euphemism, meiosis, etc.

Актуальністю статті постає необхідність ідентифікації лінгвокогнітивних особливостей американського гумору. Об'єктом дослідження виступає сучасний американський дискурс комічного. Матеріалом для аналізу слугували фрагменти дискурсу комічного з декількох кінокомедій США. Предметом дослідження є лінгвокогнітивні упередження, які актуалізуються в американському гуморі. Мета статті – визначення та загальна характеристика ряду лінгвокогнітивних особливостей сучасного американського гумору. Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Аналіз сучасного американського дискурсу комічного та комплексу проблем, пов'язаних з ним. Постановка завдання. Ідентифікація головних лінгвокогнітивних особливостей, що реалізуються через такі трансформації комічного як трансформація гіперболізації, мейозису та евфемізму. Аналіз останніх досліджень і публікацій базується на роботах В.І. Карасика, Т. Ван Дейка, М. Макарова, які найбільш адекватно та глибоко дослідили проблеми дискурс-аналізу в цілому. Наукові результати. У статті дається визначення та аналіз ряду лінгвокогнітивних особливостей американського гумору, проведено уточнення понять теоретичного аналізу дискурсу комічного.

На нашу думку, під поняттям “дискурс комічного” необхідно сприймати текст, що має певний лінгвістичний та екстралінгвістичний інвентар реалізації домінуючої глибинної комічної (сміхової) інтенції, який динамічно розгортається у ситуації сміхової та ігрової комунікації. На відміну від комічного тексту, який розглядається як статичний результат мовної діяльності, комічний дискурс включає динамічний процес як когнітивного, так і комунікативного плану, ситуацію (фрагмент об'єктивної реальності на фоні якого відбувається вербальний акт комунікації) та результат мовної

діяльності. Дискурс комічного – це явище багатовимірному, часто дуже розмитого плану, в той час як комічний текст існує у двовірному, інколи трьох-вірному просторі. Додатковий вимір дискурсу надає когнітивний аспект сприйняття інформації, який відбувається скрізь призму певних когнітивних упереджень. Ще один вимір надає соціальна ситуація сприйняття інформації. Різні ситуації по-різному формують відношення до певної інформації. Екстралінгвістичні чинники (просодичні, інтонаційні, міміка, жести) надають ще один рівень сприйняття дискурсу тощо.

Дискурс комічного має свої мовні особливості (мовні маркери гумору, сатири, сарказму, іронії, трагікомічного), свою стилістичну специфіку, тематичну специфіку, певні стереотипи уявлення, які формуються ціннісними домінантами та ключовими концептами, що відображають менталітет нації, соціальної групи або особистості, особливі жанри та форми, інструментарій трансформацій комічного (лінгвістичні та екстралінгвістичні механізми), та інтенсифікатори комічного (стилістично-риторичні прийоми, стереотипні уявлення, асоціативні механізми) тощо.

Дискурс в цілому є об'єктом міжгалузевого дослідження, в першу чергу, таких дисциплін як психологія, лінгвістика, соціологія, а вже в другу чергу, таких наук та напрямків дослідження як політологія, філософія, юриспруденція, літературознавство тощо. Найбільший вплив на розвиток лінгвістичного дискурс-аналізу, очевидно, зробили фахівці з галузі психології та соціології, а вже наприкінці ХХ сторіччя пішла зворотна тенденція, коли лінгвісти, дослідники різних видів дискурсу, почали робити дослідження соціолінгвістичного та психолінгвістичного плану.

Типологію дискурсу комічного можна провести по головній комунікативній цілі дискурсу та по характеру сміху (злий, уїдливі сміх, або добрий,

пустотливий сміх) або реакції на певний комічний текст, або комічний мовленнєвий акт: гумористичний дискурс, сатиричний дискурс, іронічний дискурс, саркастичний дискурс, трагікомічний дискурс, дискурс чорного гумору тощо. Незважаючи на спільні риси вищевказаних типів комічного дискурсу, усі вони мають відмінні риси та ознаки.

Під лінгвістичною трансформацією комічного (від лат. *transformation* – перетворення) ми розглядаємо лінгвістичні та прагматичні механізми логіко-семантичного плану, які ведуть до переключення контекстів та зміни однієї стилістичної тональності комунікативного повідомлення (інформаційно-нейтральної, пафосної, ліричної, серйозної, аргументативної, тощо) у комічну тональність, що призводить до несподіваної заміни фрагменту картини світу у свідомості реципієнта повідомлення на викривлений фрагмент (можливо гештальт) комічної картини світу та веде до сміхового чи гедонічного ефекту.

Розглядаючи типи та різновиди дискурсу комічного, згідно з каналом комунікації, можна виділити:

- усний комічний дискурс (жарти, анекдоти, комедійні виступи на кшталт “stand up comedies” тощо);
- письмовий комічний дискурс (сатиричний роман, гумористичне оповідання, надруковане у книзі або журналі, гумористична стаття у газеті тощо);
- комбінований візуально-письмовий дискурс (прикладом можуть бути комікси, де під картинками та малюнками наведені невеликі тексти);
- комбінований відео-вербальний дискурс комічного (мас-медійний дискурс кінематографічного або телевізійного характеру, з відео матеріалу Інтернет-ресурсів, де усний дискурс супроводжується певним відеорядом).

У дискурсі комічного можна провести розподілення по формі. Найбільш популярними формами американського дискурсу комічного є різного типу жарти та анекдоти:

- “one liners” (однорядкові жарти чи дотепні висловлювання);
- міні-діалоги, які включають популярну форму “question/answer”;

- наративні жарти, жарти розмірковування;
- жартівливі словники, жарти інструкції;
- комічні об’яви, комічні заголовки газет;
- анекдоти (true stories).

Більш об’ємні форми комічного:

- гумористичні оповідання;
- сатиричні романи;
- сатиричні чи гумористичні вірші;
- гумористичні виступи (stand up comedies);
- друковані комедії чи трагікомедії.

Візуально вербальний дискурс комічного має декілька популярних форм:

- комікси з надписами;
- комічні фото з коментарями.

Відеовербальний дискурс комічного включає:

- кінокомедії різних типів та комедійні драми;
- телевізійні ситуативні кінокомедії (sitcoms);
- гумористичні ток-шоу;
- гумористичні інтерв’ю, скетчі тощо.

Дискурс комічного, так само як і інші види дискурсів, має певні види контексту. Найбільш вдалою класифікацією типів контексту різних видів дискурсу є класифікація, яку надав Г. Паррет (H. Parret):

- мовленнєвий контекст або контекст (стосується когезії та когерентності дискурсу, тобто формальної та смислової зв’язності на макрорівні);
- екзистенціальний контекст (світ об’єктів, станів та подій, до яких відсилає комунікативне повідомлення в акті референції);
- ситуаційний контекст (час події, місце події, персонажі події, статусно-рольові відношення персонажів);
- акціональний контекст (координація ситуацій, що відтворюється мовленнєвими актами при розгляді мовленнєвого спілкування як обміну соціальними діями);
- психологічний контекст (інтенції, вірування, побажання комунікантів, що впливають з певних мовленнєвих актів) [8, с. 25-30].

Доречним є виділення “мікроконтексту”, як мінімального оточення певної лексичної одиниці з урахуванням асоціацій та конотацій пов’язаних з нею, та “макроконтексту”, як загального оточення лексичної одиниці, що дозволяє виявити її функ-

цію на рівні дискурсу або його фрагменту.

Дискурс комічного має складну іллокутивну ціль, яка реалізує цільову установку адресата. Серед комунікативних функцій дискурсу наряду з інформаційною, фатичною (підтримання дружніх стосунків), і тою, що спонукає до дії цілей, які виконують другорядні ролі, головною комунікативною ціллю є сміх або “аванс” сміху – усмішка (експресивна ціль) у реципієнта та гедонічний ефект у продуцента. Другорядними функціями виступають релаксаційна, евфемістична, ігрова, евристична (творча функція, що складається в пошуку рішення певної інтелектуальної задачі), персуазивна, отримання переваги, висміювання (якщо це сатиричний дискурс), подолання стресових ситуацій, покращення та полегшення рівня комунікації, обговорення тем-табу, критика суспільства, культури, певних ідей, контроль за темою розмови, уникнення брехні, підтримання стилю життя “*joie de vivre*”, підсилення мотивації при виконанні різних видів робіт, створення дружніх взаємовідносин, перетворення негативних емоцій в позитивні, захисна ціль та інші оказіональні цілі й функції.

Комуніканти дискурсу комічного повинні мати більш-менш однакові пресупозиції для того, щоб бути на одній хвилі розуміння комічного комунікативного повідомлення. Вони повинні мати однакову комунікативну компетенцію, до якої входить лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична компетенції, та загальну компетенцію, що складається, в першу чергу, із декларативних знань та життєвого досвіду.

Як свідчить наш аналіз на вибірці з 27 кінокомедій США ХХ сторіччя, одним з найбільш частотних лінгвістичних засобів комічного в американському гуморі є *трансформація гіперболізації*, яка характеризується вживанням перебільшення з метою осміяння якогось об’єкту чи суб’єкту та такий різновид цього засобу комічного як *трансформація гротескної гіперболізації*, яка являє собою універсальне поєднання гіперболи, фантастичного та реального, правдоподібного та карикатурного.

Наведемо ряд прикладів застосування комічної гіперболи:

(1) «*Our teacher is so old. She personally knew*

Shakespeare!» [5, с. 35]. На рівні американської комічної картини, формується додатково весела візуальна картинка, де дуже старенька вчителька спілкується із сивим Шекспіром.

(2) “*My sister uses so much make up. At night she has to get the paint scraper to take it off.*» [3, с. 37]. Також на рівні американської комічної картини створюється образ дівчини, яка енергійно знімає штукатурку скребком зі свого обличчя.

(3) “*The town where I grew up is so isolated. Even insects won’t live there.*” [4, с. 45]. Прийом гіперболізації супроводжується візуальною картинкою, на якій комахи чимдуж розлітаються з невеличкого містечка, бо там таке нудне життя.

(4) “*Controller: I know but this guy has no flying experience at all. He’s a menace to himself and everything else in the air... yes, birds too*” [5, с. 10-11]. Саме так характеризує льотчика один із службовців аеропорту, застосовуючи комічну гіперболізацію у кінокомедії *Airplane* (1980), яку зняв Джим Абрахамс разом з братами Девізом та Джеррі Цукерами.

Чому гіпербола настільки поширена в американському дискурсі комічного, особливо у його великих формах? Очевидно, для того щоб комічне комунікативне повідомлення було зрозуміло для якомога більшої кількості реципієнтів занадто поліетнічного та диференційованого американського суспільства з його численним “*ingroup*” та “*outgroup biases*”. Натяки тонкого, часто іронічного британського гумору зрозуміють далеко не всі американці. Тому для режисерів кінокомедій та комічних телесеріалів краще робити ставку на жарти з елементом гіперболізації, які базуються на таких когнітивних особливостях як “ефект Фон Ресторфа” (“*Von Restorff effect*”) [6, с. 299] – схильності аудиторії більше звертати увагу на визначні й нестандартні об’єкти (денотати), та “ефект екстраординарних якостей” (“*extraordinariness bias*”) – тенденції до запам’ятовування об’єктів (денотатів), які мають додаткові незвичні якості (Це не просто перспективний бейсболіст, а улюбленець телеведучої вечірнього шоу Опри Уінфрі! А це не просто чудова топ-модель, це улюблена красуня мільярдера Дональда Трампа!).

Досить частотною в американському гуморі і трансформація комічного мейозісу. Мейозіс є стилістично-риторичною фігурою, яка полягає у применшенні інтенсивності ознак предмету з тим, щоб підкреслити його нікчемність, та заради комічного ефекту. Наведемо приклади:

(5) “*An Army officer has just lost his leg. When asked how he feels, he looks down at his bloody stump and responds, «Stings a bit»* [11, с. 75]. Мейозіс застосовується на фоні чорного гумору. Додатково на рівні комічної картини світу з’являється образ пораненого офіцера, з пошматованою ногою, який глузливо відповідає на питання про те, як він почуває: «Свербить трохи».

(6) “*I was something worried when the psychopath ran toward me with a chainsaw.*” [6, с. 77]. Мовець каже, що він був трохи стурбований побачивши психопата, який біг до нього з бензопилою у руках. Це повідомлення, з одного боку, створює візуальну картинку із сильним емоційним впливом у стилі чорного гумору, а з іншого боку, слова промовця, про його легку стурбованість (прийом мейозіс), знаходяться у контрасті з дуже загрозливою ситуацією, в яку він потрапив. В цілому, це викликає комічний ефект.

(7) “*Mortimer Brewster: No, no. I’m not a Brewster. I’m the son of a sea-cook! Ha! Ha! Chaaaaarrge! [he runs off across the cemetery] Cab Driver: And I’m not a cab driver, I’m a coffee pot!*” [3, с. 3-5]. У цьому діалозі з кінокомедії чорного гумору “Arsenic and Old Lace” (“Миш’як та старий шнурок”, 1944), режисера Френка Капри, головний герой, успішний журналіст Мортімет, дуже радіє, коли узнає, що він не належить до аристократичної сім’ї Бревстерів і застосовує мейозіс (I am the son of a sea cook). У відповідь водій таксі використовує нестандартну та комічну метафору (I’m a coffee pot!) зводячи ситуацію до абсурду.

(8) “*Mortimer Brewster: Look, you can’t do things like that! Now, I don’t know how I can explain this to you. But, it’s not only against the law, it’s wrong!*

Martha Brewster: Oh, piffle!

Mortimer Brewster: It’s not a nice thing to do.

People wouldn’t understand. He wouldn’t understand. What I mean is... Well... This is developing into a very bad habit!” [3, с. 5-7]. У цьому фрагменті дискурсу комічного в якості трансформацій комічного два рази вживається мейозіс у стилі чорного гумору. Мортімер називає спробу отруїти старого джентльмена миш’яком своїми тіточками “поганою звичною” (“bad habit”). А одна з тіточок каже, що це лише пусте базікання (“piffle” – застосування комічного слова). В цілому, спробу отруєння літнього чоловіка Мортімер коментує, використовуючи евфемізми. Інтенсифікатором комічного виступає тавтологія.

До частотних трансформацій комічного належить і трансформація комічного евфемізму (від euphemismos – пом’якшений вираз). Під евфемізмами розуміють слова та вирази, які створюються та вживаються з ціллю заміни грубих, непристойних та різких слів більш м’якими та соціально сприйнятливими. В основі процесу створення евфемізмів лежать історично сформовані чинники мовного табу. З когнітивного ракурсу дослідження вживання евфемізмів частково є результатом актуалізації такого когнітивного упередження як “ефект страуса” (Ostrich effect), що полягає у в інтенції уникнути ризикованої та неприємної ситуації шляхом її згладжування та уникнення. Часто евфемізми мають метафоричний характер. Наведемо приклади сучасних комічних евфемізмів:

(9) “*to powder a nose*” – попудрити носик (кажуть жінки покидаючи чоловіків на хвильку у ресторані): “Where can I powder my nose?” [4, с. 155].

(10) “*to be between jobs*” – бути безробітним: “Peter is between jobs at the moment” [2, с. 25].

(11) “*Nick Naylor: My job requires a certain... moral flexibility*” [9, с. 14]. Цю фразу каже успішний лобіст тютюнових виробів Нік Нейлор, головний герой сатиричної драми “Thank you for smoking” (2006), режисера Джейсона Рейтмана, знятий по однойменному сатиричному роману Кристофера Баклі (1994).

(12) “*Jerry Warriner: In the spring, a young man’s fancy lightly turns to what he’s been thinking about all winter.*” [7, с. 14]. Уривок взято з романтичної ексцентричної кінокомедії 1937

року “Жахлива правда” (“The Awful Truth”) режисера Мак Кері.

Евфемізми та мейозіс не входять у перелік домінуючих трансформацій в американському дискурсі комічного, як свідчить наше дослідження, проведене на аналізі 27 кінокомедій США, але зустрічаються при цьому в американському гуморі досить часто. Комічні трансформації евфемізму та мейозісу, на нашу думку, є лінгвістичними маркерами такого когнітивного упередження як “ефект страуса” (“Ostrich effect”), відкритого такими дослідниками як Ден Галай та Орлі Саде [5, с. 57-67], що є проявом глибинної інтенції уникнути ризикованої та неприємної ситуації шляхом її згладжування. Очевидно, що евфемізми набули популярності у комунікативному просторі США не в останню чергу із-за широкого наступу політкоректності у ЗМІ цієї країни. Це теж певним чином характеризує одну з особливостей американської комічної картини світу.

Висновки. Розгляд американського дискурсу комічного, під яким ми сприймаємо текст, що має певний лінгвістичний та екстралінгвістичний інвентар реалізації домінуючої глибинної комічної (сміхової) інтенції, який динамічно розгортається у ситуації сміхової та ігрової комунікації, свідчить, що до трьох частотних трансформацій комічного належать: 1) трансформація комічної гіперболізації; 2) трансформація комічного мейозісу; 3) трансформація комічного евфемізму. Тяжіння американського гумору до цих трьох трансформацій свідчить про актуалізацію таких когнітивних особливостей в американській комічній картині світу як “Ostrich effect” (трансформація комічного мейозісу та евфемізму), “Von Restorff effect” (трансформація гіперболізації), та “extraordinariness bias” (трансформація гіперболізації).

Перспективи дослідження. Ґрунтовне дослідження американського дискурсу комічного може показати як діахронічну динаміку, так і синхронічні тенденції розвитку цього феномену у комунікативному просторі США, виявити найбільш частотні засоби створення комічного ефекту, соціокультурні та когнітивні особливості американського гумору.

Результатами дослідження можна доповнити курси з міжкультурної комунікації, психолінгвістики, соціолінгвістики та лінгвокраїнознавства США, літературознавства США, дискурс аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abrahams J. Airplane [Electronic resource]: comedy film / Jim Abrahams. – 87 Min. – Paramount Pictures. USA. – 1980. – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=qaXvFT_UyI8 (14.12.09) – Airplane.
2. Bahney A. A Life Between Jobs / Anna Bahley 8.06.2008. – Режим доступу : <http://www.dtcc.edu/clubs/sw/vanguard/images/Life%20between%20Jobs> (12.11.09). – A Life Between Jobs.
3. Capra F. Arsenic and Old Lace. [Electronic resource]: comedy film / Frank Capra. – 118 Min – Warner Bros. USA. – 1944. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=O6YzAfyIeAA> (12.12.09). – Arsenic and Old Lace.
4. Galai D. “The Ostrich Effect” and the relationship between the liquidity and the yields of financial assets // Den Galai, Orly Sade // Journal of Business. – Chicago : University of Chicago-press. – 2006. – № 79(5). – P. 57-68.
5. Hayes S. J. Jokes [Electronic resource] / S.J. Hayes. – 2009. – Режим доступу : <http://www.basicjokes.com> (11.11.09) – Funny Jokes.
6. Kurtz D. Clean jokes [Electronic resource] / David Kurtz. – 2009. – Режим доступу : <http://www.ahajokes.com> (11.11.09). – Ahajokes.
7. McCarey L. The Awful Truth. [Electronic resource]: comedy film / Leo McCarey. – 90 Min -Columbia Pictures. USA. – 1937. – Режим доступу : http://www.youtube.com/watch?v=VPfPqgz2QOk&feature=rec-LGOUT-exp_fresh+div-1r-2-HM (14.12.09). – The Awful Truth.
8. Parret H. Contexts of Understanding / H. Parret. – Amsterdam : John Benjamin PC, 1980. – 109 p.
9. Reitman J. Thank You for Smoking. [Electronic resource] : comedy film / Jason Reitman. – 92 Min – Fox Searchlight.USA. 2006. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=4HC3xwlfcm> (14.11.09). – Thank You for Smoking.
10. Von Restorff, H. ?ber die Wirkung von Bereichsbildungen im Spurenfeld (The effects of field formation in the trace field) / H. Von Restorff // Psychologie Forschung, 1933. – №18. – P. 299-334. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Von_Restorff_effect (14.12.09). – Von Restorff effect.
11. Funny Jokes [Electronic resource]: – 2009. – Режим доступу : <http://www.allfunnypictures.com> (11.11.09) – All Funny Pictures.
12. The Free Dictionary. 2009. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com> (12.11.09). – The Free Dictionary by Farlex.

© О.В. Харченко, 2010

УДК 811.111'42

МАНІПУЛЯТИВНО-СПОНУКАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ДЕБАТІВ (на матеріалі англomовного електорального дискурсу)

М.Л. Ильченко (Харків)

У статті встановлюються основні маніпулятивно-спонукальні стратегії англomовного електорального дискурсу у жанрі передвиборчих дебатів, спрямовані на регуляцію соціальної поведінки виборців, й описуються засоби їх мовленнєвого втілення в тактиках понятійної та образної категоризації й ціннісної орієнтації, верифікації інформації, метамовного коментування, а також надання інтерпретації або оцінки фактів, поданих опонентом.

Ключові слова: англomовний електоральний дискурс, жанр передвиборчих дебатів, маніпулятивно-спонукальні мовленнєві стратегії, тактики.

М.Л. Ильченко. Манипулятивно-побудительные стратегии предвыборных дебатов (на материале англоязычного электорального дискурса). В статье устанавливаются основные манипулятивно-побудительные стратегии англоязычного электорального дискурса в жанре предвыборных дебатов, ориентированные на регуляцию социального поведения электората, и описываются средства их речевого воплощения в тактиках понятийной и образной категоризации, ценностной ориентации, верификации информации, мета-языкового комментирования, а также новой интерпретации или оценки фактов, изложенных оппонентом.

Ключевые слова: англоязычный электоральный дискурс, жанр предвыборных дебатов, манипулятивно-побудительные речевые стратегии и тактики.

M.L. Pchenko. Manipulative-impelling strategies of electoral debates (on the material of English electoral discourse). The article presents the main manipulative-impelling strategies of English electoral discourse in the genre of electoral debates which aim at regulating the electorate's social behaviour. It also describes the strategies implementation in speech through the tactics of notional and imaginative categorization and evaluative orientation, verification, meta-lingual commentary and re-interpretation or re-evaluation of the facts, given by the opponent.

Key words: English electoral discourse, the genre of electoral debates, speech strategies and tactics.

Метою дослідження є виявлення змісту та особливостей мовного втілення основних видів маніпулятивних стратегій англomовного електорального дискурсу в жанрі передвиборчих дебатів.

Актуальність теми статті визначається її відповідністю загальній антропоцентричній спрямованості сучасного мовознавства, що спричиняє необхідність вивчення дискурсів маніпулятивного типу, спрямованих на формування схвального або навпаки несхвального ставлення соціуму до тих чи інших проявів соціокультурної дійсності й регулювання соціальної поведінки.

Об'єктом статті є маніпулятивні стратегії англomовного електорального дискурсу у жанрі передвиборчих дебатів, а предметом – засоби їх мовного втілення.

Матеріалом статті слугує транскрипт передвиборчих дебатів між американським сенатором-демократом Джо Байденом та губернатором-республіканкою округу Аляска Сарою Пейлін загаль-

ним обсягом 1, 5 друкованих аркуша.

Методологічне підґрунтя дослідження становить когнітивно-дискурсивна парадигма, поняттєвий апарат та методичний інструментарій якої дозволяє досліджувати роль мовних засобів у реалізації тих чи інших стратегій у процесі дискурсивної взаємодії індивідів з урахуванням когнітивних, соціальних та ситуативних чинників.

Електоральний дискурс є різновидом політичного і являє собою специфічний тип спілкування, у центрі якого знаходиться конфліктна ситуація між його учасниками, суть якої полягає у стратегічному протиставленні представників протилежних політичних партій, що претендують на один пост. Електоральний дискурс реалізується у жанрах лозунгів, рекламного мовлення, передвиборчих дебатів та парламентських дебатів [10, с. 291].

Електоральному дискурсу властивий “високий ступінь маніпулювання” та спонування, які здійснюються за допомогою мовлення як “засобу

впливу” [10, с. 291], а також персуазивна природа, що передбачає цілеспрямований соціальний вплив на свідомість виборців [1, с. 136] з метою корекції їхньої ціннісної системи й спонування до дій на користь того чи іншого виборчого кандидата. Основним завданням комунікантів, що беруть участь у передвиборчих дебатах, є пошук і реалізація оптимальних маніпулятивно-спонукальних стратегій, які б сприяли досягненню цієї мети.

У словнику С.І. Ожегова стратегія визначається як: 1) мистецтво планування, керівництва, основаного на правильних далекоглядних прогнозах; 2) мистецтво керувати суспільною, політичною боротьбою; 3) наука про ведення війни; 4) загальний план ведення війни, бойових операцій [11].

У фокусі уваги мовознавців знаходяться комунікативні стратегії, які тлумачать як типові моделі комунікативної поведінки, що репрезентують творчу реалізацію плану побудови мовцем своєї мовленнєвої поведінки з метою вирішити спільне глобальне завдання спілкування в конкретній інтеракції [5, с. 35]; див. також [8, с. 88]. У нашому дослідженні ми послуговуємося трактуванням І.Є. Фролової, яка надає детальний опис поняття стратегії з позицій дискурсології як комунікативно-соціальної єдності чинників свідомості, мислення, мови і мовлення, що включає “комунікативний *намір мовця*, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань, і *мовну об’єктивізацію* цього наміру, що надає йому інтерактивного статусу через осмислення вербалізованого наміру усіма суб’єктами” [8, с. 85]. Важливим аспектом комунікативних стратегій є “здатність реалізованих мовних засобів конструювати соціально-інтеракційні структури, встановлюючи / підтримуючи відносини комунікантів” [8, с. 90]. В основі кожної мовленнєвої стратегії лежить базовий концепт, що актуалізує як “фактуальну інформацію, так і асоціативно пов’язані з нею оцінки та образи, сформовані на підставі культурно-соціальних цінностей, уявлень, характерних для національного менталітету, представників різних соціальних груп” тощо. Концептуальне знання актуалізується в стратегії кризь призму соціального стереотипу поведінки як деякого інваріанта (ство-

реного культурно-соціальними чинниками: нація, епоха, гендер, вік тощо) та відповідні варіанти цього стереотипу, що знаходять вираження у мовленнєвій поведінці як основі комунікативної стратегії [8, с. 90].

Найбільш розгалужену класифікацію комунікативних стратегій надає А.Д. Белова, яка, згідно з урахуванням таких різнопланових критеріїв, як соціальні чинники (етнічна належність, соціальний статус, гендер і вік), природа комунікативних знаків, темпоральність, психологічна налаштованість комунікантів, адресантно-адресатні відношення та комунікативна мета, поділяє їх на: 1) універсальні та етнічно-специфічні; 2) загальнозживані та індивідуальні; 3) загальнозживані та вікові; 4) унісекс та гендерномарковані; б) атемпоральні та обмежені у часі; 7) кооперативні та конфліктні; 8) адресантно-орієнтовані та адресатно-орієнтовані; 9) інформативні та спонукальні [2, с. 16].

За функцією у структуруванні комунікативного процесу виділяють три основні види комунікативних стратегій: презентації, маніпуляції та конвенції [4].

Стратегія презентації виконує інтродуктивну функцію (створення континууму розуміння [7, с. 320]), що полягає у виборі того чи іншого комунікативного простору, того чи іншого комунікативного середовища, того чи іншого типу взаємодії, того чи іншого місця породження смислу, і тим самим, одного або кількох намірів, навколо яких виникає дискурс комунікації” [4]. Комунікативний простір являє собою внутрішній змістовий план тексту (тут транскрипту дебатів), а комунікативне середовище – власне зовнішнє реальне середовище, у яке занурений текст. Наприклад, наведений фрагмент дебатів:

IFILL: Good evening from Washington University in St. Louis, Missouri. I’m Gwen Ifill of “The News Hour” and “Washington Week” on PBS. Welcome to the first and the only 2008 vice presidential debate between the Republican nominee, Gov. Sarah Palin of Alaska, and the Democratic nominee, Joe Biden of Delaware” [12] є втіленням стратегії презентації. Модератор експлікує комунікативне середовище (місце – Університет в м. Сент-Луїс, штат Міссурі; час – 2008

рік; учасники – журналістка програм новин “The News Hour” and “Washington Week”, що виконує роль модератора, американський сенатор-демократ Джо Байден зі штату Делауар та губернатор-республіканка округу Аляска Сара Пейлін, що виступають як опоненти) й комунікативний простір (передвиборчі віце-президентські дебати).

Конвенційні стратегії діють у комунікативному середовищі і регулюють хід соціальної інтеракції. У політичних дебатах оператором конвенційних стратегій є модератор, що докладає зусилля до створення континууму дискурсу: слідкує за тим, щоб опоненти мали однакові можливості для викладу своєї позиції й не узурпували увагу аудиторії, перебуваючи одне одного, а також шляхом компромісів приховує/залагоджує суперечності й у такий спосіб сприяє успіху комунікації:

IFILL: Governor, Senator, neither of you really answered that last question about what you would do as vice president. I'm going to come back to that...; Would you like to have an opportunity to answer that before we move on? [12].

У першому фрагменті модератор керує ходом дебатів, сповіщаючи, що повторно звернеться до заданого питання, оскільки комуніканти ухилились від прямої відповіді, а у другому – пропонуючи одному з опонентів відповісти на запитання перед тим, як буде введена нова тема обговорення.

Маніпулятивні стратегії функціонують всередині комунікативного простору й полягають в оперуванні інформацією з метою мовленнєвого впливу на адресата відповідно до інтенцій адресанта як джерела цього впливу [4]. У жанрі політичних дебатів мовленнєвий вплив адресантів спрямований на електорат як носій суспільної думки, що спостерігає протистояння партій і “виконує дві ролі: перша з них – роль “судді”, якою він наділений <...> соціальним устроєм; інша – роль “вболівальника”, яку йому нав’язують партії-імпактори через прихильних або своїх МЕДІАторів” [7, с. 327]. Головним завданням маніпулятивної стратегії дебатів є перетворити “суддів” на “вболівальників”:

BIDEN: Barack Obama offered a clear plan. Shift responsibility to Iraqis over the next 16

months. Draw down our combat troops... The only odd man out here, only one left out is John McCain... For John McCain, there's no end in sight to end this war, fundamental difference. We will end this war” [12].

У наведеному фрагменті Сенатор Байден переслідує мету забезпечити Бараку Обамі позитивний імідж серед електорату й вдається до маніпулятивної стратегії протиставлення Барака Обами та його опонента на підставі їх позиції стосовно війни в Іраку. Сенатор кваліфікує програму Обами як *clear plan* й вдається до “урочистого” промісиву *We will end this war*, беручи на себе зобов’язання закінчити таку непопулярну у США війну. У той же час, опонент Обами, Джон Маккейн, кваліфікується як зайвий, непотрібний у політичній грі (*odd man, one left out*), оскільки він не прагне завершення війни.

В електоральному дискурсі маніпулятивні стратегії спрямовані не тільки на зміну або корекцію ціннісної системи електорату, але й щонайважливіше – на спонування до певної соціальної діяльності, наприклад, голосування за відповідного кандидата, поширення своєї думки на членів родини або професійного колективу, демонстрацію своєї прихильності, виражену у специфічних атрибутах (колір одягу, позначки тощо). Відтак ці стратегії мають маніпулятивно-спонукальну природу.

Маніпулятивно-спонукальна стратегія передвиборчих дебатів як діяльність на основі мовленнєвого впливу, яку комуніканти (учасники дебатів) здійснюють відносно один одного та електорату (аудиторії) [9], постає як глобальна комунікативна стратегія, що втілюється в конкретних/локальних стратегіях і тактиках, організованих у ієрархічну систему. Поняття тактики неоднозначне. Ю.М. Іванова співвідносить його із стратегією як варіант з інваріантом. О.С. Іссерс [6, с. 110] та П.В. Зернецький [5, с. 35] вважають тактикою одну чи декілька дій, що сприяють реалізації стратегії. І.Є. Фролова зазначає, що у “динамічному комунікативному просторі може відбуватися комбінація комунікативних стратегій/комунікативних тактик”, тобто певна стратегія може стати тактикою в межах певної стратегії [8, с. 89].

З урахуванням діалогічності передвиборчих дебатів О. І. Шейгал та Ю.М. Іванова виділяють базові, вторинні та адитивні локальні стратегії, що окреслюють хід комунікативної взаємодії між їх учасниками й чергування комунікативних ходів [9].

Базові стратегії, які також називають інтродуктивними, спрямовані на “модифікацію знань аудиторії” з метою введення первинної інформації, що реалізується у трьох тактиках: понятійної та образної категоризації і ціннісної орієнтації. Такі стратегії можна інакше назвати стратегіями інтерпретації дійсності:

BIDEN: I think it's neither the best or worst of Washington, but it's evidence of the fact that the economic policies of the last eight years have been the worst economic policies we've ever had. As a consequence, you've seen what's happened on Wall Street... [12].

У наведеному прикладі Сенатор Байден, описуючи економічну ситуацію, що склалася в результаті правління Дж. Буша, здійснює поняттєво-ціннісну категоризацію дійсності, а саме, вводить у фокус уваги адресатів такий феномен, як економічна політика Дж. Буша (*the economic policies of the last eight years*), й надає йому експліцитної негативної оцінки (*the worst economic policies we've ever had*).

Вторинні стратегії, які також називають дискредитаційними, становлять собою варіативні відповіді на первинні інтродуктивні стратегії. Їх суть полягає у “дисфемізації” ефекту впливу мовлення опонента” [10, с. 170]. Згідно з О.І. Шейгал та Ю.М. Івановою, вторинні стратегії реалізуються такими тактиками, як: верифікація інформації (наведення фактів, цифр, цитат на протипагу опоненту) та метамовне коментування (надання негативної оцінки інформації опонента) [9]:

BIDEN: And let me just ask a rhetorical question: If John really wanted to eliminate them, why is he adding to his budget an additional \$4 billion in tax cuts for Exxon Mobils of the world that, in fact, already have made \$600 billion since 2001? [12].

Так, Сенатор Байден прагне дискредитувати діяльність Маккейна, заперечуючи твердження

опонента про те, що той намагається відмовитися від підтримки потужних компаній за рахунок платників податків. З цією метою Сенатор наводить конкретні суми, зокрема \$4 мільярди, які планує віддати нафтовій компанії Exxon Mobils.

Адитивні стратегії передбачають перехоплення інтродуктивних стратегій і введення опонентом своєї власної первинної інформації або повернення до вигідної теми. Ці стратегії реалізуються в таких тактиках, як надання нової інтерпретації або оцінки фактам, поданим іншим опонентом:

PALIN: I'm still on the tax thing because I want to correct you on that again. And I want to let you know what I did as a mayor and as a governor. And I may not answer the questions that either the moderator or you want to hear, but I'm going to talk straight to the American people and let them know my track record also [12].

У наведеному прикладі губернатор Пейлін повторно вводить тему податкової реформи (*I'm still on the tax*) задля корекції інформації опонента (*to correct you on that again*) і позиціонування себе як рятівника економіки.

Враховуючи конкретне комунікативне завдання, реалізоване в кожному окремо взятому фрагменті комунікації, глобальна маніпулятивно-спонукальна стратегія передвиборчих дебатів виділяємо локальні стратегії, що втілюються у низці тактик. Серед них найбільш поширеними є стратегія створення позитивного публічного іміджу партії або кандидата та, навпаки, стратегія дискредитації публічного іміджу партії або кандидата.

Стратегія створення позитивного публічного іміджу партії або кандидата реалізується за допомогою тактик власного позитивного позиціонування, конструювання надмети й обіцяння негайного здійснення програми кандидата з моменту його обрання. Наприклад, у фрагменті: *PALIN: ...again thanks to John McCain's bipartisan efforts that he was so instrumental in bringing folks together over this past week, even suspending his own campaign to make sure he was putting excessive politics aside and putting the country first [12]* губернатор Пейлін позиціонує Дж. Маккейна як винахідливого та працьовитого політика, що жертвує власною кампа-

нію задля вирішення проблем країни перш за все. У наступному прикладі втілюється тактика конструювання надмети:

BIDEN: We're going to focus on the middle class, because it's — when the middle class is growing, the economy grows and everybody does well, not just focus on the wealthy and corporate America [12].

Сенатор Байден визначає глобальну мету програми своєї партії на підставі концептів СЕРЕДНІЙ КЛАС (*middle class*), ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ (*economy grows*), КОРПОРАТИВНА АМЕРИКА (*corporate America*), що взаємопов'язані між собою і легко запам'ятовуються цільовою аудиторією. Прикладом реалізації тактики обіцяння негайного здійснення програми кандидата з моменту обрання є наступний фрагмент:

BIDEN: Well, it's time for America to get up together. America's ready, you're ready, I'm ready, and Barack Obama is ready to be the next president of the United States of America [12].

Сенатор Байден чотири рази нагадує про очікування та готовність народу до покращення рівня життя і паралельно про готовність Барака Обама бути наступним президентом саме для того, щоб примножити добробут американців.

Стратегія дискредитації іміджу партії або кандидата-опонента реалізується в тактиках прогнозування майбутніх помилок опонента та констатації вже зроблених помилок кандидата-опонента. Наприклад, у фрагменті дебатів: *BIDEN: ... He (John McCain) did support deregulation almost across the board. That's why we got into so much trouble [12]* сенатор Байден застосовує лексику з негативною семантикою для акцентуації помилок Маккейна, які призвели до виникнення численних проблем.

Таким чином, глобальна маніпулятивно-спонукальна стратегія англomовного електорального дискурсу разом із стратегіями презентації та конвенції втілюється в локальних базових, вторинних і адитивних стратегіях, що регулюють хід комунікативної взаємодії й чергування комунікативних ходів за допомогою тактик понятійної та образної категоризації й ціннісної орієнтації, верифікації інфор-

мації, метамовного коментування, а також надання нової інтерпретації або оцінки фактам, поданим іншим опонентом. З точки зору конкретного комунікативного завдання, реалізованого в кожному окремо взятому фрагменті комунікації, глобальна маніпулятивно-спонукальна стратегія передвиборчих дебатів втілюється у низці локальних стратегій і тактик, як наприклад, стратегія створення позитивного публічного іміджу або навпаки дискредитації публічного іміджу партії або кандидата.

Застосована класифікація маніпулятивно-спонукальних стратегій є узагальненою й потребує подальшої деталізації. З огляду на те, що ці стратегії формують зміст і структуру жанру передвиборчих дебатів й досягнення комунікативної мети учасників дебатів залежить саме від їх успішної реалізації, перспективи дослідження вбачаємо у встановленні детального списку тактик маніпулятивного впливу, детальному описі засобів їх вербального та невербального втілення, а також врахуванні варіювання цих засобів в залежності від статі учасників дебатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1990. – С. 136-137.
2. Белова А.Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А.Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. – С. 11-16.
3. Даньшина Е.В. Стратегии и тактики американского предвыборного дискурса [Электронный ресурс] / Е.В. Даньшина // Вісник СумДУ. Серія філологія. – Т. 2, №1. – 2007. Режим доступа: [http://www.visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1\(102_2\)/5_Danshina.pdf](http://www.visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1(102_2)/5_Danshina.pdf).
4. Дацюк С. – Режим доступа: http://xyz.org.ua/discussion/communicative_strategy.html.
5. Зернецкий П.В. Практикум по английскому языку (вопросы коммуникативной лингвистики): [пособие для студентов романно-германских факультетов унтов и ин-тов ин. языков] / П.В. Зернецкий. – К.: Вища школа, 1987. – 35с.
6. Иссерс О.С. Речевое воздействие в аспекте когнитивных категорий / О.С. Иссерс // Вестник Омского государственного университета. – 1999. – Вып.1. – С.74-79.
7. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса: [монография] / Олянич А.В. – Волгоград: Парадигма, 2004. – 507 с.
8. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomов-

ному дискурсі: [монографія] / Фролова І.Є. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344с. 9. Шейгал Е.И. Стратегии речевого воздействия в жанре предвыборных теледебатов [Электронный ресурс] / Е.И. Шейгал, Ю.М. Иванова. – Режим доступа: http://filologija.vukhf.lt/510/doc/1.2%20Sheigal%20RED_VM.doc.

10. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: [монографія] / Шейгал Е.И. – М.: Волгоград: Перемена, 2000. – 324 с. 11. <http://www.jobtoday.com.ua/slovar/index.php> 12. <http://www.cnn.com/2008/POLITICS/10/02/debate.transcript/>

© М.Л. Ільченко, 2010

УДК 81' [225.2 + 23]

РЕЧЕВОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

С.И. Криворучко (Харьков)

В статье проводится обзор исследований речевого воздействия в риторике, психологии и лингвистике, дается определение этого феномена в широком и узком смыслах, рассматриваются способы и средства регуляции поведения человека при помощи речи, указываются факторы, способствующие эффективному воздействию.

Ключевые слова: прагматика, психолінгвістика, речевоє вплив, риторика.

Криворучко С.І. Мовленнєвий вплив як об'єкт лінгвістичних досліджень. У статті проводиться огляд досліджень мовленнєвого впливу в риторичі, психології та лінгвістичі, дається визначення цього феномену в широкому та вузькому розумінні, розглядаються способи та засоби регуляції поведінки людини за допомогою мовлення, а також зазначаються фактори, що сприяють ефективному впливу.

Ключові слова: прагматика, психолінгвістика, мовленнєвий вплив, риторика.

Kryvoruchko S. Speech influence as object of the linguistic research. The paper reviews researches of speech influence in rhetoric, psychology and linguistics, provides a definition of this phenomenon in the broad and narrow senses, discusses ways and means of regulating human behavior through the speech and identifies factors that contribute to an effective influence.

Keywords: pragmatics, psycholinguistics, speech influence, rhetoric.

На современном этапе развития науки отмечается повышенный интерес к изучению феномена речевого воздействия (далее РВ) – как в массовой коммуникации, что связано с появлением СМИ и необходимостью формирования общественного мнения, так и в повседневном общении, т.к. даже любая непринужденная беседа предполагает “осуществление власти, т.е. воздействие на восприятие и структурирование мира другим человеком” [5, с. 91]. В этой связи исследование РВ становится центральной проблемой многих научных дисциплин, в рамках которых изучаются механизмы регуляции поведения человека посредством речи.

Цель данной статьи – провести краткий обзор междисциплинарных исследований РВ, а именно в

риторике, психологии и лингвистике, дать определение понятию РВ и показать основные способы и средства его реализации.

Впервые научный интерес к РВ обнаруживается во времена античности, где в рамках риторики изучаются приемы практического красноречия и техники ведения спора. Риторика в античный период трактуется как искусство устного публичного выступления и исследует закономерности порождения, передачи, восприятия хорошей речи и качественного текста. Различное понимание того, какую речь следует считать хорошей, обусловило появление и параллельное развитие двух направлений риторики: “логического” и “литературного” [8].

Сторонники первой традиции, связывая риторику с логикой, полагали, что хорошая речь должна быть убедительной и эффективной. Эффективность речи заключалась в ее способности “завоевать признание (согласие, симпатию, сочувствие) слушателей, заставить их действовать определенным образом” [10]. В таком контексте риторика определяется как “способность находить возможные способы убеждения относительно каждого данного предмета” [2, с. 19], как наука о “разнообразных формах преимущественно языкового воздействия на аудиторию, оказываемого с учетом особенностей последней и в целях получения желаемого эффекта” [1, с. 10]. Сутью риторики, как и определяющей задачей ратора, объявлялось убеждение.

Представители второго, “литературного”, направления были склонны считать хорошей богато украшенную, пышную, построенную по канонам эстетики речь. В русле данной традиции риторика понимается как “наука хорошо говорить” [Quintilien, цит. по: 6, с. 42], как филологическая дисциплина, изучающая способы построения художественно-выразительной речи, близко соприкасающаяся с поэтикой и стилистикой [32]. Убеждение выступает уже в качестве возможной, но отнюдь не главной целью оратора, в результате чего риторика постепенно превращается в искусство красноречия: “красивость выражения отныне становится высшим мериллом, а позднее и самоцелью риторической практики” [1, с. 8].

Несмотря на существующие различия в определении предмета риторики, в наиболее общем виде она предстает как искусство воздействия, в основе которого лежат две главные категории: понимание и воля [4, с. 16]. “Искусство направлять интеллект и действовать предполагает внушение другому мысли, чувства, решения, чтобы овладеть его разумом, сердцем и волей” [там же]. Необходимым условием для достижения данной цели является владение оратором правилами риторического построения убеждающей речи, коррелирующими с выделяемыми в риторике главными частями (канонами) – инвенцией, диспозицией и элокуцией, которые представляют собой идеоречевой цикл – путь от мысли к слову [4, с. 22].

Задачей инвенции – этапа формирования высказывания на уровне замысла – является нахождение способов убеждения, содержащих выбранный объект. К ним относятся “нравы” (этос), связанные с созданием у аудитории определенного образа оратора, позволяющего ему утвердить свой авторитет; “аргументы” (логос), раскрывающие тему и относящиеся к самой речи; и “страсти” (пафос), определяющие способ трактовки темы и ориентированные на реакцию слушателя [2, с. 19]. Этос как средство убеждения апеллирует к нормам человеческого поведения, моральным принципам; логос – к разуму через доводы, построенные по законам логики; пафос апеллирует к чувствам, возбуждая эмоции [13, с. 14]. Таким образом, задача ратора – “привлечь нравом, убедить аргументом и тронуть чувством” во имя единой цели – воздействия на публику [33, с. 23].

Следующим этапом идеоречевого цикла является диспозиция – “аранжировка элементов, полученных в результате инвенции, для наилучшего убеждения аудитории” [Prelissier, цит. по: 4, с. 29]. Тематический материал делится на три основные части: вступление, в котором ритор стремится сконцентрировать этос и расположить к себе аудиторию; повествование, где концентрируется логос и развертывается аргументация; и заключение – место концентрации пафоса, которое должно содержать резюме аргументации и вызывать эмоции, побуждая к принятию решения [6, с. 188].

Особое значение отводится аргументации, от которой зависит успех речи. Аргументы представляют собой различные типы силлогизмов – как аналитические умозаключения, основанные на истинности посылок и заключения, так и диалектические, послылки которых приняты большинством мнений, являются правдоподобными, но не обязательно истинными [21, с. 287]. Наиболее эффективной последовательностью признается гомеров порядок расположения аргументов: в начале сильные аргументы, затем доказательства средней силы, в конце один наиболее сильный аргумент – т.к. при прочих равных условиях запоминается информация, располагающаяся в начале и в конце сообщения (“эффект края”) [9, с. 168].

Завершает раздел идеоречевого цикла элокуция, где реализуется переход от концептуального уровня к языковому, происходит “вербализация” мысли, т.е. собственно текстообразование [4, с. 42]. На этой стадии осуществляется выбор слов, фигур и стилей, соответствующих определенному жанру выступления. По мнению Аристотеля, “речи написанные воздействуют более благодаря своему стилю, чем содержанию” [3, с. 114], поэтому следует изучать речевые средства, приводящие эффективнее всего к нужной цели. Элокуция формирует, таким образом, основные приемы косвенного РВ, предлагая широкий выбор паралогических возможностей для достижения большей убедительности речи [13, с. 16].

Следует отметить, что понятие “убедить другого” не связывается в классической риторике с непременным силовым давлением, запугиванием, обманом и т.д. – убеждение достигается через консенсус в рамках этических норм. В этом состоит существенное отличие риторической аргументации от софистической, для которой свойственны подмена тезисов, использование ложной информации, сокрытие действительных пропозиций с целью добиться согласия путем обмана аудитории [6, с. 84-87]. Являясь “интеллектуальной акробатикой, за которой могут скрываться бесчестные цели” [34, с. 5], софистика свидетельствует о наличии в античный период также знаний о приемах манипулятивного воздействия.

Таким образом, техника ораторского выступления оказывается завершенной моделью речевой деятельности, включающей в себя говорящего, слушающего и текст. Она закладывает основы исследования РВ, целью которого является убеждение публики и осуществление которого происходит как на межличностном уровне путем установления доверительных отношений между ритором и аудиторией, так и на уровне текста за счет использования логически выстроенных доводов, а также специальных стилистических средств.

По мере смещения акцента на языковой компонент текста и превращения риторики в средние века из “искусства убеждения” в “искусство украшения” интерес к изучению РВ ослабевает. Необходи-

мые предпосылки для его возрождения создаются лишь в 20-м веке, что связано, главным образом, с одной стороны, с появлением СМИ, которые способствуют “формированию социального заказа на исследование проблем общения и РВ” [31, с. 4], с другой стороны, с утверждением в науке антропоцентрического подхода, когда человек, согласно тезису Протагора, объявляется мерой всех вещей, “точкой отсчета в анализе тех или иных явлений, <...> определяя его перспективу и конечные цели” [14, с. 212].

Риторическое знание принципиально антропоцентрично и снова возвращается в орбиту научных исследований благодаря трактату Х. Перельмана и Л. Ольбрехта-Тытеки “Новая риторика: трактат об аргументации” [24]. Авторы, продолжая аристотелевскую традицию исследований РВ, интерпретируют риторiku как “логику неформального суждения” и создают на ее основе теорию аргументации. В центре внимания находятся диалектические рассуждения, которые, в отличие от формальных и безличных доказательств, обращены к конкретному оппоненту, апеллируют к его рассудку и нацелены не на выяснение истины и формирование знания, а на убеждение слушающего в необходимости принять то или иное решение. Основными понятиями выступают аргументация, оратор и аудитория, вследствие чего проводится категоризация аргументов и анализ их отдельных категорий, изучаются факторы оратора (интеллектуальный, нравственный, социальный), определяются типы аудитории, от которых зависит выбор средств РВ [4, с. 48].

По образному выражению Е.В. Клюева [13, с. 8], риторика как вирус проникает в огромное количество научных дисциплин, инфицируя их своей проблематикой. Как следствие РВ становится объектом исследования целого комплекса смежных наук, однако уже не столько на логической, сколько на психологической основе – на передний план выходит изучение “эмоционально-психологических способов убеждения” [29, с. 303], а также средств их языкового выражения. Таким образом, в современных исследованиях РВ выделяются два основных подхода: психологический и лингвистический [31, с. 5].

В психологии воздействие рассматривается как “процес і результат зміни індивідом поведінки іншої людини <...> в процесі взаємодії з нею” [26, с. 74], как “проникновение” одной личности или группы лиц в психику другой личности или группы лиц [16, с. 160]. Целью и результатом такого “проникновения” является наступление определенных сдвигов в психике объекта воздействия, влияющих на его деятельность и поведение, что конкретно выражается в изменении его взглядов, отношений, мотивов, установок, состояний и т.д. [15, с. 7].

Для достижения указанных целей применяют различные способы воздействия, среди которых традиционно выделяют: убеждение – воздействие на сознание личности через обращение к ее собственному критическому суждению; внушение (суггестию), предполагающее бесконфликтное принятие какой-либо информации при снижении сознательного ее анализа и критического отношения к ней; заражение – процесс передачи эмоционального состояния от одного индивида к другому на психофизическом уровне контакта, и подражание – осознанное или неосознанное следование примеру, образцу действий, манере поведения. В зарубежной психологии к ним относят также нейропсихологическое программирование, слухи и др. [11; 36].

Помимо способов воздействия на психику личности изучаются также факторы, способствующие его более эффективной реализации. Так, отмечается зависимость результативности воздействия от социально-психологических качеств коммуникантов (социальный статус, престижность, авторитет), условий смыслового восприятия текста (членение текста и подача его в темпе, оптимальном для понимания), а также уровня отношений между общающимися: “Доброжелательное отношение помогает субъекту воздействия “завоевать” свой объект, сделать его союзником и тем самым способствует успеху” [16, с. 165]. Таким образом, изучение механизмов РВ в психологии основывается на анализе его эмоциональных и психологических составляющих без учета лингвистических знаний о языковых и речевых средствах его реализации.

Попытка объединить психологический и лингвистический подходы к изучению РВ была пред-

принята психолингвистикой, в рамках которой исследуется “влияние языковых и речевых особенностей текста на усвоение, запечатление и переработку информации” [17, с. 258]. Концептуальными основами психолингвистики, известной в отечественной науке как теория речевой деятельности, являются психология деятельности, восходящая к идеям А.Н. Леонтьева [20] и Л.С. Выготского [7], и психология общения, представленная в работах А.А. Леонтьева [19]. Опираясь на данные концепции, психолингвисты рассматривают речевое общение как целенаправленную активность людей, подчиненную целям деятельности, которую коммуниканты осуществляют совместно. При этом цель общения понимается как воздействие одного человека на другого, регуляция поведения объекта общения субъектом [31, с. 8-10].

Передача речевых сообщений является, таким образом, не конечной целью коммуникации, а средством достижения иных целей: общение – это “деятельность по крайней мере двоих с помощью такого орудия как язык по обмену разного рода информацией для достижения внекоммуникативных и коммуникативных целей, для осуществления социальной жизни людей, их взаимодействия в обществе” [35, с. 5]. На этом основании РВ трактуется в широком смысле как “любое речевое общение, взятое в аспекте его целенаправленности, целевой обусловленности” [31, с. 3], как “воздействие на индивидуальное или коллективное сознание, осуществляемое <...> с помощью сообщений на естественном языке” [23].

Для психолингвистов интерес представляет, однако, в первую очередь РВ в узком смысле, т.е. речевое общение в системе СМИ или в агитационном выступлении. Принятая схема РВ включает в себя две части: организационную и мотивационную. Первая – “техническая” – связана с организацией общения и предусматривает установление контакта, привлечение и удержание внимания аудитории, завоевание ее доверия, подготовку оптимальной психологической почвы для восприятия речи, другими словами, направлена на достижение у адресата состояния, благоприятного для оказания РВ [31, с. 14].

В основе мотивационной части лежит заимствованная из теории деятельности триада “потребность – мотив – деятельность” [20]. Согласно этой триаде, каждая деятельность (в том числе и та, которая является целью РВ), отвечает определенной потребности субъекта и побуждается мотивом – материальным или идеальным предметом, способным данную потребность удовлетворить. Для мотивации одной деятельности может быть использовано несколько мотивов, главный из которых – смыслообразующий, т.е. придающий деятельности личностный смысл. Деятельность состоит из отдельных побуждаемых ее мотивом действий, направленных на конкретные цели, достижение которых в совокупности должно обеспечить удовлетворение человеком своей потребности.

Исходя из этого, принцип РВ заключается в формировании или актуализации у объекта воздействия потребности осуществить определенную деятельность, предложении ему соответствующего предмета-мотива, а также явной или неявной демонстрации плана действий [31, с. 15-16]. Одним из способов РВ, позволяющим достичь данной цели, является введение нового или изменение старого знания о явлениях действительности, которое слушающий соотносит со своей системой мотивов и потребностей [19, с. 18]. В результате этого происходит “сдвиг в системе ценностей” адресата (представление о явлениях и отношение к ним), что может повлиять на изменение его поведения. Таким образом, психолингвистическая схема РВ предполагает решение двух основных задач: создание благоприятной для воздействия обстановки и оказание собственно воздействия.

Обращение к вопросам РВ в лингвистике стало возможным, прежде всего, благодаря сформировавшейся к 60 гг. 20 в. новой научной дисциплине – прагматике, обозначившей переход от изучения языка как устоявшейся системы знаков, имманентной, замкнутой в себе структуры к анализу его употребления и функционирования в процессе коммуникации. “В центре внимания оказывается живой язык в действии, во всем многообразии его функций и социально-функциональных вариантов” [30, с. 37]. Опираясь на принцип деятельности,

прагматика вводит в парадигму лингвистики языковую личность как равноправный объект изучения и провозглашает приоритет факторов, обеспечивающих успешное использование языка субъектом коммуникативной деятельности для достижения своих целей.

Для наименования языковедческой дисциплины, изучающей язык в его прагматической функции, т.е. как средства воздействия, Л.А.Киселева предлагает термин “прагмалингвистика”, дублетный термину “теория речевого воздействия”. Основная задача данного направления состоит в изучении “вербального управления человеческим поведением”, в моделировании “социального и индивидуального поведения людей посредством речи” [12, с. 98]. По ее мнению, совокупность языковой управляющей информации представляет собой систему иерархически взаимосвязанных подсистем, различающихся характером заданных коммуникативных свойств. В зависимости от этих свойств, все подсистемы подразделяются на две основные группы: информационные и прагматические [12, с. 13].

Информационные подсистемы (семантическая, релятивная, социально-стилистическая) имеют информативную заданность в языке и предназначены для констатации и информирования о чем-то адресата без расчета на его поведенческую реакцию. Их прагматические свойства окказиональны и при возможной актуализации в речи используются для интеллектуального “убеждения через информирование” [18]. Прагматические подсистемы (эмоционально-оценочная, эмоциональная, эстетическая, экспрессивная, побудительная, контактная) характеризуются прагматической заданностью в языке и предназначены для воздействия на психику адресата, регуляцию его поведения путем эмоционального заражения, внушения и т.д.

В соответствии с указанными подсистемами выделяются прагмалингвистические единицы, отражающие прагматические свойства языка: языковые прагмемы – с константным воздействующим зарядом, и речевые прагмемы – языковые информемы, приобретающие прагматическую значимость непосредственно в речи. Оба типа прагмем обнаруживаются фактически на всех уровнях

языковой системы – фонетическом, морфологическом, синтаксическом, семантическом [12; 23] – и апеллируют, прежде всего, к эмоционально-волевой сфере психики адресата и через нее к его интеллектуальной сфере с целью регуляции его поведения [12, с. 106].

Теоретической основой исследований в прагмалингвистике стала созданная Дж. Остином [22] и Дж. Серлем [28] теория речевых актов, благодаря которой удалось вплотную подойти к пониманию сущности РВ в лингвистике. Отстаивая тезис о деятельностном характере общения, Дж. Остин анализирует его минимальную единицу – речевое действие (акт), выделяя конституирующие его элементы: локуцию – набор фонетических, лексических и грамматических средств, объединенных смыслом и составляющих акт говорения; иллокуцию – выражение коммуникативной цели в ходе произнесения высказывания и осуществление действия как такового; и перлокуцию – воздействие, оказываемое говорящим на адресата при совершении того или иного речевого действия.

Выделенные компоненты речевого акта позволяют ответить на вопросы: *Что произносит говорящий в момент высказывания?* (локуция), *Что делает говорящий, произнося высказывание?* (иллокуция) и *Зачем произносит говорящий высказывание?* (перлокуция). Так, произнося высказывание “*Земля круглая*”, говорящий *утверждает*, что Земля круглая, чтобы *убедить* адресата в том, что Земля круглая. Таким образом, в теории речевых актов удается сделать своего рода рентгеновский снимок речевого действия, увидеть его первичные компоненты и понять их функциональную сущность. Предпринятые в рамках данного подхода классификации иллокутивных актов [25; 27] позволяют выявить сочлененные с ними типичные перлокуции и провести анализ каждого типа РВ.

Исследование РВ в лингвистике не может быть полным в отрыве от ситуации общения, включающей в себя помимо самого речевого действия, его цели и результата, такие составляющие, как коммуникантов, контекст, место и время речи. В этой связи высказывается мнение о целесообразности изучения РВ не в пределах одного изолированного

речевого акта, а в интеракции с учетом как лингвистических, так и экстралингвистических факторов общения, т.е. в рамках дискурсивной парадигмы [37]. Такой подход позволяет рассмотреть РВ в процессе, привлечь к его лингвистическому анализу знания из других наук (психологии, социологии и т.д.) и получить, таким образом, более полное представление о прагматической функции общения.

Подводя итог обзору исследований РВ, можно сделать такие выводы: 1) научные исследования РВ имеют многовековую историю, в ходе которой РВ становилось объектом изучения различных дисциплин; 2) в общем виде РВ представляет собой воздействие на индивидуальное или коллективное сознание и поведение посредством речи и направлено на их изменение и регуляцию; 3) РВ понимается в широком смысле как любое речевое общение, взятое в аспекте его целенаправленности, и осуществляемое путем обмена сообщениями; 4) в узком смысле РВ является объектом исследования массовой коммуникации или агитационного выступления; 5) цели РВ достигаются при помощи психологических способов воздействия и прагматически значимых средств языка; 6) наряду с приемами РВ важное значение для его эффективной реализации имеет создание благоприятной межличностной атмосферы; 7) оптимальной для анализа РВ в лингвистике признается теория речевых актов, согласно которой РВ реализуется в речевых действиях как перлокуция; 8) для исследования РВ выявляется целесообразным привлечение дискурсивного подхода, учитывающего все факторы речевой ситуации.

В связи с этим наиболее перспективным представляется изучение РВ в рамках сложившейся в современной лингвистике прагма-дискурсивной парадигмы, в частности, установление языковых средств, характерных для достижения говорящим субъектом тех или иных перлокутивных целей в ходе реализации дискурса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Авеличев А.К. Возвращение риторики // Общая риторика. – М. : Прогресс, 1986. – С. 5-25.
2. Аристотель. Риторика // Античные риторики. – М., 1978. –

- С. 15-164. 3. Аристотель. Риторика / Пер. с древнегреческого и прим. О.П. Цыбенко. – М. : Лабиринт, 2000. – 221 с. 4. Безменова Н.А. Очерки по теории и истории риторики. – М. : Наука, 1991. – 214 с. 5. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М., 1987. С.88-125. 6. Волков А.А. Основы риторики : учебное пособие для вузов. – 2-е изд. – М. : Академический Проект, 2005. – 304 с. 7. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М. : Лабиринт, 2005. – 352 с. 8. Ееремен Ф.Х., Гроотендорст Р. Аргументация, коммуникация и ошибки. – Л.: “Птица”, ИНФРА. – 2002. 9. Зимняя И.А. Психологическая характеристика понимания речевого сообщения // Оптимизация речевого воздействия. Под ред. Р.Г. Котова. – М. : Наука, 1990. – С. 161-169. 10. Иванов Л. Риторика. – Интернет-ресурс: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/RITORIKA.html 11. Кабаченко Т.С. Методы психологического воздействия. – Педагогическое общество России. – 2001. – 544 с. 12. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия. – Л. : ЛГУ, 1978. – 160 с. 13. Ключев Е.В. Риторика: Инвенция, диспозиция, элокуция. – М., 2001. – 272 с. 14. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца 20 века : сб. статей. – М. : РГГУ, 1995. – С. 144-238. 15. Куликов В.Н. Теоретические и прикладные проблемы психологического воздействия // Проблемы психологического воздействия. – Иваново, 1978. – С. 5-30. 16. Куликов В.Н. Прикладное исследование социально-психологического воздействия // Прикладные исследования социальной психологии. – М. : Наука, 1983. – С. 158-172. 17. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. – М. : Смысл, 2005. – 288 с. 18. Леонтьев А.А. К психологии речевого воздействия // Материалы четвертого Всесоюзного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации. – М., 1972. – С. 28-41. 19. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с. 20. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с. 21. Лосев А.Ф. // Античные риторики. – М., 1978. – 352 с. 22. Остин Дж. Д. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 22-130. 23. Паршин П.Б. Речевое воздействие. – Интернет-ресурс: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/RECHEVOE_VOZDESTVIE.html 24. Перельман Х., Ольбрехт-Тытека Л. Из книги “Новая риторика: Трактат об аргументации” // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. – С. 207-264. 25. Почепцов Г.Г. Прагматический аспект изучения предложения (к построению теории прагматического синтаксиса) // Иностранные языки в школе. – 1975. – № 6. – С. 15-25. 26. Психологічна енциклопедія. Автор-упорядник Степанов О.М. – Київ : Академвидав. – 2006. 27. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып.17. – С. 170-194. 28. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 151-169. 29. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие. – Воронеж Полиграф, 2001. – 252 с. 30. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с. 31. Тарасов Е.Ф. Речевое воздействие: методология и теория // Оптимизация речевого воздействия. Под ред. Р.Г. Котова. – М. : Наука, 1990. – С. 5-17. 32. Топоров В.Н. Риторика. Тропы. Фигуры речи / Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. 33. Филиппов К.А. Лингвистика текста : курс лекций. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 336 с. 34. Проблема речевого воздействия на аудиторию в зарубежной социально-психологической литературе. Под ред. Ю.А. Асеева, Б.М. Фирсова. – Л., 1973. – 108 с. 35. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический аспект. – М. : Рус. яз., 2002. – 216 с. 36. Шейнов В.П. Психологическое влияние. – Минск : Харвест, 2007. – 640 с. 37. Naumann V. Perlokution als Gegenstand von Sprechakttheorie und/oder Gesprächsanalyse? // Hindelang G. et al. (Hg.): Der Gebrauch der Sprache. Festschrift Hans Hundsnerscher. – Münster: LIT, 1995. – S. 272-284.

© С.И. Криворучко, 2010

УДК 811.111'42

МЕНА КОММУНИКАТИВНЫХ РОЛЕЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ КОНФЛИКТНОМ КИНОДИСКУРСЕ

И.Н. Лавриненко (Харьков)

В статье рассматриваются тактики мены коммуникативных ролей в англоязычном конфликтном кинодискурсе, направленные на эскалацию конфликтной ситуации и на ее урегулирование, а также социальные и психологические факторы, определяющие выбор тактик коммуникантами.

Ключевые слова: гармонизация конфликтного общения, мена коммуникативных ролей, кинодискурс, конфликтный дискурс, тактика мены коммуникативных ролей.

І.М. Лавріненко. Міна комунікативних ролей в англomовному конфліктному кінодискурсі. У статті розглянуто тактики міни комунікативних ролей у англomовному конфліктному кінодискурсі, спрямовані на ескалацію конфліктної ситуації та її урегулювання, а також соціологічні та психологічні фактори, які обумовлюють вибір тактик комунікантами.

Ключові слова: гармонізація конфліктного спілкування, міна комунікативних ролей, кінодискурс, конфліктний дискурс, тактика міни комунікативних ролей.

I. M. Lavrinenko. Turn-taking in English film conflict discourse. The article considers turn-taking tactics in English film conflict discourse, aimed at escalation of conflict and its settlement, as well as the social and psychological factors affecting the choice of these tactics.

Key words: conflict communication harmonization, turn-taking, conflict discourse, film discourse, turn-taking tactics.

Объектом нашего исследования является мена коммуникативных ролей — передача роли говорящего от одного участника общения другому, обуславливающая завершение отдельного коммуникативного вклада предыдущего субъекта и взятие права на коммуникативный вклад другим [19]. Целью исследования является вычленение и описание основных тактик МКР, используемых в конфликтном дискурсе. Закономерности построения диалога вызывают особый интерес в последнее время, что определяет актуальность данного исследования — необходимость уточнения тактик МКР в конфликтном кинодискурсе.

В качестве материала анализа МКР выбираем диалогическое взаимодействие англоязычных коммуникантов, представленное в англоязычных художественных фильмах, поскольку кино наиболее приближено к реальной действительности, речевые ситуации разнообразны, речь естественна, несмотря на то, что содержание фильма художественно организовано и подчинено раскрытию замысла авторов [20]. Кинодискурс (кинотекст в терминологии Г. Г. Слышкина) — это связанное, цельное и завершённое сообщение, выраженное при

помощи вербальных и невербальных знаков, организованное в соответствии с замыслом коллективного функционально дифференцированного автора при помощи кинематографических кодов, зафиксированное на материальном носителе и предназначенное для воспроизведения на экране и аудиовизуального восприятия зрителями [21, с. 32]. В кинодискурсе задействованы акустический, и визуальный каналы передачи сообщения, причем оба канала могут использоваться для передачи как вербальной информации, так и невербальной [11].

Конфликтный дискурс — это разновидность дискурсивной деятельности, процесс и результат мысле-коммуникативного взаимодействия конфронтативного характера [24, с.56], иллюкутивная доминанта которого представляет собой противостояние или столкновение коммуникативных целей участников целенаправленной речевой деятельности, перлокуция которой характеризуется наличием отрицательных эмоций благодаря вербальному и невербальному воздействию коммуникантов друг на друга [5].

Коммуникативные неудачи обусловлены рядом лингвистических (ошибка кодирования, неверный

выбор коммуникантом кода передачи сообщения, характер акта референции) и экстралингвистических факторов (пресуппозиция, коммуникативная установка говорящего, искажение передаваемого сообщения, использование невербальных компонентов коммуникации) [18, с. 89-91]. К коммуникативной неудаче может привести “коммуникативный саботаж” (или “принцип некооперации”), предлагающий установку на навязывание коммуниканту своего мнения, нежелание дать ожидаемый ответ на вопрос, стремление уйти от обмена информацией, желание обидеть собеседника [15, с. 225-231]. Однако в конкретных ситуациях общения коммуникативный саботаж может являться как средством провоцирования конфликта, так и способом его нейтрализации [1].

Конфликт имеет следующие этапы развития: неречевые факторы – потребности, интересы, мотивы, взгляды, определяющие социальный и психологический тип личности, – обуславливают установки индивида на взаимодействие с другими членами коллектива. Установки влияют на формирование целей общения, которые, в свою очередь, определяют выбор субъектом речевых стратегий. Все эти компоненты конфликтного общения регулируют выбор тактик речевого поведения [22].

В случае конфликтного общения происходит нарушение конвенций, собеседники не осуществляют согласованных соизменений поведения – “притирки” друг к другу [22]. Для конфронтативного стиля МКР характерно несоблюдение ни положительного, ни отрицательного лица оппонента [3, с. 175], нарушение принципов дистанцирования, сближения [14]. Стремясь сохранить своё собственное лицо в ходе дискуссии (вскрытие противоречий, которые укрепляют собственную позицию; насаждение собственного мнения) и одновременно с этим поколебать имидж соперника и ограничить свободу его действий (перебивания; неприятие точки зрения оппонента), участники коммуникации контролируют последовательность выступлений, поочередно совершая акты перебивания или прерывания [3, с. 174]. Стратегия прерывания состоит в том, что коммуникант оспаривает право на совершение очередного хода. Она представлена двумя тактиками – наложения и перебивания.

Разговоры-ссоры в целом характеризуются гораздо более высокой частотностью перебивов (или попыток перебива), чем нейтральные (немаркированные) стадии общения. Количество прерываний в конфликтных диалогах может достигать 80% и увеличиваться с повышением скорости протекания акта коммуникации [23]. При этом стремление минимизировать вербальное участие речевого партнера в диалоге указывает на намерение понизить его коммуникативный статус [8, с. 75]

В некооперативном конфликтном общении мена коммуникативных ролей становится нерегулируемой, хаотичной, говорение “дуэтом” возникает спонтанно, часто потому, что установка на слушание отсутствует [13, с. 95]. Конфронтативный стиль МКР выражается в коллективном речепроизводстве участников конфликтного дискурса. Коллективное говорение демонстрирует неуступчивость оппонентов, использующих один и тот же пропозициональный фрагмент с противоположными интенциями [3, с. 176].

Речевая стратегия выбирается говорящим бессознательно, являясь самовыражением личности. Конфликтное поведение проявляет своеобразие языковой личности, поэтому исследователи (К.Ф. Седов, В.В. Дементьев) выделяют инвективную, куртуазную и рационально-эвристическую языковую личность [10, с. 58], каждой из которых присуща своя линия поведения. Различия в коммуникативных стратегиях коммуникантов могут препятствовать взаимопониманию. Бытовой конфликт, как правило, возникает в результате недовольства одного из участников социального взаимодействия поступками другого. В некоторых случаях такое недовольство становится следствием коммуникативного недоразумения, в основе которого лежит разница в языковых стратегиях участников общения. [9, с. 125].

В конфликтном дискурсе механизм агрессии и насилия кроется в его социальных и индивидуальных истоках. Склонность к речевой агрессии и насилию обуславливается социальным опытом, с обретением которого личность из окружающей среды вбирает и накапливает подобные образцы поведения. Индивидуальный опыт общения складывается на основе социально значимых сценари-

ев, которые через повторяемость в определенных речевых ситуациях накапливаются в памяти индивида и, по мнению ван Дейка, создают “базу данных”, и используются говорящими во вновь встречающихся речевых ситуациях [22]. При высоком эмоциональном накале коммуниканты используют готовые клише, их словотворчество лимитировано, иначе говоря, коммуниканты находятся в пределах определенных коммуникативных стереотипов [4, с. 82].

Коммуникативные неудачи говорящего обычно корректируются партнером по общению в том случае, когда собеседники более или менее в равной степени овладели системой коммуникативных норм, принятых в том или ином социуме. При этом социальный статус и психологический тип адресата или слушателя определяет форму корректирования – “значащее” молчание или соответствующее высказывание [17]

Выделяют ряд речевых тактик, которые своей целью предполагают гармонизацию конфликтного общения: **тактика смены темы** используется как способ переключения внимания и ухода от конфликта; **тактика корректировки** опирается на рассудочность, здравомыслие партнера по коммуникации; **тактика согласия** используется с целью выхода из конфликтной ситуации путем взаимных уступок и компромиссов [2]. Также коммуниканты могут прибегнуть к молчанию как тактике разрешения конфликта. Высокий социальный статус дает больше возможности прибегнуть к молчанию как стратегии поведения [4]. Демонстративный отказ от коммуникации – это либо отказ от создания общего коммуникативного (речевого) пространства (на начальном этапе коммуникации), либо уничтожение в одностороннем порядке уже созданного коммуникативного пространства. Отказ от коммуникации как способ создания коммуникативного дисбаланса может базироваться на все той же установке на неравенство коммуникантов, что и все ранее описанные способы. Причины отказа от коммуникации могут быть эксплицированы в коммуникации различным образом:

- а) через соответствующие характеристики речевого партнера;
- б) через прагматические клише;

в) через демонстративное молчание в ответ на реплику речевого партнера.

В межличностной непубличной коммуникации этот прием используется с целью прекратить общение [8, с. 75].

Конфликтная коммуникативная координация в непринужденной сфере общения проявляется в ссорах, словесных перепалках и других речевых конфликтах. Она характеризуется повышенной импульсивностью и реактивностью речевых поступков с непрогнозируемым перлокутивным эффектом в зоне риска; некооперативностью речевого поведения при формальной согласованности коммуникативных интенций с преобладанием отсроченных (упрек — переспрос), конкурирующих (обвинение — встречное обвинение), корректирующих (упрек — одергивание) и отклоняющих реакций (констатация факта — отрицание факта); подчеркнутой конфликтностью отрицательных модально-оценочных реакций, смещенных в личностную сферу коммуникантов; диссонирующей тональностью общения с гипертрофией эмоциональности и эгоцентричности; преимущественно высокой степенью активности коммуникантов в предъявлении личных претензий; непрогнозируемым коммуникативным результатом в психологической и коммуникативной сферах [7].

Негармоничность диалогического дискурса может быть обусловлена минимальной речевой активностью адресата, его автоматизированными или полуавтоматизированными реакциями на прозвучавшее высказывание и нежеланием (или невозможностью) поддерживать разговор, быть его полноправным участником и автором развернутых реплик [12, с. 171]. Например:

WILLIAM 173: Would you like a cup of tea before you go?

ANNA 174: No thanks.

WILLIAM 175: Coffee?

ANNA 176: No.

WILLIAM 177: Orange juice

178: probably not.

179: Something else cold

180: coke, water, some disgusting sugary drink pretending to have something to do with fruits of the forest?

ANNA 181: Really, no. [Notting Hill]

В приведенном отрывке Анна отвечает на все вопросы односложно, давая собеседнику понять, что не желает продолжать с ним беседу.

Существует ряд дисгармонизирующих речевых поступков (тактик), разрушающих согласное течение диалога и провоцирующих открытый конфликт – неодобрение, осуждение, колкость, упрек, оскорбление, угроза [7], приказ, ирония. Рассмотрим подробнее некоторые из перечисленных тактик.

Тактика оскорблений на языковом уровне выражает отрицательное эмоциональное отношение к объекту, его действиям или решениям, предполагает эксплицитную негативную характеристику личности. Наиболее традиционным средством, применяемым в данной тактике, является экспрессивная и негативная оценочная лексика, с помощью которой достигается отрицательный прагматический эффект и осуществляется целенаправленное воздействие [2].

Тактика приказа предполагает желание говорящего заставить адресата совершить какое-либо действие, а адресат, в зависимости от своей позиции и отношения к этому, может принять или не принять навязываемое ему действие. В ситуации конфликта эта тактика чаще всего провоцирует ответные агрессивные речевые действия [2]. Команды и приказы являются крайними, нежелательными аргументами (реципиента лишают выбора) [4, с. 29]. Ситуации строгого, категорического приказа, команды, требования, распоряжения обычно не предвидят речевой реакции, поскольку они конвенциализированы и адресату, занимающему зависимое положение положено исполнить требуемое действие [16].

Тактика иронии в ситуациях конфликтного общения передает негативное или критическое отношение говорящего к адресату и расценивается как агрессивное вербальное поведение. Ирония – непрямой способ выражения отрицательной оценки. Чаще всего используется с намерением задеть адресата и вызвать отрицательные эмоции [2]. При этом ирония – признак более развитой языковой личности [4, с. 89].

Рассмотрим пример конфликтного кинодискурса, причем его составляющие – элементы соци-

ального опыта, могут выступать как интенсификаторами, так и нейтрализаторами конфликтного дискурса [6]. Начнем с экстралингвистических факторов, которые обуславливают установки индивида на взаимодействие с другими членами коллектива. Участники интеракции Тед и Джоанна, семейная пара, в которой Тед приписывает себе более высокий социальный уровень, так как обеспечивает семью, в лингвистическом аспекте это проявится в попытках перехватить коммуникативную инициативу, используя стратегию перебива (49; 53), уточнения (61; 64), согласия (70; 80). При этом последняя тактика, призванная гармонизировать конфликт, не приносит желаемого результата, так как требует взаимных уступок и компромиссов, к которым Джоанна не готова:

TED 43: I thought you might just like to know that at five-fifteen this afternoon we were officially handed the Fire and Ice account by Revlon.

JOANNA 44: Ted, I^{am} leaving you.

TED 45: That represents a gross billing in excess of two million –

46: WHAT?

JOANNA 47: Here are my keys.

48: I will^{not} be needing them any more.

TED 49: I^{am} sorry I^{am} late, all right?

50: I^{am} sorry I did^{not} call –

51: I was busy making a living.

JOANNA 52: My American Express... My Bloomingdale's Credit Card... My check book –

TED 53: Okay, okay...

54: What is it this time?

55: What did I do now?...

JOANNA 56: I took two thousand out of the savings account.

57: That was what I had in the bank when we got married.

TED 58: Joanna, whatever it is, believe me, I^{am} sorry.

JOANNA 59: Here are the slips for the laundry and the cleaning.

60: They^{will} be ready on Saturday.

TED 61: Now listen, before you do something you^{will} really regret you^{should} better stop and think -

JOANNA 62: I ^{have} paid the rent, the Con-Ed and the phone bill, so you do ^{not} have to worry about them.

JOANNA 63: There, that ^{is} everything.

TED 64: For God's sake, Joanna, would you at least tell me what I did that ^{is} so terrible!

65: Would you do me that little favor?

JOANNA 66: Look, it ^{is} not your fault, okay?

67: It ^{is} me.

68: It ^{is} my fault –

69: you just married the wrong person.

TED 70: So we ^{have} got problems.

71: Everybody ^{has} got problems –

72: that ^{is} normal –

JOANNA 73: Ted, you ^{are} not listening to me.

74: It ^{is} over, finished.

TED 75: I ^{am} listening, Joanna –

76: believe me, I ^{am} listening.

77: My wife is walking out on me after eight years of –

JOANNA 78: You just do ^{not} get it, do you?

79: I.. am.. really.. and.. truly.. leaving.. you.

TED 80: I heard you, Joanna.

81: I promise I heard you.

JOANNA 82: No you did ^{not}.

83: You did ^{not} even ask about Billy.

[Kramer vs. Kramer]

Трансакция демонстрирует психологическое неравноправие, и протекает по психотипу “Родитель– Дитя”, со временем они не переходят в равноправные (“Взрослый– Взрослый”), в результате чего коммуникативный конфликт остается неразрешенным. Тед относится к рационально-эвристическому типу личности, опирается на рассудочность, здравомыслие. Негативные эмоции в этом случае выражаются косвенным, непрямым образом (51). Джоанна относится к куртуазному типу личности, отличается повышенной семиотичностью речевого поведения, обусловленного тяготением говорящего к этикетным формам социального взаимодействия. Установки влияют на формирование целей общения и выбор стратегий. Первоначальная цель Теда похвастаться достижениями (43; 45), реализуется тактикой констатации (43), услышав неприятную для себя информацию, он

стремится уйти от разговора, прибегнув к тактике смены темы (49), не преуспев в этом, Тед прибегает к тактике уточнения (54-55) и смены темы (58), далее он переходит в наступление и использует перебивы (49; 53), что приводит к эскалации конфликта, в заключении Тед использует тактику несогласия (91) и повтор (84), как простейший способ передачи речевого хода, который не требует дополнительных усилий. Цель Джоанны – проинформировать Теда о своем уходе из семьи, в ее речи первоначально преобладает гладкая мена ролей, только с развитием конфликта она использует маркер привлечения внимания (66) и перебивы (73; 78; 93). Конфликт достигает пика, когда Джоанна прибегает к тактике угрозы (110), направленной на завершение интеракции. На заключительной стадии конфликтное взаимодействие переходит в кооперативное и завершается вполне гладкой меной ролей, реализованной тактикой уточнения в инициативном ходе Теда (111):

TED 84: What about Billy?

JOANNA 85: I ^{am} not taking him with me.

TED 86: What?

JOANNA 87: Ted, I can ^{not} ...

88: I tried...

89: I really tried but...

90: I just can ^{not} hack it anymore...

TED 91: C(o)mon, Joanna, you do ^{not} mean that.

92: You ^{are} a terrific mother –

JOANNA 93: I am not!

94: I ^{am} a terrible mother!

95: I ^{am} an awful mother.

96: I yell at him all the time.

97: I have no patience.

98: No...

99: No.

100: He ^{is} better off without me.

101: Ted, I ^{have} got to go...

102: I ^{have} got to go.

TED 103: Okay, I understand and I promise I will ^{not} try and stop you, but you can ^{not} just go...

104: Look, come inside and talk...

105: Just for a few minutes.

JOANNA 106: NO!...

107: Please...

108: Please do ^{not} make me stay...

109: *I swear...*

110: *If you do, sooner or later... maybe tomorrow, maybe next week... maybe a year from now... I ^{will} go right out the window.*

TED 111: *Where are you going?*

JOANNA 112: *I do ^{not} know...*

[Kramer vs. Kramer]

Суммируя вышесказанное, можно прийти к выводу, что МКР в конфликтном кинодискурсе реализуется широким набором тактик, которые могут способствовать эскалации конфликта (тактики наложения, перебивания, оскорбления, приказа, иронии) или его урегулированию (тактика смены темы, корректировки, согласия). Выбор тактик зависит как от речевых, так и от неречевых факторов (тип языковой личности, социальный опыт). Перспективным было бы продолжить анализ кинодискурса с фокусом на МКР в аргументативном кинодискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреева В.Б. Стратегии и тактики коммуникативного саботажа: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук./ В.Б. Андреева. – Курск, 2009. 2. Анохина В.С. Стратегии и тактики коммуникативного поведения в малой социальной группе (семье). <http://vestnik.stavsu.ru/56-2008/11.pdf> 3. Аристов С.А. Прагматическое моделирование мены коммуникативных ролей. Дисс. ...канд. филол. наук/ С.А. Аристов. – Тверь, 2001. – 212 с. 4. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации: Монография / А.Д. Белова. – Киев, 1997.– 312 с. 5. Белоус Н.А. Прагматическая неравноположенность в конфликтном дискурсе http://tverlingua.by.ru/archive/005/5_3_1.htm 6. Белоус Н.А. Прагматическая реализация коммуникативных стратегий в конфликтном дискурсе. http://tverlingua.by.ru/archive/005/5_3_1.htm 7. Борисова И.Н. Русский разговорный диалог: зоны толерантного и нетолерантного общения // <http://www.inocenter.ru/doc/ProblemiTolerantnosti.pdf> 8. Воронцова Т.А. Деструктивное речевое поведение в публичном диалоге / Т.А. Воронцова // Вестник Удмурт. унта. – 2005. – № 5 (2). 9. Горелов И.Н. Основы психолингвистики / Горелов И.Н., Седов К.Ф.М.–М.: 1997.– 224 с. 10. Дементьев В.В. Социопрагматический аспект теории речевых актов: учеб. пособие / Дементьев В.В., Седов К.Ф. – Саратов: Изд-во СПИ, 1998. – 107 с. 11. Зарецкая А.Н. Особенности реализации подтекста в кинодискурсе: автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Зарецкая А.Н. – Челябинск, 2010. 12. Колокольцева Т.Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Т.Н. Колокольцева. – Волгоград: Изд-во ВГУ, 2001. – 260 с. 13. Колтунова М.В. Конвенции как прагматический фактор делового диалогического общения/ М.К. Колтунова. – М.: Акад. гуманитар. исслед., 2005 – 228 с. 14. Ларина Т. В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах: Монография Т.В. Ларина. – М.: Изд-во РУДН, 2003.– 315 с. 15. Николаева Т.М. О принципе “некооперации” или категориях социолингвистического воздействия / Т.М. Николаева // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста. – М.: Наука, 1990. – С. 225-231. 16. Николова А. Речевые тактики и языковые маркеры несогласия и конфликтности при побуждении к действию. <http://www.russian.slavica.org/article490.html> 17. Садыкова И.А. Корректирующие высказывания как способ передачи коммуникативного опыта / И.А. Садыкова // Русская и сопоставительная филология: Исследования молодых ученых / Казан. гос. ун-т; Н.А. Андромонова (отв. ред.).– Казань: КГУ, 2004. – 244 с. 18. Стаценко В.И. Успех/неуспех коммуникации. Понятие коммуникативная неудача / В.И. Стаценко // Язык и национальное сознание: проблемы сопоставительной лингвоконцептологии. Мат-лы Межрегиональной школы-семинара молодых учёных. – 2007. – С. 89-91 19. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. — Винница, Нова Книга, 2009.– 272 с. 20. Ревенко Л.П. Дискурс – анализ художественного фильма с целью обучения иностранных студентов РКИ / Л.П. Ревенко // Русский язык и языковые контакты в Азиатско-Тихоокеанском регионе в XXI веке: материалы Междунар. конф. – Иркутск, 2004. – С. 60–65. 21. Слышкин Г.Г. Кинотекст (опит лингвокультурологического анализа). – М.: Водолей Publishers, 2004.– 153 с. 22. Третьякова. Конфликт глазами лингвиста <http://www.philology.ru/linguistics2/tretyakova-00.htm> 23. Тымбай А.А. Речевые стратегии в диалоге на иностранном языке / А.А. Тымбай // Филологические науки в МГИМО. – 2008. – № 31. 24. Фролова И.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі: Монографія / І.Є. Фролова. – Х: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.

© И.Н. Лавриненко, 2010

УДК 811.111.2'276.16

(IM)POLITENESS THEORIES IN DISCOURSE*O. Petrenko (Kharkiv)*

This article focuses on theoretical problems of (im)politeness in modern linguistics. It is argued that politeness, while needed, is not sufficient by itself to give a realistic picture of verbal interaction. In this paper we explore the notion and nature of politeness/impoliteness, the first being employed to promote friendly relations and social harmony, the second being viewed as a form of intentional face-aggravation caused by verbal means. Positive and negative face is also analyzed, as well as situations in which it might be threatened. Besides that this article considers the nature of different types of face threatening acts.

Key words: cooperative principle, face threatening act, (im)politeness, maxims of politeness, positive/negative face.

О.М. Петренко. Теорії (не)ввічливості у дискурсі. Дана стаття присвячена теоретичним проблемам (не)ввічливості у сучасному мовознавстві. Стверджується, що за необхідності однієї лише ввічливості недостатньо для того, щоб описати реалістичну ситуацію вербальної взаємодії. У даній статті ми досліджуємо поняття та характер ввічливості/неввічливості, маючи на увазі, що перша використовується задля підтримання дружніх зв'язків та гармонії у суспільстві, а друга розглядається як форма навмисного погіршення обличчя за допомогою вербальних засобів. Також аналізуються позитивне і негативне обличчя та ситуації, які можуть їм загрожувати. Крім того, у статті увага приділяється природі різних типів актів, що становлять загрозу для обличчя.

Ключові слова: принцип кооперації, акти, що становлять загрозу обличчю, (не)ввічливість, максими ввічливості, позитивне/негативне обличчя.

Е.Н. Петренко. Теории (не)вежливости в дискурсе. Данная статья посвящена теоретическим проблемам (не)вежливости в современном языкознании. Утверждается, что при необходимости одной только вежливости недостаточно для описания реалистичной ситуации вербального взаимодействия. В статье мы исследуем понятие и характер вежливости/невежливости при том, что первая используется для поддержания дружеских отношений и гармонии в обществе, а вторая рассматривается как форма намеренного ухудшения лица при помощи вербальных средств. Также анализируются позитивное и негативное лицо, как и ситуации, которые могут нанести им вред. Кроме того, в статье уделяется внимание природе различных типов актов, которые представляют угрозу лицу.

Ключевые слова: принцип кооперации, акты, представляющие угрозу лицу, (не)вежливость, максимы вежливости, позитивное/негативное лицо.

(Im)Politeness theory as an object of research is a branch of pragmatics that enjoys a great deal of popularity today. Over the last thirty years there appeared a lot of articles and monographs devoted to the (im)politeness phenomenon, which certifies great interest aroused by this problem and at the same time discloses the absence of common views on how this phenomenon should be defined. This research aims at critical analysis and overview of the latest linguistic theories of (im)politeness.

There exist several views on **politeness** phenomenon. B. Fraser understood it as a social norm.

According to this point of view all acts conforming to the norms of etiquette are considered to be polite, those not conforming to such norms, are thought to be rude. But this conception wasn't generally accepted [5, p. 219-236].

From another perspective politeness is interpreted as conversational maxims and rules, which associated first of all with the names of P. Grice, R. Lakoff and G. Leech. In the work *Logic and Conversation* Grice having supposed that interlocutors cooperate with each other when exchanging some information first formulated the so called *cooperative principle*, which

is used in the process of communication. This principle includes 4 postulates: of quantity, of quality, of attitude and manner [4, p 41-58]. Trying to employ Gricean postulates when considering politeness, Lakoff suggested the rules of pragmatic competence: be clear and be polite. It is interesting to note that in Lakoff's opinion clarity and politeness are sometimes incompatible. The second Lakoff's pragmatic rule includes in its turn three rules of politeness: don't impose; give options; make A feel good – be friendly. The first rule is connected with distance and formality which is typical for 'formal politeness'. The second is used in such cases when 'informal politeness' is needed. The third rule regards 'intimate politeness', when the speaker uses different means to make addressee feel sympathy. Meanwhile Lakoff notes that in general all rules are aimed at the achievement of this goal (make addressee feel good) [7, p. 292-305].

Conversational maxims with regard to politeness have found further development in the well-known *Principles of Pragmatics* by Leech, where following Grice and Lakoff he assumes that there exist a set of rules, which people use in the process of communication [8]. Leech doesn't give a clear definition of politeness but notes that politeness is an important pragmatic factor which controls communication, maintains social harmony and promotes friendly relations which enable us to assume that interlocutors are being cooperative in the first place. In this connection Leech formulates 6 maxims, used for the abovementioned purpose: Tact Maxim, Generosity Maxim, Approbation Maxim, Modesty Maxim, Agreement Maxim, Sympathy Maxim. It should be mentioned that Leech argues that in the process of communication Gricean cooperative principle interplays with his principle of politeness and appears to be its supplement. Thus politeness can be defined as a means of minimizing confrontation in discourse – both the possibility of confrontation occurring at all, and the possibility that a confrontation will be perceived as threatening [6, p. 102].

The most widespread definition of politeness was given by P. Brown and S. Levinson, who suggested to consider this phenomenon as face saving. The notion of 'face' was introduced by E. Goffman, which he explained as public self image that every adult tries to

project. If to use the by now traditional concept of 'face' [1, p. 345], it is possible to say that politeness is the expression of the speakers' intention to mitigate face threats carried by certain face threatening acts. Another definition is "a battery of social skills whose goal is to ensure everyone feels affirmed in a social interaction". Being polite therefore consists of attempting to save face for another.

In politeness theory suggested by Brown and Levinson they distinguish positive and negative face, noting that positive face can be defined two ways: as the want of every member that his wants be desirable to at least some others, or alternately, the positive consistent self-image or personality (crucially including the desire that this self-image be appreciated and approved of) claimed by interactants. Negative face was defined as the want of every competent adult member that his actions be unimpeded by others, or the basic claim to territories, personal preserves, rights to non-distraction, i.e. the freedom of action and freedom from imposition. Ten years later, Brown characterized positive face by desires to be liked, admired, ratified, and related to positively, noting that one would threaten positive face by ignoring someone. At the same time, she characterized negative face by the desire not positive face refers to one's self-esteem, while negative face refers to one's freedom to act. The two aspects of face are the basic wants in any social interaction, and so during any social interaction, cooperation is needed amongst the participants to maintain each others' faces.

According to Brown and Levinson, positive and negative face exist universally in human culture. In social interactions, face-threatening acts are at times inevitable based on the terms of the conversation. A face threatening act is an act that inherently damages the face of the addressee or the speaker by acting in opposition to the wants and desires of the other. Most of these acts are verbal, however, they can also be conveyed in the characteristics of speech (such as tone, inflection, etc) or in non-verbal forms of communication. At minimum, there must be at least one of the face threatening acts associated with an utterance. It is also possible to have multiple acts working within a single utterance.

Negative face is threatened when an individual does not avoid or intend to avoid the obstruction of their interlocutor's freedom of action. It can cause damage to either the speaker or the hearer, and makes the one of the interlocutors submit their will to the other. Freedom of choice and action are impeded when negative face is threatened. In such a case damage to the hearer can be done by an act that affirms or denies a future act of the hearer creates pressure on the hearer to either perform or not perform the act (e.g. *orders, requests, suggestions, advice, reminders, threats, or warnings*); by an act that expresses the speaker's sentiments of the hearer or the hearer's belongings (e.g. *compliments, expressions of envy or admiration, or expressions of strong negative emotion toward the hearer, hatred, anger, lust*); by an act that expresses some positive future act of the speaker toward the hearer. In doing so, pressure has been put on the hearer to accept or reject the act and possibly incur a debt (e.g. *offers, and promises*). Damage to the speaker can be caused by the following: an act that shows that the speaker is succumbing to the power of the hearer; expressing thanks; accepting a thank you or apology; excuses; acceptance of offers; a response to the hearer's violation of social etiquette; the speaker commits himself to something he does not want to do etc.

Positive face is threatened when the speaker or hearer does not care about their interlocutor's feelings, wants, or does not want what the other wants. Positive face threatening acts can also cause damage to the speaker or the hearer. When an individual is forced to be separated from others so that their well being is treated less importantly, positive face is threatened. The hearer suffers damage as a result of: (a) an act that expresses the speaker's negative assessment of the hearer's positive face or an element of his/her positive face. The speaker can display this disapproval in two ways. The first approach is for the speaker to directly or indirectly indicate that he dislikes some aspect of the hearer's possessions, desires, or personal attributes (e.g. *"I don't like the way you talk"*). The second approach is for the speaker to express disapproval by stating or implying that the hearer is wrong, irrational, or misguided (e.g. *insults,*

accusations, complaints, contradictions, disagreements, or challenges – for example "You are always doing everything in the wrong way!"); (b) an act that expresses the speaker's indifference toward the addressee's positive face; (c) the addressee might be embarrassed for or fear the speaker (e.g. *excessively emotional expressions*); (d) the speaker indicates that he doesn't have the same values or fears as the hearer (e.g. *disrespect, mention of topics which are inappropriate in general or in the context*); (e) the speaker indicates that he is willing to disregard the emotional well being of the hearer (e.g. *belittling or boasting*); (f) the speaker increases the possibility that a face-threatening act will occur. This situation is created when a topic is brought up by the speaker that is a sensitive societal subject (e.g. *topics that relate to politics, race, religion*); (g) the speaker indicates that he is indifferent to the positive face wants of the hearer. This is most often expressed in obvious non-cooperative behavior (e.g. *interrupting, non-sequiturs*); (h) the speaker misidentifies the hearer in an offensive or embarrassing way. This may occur either accidentally or intentionally. Generally, this refers to the misuse of address terms in relation to status, gender, or age (e.g. *addressing a young woman as "ma'am" instead of "miss"*). The speaker's positive face is damaged by an act that shows that the speaker is in some sense wrong, and unable to control himself, apologies (in this act, speaker is damaging his own act by admitting that he regrets one of his previous acts), acceptance of a compliment, inability to control one's physical self, inability to control one's emotional self, self-humiliation, confessions etc.

Compared to the amount of work devoted to politeness, relatively little attention has been given to the study of what J. Culpeper has termed '**impoliteness**'. There is much debate as to what constitutes impoliteness and how (or even whether) impoliteness can be unproblematically defined.

Leech makes a distinction between 'Relative Politeness' and 'Absolute Politeness'[8]. Relative politeness refers to the politeness of an act relative to a particular context, whereas absolute politeness refers to the politeness associated with acts independent of context. Within absolute politeness, Leech argues,

“some illocutions (e.g. *orders*) are inherently impolite, and others (e.g. *offers*) are inherently polite” [8, p. 83]. Similarly, Brown and Levinson, working within a face-oriented model of politeness, write that “it is intuitively the case that certain kinds of acts intrinsically threaten face” [1, p. 65]; in other words, they argue that certain acts (e.g. *orders*, *threats*, *criticisms*) run counter to one’s positive face, the want to be approved of (e.g. “*Stop trying to lean over backwards! If you try to please all you will please none*”), and/or one’s negative face, the want to be unimpeded (“*I won’t leave it at that and will get back to you soon!*”).

One must bear in mind that any assessment of politeness outside the theorist’s vacuum will take context into account. Fraser and Nolan make this point: “...no sentence is inherently polite or impolite. We often take certain expressions to be impolite, but it is not the expressions themselves but the conditions under which they are used that determines the judgment of politeness.”

It is not difficult to think of examples where a supposedly impolite act will be judged as polite in a particular context. An order could be conceived as polite in a context where it is thought to be of benefit to the target (for example, “*Go on, eat up*” as an order for a dinner guest to tuck in to some delicacy). However, in some instances the conjunction of act and context does give rise to impoliteness that may be said to be inherent, since it cannot be completely mitigated by any surface realization of politeness.

The notion of inherent impoliteness irrespective of contexts only holds for an insignificant number of acts. For example, acts which draw attention to the fact that the target is engaged in some anti-social activity (e.g. *picking nose or ears*, *farting*) seem to be inherently impolite. It is difficult to think of politeness work or a change of context that can easily remove the impoliteness from an utterance such as “*Do you think you could possibly not pick your nose?*” The reason why these acts may be described as inherently impolite is as follows. According to Brown and Levinson [1, p. 1], politeness comes about through one’s orientation towards what E. Goffman called the ‘virtual offence’. In other words, by demonstrating concern for the face-threatening potential of an act, one shows

that one has the other’s interests at heart. An inherently impolite act does not involve *virtual* or *potential* offence; it is in its very performance offensive and thus not amenable to politeness work, thus the utterance inflicts unavoidable damage to his or her positive face.

Culpeper argues that there exists mock impoliteness, or banter, which is impoliteness that remains on the surface, since it is understood that it is not intended to cause offence. Leech attempts to capture this kind of phenomenon within his Banter Principle: “In order to show solidarity with H, say something which is obviously untrue, and obviously impolite to H (and this will give rise to an interpretation such that) “what S says is impolite to H and is clearly untrue. Therefore what S really means is polite to H and true” [8].

Leech claims that banter reflects and fosters social intimacy (i.e. relative equality in terms of authority and closeness in terms of social distance): the more intimate a relationship, the less necessary and important politeness is. In other words, lack of politeness is associated with intimacy, and so being superficially impolite can promote intimacy. Clearly, this only works in contexts in which the impoliteness is understood to be untrue. Leech, however, neglects to specify what these contexts might be.

If lack of politeness is associated with intimacy (an idea which is reflected in Brown and Levinson’s model), surface impoliteness is, paradoxically, even more likely to be interpreted as banter in non-intimate contexts, where it is more clearly at odds with expectations. Banter, of course, also exists in a more ritualized form as a kind of language game. In America this is known variously as ‘sounding’, ‘playing the dozens’ or ‘signifying’, and takes place particularly amongst black adolescents. Labov’s work has been influential in revealing the complexity of the insults used and the well-organized nature of this speech event. Typically, these insults are sexual, directed at a third person related to the target, and couched in rhyming couplets.

The key to ‘sounding’ is that the insult is understood to be untrue, an interpretation that comes about on the basis of shared knowledge within the group. The effect is to reinforce in-group solidarity. There is a competitive element to ‘sounding’; the winner is the one who has

the widest range of ritual insults to hand and can use them most appropriately. Real time improvisation in the creation of ritual insults tends not to occur. A result of the formulaic nature of the insults is that it is easier to recognize that one is engaged in 'sounding' rather than personal insult. W. Labov also points out that 'weak' insults, ones that are not outrageously bizarre and so obviously untrue, are more dangerous in that they are more likely to be interpreted as personal insults.

In order to begin to answer the question when are we genuinely impolite, it is useful to consider the assumptions behind the presence of polite behavior. Brown and Levinson put it thus: "In general, people cooperate (and assume each other's cooperation) in maintaining face in interaction, such cooperation being based on the mutual vulnerability of face. That is, normally everyone's face depends on everyone else's being maintained, and since people can be expected to defend their faces if threatened, and in defending their own to threaten others' faces, it is in general in every participant's best interest to maintain each other's face ..." [1, p. 61].

There are circumstances when the vulnerability of face is unequal and so motivation to cooperate is reduced. A powerful participant has more freedom to be impolite, because he or she can (a) reduce the ability of the less powerful participant to retaliate with impoliteness (e.g. through the denial of speaking rights), and (b) threaten more severe relation should the less powerful participant be impolite. The fact that impoliteness is more likely to occur in situations where there is an imbalance of power is reflected in its relatively frequent appearance in courtroom discourse [6, p. 101-129]. As R. Penman points out, the witness has "limited capacity to negotiate positive and negative face wants", whereas the barrister has "almost unlimited capacity to threaten and aggravate the witness's face".

In some circumstances it is not in a participant's interest to maintain the other's face. Participants may have a conflict of interests. Sometimes, it may be the case that a long-term goal can be best achieved by a short-term impoliteness strategy (e.g. one might shame somebody into doing something that will be of long-term benefit to him or her). It may also be that a

participant has some particular interest in attacking the other's face.

The factors influencing the occurrence of impoliteness in situations of equal relationship are complex. If lack of politeness correlates with intimacy, can we assume that genuine impoliteness, as opposed to mock impoliteness, will be more likely to occur in an extremely intimate relationship? There is some evidence for this. In a familiar relationship one has more scope for impoliteness: one may know which aspects of face are particularly sensitive to attack, and one may be able to better predict and/or cope with retaliation that may ensue. However, it seems absurd to argue that the more intimate one becomes with someone the more impoliteness one employs.

It is worth noting that a particular characteristic of impoliteness behaviour in situations of unequal relationships is its tendency to escalate. An insult can easily lead to a counter-insult and so on (e.g. "*You'd better get out of here.*" – "*You'd better mind your own affairs.*" etc.). Moreover, Harris et al.'s study of verbal aggression revealed that it is commonly assumed that the best way to save face in the light of verbal attack is to counter-attack. Of course, these are not the only circumstances in which impoliteness may occur. Infante and Wigley, for example, conceptualize verbal aggression as a personality trait. In other words, some people are predisposed towards confrontation.

Summarizing all the abovementioned it should be noted that the theory of impoliteness is not so thoroughly studied as the one of politeness and there exist the need to bring together some ideas and observations about an area of discourse that has been much neglected. Many issues have been raised which could benefit from further research. Finally, it is shown that in some contexts impoliteness behaviour is not a marginal activity, and that we need an appropriate descriptive framework in order to account for it.

REFERENCES

1. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – L., NY., etc. : CUP, 1987.
2. Culpeper, J. Towards an anatomy of impoliteness / J. Culpeper // Journal of Pragmatics. – 1996. – № 25. – P. 349–367.
3. Culpeper J. Impoliteness revisited: with special reference to dynamic and prosodic

- aspects / J. Culpeper, D. Bousfield, A. Wichmann // *Journal of Pragmatics*. – 2003. – № 35. P. 1545–1579.
4. Grice P. Logic and conversation / P. Grice, P. Cole, J. Morgan // *Syntax and Semantics. – Speech Acts: Academic Press, New York, 1975. – № 3. – P. 41–58.*
5. Fraser B. Perspectives on politeness / B. Fraser // *Journal of Pragmatics*. – 1990. – № 14. – P. 219–236.
6. Lakoff R. The limits of politeness / R. Lakoff // *Multilingua*. – 1989. – № 8. – P. 101–129.
7. Lakoff R. The logic of politeness or minding your p's and q's. / R. Lakoff // *Papers from the Seventh Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. – Chicago: University Press, 1973. – P. 292–305.*
8. Leech G. *Principles of Pragmatics* / G. Leech // London: Longman. – 1983.

© Е.Н. Петренко, 2010

УДК 811.112.2'42'27'372

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ТИПАЖІ НІМЕЦЬКОГО ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ

М.В. Стуліна (Запоріжжя)

У статті виділено ряд лінгвокультурних типажів, характерних для німецького постмодерністського дискурсу, проаналізовані лінгвістичні особливості їх актуалізації. В результаті дослідження зроблено висновок, що типажі моделюються на основі релевантних ознак постмодерністської лінгвокультури: плюралістичності, неоднозначності, еклектичності.

Ключові слова: лінгвокультурний типаж, концептуалізація, постмодернізм, метафора, дискурс, номінація.

М.В. Стуліна. Лінгвокультурные типажы немецкого постмодернистского дискурса. В статье выделен ряд лингвокультурных типажей, характерных для немецкого постмодернистского дискурса, проанализированы лингвистические особенности их актуализации. В результате исследования сделан вывод, что типажы моделируются на основе релевантных признаков постмодернистской лингвокультуры: плюралистичности, неоднозначности, эклектичности.

Ключевые слова: лингвокультурный типаж, концептуализация, постмодернизм, метафора, дискурс, номинация.

M.W. Stulina. Linguo-cultural types of the German postmodern discourse. In the article is defined a number of the linguocultural types, typical for German postmodern discourse, is analyzed the linguistic features of their actualization. The conclusion is made that the types are modeled on the basis of relevant signs of the postmodern linguoculture: pluralism, ambiguity, eclecticism.

Key words: linguocultural type, conceptualisation, postmodernism, metaphor, discourse, nomination.

Об'єктом цієї роботи є лінгвокультурні типажі (ЛкТ), предметом – їхня концептуалізація в німецькому постмодерністському дискурсі (ПмД), що разом зумовлюють її основну мету розвідки – лінгвокультурне типажування прототипових образів, характерних для художньої моделі світу ПмД. Відповідно, постають і такі конкретні завдання: з'ясувати номенклатуру лінгвокультурних типажів у ПмД, визначити їхні основні параметричні ознаки та виявити лінгвальні особливості їхньої репрезентації та актуалізації.

Лінгвокультурні типажі являють собою певні соціокультурні типи / “модельні особистості”, го-

ловною ознакою яких є відображення ціннісних орієнтирів поведінки [5, с. 87]. Вони є концептами “типізованої особистості”, образом, типізованим на основі соціокультурних критеріїв і специфічних характеристик вербальної та невербальної поведінки [7, с. 6]. Поряд із цим вони постають і як узагальнені образи особистості, чия поведінка та ціннісні орієнтири, відчутно впливаючи на лінгвокультуру в цілому, є показниками етнічної та соціальної своєрідності суспільства [3, с. 5].

Лінгвокультурні типажі верифікуються не тільки за ступенем яскравості, позитивності чи негативності, але й соціокультурної значущості. Це свідчить

про те, що вони можуть бути як загально- (російський дворянин, англійський джентльмен, американський ковбой), так і локально-культурного масштабу, тобто фігурувати всередині соціальних груп, колективів, страт, дискурсів. Оскільки ж у постмодернізмі культура ототожнюється з текстом, то ЛкТ мають чинність виключно в постмодерністському текстовому просторі, а його найбільш виразними представниками є ЛкТ *божевільний геній*, *номад*, *чоловік-андрогін*, *фригідна жінка* і *мати-тиран*), поділені за гендерним принципом на чоловічі та жіночі постаті.

Лінгвокультурний типаж *божевільний геній* пов'язаний із сексуальністю та владою, що і є головними принципами його побутування в постмодерному суспільстві. Існує думка, що новітня культура – це культура шизоїдного типу, яка визначається як “параноїдальна” через центрованість у вигляді теологічної домінанти, або Логосу [2, с. 332]. Ідея про те, що Бог все бачить і що людина має слідувати його заповідям, інакше її очікує кара, розвинули в індивіда параноїдальні відчуття перманентного переслідування. Концептуальний зміст ЛкТ *божевільний геній* складається з двох частин: *генія* у традиційному розумінні (“*видатна сила духу або розуму*” [9, с. 247]) і *генія-злочинця* / *генія-тирана*. Така двоїстість формує й своєрідний набір асоціативно-образних ознак ЛкТ *божевільний геній*, який може поставати в німецькому ПмД в образах “*генія-тирана*”, “*генія-загарбника*”, “*генія-вбивці*”, “*генія-одинака*” і просто “*талановитої людини*”.

З огляду на валоративний чинник, концептуальна структура ЛкТ *божевільний геній* постає в німецькому ПмД у триєдиності негативно-оцінного (“*геній-тиран*”, “*геній-загарбник*”, “*геній-убивця*”), позитивно-оцінного (“*талановита людина*”) і нейтрально-оцінного (“*геній-одинак*”) факторів його конституювання. Співвідношення полюсно протилежних ознак СтК *божевільний геній* у відсотковому відношенні є майже однаковим, що відбивається також і в атрибутивних номінаціях, якими найчастіше наділяється цей ЛкТ у постмодерністських текстах – позитивними (*genial, berühmt, einzigartig, hervorragend, auffallend, hell, Liebe, erstaunlich*) і негативними (*ekelhaft, fürchterlich,*

töten, ermorden, besessen, erobern, Gewalt, Finsternis, begrenzen, beherrschen). Їх майже однаково частотне використання зайвий раз засвідчує дуалістичну природу ЛкТ *божевільний геній*, когнітивним субстратом якого є наділена певним даром людина з такими характеристиками, як *genial, hell, engelhaft, begabt, talentiert* тощо.

Дискурсивна суб’єктивація ЛкТ у категоріях соціальної метафори дозволяє його осмислення в таких моделях, як “*божевільний геній = єдиний, суверенний володар свого царства*” (*Ja! Dies war sein Reich! Hier galt nichts als sein Wille, der Wille des großen, herrlichen, einzigartigen Grenuille ...*); “*божевільний геній = істота, яка прагне безмежної влади*” (*Er besaß die Macht dazu. Er hielt sie in der Hand. Eine Macht, die stärker war als die Macht des Geldes oder die Macht der Terrors oder die Macht des Todes: die unüberwindliche Macht, den Menschen Liebe einzuflößen...*); “*божевільний геній = особистість, початково наділена шаленістю*” (*Manchmal gedeiht ein Genie dazwischen, dessen Nährboden ja oft der Schmutz und dessen Grenze der Wahnsinn ist, aus dem Schmutz will es um jeden Preis heraus, dem Wahnsinn vermag es nicht immer zu entgehen...*).

Найбільш репрезентативно ж ЛкТ *божевільний геній* відтворюється за допомогою зоонімної метафори. Так, доволі продуктивною для німецького ПмД є його ототожнення з твариною (“*геній = тварина*”): *seltsames Tier, eher ein Tier, ein Hund, er bewegte sich, als ob er eine Ratte war*. Однак найбільш поширеною є метафорична модель “*геній = комаха*” (*wie die Zecke, große hässliche Spinne, abgemagerte Spinne, die Larve der Fliege, kleiner Wurm, weiße Made*), яка відтворює усталене розуміння геніальності ще з романтичних часів Крихітки Цахеса: *маленький ріст, огидність, потворність, шкідливість, відраза* тощо.

Своєрідна метафоризація ЛкТ *божевільний геній* пов’язана з прагненням німецького ПмД відмежувати людяність від геніальності та пов’язати її з патологією. Тож поєднання творчої геніальності з узурпатором в одній особі відбиває своєрідну спробу німецького ПмД пояснити феномен тоталітарної диктатури.

Лінгвокультурний типаж номад (кочівник-шукач) є спільним для усієї постмодерністської культури. Ідею номадології (від гр. *nomades*, кочівник-пастух, ,кочова людина‘ [9, с. 1081]) висунули Ж. Делез і Ф. Гваттарі, намагаючись сформулювати концепцію такого суспільства, яке б могло протистояти Державі-контролеру [4, с. 177]. Роблячи ставку на маргінальне, неважливе, випадкове, французькі вчені намагалися героїзувати своєрідність кочової культури, основна особливість якої полягає в перманентному русі.

Номад у постмодерністському просторі-Хаосмосі – особа, яка шукає, але не знаходить, бо у постмодерністській хаотичній гіперреальності неможливі ніякі знахідки. Метафорою номадичного існування є дрейфування на човні під час шторму [6, с. 66]. Наприклад, роман С. Надольни “*Erfindung der Langsamkeit*” розповідає про капітана, що все своє життя плавав у пошуках простору, в якому життя протікає за законами уповільненого часу. Назва кожного розділу – траєкторія пересування номада без кінцевої точки (*Das Dorf – die Küste, Die Reise nach Lissabon – Kopenhagen – Zum Kap der Guten Hoffnung – Terra australis – Die lange Heimreise – Trafalgar – Die Reise ins Eis – Flußfahrt zur arktischen Küste – Die Strafkolonie – eine Durchfahrt nach Norden*). Концептуально релевантним моментом кочового руху є те, що герой так і не дістається своєї мети.

Концептуальна структура ЛкТ номад зумовлюється такими асоціативно-образними ознаками, як “рух”, “перманентність”, “пошук”, які можуть актуалізуватися в різних констеляціях: постійний рух з місця на місце (*wie im Schlafen umherirren; wandern; ...er wird sich stundenlang herumtreiben*); циклічність руху (*immer wieder neue Länder; gleichzeitig bekannt und fremd; ...Täler, Hügel, Menschen, Küsten, Frauen, Wälder, und wieder – Menschen, Frauen, Hügel*), швидкість / динаміка руху (*richten, lenken, kommen, wenden, suchen, fahnden, gehen, hingehen, laufen, sich begeben, streben, treiben, jagen*), у якій найголовнішим є повільність (*er strebte nach Langsamkeit; er suchte die passende Zeit*); нескінченність пошуку (*er wollte wissen was noch wartet auf ihm hier; immer*

mussten sie herumlaufen) тощо.

При цьому основними вербальними засобами концептуального унаочнення ЛкТ номад у німецькому ПмД виступають дієслівні (*gehen, kommen, fahren, reisen, treiben, suchen*), субстантивні (*Schiff, Weg, Meer, Schiff*) і адвербіальні лексеми (*verloren, angekommen, gewandert*), рухова семантика яких уможлиблює відтворення номадичного існування.

Лінгвокультурний типаж чоловік-андрогін пов’язаний зі специфічною концептуалізацією постмодерністською свідомістю ролі чоловіка, а саме: як гендерно пасивної особистості. Це відбувається тому, що жінка, посідаючи центральне місце в індустрії насолоди масової культури, залишається об’єктом, а чоловік перестає бути активним суб’єктом, трансформуючись у пасивного спостерігача. Типовим випадком у німецькому ПмД є відмова чоловіка від своєї маскулітності на користь гомосексуальності або трансвестизму. Андрогіном вважається двостатева істота, яка поєднує в собі чоловічі та жіночі ознаки [8, с. 35]. Шлях до андрогенності скорочується за рахунок зниження ролі ознак, заснованих на традиційних критеріях „мужності“ патріархального суспільства: сили, владі, розумі, хоробрості, сексуальній активності. У результаті цього основними асоціативно-образними складниками концептуальної структури ЛкТ чоловік-андрогін виявляються насилля і статева неспроможність.

Концептуальна ознака „чоловік = джерело насилля“ актуалізується в німецькому ПмД на тлі жіночої сексуальності, яка у контексті чоловіка ототожнюється з порнографією. У такий спосіб чоловік постає в ролі насильника. При цьому насилля є механічним настільки, наскільки умовно існуючим є тіло в постмодернізмі. Ось чому ще однією рисою ЛкТ чоловік-андрогін є відсутність ознаки „захисник“, традиційної для чоловіка. Пор.: *Beschreibe bitte immer lauthals, was du gerade unternimmst, und beschreibe Steigerungsmöglichkeiten, ohne dich jedoch in deiner Grausamkeit tatsächlich zu steigern...; Die Schläge will sich diese Frau allein durch ihre Anwesenheit schon verdient haben, das ist etwas wenig.*

Другою концептуальною ознакою ЛкТ чоловік-андрогін є „чоловік = статевая неспроможність“ (...*im unterleib ist alles abgestorben und nichts mehr zu verspüren...*). Відштовхуючись від символічної „кастрації“ чоловіка [1, с. 198], ідея статевої неспроможності відображає один із основних задумів феміністичної гілки постмодернізму – подолання суб'єктної домінанти. Андрогінізація відбувається переважно за рахунок чоловічої статі як своєрідне покарання за фаллоцентризм – соціокультурну домінанту, яка довгий час панувала в суспільстві.

Лінгвокультурний типаж фригідна жінка – явище складне, глибоке й неоднозначне, бо починається з сексуальності та вуайеристичності (публічності) сучасної культури. Жіноче тіло стало доступним масовому оку, на нього не існує більше заборон і обмежень. Жінка, стаючи об'єктом сексуального потягу й насолоди, автоматично стає симулякром (видимістю). У німецькому ПмД відбувається процес суцільної жіночої десексуалізації: скасовується роль спокусниці, порушується сакральність народження, нівелюється материнство упритул до повного його зникнення. Даючи жінці соціальну свободу, масова культура майже повністю руйнує її традиційний образ, доводячи цю свободу до деструктивного абсурду. Тож у повній відповідності до традицій постмодерністської гри і пародійного переосмислення культури виникає травестійний (перевернутий) образ жінки – ЛкТ фригідна жінка, в орбіті якої чоловік виявляється зайвим: ...*Erika trat auf, der Vater ab; extrahiert Erika die Wurzel: nie könnte sie sich einem Mann unterordnen; ... Ohne Mann ist leichter zu leben, sagt Mutti.*

ЛкТ фригідна жінка постає на фоні репрезентації жінки як об'єкта, що демонструє переборення своєї статевої ідентичності та подолання репродуктивності. Тож найголовнішим маркером, за допомогою якого відтворюється цей типаж, є детермінатив „*kalt*“, що використовується у найрізноманітніших комбінаціях на позначення холодності: *Keine Gefühle beim Lieben – es war zu kalt; ... sie geben einander Berichte, die wichtiger sind als der kalte Genuß.*

Певну роль у постмодерністській ейдемізації жінки відіграє орієнтація масової культури на візуалізацію об'єктів: жінка повинна мати чітко визначені параметри тілесності, щоб бути схожою на манекен, виліплений за певною формою. Пор.: *Er vergleicht ihr Oberteil mit ihrem Unterteil, das vielleicht eine Idee zu dick geraten ist, was er aber im Grunde recht gern hat. Er rechnet das Oben gegen das Unten auf. Oben: wieder eine Idee zu dünn. Unten: hier ist ein Plus zu verbuchen. Ihm gefällt jedoch das Gesamtbild von Erika gut... Wenn sie unten etwas weghobelte, könnte es auch recht gut zusammen harmonieren. Aber dann wäre sie wieder zu dünn!*

Зрозуміло, що на тлі зазначених концептуальних ознак ЛкТ фригідна жінка постає того чоловіка, який у традиційному патріархальному суспільстві домінував над нею, відсувається далеко на задній план. Натомість (ніби як іронія над тим, що жінка може існувати лише в режимі підлеглості) у німецькому ПмД з'являється інша постать, яка починає її пригнічувати.

Лінгвокультурний типаж мати-тиран об'єктивується в діаді „мати – дочка“, де перша постає суб'єктом, а друга – об'єктом тиранії. Ця діада, символізуючи зміну поколінь, відіграє особливу роль у жіночих культях. В її основі – міф про Деметру і Кору, в якому йдеться про сакральний зв'язок матері та доньки, прихований в егоїстичних міркуваннях матері, котра не відпускала свою дитину до чоловіка.

З усіх можливих архетипів жінки-матері, серед яких домінуючим завжди був архетип „матері-бога“, у ПмД на передній план висувається мати-тиран. Концептуальна структура цього ЛкТ складається із таких ознак, як психологічна залежність, контроль життя доньки, обмеження життєвого простору доньки, вигнання чоловіка із життя доньки.

Психологічна взаємозалежність доньки виявляється у ПмД настільки сильною, що доросла молода жінка примушена мешкати разом із матір'ю (*Die Klavierlehrerin Erika Kohut stürzt wie ein Wirbel Sturm in die Wohnung, die sie mit ihrer Mutter teilt. Erika geht auf das Ende der Dreißig zu*), виявляється нездатною приймати самостійні

рішення (*Die Mutti nennt Erika gern ihren kleinen Wirbelwind, denn das Kind bewegt sich manchmal extrem geschwind. Es trachtet danach, der Mutter zu entkommen*) на тлі постійного прагнення матері тримати доньку під наглядом (*Die Mutter klopft die Mitglieder der Familie mit einem Hämmerchen ab und sondert sie einen nach dem anderen aus*), щоб відгородити її від суспільства та родини. Концептуальна ознака „повний контроль над життям доньки“ проявляється й у тотальній недовірі (*Ein Kind steht seiner Mutter unaufgefordert Antwort, die ihm jedoch nicht geglaubt wird, weil das Kind gern lügt*), в її інфантилізації (*Die Mutter wartet noch, aber nur so lange, bis sie eins zwei drei gezählt hat*), у постійних спробах з'ясувати її місце перебування (*Doch da steht schon die Mama groß davor und stellt Erika ... Die Mutter forscht, weshalb Erika erst jetzt, so spät, nach Hause finde?*). Вилучення чоловіка з життя доньки є однією з технік „монополізації“ свого впливу ... *extrahiert Erika die Wurzel: nie könnte sie sich einem Mann unterordnen, nachdem sie sich so viele fahre der Mutter untergeordnet hat.*

У німецькому ПмД МАТИ-ТИРАН може набувати різних синонімічних репрезентацій: *Inquisitor, Erschießungskommando, alte Kröte, Braunbär, Aufseher, Gefängniswärter, Gefängnisarzt, Kuh, verletzte Muttertier, Sau, Tonne, dicke Henne, Mama, Mutti* тощо, серед яких домінують такі асоціативно-образні сегменти: чоловічі професії, зоономінації, обценні, уречевлені номінації та похідні від „Mutter“, вживані в іронічному контексті. Саме останні виявилися найбільш частотним у німецькому ПмД: *sogennante Mutti; kahlköpfige Frau Mama; Mutti, alte Hündin, komm doch!; da steht fast grau und schon grausam alte Kommode – Frau Mama*. У своїй сукупності ці асоціативні елементи створюють водночас і концептивний інваріант постмодерністської жінки – відсутність сакральної ролі матері в житті дитини.

Образ МАТЕРІ-ТИРАНУ, яка робить проєкцію на себе в майбутньому, тобто на свою доньку, у ПмД залишається на рівні суто жіночих переживань, не властивих чоловікові. Міфологічно відтворюється матриархальна модель всесвіту, яка у традиціях

сучасної культури спотворена та виявляється схильною до іронічної модальності. Так, жіноче в ЛкТ МАТИ-ТИРАН виконує домінуючу роль, позбавляючи статевих і соціальних ознак не лише чоловіка, а й саму себе.

Підводячи підсумок, зазначимо, що в німецькому постмодерністському дискурсі побутує щонайменше п'ять лінгвокультурних типажів – БОЖЕВІЛЬНИЙ ГЕНІЙ, НОМАД, ЧОЛОВІК-АНДРОГІН, ФРИГІДНА ЖІНКА, МАТИ-ТИРАН, які визначаються насамперед суперечливістю оцінки. Оскільки сучасна культура є явищем плюралістичним, еkleктичним і стереоскопічним, ці типажі поєднують у собі несумісні, а іноді й парадоксальні феномени: тиранію і геніальність, материнство і жорстокість, сексуальність і холодність тощо. Діючи за принципом іронічного сприйняття дійсності, постмодерністський дискурс спотворює типи, створені масовою культурою, роблячи їх гротескними.

Масовий лінгвокультурний тип особистості є за своєю суттю доволі елементарним, бо виявляється спрямованим лише на візуальне сприйняття, але, стаючи агентом постмодерністського дискурсу, він набуває у процесі своєї дискурсивної концептуалізації складних, амбівалентних і суперечливих ознак. Будучи сформованими на хвилях швидкоплинного споживацького попиту, лінгвокультурні типажі цього дискурсу вирізняються нестійкістю та мінливістю. Їх якість і кількість коливається залежно від потреб конс'юмеризму. Звісно, не всі з масових типажів потрапляють до кола інтересів постмодерністської критики, але оскільки їх формування на цьому етапі протікає перманентно, то воно складає вагому перспективу вивчення лінгво-соціокультурних домінант дискурсів і мовних колективів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрийар Ж. Символический обмен и смерть / Бодрийар Ж. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.
2. Делез Ж. Анти – Эдип. Капитализм и шизофрения / Делез Ж., Гваттари Ф. – Екатеринбург : У-Фактория, 2007. – 672 с.
3. Дмитриева О.А. Лингвокультурные типажы России и Франции XIX века : автореф. дис. ... доктора филол. наук / Дмитриева О.А. / Волгоградский гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2007. – 24 с.
4. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов / Ильин И. – М. : Интрада ММ1, 2001 – 415 с.
5. Кара-

сик В.И. Лингвокультурный типаж / Карасик В.И. // Язык. Текст. Дискурс : Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. Г.Н. Манаенко, вып. 5. – Ставрополь : ПГЛУ, 2007. – С. 86-89. 6. Каримова М.Г. Гипертекст в философии постмодернизма / Каримова М.Г. // Вестник ТюмГУ. – Тюмень, 2002. – С. 64–69. 7. Селиверстова Л.П. Лингвокультурный типаж “звезда Голливуда” : автореф. дис. ... канд. филол. Наук/ Селиверстова Л.П. / Волгоградский гос. ун-т. – Волгоград, 2007. – 19 с. 8. ЭСЗЭ: Энциклопедия символов, знаков, эмблем. – М. : Эксмо; СПб. : Мидгард, 2005. – 608 с. 9. Duden.

Deutsches universal Wörterbuch – Mannheim [u.a.]: Dudenverlag, 1996. – 1816 с. 10. Etymologische Wörterbuch der deutschen Sprache / Friedrich Kluge. Unter Mithilfe von Max Bürgisser u. Bernd Gregor völlig neu bearb. von Elmar Seebolt. – 22. Aufl. – Berlin; New York: de Gruyter, 1989. – 822. 11. Häfner H. Das Rätsel Schizophrenie: Ein Krankheit wird entschlüsselt. – München: Beck, 2005. – 440 S. 12. Lyotard J.-F. Answering the Question: What is Postmodernism? – P. 329-337 // Modern Literary Theory / Reader. 4th Edition, Edited by Philip Rice and Patricia Waugh. – L.: ARNOLD & N.Y.: OUP Inc., 2001. – 492 p.

© М.В. Стулина, 2010

УДК 811,111'42

ПРОБЛЕМА АДРЕСАТА В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

А.В. Филимонова (Харьков)

В статье рассматривается адресат в англоязычном поэтическом дискурсе, представлена типология адресатов, на основе которой проведен анализ адресатов англоязычных поэтических текстов первой половины XX столетия.

Ключевые слова: адресат, интерпретатор, поэтический дискурс, поэтический текст.

А.В. Філімонова. Проблема адресату в поетичному дискурсі. У статті розглядається адресат у англomовному поетичному дискурсі, запропонована типологія адресатів, на базі якої проведено дослідження адресату англomовних поетичних текстів першої половини XX століття.

Ключові слова: адресат, інтерпретатор, поетичний дискурс, поетичний текст.

A. Filimonova. The Issue of the Addresser in Poetic Discourse. The article deals with the issue of the addresser of the English poetic discourse; addresser typology is suggested and is further used as a basis for analysis of the addresser in the English poetic texts of the first half of the XX century.

Key words: addresser, interpreter, poetic discourse, poetic text.

Поэтический дискурс – многоуровневая система, включающая в себя участников коммуникации: отправителя и получателя, их индивидуально-личностные, социальные и ситуативные характеристики, стихотворный текст, обстановку его порождения и восприятия [3, с. 13].

Проблема отправителя поэтического текста давно является предметом исследования в работах, посвященных языковой личности авторов художественных текстов (С.Г. Агапова 2004, Арутюнова 1990, Падучева 1985, Карасик 2007). В.И Карасик, занимаясь проблемой адресата поэтического текста, описал четыре вида адресата поэтического дискурса, однако эта классификация не была применена для анализа англоязычного по-

этического дискурса начала XX века, что обусловило актуальность статьи. Таким образом, поэтический дискурс первой половины XX века является объектом статьи, а предметом, соответственно – адресат поэтических текстов этого периода.

Целью этой статьи является исследование личности получателя (адресата) поэтического текста первой половины XX века. Для достижения цели необходимо решить следующие задачи:

- разграничить понятия адресата и интерпретатора поэтических текстов;
- рассмотреть имеющиеся критерии классификации типов адресатов поэтического текста и модифицировать их;

- используя полученную классификацию, проанализировать англоязычный поэтический дискурс первой половины XX века.

Материалом для исследования послужили 150 поэтических произведений представителей всех литературных течений первой половины XX века.

Дискурс есть смысловое развертывание некоторого опорного концепта, в результате чего создается общий контекст. “Элементы дискурса — излагаемые события, их участники, перформативная информация и “не-события”, т.е. а) обстоятельства, сопровождающие события; б) фон, поясняющий события; в) оценка участников событий; г) информация, соотносящая дискурс с событиями” [4, с. 34]. В лингвистической литературе дискурсом чаще всего называют речь (в частности, текст) в ее становлении перед мысленным взором интерпретатора. Содержание каждого текста помещается интерпретатором в рамки уже полученной промежуточной или предварительной интерпретации дискурса. Таким образом происходит устранение возможной референтной неоднозначности и определение коммуникативной цели каждого предложения. “По ходу такой интерпретации воссоздается – реконструируется – мысленный мир (universe of discourse), в котором, по презумпции интерпретатора, автор конструировал дискурс и в котором описываются реальное и желаемое (пусть и не всегда достижимое), нереальное и т.п. положение дел” [4, с. 35]. Важными в этой картине мира также являются характеристики действующих лиц, объектов, времени, обстоятельств событий, поступков людей, их причины и следствия. Эта картина мира также включает мысли, выводы и ожидания интерпретатора, которые зависят от его собственного жизненного опыта [4, с. 36].

Обращаясь к изучению поэтического дискурса в русле современных представлений о дискурсе как о тексте, погруженного в жизнь (контекст) [2, с. 187], мы сталкиваемся с “аномальностью” поэтического дискурса. Само содержание поэтического текста имеет ряд признаков, не свойственных дискурсам других жанров. Эти признаки объединяются под понятием фасцинации: “Фасцинация противопоставляется информации о факте. Содержанием худо-

жественного текста может быть и реальное событие, например, героический поступок или личная трагедия кого-либо, но фактура такого события преломляется через символизацию и авторскую подачу материала. Фасциативность – это совокупность характеристик текста, превращающих этот текст в объект притяжения для адресата: в отличие от информативного текста, фасциативный текст становится более значимым при повторном обращении к нему” [5, с. 412]. Поэтический текст потерял бы всякую ценность при попытке пересказать его своими словами, изложить короче, а перевести поэзию может только поэт, человек способный творчески переосмыслить текст.

Однако, не только форма определяет характер поэтического текста, его прежде всего определяет содержание. “Содержательно это бытийное общение, темы которого касаются вечных проблем и переживаний человека – любовь, встреча, разлука, дружба и вражда, жизнь и смерть, родина, красота, правда и т.д. Вместе с тем это художественное не только по форме, но и по содержанию общение, насыщенное конкретными образами и поэтому богатое символами. Можно построить простую схему, иллюстрирующую разновидности поэтического дискурса на основании соотношения содержания и формы поэтического текста:

- 1) бытийное общение, оформленное по канонам поэтического текста (хрестоматийная лирика),
- 2) бытийное общение, выходящее за рамки соответствующего канона (например, стихотворения в прозе),
- 3) обиходное общение, оформленное по канонам поэтического текста (тексты песен массовой культуры, версификаторские опыты, псевдостихотворения, составленные машиной и т.д.),
- 4) обиходное общение как таковое” [5, с. 416].

С позиций дискурсивного анализа, т.е. анализа текста в его культурно-ситуативном контексте, поэтическое общение есть диалог особого типа. Все типы человеческого общения условно сводятся к четырем классам познавательных высказываний – песня, команда, история (рассказ) и вычисление [7, с. 72]. “В первом случае имеет место субъектив, лирическое соотнесение говорящего с

переживаемой и оцениваемой действительностью, во втором случае – проектив, императивный выход в новую ситуацию (сюда относятся пророчества, этика, программные учения), в третьем случае – траектив, связывающий настоящее с прошлым (это область права, традиции, обычаев), в четвертом случае – обьектив, строгая констатация того (научно-аналитический аспект общения)” [5, с. 417]. Каждый из этих типов общения имеет временную направленность: обьектив связан с настоящим временем, траектив – с прошлым, проектив – с будущим, субъектив – с временной параллелью изображаемых событий [5, с. 412].

Получатель и отправитель поэтического текста, как правило, не знакомы лично, более того, процессы порождения смыслов и конструирования смыслов адресатом текстов разорваны во времени, из чего следует, что и ситуации “отправки” и “создания” смыслов могут быть различны. В результате такого временного разрыва между созданием поэтического текста и его восприятием, мы можем говорить о том, что поэтическое общение имеет две ступени. Первая – кодировка, т.е. вербализация концептуальной картины мира автора и обращение к адресату. На второй ступени происходит воспроизведение вербальной информации от отправителя адресатом, и интерпретация, т.е. поиск и активизация концептов, закодированных в тексте, и при условии их успешного выполнения – модификация концептуальной картины мира адресата под воздействием поэтического текста.

Как адресат, так и интерпретатор должны считаться участниками поэтического дискурса, но исследования интерпретатора не представляется возможным и целесообразным в рамках лингвистики на современном этапе ее развития.

Таким образом, интерес представляет вопрос об адресате, получателе поэтического текста, как его видит автор. Адресатов поэтического текста можно разделить на такие группы:

1. Массовый адресат, усредненный представитель всего населения. Здесь требуется обращение к поэтическим темам, простая, ясная система образов.

When forty winters shall besiege thy brow, / And dig deep trenches in thy beauty's field, / Thy youth's proud livery, so gazed on now, / Will be a tatter'd weed, of small worth held: / Then being ask'd where all thy beauty lies, / Where all the treasure of thy lusty days...;

[W. Shakespeare]

2. Избранный адресат, ценитель звуковой ткани стихотворения, с большой вероятностью, другой поэт. Это творческая мастерская представителей искусства для искусства, полигон для испытания фоно-семантических образов:

How to keep-is there any any, is there none such, nowhere / Known some, bow or brooch or braid or brace, lace, / latch or catch or key to keep / Back beauty, keep it, beauty, beauty, beauty,...from vanishing away [J. Milroy]

3. Избранный адресат, ценитель сложных образов, с большой вероятностью, филолог или литературный критик. Чтение стихотворения превращается в занимательное хождение по лабиринту и разгадывание криптограмм:

/ The yellow fog that rubs its back upon the window-panes, / The yellow smoke that rubs its muzzle on the window-panes / Licked its tongue into the corners of the evening, / Lingered upon the pools that stand in drains, / Let fall upon its back the soot that falls from chimneys, / Slipped by the terrace, made a sudden leap, / And seeing that it was a soft October night, / Curled once about the house, and fell asleep... [T.S. Eliot]

4. Избранный адресат, ценитель афористики, мудрых или парадоксальных суждений, оформленных в виде лапидарных поэтических текстов:

...If you think you are outclassed, you are. / You've got to think high to rise. / You've got to be sure of yourself before / You can ever win the prize./ Life's battles don't always go / To the stronger or faster man. / But sooner or later, the man who wins / Is the man who thinks he can.

[C. Longenecker]

[Карасик 2007, с. 419].

Поэтический текст представляется обращением за сопереживанием: “поэтический дискурс ад-

ресован не конкретному собеседнику (хотя в отдельных случаях у поэтических текстов и могут быть вполне реальные адресаты), а человечеству в целом, точнее говоря, Человеку. Его цель – сопереживание, которое может найти вербальную форму, но может и не найти ее” [4, с. 414]. Таким образом, написание поэтического произведения в той или иной степени сопряжено с поиском отклика в душе читателя. Именно эта степень общности, близости отправителя и адресата поэтического текста является критерием для следующей классификации:

1. Наиболее общий, массовый адресат, сопереживание от которого ожидается на основании его принадлежности к роду человеческому: В поэтических текстах, направленных на такого адресата соблюдены традиционные требования к поэтическим текстам (ритм, рифма, синтаксические и фонетические повторы), метафоры просты для восприятия и конвенциональны, смысловой узор имеет линейную направленность, логичность. Темой такого произведения чаще всего становятся явления природы, чувства, события повседневной жизни:

...At rest in the hollows that rustle between./ Where billow meets billow, there soft be thy pillow;/ Ah, weary wee flipperling, curl at thy ease./ The storm shall not wake thee, nor shark overtake thee, / Asleep in the arms of the slow-swinging seas [R. Kipling].

2. Адресат, связанный с отправителем общими:

а) религией:
A son of God was the Goodly Fere / That bade us his brothers be./ I ha' seen him cow a thousand men. / I have seen him upon the tree. / He cried no cry when they drave the nails / And the blood gushed hot and free, / The hounds of the crimson sky gave tongue / But never a cry cried he. / I ha' seen him cow a thousand men / On the hills o' Galilee, / They whined as he walked out calm between, / Wi' his eyes like the grey o' the sea ... [E. Pound].

б) культурой:

It's a pitcher's battle all the way—a duel— / a catcher's, as, with cruel / puma paw, Elston Howard lumbers lightly / back to plate. (His

spring /de-winged a bat swing.) / They have that killer instinct; / yet Elston—whose catching / arm has hurt them all with the bat— / when questioned, says, unenviously, / «I'm very satisfied. We won.» / Shorn of the batting crown, says, «We»; / robbed by a technicality ...

[M. Moore].

в) национальностью. Для таких поэтических текстов характерны местоимение “мы” и обращение к стране как к таковой:

America, you ode for reality! / Give back the people you took. / Let the sun shine again / on the four corners of the world... / Here, you said and say, is / where we are. Give back/what we are, these people you made, / us, and nowhere but you to be... [R. Creeley].

г) социальным положением. Здесь стилистика языка приближена к той или иной социальной группе:

How beastly the bourgeois is / especially the male of the species— / Presentable, eminently presentable— / shall I make you a present of him? / Isn't he handsome? Isn't he healthy? Isn't he a fine specimen? / Doesn't he look the fresh clean Englishman, outside? / Isn't it God's own image? tramping his thirty miles a day / after partridges, or a little rubber ball? / wouldn't you like to be like that, well off, and quite the / thing ... [D. H. Lawrence].

д) политическими событиями, как правило, войной:

What passing-bells for these who die as cattle? / Only the monstrous anger of the guns. / Only the stuttering rifles' rapid rattle / Can patter out their hasty orisons. / No mockeries now for them; no prayers nor bells; / Nor any voice of mourning save the choirs, / The shrill, demented choirs of wailing shells; / And bugles calling for them from sad shires. / What candles may be held to speed them all? ... [W. Owen].

3. Адресат – ценитель сложных поэтических образов, возможно поэт, готовый к отступлению от формальных канонов поэзии:

Balanced there, suicides sometimes meet, / raging at the fruit, a pumped-up moon, / leaving

the bread they mistook for a kiss, / leaving the page of the book carelessly open, / something unsaid, the phone off the hook / and the love, whatever it was, an infection [A. Sexton].

4. Адресат с наибольшей степенью близости отправителю. Предполагается, что такой адресат не только обладает таким же образованием, художественным вкусом и мироощущением, но и находится в таком же эмоциональном состоянии. Требования к такому адресату настолько высоки, что автор понимает, насколько малое количество людей могло бы им соответствовать – а значит, предполагает, что он сам, возможно, – единственный адресат своего текста. Таким поэтическим текстам характерна абсурдность смысла, отсутствие поэтической формы, иносказательности:

An occasion for a plate, an occasional resource is in buying and how soon does washing enable a selection of the same thing neater. If the party is small a clever song is in order.

Plates and a dinner set of colored china. Pack together a string and enough with it to protect the centre, cause a considerable haste and gather more as it is cooling, collect more trembling and not any even trembling, cause a whole thing to be a church... [G. Stein].

Анализ англоязычного поэтического дискурса первой половины XX века показал, что на массового адресата ориентированы 17% произведений; 23% поэтических текстов адресованы читателю, человеку, близкому по общности социальных, по-

литических, культурных и религиозных факторов, наибольшее число произведений (48%) предполагало подготовленного читателя, близкого автору по мироощущению, (12%) стихотворений было написано для узкой группы адресатов, способных входить в одинаковое с отправителем эмоциональное состояние, либо не имевших адресата.

Перспективными нам представляются исследования концептов Я и Читатель в поэтических произведениях. Также в русле исследования личности отправителя поэтических текстов важно рассмотреть, как работают антропоцентрические метафоры в поэтических текстах первой половины XX века.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агапова С. Г. Основы межличностной и межкультурной коммуникации / С.Г. Агапова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. – 288 с.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова. Теория метафоры. – М., 1990 – 342 с.
3. Горло Е.А. Универсальная антропоцентрическая модель поэтического дискурса / Е.А. Горло – Ростов-на-Дону : Наука, 2005. – 67 с.
4. Демьянков В.З. *Текст и дискурс* как термины и как слова обыденного языка / В.З. Демьянков *Язык. Личность. Текст: Сборник к 70-летию Т.М. Николаевой.* М.: Языки славянских культур, 2005. – 342 с.
5. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 475 с.
6. Падучева Е.В. Высказывание и его соотношенность с действительностью / Е.В. Падучева. – М. : Наука, 1985. – 272 с.
7. Розеншток-Хюсси О. Речь и действительность. / О. Розеншток-Хюсси М.: Лабиринт, 1994. – 213 с.

© А.В. Филимонова, 2010

ОЦІНКА В АНГЛОМОВНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Т.В. Шиляєва (Ізмаїл)

Стаття присвячена дослідженню оцінних висловлювань у релігійному спілкуванні. В статті описаний об'єкт оцінки в релігійному дискурсі, колективний та індивідуальний суб'єкти оцінки, виражені як експліцитно, так і імпліцитно, а також розкриті текстоутворююча, апелятивна та реактивна функції оцінних слів та висловлювань. Стаття надає приклади слів, які не є оціночними або дають негативну оцінку, але в конкретній ситуації релігійного спілкування несуть позитивну конотацію.

Ключові слова: негативний, об'єкт, оцінка, позитивний, проповідь, релігійний дискурс, суб'єкт, функція, цінності.

Т.В. Шиляева. Оценка в англоязычном религиозном дискурсе. Статья посвящена исследованию оценочных высказываний в религиозном общении. В ней описан объект оценки в религиозном дискурсе, коллективный и индивидуальный субъекты оценки, выраженные имплицитно или эксплицитно, а также раскрыты текстообразующая, апелятивная и реактивная функции оценочных слов и высказываний. В статье приводятся примеры употребления слов, которые не являются оценочными или дают негативную оценку, но в конкретной ситуации религиозного общения выражают положительную коннотацию.

Ключевые слова: объект, оценка, негативный, позитивный, проповедь, религиозный дискурс, субъект, функция, ценности.

T.V. Shilyaeva. Evaluation in the English religious discourse. The article investigates valuation utterances in religious communication. It describes the object of evaluation in the religious discourse, collective and individual subjects of evaluation, expressed either implicitly or explicitly, as well as text generating, appealing and reactive functions of evaluating words and utterances. The article gives examples of the use of words which are not considered to be evaluative or express negative evaluation, but in the concrete situation of religious communication they have positive connotation.

Key words: evaluation, function, negative, object, positive, religious discourse, sermon, subject, values.

Взаємовідношення людини з оточуючим середовищем, яке супроводжується пізнанням світу, призводить до формування його ціннісного бачення, тобто об'єкти світу розглядаються з точки зору їх значення для людини. Соціум оцінює об'єкти відповідно до їх значущості.

Цінності та їх значення існують не самі собі, вони реалізуються в мовній поведінці людей. Проблематика, пов'язана з впливом на ціннісну орієнтацію людини, включає і поняття оцінки [2, с. 145]. Оцінка як складова частина судження людини наявна в багатьох сферах її діяльності. Оцінні явища відіграють важливу роль у комунікативному процесі, тому що учасники комунікації висловлюють своє відношення до об'єктів оточуючого середовища, процесів та людей.

Оцінка як лінгвістична категорія вивчається в роботах Н.Д. Аругюнової, О.М. Вольф, Г.Г. Почеп-

цова, Л.М. Киричук та інших. Оцінка кваліфікується в лінгвістичних дослідженнях як соціально установлене та візуально закріплене в семантиці мовних одиниць позитивне чи негативне, експліцитне чи імпліцитне відношення суб'єкта до об'єктів дійсності, як компонент, який можна виділити в складній взаємодії суб'єкта оцінки та її об'єкта [1, с. 18].

Релігійний дискурс можна охарактеризувати як статусно-рольову комунікацію, ціль якої прилучати людей до віри, призивати до покаяння, стверджувати в вірі та добротності, проводити богослужіння, давати пояснення релігійним та конфесійним догматам. У релігійному дискурсі проявляється взаємодія мови, культури та ідеології.

Об'єктом нашого дослідження є англомовний релігійний дискурс, який ми розглядаємо на матеріалі проповідей митрополита Антонія Сурожського (Великобританія) та проповідей протестант-

ських пасторів. Приклади в статті наведені по матеріалам інтернет-сайтів http://www.metropolit-anthony.org.ru/eng/eng_sermon.htm (Metropolitan Anthony of Sourozh. Sermons and talks), <http://www.sermons.com>. Частина прикладів наведена з Біблії, яка цитується у текстах проповідей.

Предмет дослідження – оцінні висловлювання, суб'єкт та об'єкт оцінки у релігійному дискурсі. Мета дослідження – виявити колективний та індивідуальний суб'єкт та об'єкт оцінки в релігійному спілкуванні, описати функції оцінних висловлювань. Актуальність дослідження обумовлена загальною спрямованістю сучасної науки на дослідження функціональної сторони мови.

Оцінні висловлювання пов'язані з основною комунікативною метою повідомлення; у релігійному дискурсі вони прагнуть змінити емоційний стан адресата, сформувані та укріпити його віру, спонукати до вербальних та невербальних проявів своєї віри. В проповідях оцінка може виконувати такі функції: текстотворюючу (як компонент теми проповіді), апелятивну (служить для апеляції до цінностей адресата), реактивну (сприяє вираженню психо-емоційного стану).

Наприклад, у проповідях, присвячених подіям у Гаїті, оцінні висловлювання виконують текстотворюючу функцію. Вони складають загальний фон негативної оцінки жахливого становища країни після землетрусу. Оцінка передається такими словами і словосполученнями як *horrible irony, tragic times, terrifying world of the Haitian people, tyranny of terrorism, shake up perspectives, horrible tragedy, rubble and ruin, turn things upside down, devastation and loss*. Іде порівняння зі станом біблійського Іова, якому теж довелося багато постраждати:

Suddenly, without warning, and for no reason other than his being blameless and upright, his family and business is wiped out [5].

Автор проповіді сподівається, що як і Іов повернувся до кращого життя, залишаючись праведною людиною (*Job is a righteous man. Greater than all others.*), також і народ Гаїті буде ще мати кращі часи, якщо сподіватимеся на Бога.

Об'єктом емоційного впливу у цій мовленнєвій ситуації виступає слухач, проповідник прагне викликати у нього жаль та співчуття. Він вживає риторичні запитання: *Why do such things happen? How can there be such evil? Where is God?* [5].

Прикладом проявлення апелятивної функції також можуть бути цитати з біблійського тексту, які звертаються до цінностей людини: *“Do not set foot on the path of the wicked or walk in the way of evil men”* (Proverbs 4:14), *“The wise woman builds her house, but with her own hands the foolish one tears hers down”* (Proverbs 14:1).

Психоемоційний стан людини як прояв реактивної функції може передаватися словами *mourn, rejoice, delight, fear, happy, happiness, cheerful* та іншими.

A happy heart makes the face cheerful. (Proverbs 15:13)

A king delights in a wise servant. (Proverbs 14:35)

My mouth speaks what is true, for my lips detest wickedness. (Proverbs 8:7)

Вузьке розуміння оцінки співвідноситься з мовними одиницями і пов'язане з ознакою “добре / погано”. В широкому розумінні оцінка може бути співвіднесена з семантикою дескриптивного змісту висловлювання і має досить складну структуру.

Як відомо, оцінне висловлювання передбачає ціннісні відношення між суб'єктом і об'єктом. Оцінку можна представити у вигляді модальної рамки, головними елементами якої є суб'єкт та об'єкт, пов'язані оцінним предикатом [3, с. 34]. Під суб'єктом оцінки розуміють особу (індивідуальний суб'єкт) чи групу осіб (колективний суб'єкт), що приписують цінність якомусь предмету шляхом вираження такої оцінки. Отже, суб'єкт оцінки – це особа, що здійснює оцінювання. Роль суб'єкта оцінки полягає в співвідношенні властивостей об'єкта з існуючими в картині світу оцінною шкалою та стереотипами [1, с. 69].

Суб'єкт оцінки може бути виражений як експліцитно, так і імпліцитно: *I feel that this is a very important point.* (суб'єкт оцінки у цьому випадку виражений експліцитно); *Is it not easier to thank or*

praise him after the event than trustfully to ask him to grant some request? (суб'єкт оцінки виражений імпліцитно). Суб'єкт оцінки може бути індивідуальним: *“If there is anything good that has come out of my life it is because one day, when I was fifteen years of age, I read St Mark’s Gospel and Christ revealed himself and entered into my life”* і колективним: *“We shouldn’t be romantic in our attitude to death”*.

Суб'єкт оцінки у проповідях – скоріше колективний, ніж індивідуальний, бо проповідник висловлює свою думку з точки зору колективного досвіду церкви. Тому він вживає не займенник першої особи однини “I”, а займенник “we” першої особи множини, включаючи в суб'єкт оцінки всіх тих, кого поважає церква (святих, проповідників, апостолів). Тобто у процесі оцінювання беруть участь обидва види суб'єкта: індивідуальний та колективний. Висловлюючи оцінку відповідно до загальноприйнятої норми, проповідник додає до неї своє власне ставлення. Коли думка індивідуума повністю збігається з думкою соціуму, оцінка розглядається як раціональна. Суб'єктом оцінки можуть виступати апостоли та автори Євангелій, наприклад:

The idle words which the Gospel condemns (Matthew 12:36), all those statements and actions which are meaningless, ambiguous or destructive – for these there would be no place [4].

Імпліцитно головним суб'єктом оцінки поведінки людей виступає Господь. Проповідник ставить собі мету так вплинути на людей, слухаючих його, щоб переконати в важливості і можливості переходу людини із стану негативного, тобто життя без Бога, в гріхах (*broken, destroyed, fallen nature, monstrous being, unworthy, corrupted*), до стану позитивного – покаяння перед Богом (*to restore to wholeness, to bring to perfection, to make perfect, glorious humanity, divine potential, righteousness, purity of intention*).

Під об'єктом оцінки розуміють особу, предмет, ситуацію, яким приписуються цінності. Об'єктом оцінки у релігійному дискурсі найчастіше виступає, по-перше, Господь, який характеризується як *the Holy One, the Beauty that surpasses all beauty, the truth, Perfect Man, divine Love, God Almighty,*

total perfection. Ми бачимо, що у більшості випадків навіть написання слів, характеризуючих Бога, з великої літери вже вказує на високу ступінь позитивної оцінки. Прикметники позитивної оцінки по відношенню до Бога, що вживаються у англomовному православному дискурсі, це *divine, glorious, perfect, pure, holy, victorious, great, loving*. Серед оцінних іменників треба виділити такі як *splendour, greatness, righteousness, perfection*, серед дієслів – *worship, admire, bow down before, impress*. Бог втілює найвищу ступінь позитивної оцінки, яка тільки можлива, тому так часто проповідник вживає прикметники найвищих ступенів порівняння, слова *all, final, perfect: all the imaginable greatness, final greatness, perfect victory of love, great victorious God, total perfection, the most perfect victim, the most important, the Most High*.

Досить незвичайним є вживання слів, які не є оціночними або дають негативну оцінку, але в конкретній ситуації релігійного дискурсу по відношенню до Бога вони несуть позитивну конотацію.

This God who chooses to become frail, vulnerable, defenceless and contemptible in the eyes of all those who believe only in strength, in power and in visible temporal victory [4].

Прикметники *frail, vulnerable, defenceless, contemptible* характеризують Господа, який прийшов в образі людини і став на якийсь час слабким, уразливим, беззахисним. Він зміг виконати свою місію та побороти смерть і гріх завдяки саме цим характеристикам. Безпосередньо у цьому контексті такі предикати сприймаються як ті, що передають позитивну оцінку, але ізольовано, поза контекстом, вони втрачають це значення. В такому випадку оцінка має не мовний, а контекстуальний характер. Тобто контекст може формувати оціночну прагматику, а оцінка може залежати від духовних і моральних цінностей даного суспільства чи конкретної епохи.

Людина як об'єкт оцінки у релігійному дискурсі може оцінюватися позитивно чи негативно.

В релігійному дискурсі позитивно характеризується людина, яка довіряє своє життя Богові. Оцінка дій такої людини передається за допомогою іменників *righteousness, harmony, respect,*

earnestness, tenderness, glory, gratitude, joy, hope, прикметників та словосполучень perfect, active, with good intentions. До прикметників позитивної оцінки можуть додаватися інтенсифікатори: extremely careful, very great, infinitely greater significance. Дієвим засобом інтенсифікації оцінних структур є різноманітні засоби увиразнення й стилістичні прийоми: порівняння, риторичне питання.

But then, as St. Paul says, the folly of God is wiser than the wisdom of men. (порівняння) [4]. But the essential event, the essential act of solidarity is the incarnation of the Word of God. But how far does this solidarity go? (риторичне питання) [4].

Іноді позитивна оцінка дається через зазначення відсутності негативних характеристик.

There was no dividedness, no fragmentation, no sin, no evil in him [4].

Об'єктом позитивної оцінки є, звичайно, також Матір Божа, яка описується як *the Most High, totally open to God, the sacred vessel of the Incarnation, the object of reverence and veneration, perfect human love.*

We must think with deep reverence of the Mother of God, of her virginity, her ascent to holiness, and the Incarnation [4].

Негативна оцінка дається людині в її гріховному стані, в її відокремленні від Бога. Це робиться за допомогою таких слів та словосполучень як *sin, evil, unworthiness, blindness, coldness, despairing conflict with God, confrontation, hatred, death, suffering, monstrous being, weakness, fallen nature, corruption, hell, sheol, pit, unworthy son, brute force.* Дескриптивні прикметники вживаються для надання оцінки: *blind, mistaken, proud, unable, imprisoned.* Життя без Бога негативно характеризується словами *hunger, thirst, anguish, isolation, loneliness, hatred, persecution, death, the ugliest of realities.*

Досить часто оцінка дається на фоні протиставлення позитивних і негативних рис і вживання антонімів: *faithful – godless, repentant son – unworthy son, God-centred – man-centred, the wrong side – the right side, sinner – saint.*

Об'єктом оцінки можуть виступати також:

а) тіло людини, якому дається негативна оцінка, бо воно старіє, хворіє, грішить і тим самим свідчить про те, що людині треба більше дбати про душу, ніж про тіло (*body – mean, old, decaying*);

б) руки людини, які не можуть робити нічого доброго без Бога (*hands – frail, powerless*);

You will have to thank for the help you have received, you will have to repent for the use you have made of it; you will be able to rejoice that he has given you the strength to do his will with your own weak and frail hands, your poor human hands, and allowed you to be his seeing gaze, his heedful ear, his footstep, his love, his incarnate, living, creative compassion [4].

в) молитва людини, яка може оцінюватися як позитивно (*prayer – constant, heartfelt, grounded in life*), так і негативно, коли це неуважна, егоїстична молитва (*stale, inattentive*). Прикметники позитивної оцінки *elegant, well-prepared* не рівнозначні оцінці *good* (добре) у контексті молитви, бо це не є прикладом молитви від серця:

All too often our prayers are elegant, well-prepared discourses, grown stale moreover with the passing of centuries, which we offer to the Lord from day to day, as if it sufficed to repeat to him from year to year, with a cold heart and a dull mind, ardent words that were born in the desert and the wilderness, in the greatest of human sufferings, in the most intense situations that history has ever known [4].

г) смерть (*death is cruel, death is an enemy, a painful and difficult process of dying*), яка порівнюється з Дамоклевим мечем:

And death, if remembered constantly and deeply, would act as a sword of Damocles for him, suspended over his head by a hair, preventing the enjoyment of life and the fulfillment of it [4].

Але в релігійному дискурсі смерть має і позитивну оцінку, якщо це смерть віруючого як перехід до вічного життя. У цьому зв'язку цитуються слова апостола Павла із Євангелія: "To die in Christ is gain".

When St. Paul says, 'For me to live in Christ and to die is gain... I should like to depart and to be with Christ, which is far better' (Phil 1:21, 23), he is expressing a completely positive attitude to death [4].

Таким чином ми бачимо, що в англomовному релігійному дискурсі вживається переважно оцінка узагальнюючого характеру, яка стосується загальнолюдських цінностей, от як добро і зло, релігійні вірування, життя та смерть, життя з Богом та без Бога. Мовною реалізацією оцінки є такі лексичні одиниці з оцінним значенням у семантичній структурі слова: іменники (*reverence, perfection, significance, righteousness, greatness ma in.*), прикметники (*perfect, holy, great, pure, glorious ma in.*), дієслова (*darken, praise, value ma in.*), прислівники (*infinitely, extremely, partly, very ma in.*). Вони можуть об'єднуватися у словосполучення (*fallen nature, to value the*

significance of men, to darken by human sin, passive nature, on the positive side, to turn in the wrong direction ma in.).

Вивчення лінгвістичної оцінки у висловлюванні, тексті, дискурсі є перспективним напрямком дослідження. Цю перспективу подальшого дослідження ми бачимо у вивченні гендерних факторів оцінки у релігійному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
2. Зирка В.В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект: Монография / В.В. Зирка. – Днепропетровск: ДНУ, 2004. – 294 с.
3. Приходько Г.І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові / Г.І. Приходько. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 362 с.
4. Metropolitan Antony of Sourozh [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.metropolit-anthony.org.ru/eng.serm.htm>.
5. Sermons.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sermons.com>.

© Т.В. Шиляєва, 2010

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПОРТФЕЛЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ЗАСІБ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ АВТОНОМІЇ

О.Б. Бігич, доктор пед. наук (Київ)

В статті пропонується трактувати інформаційно-комунікаційний портфель викладача як засіб його професійної автономії.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційний портфель, професійна автономія.

О. Б. Бигич. Информационно-коммуникационный портфель преподавателя как средство его профессиональной автономии. В статье предлагается рассматривать информационно-коммуникационный портфель преподавателя как средство его профессиональной автономии.

Ключевые слова: информационно-коммуникационный портфель, профессиональная автономия.

O. B. Bigich Lecturer's information and communication portfolio as the means of his professional autonomy. The article covers the lecturer's information and communication portfolio as the means of his professional autonomy.

Key words: information and communication portfolio, professional autonomy.

У низці наших праць ми неодноразово звертались до дослідження проблеми формування у викладачів інформаційно-комунікаційної компетенції [1], зокрема виокремили знання й уміння, які її складають [3], та ввели до наукового обігу поняття “інформаційно-комунікаційний портфель” викладача іноземної мови, окресливши змістове наповнення цього засобу навчання [2].

Об’єктом дослідження в нашій статті є інформаційно-комунікаційна компетенція викладача ВНЗ.

Предмет дослідження становить інформаційно-комунікаційний портфель викладача вищої школи як один із засобів становлення його професійної автономії.

Мета статті полягає в описі потенційних шляхів формування у пересічного викладача його професійної автономії, зокрема через укладання інформаційно-комунікаційного портфеля.

Ілюстративним матеріалом слугують різні види електронних засобів навчання студентів.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в нагальних вимогах сьогодення щодо формування у викладача вищої школи інформаційно-комунікаційної компетенції як підґрунтя його професійної автономії.

Так, до обов’язкових професійних умінь пересічного викладача вищої школи ми передусім відносимо організацію ним особистого інформаційно-освітнього середовища, підготовку мультимедійної презентації навчального, пізнавального, ілюстративного тощо матеріалу, цифровий запис необхідних для навчального процесу аудіо- й відеоматеріалів, розробку мультимедійних електронних підручників і навчальних посібників, укладання системи засобів навігації в електронних освітніх виданнях, створення авторського веб-сайту для підтримки учіння студентів тощо.

Відповідно, змістове наповнення інформаційно-комунікаційного портфеля викладача вищої школи складають зібрані ним інформаційно-комунікаційні технології, які слугують як для розробки вищезазначених засобів навчання, так і для пошуку професійно значущих (для своєї навчальної дисципліни) джерел інформації, їх накопичення, модифікації з метою змістового й організаційного забезпечення аудиторної та самостійної, в тому числі позааудиторної, роботи студентів. Наприклад, для розробки комп’ютерних тестів і системи рейтингової оцінки знань студентів викладачу необхідно мати в своєму інформаційно-комунікаційному портфелі

як мінімум стандартні додатки та відповідні програми-оболонки.

Сформованість у пересічного викладача цих, а також інших умінь, які складають його інформаційно-комунікаційну компетенцію, уможлиблює професійну автономію викладача як активного суб'єкта навчального процесу. Остання, по-різному трактується науковцями (Т. Ю. Тамбовкина [8]; О. А. Гаврилюк [4]; Е. А. Носачева [6] та ін.), не має однозначного визначення.

Так, Т. Ю. Тамбовкина [8] визначає професійну автономію вчителя іноземної мови як його здатність і вміння думати та діяти в професійній царині незалежно від чужої волі, обставин, власних страхів, самостійно здійснювати вибір і приймати рішення, висуваючи цілі та виробляючи власні стратегії їх досягнення.

О. О. Гаврилюк [4] розглядає професійну автономію як спосіб здійснення професійної діяльності, який характеризується надситуативною активністю, незалежністю і відповідальністю та ґрунтується на самостійному цілепокладанні, вільному виборі викладачем форм, засобів, змісту навчання та постійній рефлексії свого досвіду й професійної поведінки.

Найбільш нам імпонує визначення О. О. Носачової, яка трактує професійну автономію викладача іноземних мов як його здатність до незалежних і самостійних рішень, до критичної рефлексії й прийняття рішень, до самоосвіти й безперервного підвищення кваліфікації, як вільне оперування способами, формами й прийомами роботи з мовою (володіння стратегічною компетенцією), володіння прийомами консультування та надання на основі цього професійної педагогічної підтримки студентам [4, с. 106].

Серед низки підходів до застосування інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі – комплексне чи часткове використання готових електронних видань освітнього призначення та використання прикладних й інструментальних програмних засобів для розробки авторських додатків – як особливо вагомий і значущий для забезпечення професійної автономії викладача вищої школи ми виокремлюємо останній підхід.

Саме він уможлиблює реалізацію викладачем власних методичних рішень подання й викладу навчального матеріалу, використання авторської структури змісту навчання, модифікацію своїх методичних і програмних розробок, автоматизацію процесу адаптації змісту навчального матеріалу до психологічних особливостей студентів і процесу контролю результатів їх навчання тощо.

При цьому ми переконані, що саме викладач має бути першоджерелом обізнаності студентів щодо інформаційно-комунікаційних технологій освітнього призначення для своєї навчальної дисципліни. На разі ж студенти краще за викладача володіють цією професійно значущою інформацією, що, безумовно, не сприяє його позитивному рейтингу.

Застосування окремих компонентів чи повних електронних видань освітнього призначення, електронних засобів навчання і навчальних комп'ютерних програм, які уможлиблюють комп'ютерну візуалізацію навчальної, пізнавальної, ілюстративної тощо інформації, негайний зворотній зв'язок студента із комп'ютерним засобом навчання, автоматизований контроль і самоконтроль результатів його навчання тощо, вже стало буденним явищем. Однак розробка викладачами авторських електронних засобів навчання ще не набула широкого розповсюдження через низку чинників, одним з яких, на жаль, є недостатній рівень сформованості інформаційно-комунікаційної компетенції самих викладачів.

Не залишаючись осторонь сучасної тенденції застосування інформаційно-комунікаційних технологій у вищій школі, ми робимо наш скромний внесок у забезпечення процесу іншомовної освіти у ВНЗ електронними засобами навчання. Так, у межах виконаних під нашим науковим керівництвом та захищених у 2009 році дисертаційних досліджень О.А. Мацнесої “Навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з урахуванням національних та регіональних типів вимови” [5] та Д.А. Руснак “Формування у майбутніх викладачів французької мови граматичної компетенції з комп'ютерною підтримкою” [7] їхніми авторками укладено й розроблено навчальні комп'ютерні програми “Improve Your Listening Skills” та “Vive le

Subjonctif!” для використання як на аудиторних заняттях, так і в самостійній позааудиторній роботі студентів – майбутніх учителів/викладачів іноземних мов.

Працюючи самостійно (чи під керівництвом викладача) з цими, а також іншими електронними засобами навчання і/чи контролю, студенти мовних спеціальностей, зокрема майбутні вчителі/викладачі іноземних мов, ще в стінах ВНЗ мають можливість розпочати наповнення ними власного інформаційно-комунікаційного портфеля. При цьому дібрані студентом самостійно (чи за порадою викладача) електронні засоби навчання і/чи контролю мають бути обов’язково апробовані протягом педагогічної практики, яку студенти проходять у середніх (бакалаврат) і вищих (магістратура) навчальних закладах. Саме в цьому й полягає сутність професійно орієнтованого формування у студентів-мовників інформаційно-комунікаційної компетенції й, відповідно, освітньої автономії студента. Остання слугує джерелом його професійної автономії як

майбутнього вчителя/викладача іноземних мов: його готовності й здатності до незалежної побудови індивідуальної траєкторії свого професійного зростання, з одного боку, та вміння грамотно організувати автономне навчання школярів/студентів з навчального предмету/навчальної дисципліни “Іноземна мова”, з другого.

Для переконання студентів в тому, що їм (як будь-якому пересічному викладачеві) під силу розробка електронних засобів навчання і/чи контролю, ми на одній з лекцій курсу методики “Засоби навчання іноземних мов”, яку (як і всі інші лекції) читаємо з використанням додатку Microsoft Office PowerPoint, презентуємо студентам розроблені нами електронні засоби навчання до курсу за вибором “Навчання англійської мови в початковій школі”: мультимедійний електронний навчальний посібник “Урок англійської мови в початковій школі” (автори й розробники – О.Б. Бігич і С.М. Назаров) (рис. 1) та авторський веб-сайт для підтримки учіння студентів з цієї навчальної дисципліни.

Рис. 1. Титульна сторінка посібника

За розташуванням електронного носія навчального посібника може бути автономним (розташованим на CD чи DVD) чи локальним (розміщуватись у локальній мережі або на Web-сайті). Можлива також частково змішана версія платформи – одночасно на CD та в локальній мережі й / чи в Інтернеті. За видом інтерфейсу користувача посібник має стандартний графічний інтерфейс Windows. За фор-

мами пред’явлення інформації посібник є мультимедійним.

Апробація посібника протягом 2006–2009 навчальних років дозволила нам дійти висновку, що декларативні знання формуються ефективніше при роботі студента з друкованим варіантом посібника (за рахунок відсутності низки негативних психофізіологічних чинників сприймання інформації з ек-

рану монітора), а процедурні знання засвоюються більш якісно при роботі з мультимедійним електронним посібником (завдяки різним формам і каналам представлення навчальної й ілюстративної інформації, а також інтерактивності).

Навігація студента за змістом сайту (рис. 2) значно зекономить час, якого завжди бракує як

викладачеві, так і студентіві, на надання першим і набуття другим різного виду інформації (навчальної, пізнавальної, ілюстративної тощо). Зокрема, представлений у таблицях зміст лекцій уможливить попередню обізнаність студентів з обов'язковим навчальним матеріалом, і, як наслідок, зникне потреба конспектувати його в аудиторії.

Види занять, кількість годин	Всього навчальних годин	З них:		
		Лекції (год.)	Семинарські, практичні заняття (год.)	Позааудиторна самостійна робота студента (год.)
Номер і назва модуля, тематика занять <u>Тема 1</u> "Особистісний розвиток молодшого школяра"	10	2	2	6
<u>Тема 2</u> "Цілі, завдання, зміст та принципи навчання АМ у початковій"	10	2	2	6

Рис. 2. Фрагмент web-сторінки "Курс за вибором"

Запропоновану тематику курсових робіт з методики навчання англійської мови в початковій

школі (рис. 3) супроводжують, крім можливих варіантів їхньої практичної частини, які

Якщо тема твоєї курсової роботи з методики пов'язана з проблематикою навчально-виховного процесу з англійської мови в початковій школі, слідважось, що ці методичні поради зацікавлять тебе. При формуванні теми важливо вказати клас, з навчальною групою якого ти працював протягом педагогічної практики, і розмовну чи граматичну тему, на матеріалі якої ти передбачав досліджувати методичну проблему. Твоїй увазі пропонується зразки можливих тем і відповідних їм практичних частин курсової роботи з методики навчання англійської мови молодших школярів.

1. Формування слухово-виглядових навичок у ... класників на матеріалі теми ...
2. Формування навичок тезисного читання у ... класників на матеріалі теми ...
3. Формування навичок тезисного письма у ... класників на матеріалі теми ...
4. Формування лексичних навичок у ... класників на матеріалі теми ...
5. Формування у ... класників граматичних навичок уживання ...
6. Формування вмінь вудіювання у ... класників на матеріалі теми ...
7. Формування вмінь читання у ... класників на матеріалі теми ...
8. Формування вмінь монологічного мовлення у ... класників на матеріалі теми ...
9. Формування вмінь діалогічного мовлення у ... класників на матеріалі теми ...
10. Формування вмінь письмного мовлення у ... класників на матеріалі теми ...
11. Позакласна мовна робота з англійської мови в ... класі.

Рис. 3. Web-сторінка "Курсова робота"

активуються через гіперпосилання (на рис. 3 їх підкреслено), постійно оновлювані нами зарубіжні

методичні новинки для вчителів іноземних мов початкової школи (рис. 4).

Рис. 4. Фрагмент web-сторінки “Методичні новинки 09”

У такий спосіб викладач, активно використовуючи в професійній діяльності електронні засоби навчання і/чи контролю зі свого інформаційно-комунікаційного портфеля, вмотивовує студентів – своїх майбутніх колег до укладання аналогічного засобу освітньої (на сьогодні) та професійної (в майбутньому) автономії.

Перспективи подальших наукових розвідок у межах порушеної проблеми ми вбачаємо у визначенні загальних (для викладачів усіх навчальних дисциплін) та специфічних (для викладачів конкретних навчальних дисциплін) складників інформаційно-комунікаційного портфеля викладача вищої школи, а також у дослідженні процесу формування освітньої автономії у студентів як мовних, так і немовних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігич О.Б. Інформаційно-комунікаційна компетенція викладача вищої школи / О.Б. Бігич // Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2007. – № 3 (21). – С. 132-137. 2. Бігич О.Б. Інформаційно-комунікаційний портфель викладача іноземної мови / О.Б. Бігич // Vedecký prumysl evropskeho kontinentu – 2008 : Materialy IY mezinarodni vedecko-prakticka konference.- Dil 8. Pedagogika. Hudba a zivot. Telovychiva a sport. – Praga, 2008. – С. 95-96. 3. Бігич О.Б. Інформаційно-комунікаційні технології в про-

фесійній діяльності: знання й уміння викладача / О.Б. Бігич // Постигането на висшето образование – 2008 : Материали за IY международна научна практична конференция. – Том 7. Педагогически науки. – София, 2008. – С. 57-59. 4. Гаврилюк О.А. Педагогические условия формирования готовности будущего преподавателя к профессиональной автономии : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гаврилюк О.А. – Иркутск, 2006. – 226 с. 5. Мацнева О.А. Навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з урахуванням національних та регіональних типів вимови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія і методика навчання іноземних мов: германські мови” / О.А. Мацнева. – К., 2009. – 23 с. 6. Носачева Е.А. Развитие профессиональной автономии у будущих преподавателей иностранных языков / Е.А. Носачева // Известия РГПУ имени А. И. Герцена. Психолого-педагогические науки (психология, педагогика, теория и методика обучения) : Научный журнал. – СПб., 2007. – 9 (42). – С. 105-115. 7. Руснак Д.А. Формування у майбутніх викладачів французької мови граматичної компетенції з комп’ютерною підтримкою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія і методика навчання іноземних мов: романські мови” / Д.А. Руснак. – К., 2009. – 23 с. 8. Тамбовкина Т.Ю. Развитие профессиональной автономии у будущих учителей иностранного языка с использованием метода проектов / Т.Ю. Тамбовкина // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 5. – С. 63-68.

© О.Б. Бігич, 2010

УДК 371.315:811.111

РЕАЛІЗАЦІЯ У КОМП'ЮТЕРНІЙ ПРОГРАМІ КОМПЛЕКСУ ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДІЛОВОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПИСЕМНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ

В.В. Бебих, канд. пед. наук (Чернівці)

У статті теоретично обґрунтовано підсистему вправ для формування компетенції студентів у діловому англomовному писемному спілкуванні, розроблено комплекс вправ, який реалізовано в навчально-контролюючій комп'ютерній програмі.

Ключові слова: ділове англomовне писемне спілкування, комп'ютерні технології, самостійна робота студентів.

В.В. Бебих. Реализация в компьютерной программе комплекса упражнений для формирования деловой англоязычной письменной компетенции студентов. В статье теоретически обосновано подсистему упражнений для формирования у студентов компетенции в деловом англоязычном письменном общении, разработан комплекс упражнений, который реализован в обучающе-контролирующей компьютерной программе.

Ключевые слова: деловое англоязычное письменное общение, компьютерные технологии, самостоятельная работа студентов.

V.V. Bebykh. Set of exercises in the software for developing students' Business English written competence. The subsystem of exercises for developing students' business written communication competence in English has been theoretically grounded and the set of exercises has been worked out with its consideration. The model of computer-assisted training has been elaborated.

Key words: Business English written communication, computer-assisted technology, students' self-study.

Підвищення якості вищої освіти фахівців, зокрема підвищення рівня спеціалізованої іншомовної комунікативної компетенції і забезпечення на цій основі конкурентної спроможності випускників стало основною метою викладання іноземних мов (ІМ) у немовних вищих навчальних закладах. Поява електронної пошти, глобальної мережі Internet, посилення міжнародної економічної співпраці, невід'ємним елементом якої є ділова кореспонденція, оформлення ділової документації перетворили писемне мовлення в один із найактуальніших засобів спілкування людства. ВНЗ України відразу відгукнулись на замовлення суспільства, поставивши навчання писемного спілкування однією із своїх цілей.

Різним аспектом писемного спілкування присвячені дослідження багатьох науковців. Лінгвокультурні та соціокультурні аспекти досліджували Л.Г. Кузьміна, О.І. Омоле, Л.К. Мазунова, В.В. Сафонова, R. Jordan та інші. Проблемою професійно орієнтованого та ділового іншомовного писемного спілкування займалися А.М. Бойко, Н.М. Громо-

ва, Е.А. Гуревич, О.В. Пінська, Г.С. Скуратівська, О.М. Устименко, О.А. Щербак. Дослідження підходів до навчання писемного спілкування знайшло своє відображення у працях ряду дослідників, зокрема жанровий підхід – у працях J. Flowerdew, V.K. Bhatia, M. Halliday, G. Kress C. Tribble, J. Swales. Інші підходи до навчання писемного мовлення висвітлені в зарубіжних дослідженнях F. Hermanns, D. Brown, B. Burnette, S. Harris, W. Rivers. Разом з тим, незважаючи на результати дослідження вищезгаданих науковців, питання навчання ділового писемного спілкування у ВНЗ все ще залишається не вирішеним до кінця, а особливо в контексті підвищення ролі самостійної роботи в умовах кредитно-модульної системи навчання (КМОН).

Вивчення особливостей писемного спілкування, теоретичний аналіз підходів до його навчання та вимоги до рівня ділової писемної компетенції студентів немовних ВНЗ дозволяє зробити припущення, що продумана система організації самостійної роботи у сфері навчання писемної комунікації може

бути тим інструментом, який забезпечить високий рівень володіння діловою англійською мовною комунікативною писемною компетенцією студента. Дослідження науково-педагогічних джерел у розрізі проблеми форм і засобів організації самостійної навчальної діяльності студентів в умовах застосування КМСН дає підстави стверджувати, що однією з найбільш ефективних для СРС є застосування комп'ютерних технологій. Проведене дослідження дозволило нам дійти висновку, що *характерними для застосування навчальних комп'ютерних матеріалів у процесі СРС є*: активізація самостійної навчальної діяльності студентів; опосередковане керівництво СРС викладачем; управління своєю навчальною діяльністю самим студентом; забезпечення системи зворотного зв'язку.

Вивчення різних підходів до навчання письма [3; 4; 9; 10; 11; 12] спонукало нас до вибору *жанрового підходу* як такого, що розглядає мовлення в соціальному контексті і відповідає сучасним комунікативним потребам майбутніх фінансистів. Дослідження процесу навчання писемного мовлення на основі жанрового підходу і вивчення потреб студентів дозволили нам визначити ряд характерних ознак, які свідчать на користь застосування цього підходу, і визначити види навчальної діяльності для формування компетенції студентів у діловому писемному спілкуванні. При цьому презентація мовного матеріалу шляхом готової одиниці мовлення та засвоєння термінологічних словосполучень комплексно „готовими блоками” як стійких нефразеологічних словосполучень є пріоритетним методом формування навичок і вмінь ділового писемного спілкування [ДПС] студентів. Аналіз робіт вчених у галузі компонентного складу змісту навчання дозволив нам робити відбір мовленнєвого матеріалу на рівні мінімуму, достатнього для забезпечення володіння ІМ як засобом писемного спілкування. При відборі мовленнєвих одиниць ми, в першу чергу, враховували їхню *здатність організувати і підтримувати спілкування*. Слідом за Ю.М. Пассовим як одиницю відбору ми взяли *висловлювання* [8, с. 147-148]. Цей термін протистоїть традиційному “реченню”. Висловлювання може бути на рівні словоформи, словосполучення (як

стійкого, так і “вільного”, яке обумовлене узусом фрази і понадфразовою єдністю). Отже, мовленнєвий матеріал, до складу якого входять мовленнєві формули та зразки ситуативно зумовлених висловлювань, є *вільні та стійкі словосполучення різного обсягу*, за допомогою яких здійснюється процес ділового писемного спілкування фінансистів.

На підґрунті результатів теоретичного дослідження проблеми та результатів процедури відбору навчальних матеріалів була створена підсистема вправ для формування компетенції у ДПС, до якої увійшли 4 групи вправ: 1) для засвоєння знань, формування навичок і вмінь володіння жанрово-змістовою й структурною організацією тексту; 2) для формування навичок і вмінь написання ділових листів; 3) для удосконалення навичок і розвитку вмінь створення ділових листів; 4) для формування навичок і вмінь редагування і удосконалення написаного тексту.

На I етапі – рецептивному – основною метою є ознайомлення студентів з автентичними зразками ділових листів. Акцент робиться на розумінні комунікативних намірів авторів текстів та аналізі аспектів їх структурної цілісності:

- аналіз текстів, визначення та обговорення відповідних жанрів;
- визначення сфери професійного писемного спілкування;
- визначення та обговорення змісту та ситуації повідомлення;
- передбачення (прогнозування) читача(адресата);
- визначення змістових блоків в ділових листах та їхніх комунікативних завдань;
- визначення видів ділових листів за даними змістовими блоками та зразками листів;
- визначення видів ділового листування за окремими реченнями з ділових листів;
- аналіз ступеня офіційності ділових листів;
- аналіз лексичного та граматичного оформлення тексту;
- ознайомлення з інструкцією до написання певного виду ділового листа.

На II етапі – рецептивно-репродуктивному – виконується друга група вправ:

- упорядкування слів та словосполучень у реченні;
- логічне упорядкування речень та абзаців ділового листа;
- заповнення пропущеної у діловому листі термінологічної лексики;
- переклад речень;
- вправи на співвіднесення (matching).

Вправи III групи можна розділити на ті, що виконуються на рівні понадфразової єдності (написання окремих частин листів) і ті, що виконуються на рівні тексту (написання цілих листів) за поданими ситуаціями, з урахуванням інформації, певних даних (вербальні та невербальні опори):

- відновлення пропущеної частини (абзацу) листа;
- написання закінчення листа;
- складання листа за поданою ситуацією;
- складання листа на основі ситуації;
- складання листа за поданим реченням або ключовими словами;
- написання відповіді на запропонований діловий лист.

Четвертим, завершальним, етапом навчання ДПС є етап самоконтролю, який включає в себе перевірку написаних студентами листів, зокрема: послідовності викладеного, наявності всіх смислових ланцюгів, перевірку структурно-композиційного аспекту тексту, перевірку лінгвістичного та технічного оформлення тексту (відповідність стилю, жанру, правилам орфографії й пунктуації), скорочення зайвих деталей, заповнення пропущених смислових ланцюгів, встановлення зв'язку між частинами листа тощо:

- перевірка структурно-композиційного оформлення листа;
- перевірка листа відповідно до мовних стандартів
- скорочення зайвих деталей;
- заповнення пропущених смислових ланцюгів.

На основі цієї підсистеми розроблено комплекс вправ відповідно до етапів навчальної діяльності студентів з урахуванням принципів відбору навчального матеріалу. Були виділені такі критерії відбору мовленнєвого матеріалу: на рівні *тексту* – автентичний характер відібраних текстів, їх професійно-практична цінність, жанрова достатність, соціокультурна цінність; на рівні *висловлювання* – критерій

урахування комунікативних намірів комунікантів та критерій частотності вживання. Було відібрано 180 текстів листів та 220 словосполучень і мовленнєвих кліше, які лягли в основу створення вправ для формування компетенції студентів у ДПС, зокрема ділового листування.

Комплекс вправ складається з двох частин. Частина I призначена для формування навичок і розвитку вмінь ділового листування з урахуванням *загальних характеристик ділового листа*. Навчальний матеріал частини I – комплект текстів різних видів ділових листів та вправ, тобто друкований посібник, розрахований на аудиторну роботу.

Метою частини II комплексу вправ є формування навичок і розвиток умінь створення *ділових листів різних видів*. Вона складається з семи дидактичних одиниць – розділів, в кожному з яких студенти вчать писати листи певного виду. Частина II призначена для самостійної позааудиторної роботи, яка може використовуватися в двох варіантах: а) з використанням друкованого посібника, б) з використанням комп'ютерної програми. Наведено приклади вправ з частини I запропонованого комплексу (навчальний посібник).

Приклад 1

Мета: засвоєння знань щодо визначення сфер та ситуацій ділового писемного спілкування.

Завдання: Read the following parts of letters. Identify the area of professional written communication. You may choose from these: trading, banking, taxation, education, accounting, medicine, tourism, insurance, hotel business, entrepreneurship, advertising.

A.....
Dear Sirs,

I would be very grateful to your company if I only could use such a wonderful chance to have study practice in the USA where I might improve....

B.....
Dear Sirs,

We enclose your statement for the second quarter of the current year. We should be obliged if you arrange for this amount to be paid over as soon as possible.

C.....

Dear policyholder,

Your life insurance contract has been validly brought about on the basis of your application and the policy issued to you. We must, therefore, inform you that no rescission is possible in terms of your request that the policy be retroactively terminated with a full refund of premiums paid.

Приклад 2

Мета: Формування навичок і вмінь вибирати та вживати мовні засоби, адекватні ситуації спілкування.

Task: Choose the appropriate words from the given and write the letter in your exercise-book.

Dear Ms. Ortiz:

Thank you for the (opportunity/chance) to meet with you to (discuss/consider) the Assistant Director of Development position at WMLR-Channel 57. I (enjoyed /entertained) our interview very much.

This opportunity sounds (exciting/thrilling)and challenging for someone with my energy level and commitment to public television. The Assistant Director of Development position offers an experience ideally suited for someone with my skills and(abilities/capacity).

I would be happy to(provide/supply) any additional information you may need regarding my(candidacy/person).

Thank you for your(consideration/review). I look forward to (hearing/meeting)from you soon.

Sincerely yours,

Laurie Jones

Як було зазначено вище, вправи другої частини комплексу, метою яких є формування навичок

і розвиток умінь створення *ділових листів різних видів*, були реалізовані в комп'ютерній програмі. Навчально-контролююча комп'ютерна програма [НККП] є засобом забезпечення організації самостійної роботи під час засвоєння навчального матеріалу змістового модуля "Ділова кореспонденція" курсу ділової англійської мови у фінансово-економічних ВНЗ. Програма базується на ігровій організації навчального матеріалу: накопичення або втрата вкладів на банківському рахунку студента в залежності від правильності / не правильності його відповідей. Програма містить в собі інформаційно-довідковий блок, блок вправління, блок контролю та самоконтролю. Розроблена НККП має такі характерні ознаки: 1) вправи організовані у систему, націлену на засвоєння знань, формування навичок і розвиток умінь ДПС; 2) групи вправ сформовані в порядку зменшення ступеня керування навчальною діяльністю студентів; 3) кожна група вправ включає в себе рецептивний, рецептивно-репродуктивний, продуктивний етап та етап самоконтролю; 4) забезпеченість навчальних дій студентів зворотним зв'язком; 5) вправи не мають альтернативного рішення, що сприяє забезпеченню ключами для самоконтролю і підрахунку балів; 6) вправи є економічними, що забезпечує мінімальну витрату часу; 7) наявність автоматизованої системи підрахунку балів. Наведемо приклади сторінок комп'ютерної програми (частини II запропонованого комплексу).

Приклад 1

Мета: формування навичок реалізовувати логічні зв'язки на фразовому рівні.

Завдання: Put the phrases in the correct order.

student: Inquiries - Phrase ordering

Rewrite the phrases to make good sentences

1. /with you/I would like/to open/a bank account
/in the near future
2. /advised me/one of our customers/Mr Stevens/to write to you
3. /the Kyiv Business Directory/I should like/to see/also/a copy of
4. /in London/I shall/contact you/when I arrive
5. /next week/I would like/to have/for my business/a loan
6. /in April/I shall/with you/when I arrive/get in touch/in Kyiv
7. /my own bank/your address/gave me/the Union Bank Ltd
8. /they also told me/you can send/money to any bank/in Britain
9. /your business guide/to Kyiv/please send me

Check See the keys Again

Information
Vocabulary
Example
Exercises

Your account is: 100\$
Для того, щоб переставити місцями дві фрази другої колонки, потрібно підвести курсор до однієї з них і натиснути на неї лівою кнопкою мишки, потім підвести курсор до другої фрази і натиснути на неї лівою кнопкою мишки.

Приклад 2

Мета: формування навичок реалізовувати логічні зв'язки на понадфразовому рівні.

Завдання: Put the sentences in the correct order.

student: Responses - Sentence ordering

Arrange the following sentences in the logical order

1. New customers are always welcome in our bank and we wish you the best of luck for your work in Ukraine.
2. We would meanwhile draw your attention to the enclosed leaflet describing our special current accounts.
3. Dear Madam,
4. You are welcome to open a bank account with us.
5. When you come to Kyiv, I will be delighted to meet you and complete the account opening formalities.
6. Also attached to this letter is an Account Opening Form and signature card.
7. Thank you for your letter of January 16th.
8. These should be completed and returned to me.

Check See the keys Again

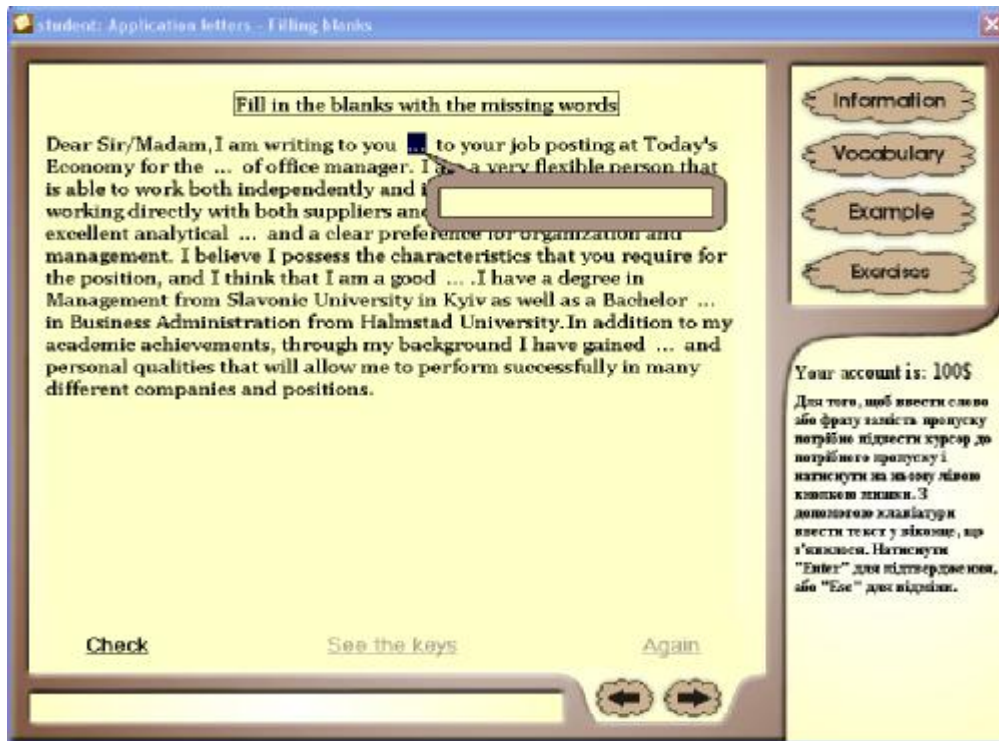
Information
Vocabulary
Example
Exercises

Your account is: 100\$
Для того, щоб переставити два речення місцями, потрібно підвести курсор до однієї з них і натиснути на нього лівою кнопкою мишки, потім підвести курсор до другого речення і натиснути на ньому лівою кнопкою мишки.

Приклад 3

Мета: розвиток умінь вживати мовленнєві засоби, адекватні ситуації спілкування (формули писемного спілкування й етикету, професійна термінологія).

Завдання: Fill in the blanks with the missing words.

На основі комплексу вправ, реалізованого в комп'ютерній програмі, створено модель організації СР студентів. Виділені етапи організації СРС: *передкомп'ютерний*, на якому студенти читають методичні рекомендації щодо роботи з НККП; *комбінований* передбачає комбіновані методи навчання – виконання студентами вправ із друкованого навчального посібника (домашні завдання із частини I комплексу вправ та роботу з інформаційно-довідковим блоком комп'ютерної програми); *комп'ютерний*, на якому студенти працюють з НККП. Четвертий етап СРС за формою застосування елементів навчально-методичного забезпечення може бути як комп'ютерним, так і післякомп'ютерним. Тобто, завдання написання ділового листа на основі ситуацій ділового писемного спілкування або як відповідь на прочитаний лист може виконуватися в режимі текстового редактора, зберігатися в окремому файлі в комп'ютері для перевірки викладачем, а може бути написаним від руки і поданим на перевірку викладачу.

У процесі експериментального навчання було доведено загальну ефективність розробленої методики навчання студентів ділового листування і визначено оптимальний варіант методики організації СРС – з використанням НККП. Застосування НККП у навчанні ділової англійської мови відкриває нові перспективи для інтенсифікації навчального процесу у ВНЗ економічного профілю. Однак при цьому слід зазначити, що комп'ютерна програма не є альтернативою посібника. Ізольоване від посібників використання НККП не може повною мірою забезпечити реалізацію завдання формування компетенції студентів у ДПС. Цього можна досягти за умови комплексного використання КП і друкованого посібника. Застосування КП розширює психолого-педагогічні можливості викладача для керування самостійною пізнавальною діяльністю студента, задовольняючи вимоги до СРС, зумовлені сучасними потребами підготовки фахівців у вищій школі, спрямовані на те, щоб студент був активним учасником навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бориско Н.Ф. Тенденции развития учебно-методических комплексов с учетом новых информационных и коммуникационных технологий / Н.Ф. Бориско // *Іноземні мови*. – 2001. – № 3. – С. 19. 2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : [методичний посібник для студентів магістратури] / С.С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с. 3. Кузьмина Л.Г. Социокультурные аспекты развития иноязычной письменной речи в послевузовском образовании : дис...канд. пед. наук : 13.00.02 / Лариса Григорівна Кузьмина. – М., 1998. – 206 с. 4. Мазунова Л.К. Письмо как способ и средство сохранения фенотипа “Человек культурный” : [монографія] / Мазунова Лидия Константиновна. – М, 2006. – С. 195-242. 5. Мороз І.В. Педагогічні умови запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу : [монографія] /

І.В. Мороз. – К. : Освіта України, 2005. – 146 с. 6. Николаева С.Ю. Индивидуализация обучения иностранным языкам : [монографія] / С.Ю. Николаева. – К. : Высшая школа, 1987. – 139 с. 7. Скляренко Н.К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь / Н.К. Скляренко // *Іноземні мови*. – 1999. – № 3. – С. 3-7. 8. Пассов Е.И. Сорок лет спустя или сто и одна методическая идея. – Глосса – прес, 2006. – С. 147-148. 9. Rivers W. Teaching Foreign Language Skills / Rivers W. – Chicago : University of Chicago Press, 1981. – 576 p. 10. Hermanns, Frits. Personales Schreiben Argumente fur das Schreiben im Unterricht des FS Deutch. – Munchen : Indicum, 1988. – S. 57-61. 11. Swales J.M. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings- Cambridge : Cambridge University Press, 2000 p. 14-15. 12. Tribble C. Writing / Tribble C. – Oxford : Oxford University Press, 1996 – 174 p.

© В.В. Бебих, 2010

УДК 811.112.2'243:378.016

ВПРАВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ ЯК ДРУГОЮ ІНОЗЕМНОЮ

А.О. Анісімова (Горлівка)

Стаття присвячена розгляду проблеми формування граматичних навичок говоріння німецькою мовою після англійської у майбутніх перекладачів. Автор статті обґрунтовує необхідність створення спеціальної підсистеми вправ, яка була б спрямована на формування стійких до дії інтерференції граматичних навичок говоріння німецькою мовою як другою іноземною у майбутніх перекладачів на першому році її вивчення. В межах цієї публікації розглядається динаміка визначення видів вправ та утворення ними відповідної групи з огляду на зміст орієнтовно-підготовчого етапу, на якому починається формування граматичної навички.

Ключові слова: друга іноземна мова, граматичні навички, інтерференція, перша іноземна мова, підсистема вправ.

А. А. Анисимова. Упражнения для формирования грамматических навыков говорения на немецком языке как втором иностранном. Статья посвящена рассмотрению проблемы формирования грамматических навыков говорения на немецком языке после английского у будущих переводчиков. Автор статьи обосновывает необходимость создания специальной подсистемы упражнений, которая была бы направлена на формирование устойчивых к воздействию интерференции грамматических навыков говорения на немецком языке как втором иностранном у будущих переводчиков на первом году его изучения. В пределах этой публикации рассматривается динамика определения видов упражнений и образования ими соответствующей группы с учетом содержания ориентировочно-подготовительного этапа, на котором начинается формирование грамматического навыка.

Ключевые слова: второй иностранный язык, грамматические навыки говорения, интерференция, первый иностранный язык, подсистема упражнений.

A. A. Anisimova. Exercises for future translators' training grammatical skills in speaking German as another second language. The article is devoted to the consideration of the problem of future translators' grammatical skills training in speaking German after English as a communicative ability. The author of the article substantiates the necessity of creation of a special subsystem of exercises for the first-year students of translators' faculty which would be directed on formation proof to actions of an interference grammatical skills in speaking German as another second language. Within the limits of this publication dynamics of definition of kinds of exercises and formation of corresponding group in view of the contents of tentatively-preparatory stage on which formation of grammatical skill begins are examined.

Key words: first foreign language, grammatical skills, interference, second foreign language, a special subsystem of exercises.

Специфіка курсу другої іноземної мови (ІМ2) у вищому навчальному закладі полягає в тому, що ним має бути забезпечено досягнення такого рівня володіння мовою, який дозволив би використовувати її в професійній діяльності і слугував би базою для подальшого самовдосконалення.

Навчання ІМ2 становить одну з актуальних проблем сучасної методики, якій присвячено значну кількість наукових праць. Вченими досліджуються проблеми навчання ІМ2 у вищих та середніх навчальних закладах (М.В. Баришніков, І.Л. Бім, Г.В. Давиденко, Л.Г. Денісова, А.А. Залевська, Б.А. Лапідус, А.С. Маркосян, Б.М. Маруневич, Т.І. Руднева, В.В. Сафонова, Е.І. Соловцова, В.Г. Тихомирова, Т.А. Трофімова, Л.Б. Чепцова, А.В. Щепілова, К.М. Beebe, S.M. Cags, A.U. Chamot, S.M. Gass, D. Larsen-Freeman, M.H. Long, C.G. Madleu, I.M. O'Malley, I. Schachter), зокрема формування німецькомовної комунікативної компетенції (А.В. Бердичевський, Л.М. Гевелінг, Р.П. Гізей, О.К. Голованова, Б.С. Лебединська, Б.М. Маруневич, А.О. Палій, М.І. Реутов, Н.С. Форкун, Е.С. Andersen, I.D. Brown, С. Chandron, S.D. Kraschen, M. Celce-Murcia, S.C. Scarcella).

Однак здійснені дослідження не вичерпують усіх питань, пов'язаних з навчанням ІМ2, що спричиняє існування певних недоліків в ньому. На практиці, як правило, не враховуються особливості навчання ІМ як ІМ2, закономірності (позитивне перенесення та інтерференція), які виникають як результат взаємодії контактуючих мов, а також лінгвістичний та навчальний досвід студентів. Прагнення навчати ІМ2 як першої іноземної мови (ІМ1) призводить до ігнорування можливостей інтенсифікації навчального процесу.

Об'єктом дослідження є процес формування граматичних навичок говоріння ІМ як ІМ2.

Предметом дослідження є підсистема вправ для формування граматичних навичок говоріння ІМ після англійської мови (АМ) у такій категорії студентів як перекладачі.

Наявність усномовленнєвих навичок, зокрема граматичних, певного рівня сформованості, визначається першим з факторів, що впливають на формування мовленнєвої компетенції в говорінні. При цьому констатується прямо пропорційна залежність рівня розвитку оперативного аспекту говоріння – автоматизованих мовленнєвих операцій, що забезпечують автоматизоване мовне оформлення, від рівня сформованості навичок (Б.А. Лапідус, О.Б. Тарнопольський, С.Ф. Шатілов та ін.).

В науковій літературі бракує визначення граматичних навичок говоріння ІМ2 і ми будемо розглядати їх такими ж, які є характерними для ІМ1. Спираючись на операційний склад граматичної дії, яка має бути автоматизована, та на репродуктивні граматичні навички говоріння в ІМ1, визначені А.Ю. Горчевим [4], Ю.І. Пассовим [7], Н.Д. Гальсковою та Н.І. Гез [3], граматичними навичками говоріння, які підлягають формуванню в ІМ як ІМ2, ми будемо розглядати навички коректного і автоматизованого виконання всіх операцій, які входять в граматичну навичку говоріння: вибору структури, адекватної мовленнєвому замислу відповідно до ситуації; морфолого-синтаксичного оформлення граматичної структури; оцінки адекватності цих дій.

Специфікою формування граматичних навичок говоріння в ІМ2 ми будемо вважати те, що воно здійснюється з опорою на наявний у студентів лінгвістичний досвід в ІМ1 та в рідній мові (РМ), чим забезпечується більш швидке оволодіння гра-

матичними явищами та особливостями їх функціонування і скорочується процес формування навички (Н.В. Барішніков, І.Л. Бім, Г.В. Давиденко, Л.Г. Денісова, А.А. Залевська, Б.А. Лапідус, А.С. Маркосян, Б.М. Маруневич, Т.І. Руднева, В.В. Сафонова, Е.І. Соловцова, Л.Б. Чепцова, В.Г. Тихомірова, Т.А. Трофімова, А.В. Щепілова, E. Diehl, W. Hieber, F.G. Konigs, H. Pistorius, M. Thumair та ін.).

Недостатня розробленість проблеми формування граматичних навичок говоріння НМ як ІМ2 у майбутніх перекладачів ставить нас перед необхідністю створення вправ, які б забезпечували володіння студентами стійкими до дії інтерференції граматичними навичками говоріння.

Метою цієї статті є розгляд підсистеми вправ, що рекомендується нами для формування стійких до дії інтерференції граматичних навичок говоріння НМ як ІМ2 у майбутніх перекладачів на першому році її вивчення.

Теоретичним підґрунтям для укладання підсистеми вправ слугували досліджені нами психолінгвістичні закономірності оволодіння ІМ2, дидактико-методичні передумови формування граматичних навичок говоріння НМ як ІМ2, порівняльна характеристика граматичних систем НМ (ІМ2), англійської мови (ІМ1) та української мови (УМ – РМ), а також зміст і структура граматичної компетенції перекладачів.

Під підсистемою ми розглядаємо таку сукупність груп, типів і видів вправ, яка, інтегруючись в загальній системі з вправами для навчання граматики, забезпечуватиме формування стійких до дії інтерференції граматичних навичок говоріння НМ як ІМ2 у майбутніх перекладачів.

Охарактеризуємо розроблену нами підсистему вправ для формування стійких до дії інтерференції граматичних навичок говоріння НМ як ІМ2 з точки зору її структури та змісту.

Структурною одиницею розробленої підсистеми є група вправ. Поділ вправ на групи здійснювався нами з урахуванням етапів формування навичок та вмінь, „виділення яких в методиці викладання ІМ ґрунтується на урахуванні фаз формування будь-якої діяльності людини, а саме: фази орієнту-

вання, виконання, контролю (самоконтролю)” [2, с. 156]. Модель навчання усного іншомовного мовлення, за А.А. Алхазішвілі [1], передбачає: навчання системі мовленнєвих дій на рівні автоматизмів; вироблення установки на включення цих дій в актуальну поведінку в природних мовленнєвих ситуаціях; надання системі мовленнєвих дій на ІМ форми автономного існування шляхом планомірного ізолювання ІМ від РМ.

Навчання системі граматичних дій на рівні автоматизмів простежимо, спираючись на етапи формування навички, запропоновані С.Ф. Шатіловим [9, с. 29] – орієнтовно-підготовчий, стереотипно-ситуативний, варіююче-ситуативний, і відповідно до їх змісту виділимо види вправ, а також групи, які вони утворюють. Розподіл вправ на види ми здійснювали за двома критеріями: за критерієм „операція, дія або діяльність, яку повинен виконувати той, хто навчається” [6], та за критерієм „участь контактуючих мов”, оскільки укладена нами підсистема не містить одномовних вправ.

Залежно від етапів формування навичок та вмінь пропонуємо виділяти три групи вправ для формування стійких до дії інтерференції граматичних навичок говоріння у майбутніх перекладачів.

Перша група охоплює вправи, метою яких є диференціація інтерферуючих граматичних явищ, свідоме виявлення схожостей і розбіжностей у їх функціонуванні на етапі ознайомлення та орієнтування. На досягнення цієї мети спрямовані вправи на міжмовні порівняння з ІМ1 як джерелом перенесення. До другої групи увійшли вправи, метою яких є диференціація граматичних явищ, посилення позитивного перенесення та подолання інтерференції в процесі автоматизації граматичних дій, а також формування навичок виконувати дії на двох (трьох) мовах і переключатися з однієї мови на іншу (інші). До таких вправ належать вправи на переклад, вправи на переклад з елементами аналізу та комбіновані вправи. Третю групу становлять вправи, метою яких є навчання оперування засвоєним граматичним матеріалом в говорінні, а також здійснення перекладу на основі набутих навичок переключення з одного мовного коду на інший як здатності автоматизовано знаходити відповідності

в іншій мові. Такими вправами для формування граматичної навички на рівні надфразової єдності є вправи, які моделюють реальні ситуації майбутньої професійної діяльності перекладачів.

В межах цієї статті ми розглянемо динаміку визначення видів вправ та утворення ними відповідної групи з огляду на зміст орієнтовно-підготовчого етапу, на якому починається формування граматичної навички.

Як відомо, змістом орієнтовно-підготовчого етапу є ознайомлення з новими мовними (у нашому випадку граматичними) явищами та виконання первинних мовних або мовленнєвих операцій за зразком, з опорою на правило чи без правила. У такий спосіб створюється орієнтовна основа, яка є необхідною умовою для подальшого формування навички. На цьому етапі має місце „свідоме, але не завжди безпомилкове виконання мовленнєвої дії” [11, с. 130]. Отже, при формуванні граматичних навичок граматичний матеріал, на основі якого виробляються мовленнєві граматичні дії, має бути перетворений у факт свідомості. Факт свідомості означає не просто разове усвідомлення цього матеріалу, а стійке володіння ним на рівні знання, що є необхідною умовою ефективності початкового етапу вироблення системи мовленнєвих дій. Процедура подачі граматичного матеріалу ускладнюється через те, що саме на цьому етапі найбільш сильно виявляється негативний вплив з боку контактуючих мов, оскільки тенденція ідентифікувати граматичний матеріал, що подається, з відповідним у контактуючих мовах максимально виявляється саме тут [1].

Свідоме уявлення про граматичне явище відбувається у студентів на цьому етапі шляхом „цілеспрямованого спостереження над його функціонуванням, самостійних висновків про його значення, комунікативні функції й правила утворення, порівняння з корелятами з інших мов, корекції висновків...” [10, с. 49].

При утворенні граматичних форм та конструкцій в НМ як ІМ2 студенти спираються на такий важливий засіб логічного мислення як аналогія, не тільки в середині самої мови, а й на аналогічні форми та структури в АМ як ІМ1, яка має доміную-

чий вплив при вивченні ІМ2. Причому аналогія слугує джерелом як позитивного перенесення, так і інтерференції при вивченні НМ як ІМ2. Посилення позитивного перенесення та зменшення інтерференції при оволодінні граматичними явищами з опорою на аналогію обумовлюються обсягом знань студентів щодо суттєвих ознак граматичних явищ, які порівнюються в контактуючих мовах, їх схожостей та розбіжностей, що свідчить про усвідомленість утворення граматичних явищ за аналогією, а не про автоматичне перенесення граматичних навичок з ІМ1 в ІМ2.

Позитивне перенесення при виконанні граматичних операцій з боку ІМ1 забезпечується тим, що студенти мають вже досвід вивчення нерідної мови, установка на перенесення з якої повинна бути створена на підготовчому етапі. Під установкою на перенесення розуміється не вербально сформульована установка до виконання дії в ІМ2 за аналогією з діями в ІМ1, а активізація мовної установки ІМ1, яка дозволяє подолати інтерферуючий вплив фіксованої мовної установки РМ і, у такий спосіб, сприяти більш швидкому формуванню навички в ІМ2 [8, с. 77–78].

Попередженню інтерференції при формуванні граматичних навичок говоріння НМ як ІМ2 сприяє також використання вербальних правил, у яких передбачено опору на лінгвістичний досвід студентів в ІМ1, аналіз складних для засвоєння елементів НМ та міжмовні порівняння (НМ та АМ) з джерелом інтерференції.

Для забезпечення позитивного перенесення, попередження і подолання інтерференції рекомендуємо на цьому етапі формування граматичних навичок вправи на міжмовні зіставлення з ІМ1 (АМ), які спонукають студентів до самостійних спостережень, узагальнень та висновків. Вправи на міжмовні зіставлення в ІМ2 з ІМ1 спрямовані на ранню диференціацію інтерферуючих мовних одиниць і дозволяють виявити схожості й розбіжності у функціонуванні мов, що зіставляються. Вправи на міжмовні зіставлення були укладені за результатами порівняння граматичних явищ контактуючих мов, що дозволило нам виявити граматичний матеріал, на засвоєння якого час може бути

скорочений за рахунок позитивного перенесення, і граматичний матеріал, який потребує аналізу з метою запобігання інтерференції.

Наведемо приклади вправ, які пропонуються нами для виконання на орієнтовно-підготовчому етапі формування граматичних навичок говоріння НМ як ІМ2 у майбутніх перекладачів.

Орієнтовно-підготовчий етап

Група вправ на диференціацію інтерферуючих граматичних явищ

Вправи на зіставлення з ІМ1 (АМ)

Мета: диференціація інтерферуючих граматичних явищ, виявлення аналогій і розбіжностей у їх функціонуванні.

Приклад №1

Характеристика вправи: вмотивована, некомунікативна, з повним керуванням, без ігрового компоненту, без опори, професійно орієнтована, двомовна.

Aufgabe: Finden Sie deutsche Äquivalente zu den englischen Verben.

sich Hände waschen	to have a rest
sich die Zähne putzen	to feel
sich kämmen	to wash one's hands
sich vorbereiten	to clean one's teeth
sich ausruhen	to do one's hair
sich fühlen	to prepare

Wählen Sie die Verben, die sowohl im Englischen, als auch im Deutschen reflexiv sind. Konjugieren Sie sie und bilden Sie dann Imperativformen. Welche Unterschiede oder Ähnlichkeiten haben Sie bemerkt? Kommentieren Sie sie.

(Jeder Student kann diese Übung im Unterricht selbständig oder paarweise machen. Der Lehrer kann den Studenten beim Vergleich dieser grammatischen Erscheinung helfen.)

Спосіб і місце виконання: індивідуальний або парний; усний; виконується в аудиторії.

Спосіб контролю: контроль з боку викладача / партнера.

Приклад № 2

Характеристика вправи: вмотивована, некомунікативна, з повним керуванням, без ігрового компоненту, без опори, професійно орієнтована, двомовна.

Aufgabe: a) Finden Sie deutsche Äquivalente zu den englischen Verben.

to wash to shave to clean one's teeth to dress oneself to be late to do homework to do one's hair to take a shower

Führen Sie die Beispiele des Gebrauchs dieser Reflexivverben in beiden Sprachen an. Vergleichen Sie die Stellung der Reflexivverben in den deutschen und englischen Sätzen. Finden Sie in den Sätzen die möglichen Fälle, die durch die Interferenz entstehen können. Kommentieren Sie sie.

(Die Studenten arbeiten selbständig und dann besprechen sie mit dem Lehrer die möglichen Fälle der Interferenz.)

Спосіб і місце виконання: індивідуальний; усний; виконується в аудиторії.

Спосіб контролю: контроль з боку викладача.

Приклад № 3

Характеристика вправи: вмотивована, некомунікативна, з повним керуванням, без ігрового компоненту, без опори, професійно орієнтована, двомовна.

Aufgabe: Finden Sie in den deutschen und englischen Sätzen die Reflexivverben. Vergleichen Sie den Gebrauch und die Stellung der Reflexivverben in den deutschen und englischen Sätzen. Welche Unterschiede haben Sie bemerkt? Kommentieren Sie sie.

- Er zieht sich an und geht zur Schule.
He dresses himself and goes to school.
- Dann duscht sich der Junge kalt und trocknet sich mit dem Handtuch ab.
Then the boy takes a shower and dries himself with a towel.

(Die Studenten machen diese Aufgabe selbständig oder paarweise im Unterricht. Dann besprechen die Studenten mit dem Lehrer zusammen ihre Ergebnisse des Vergleichs. Während der Besprechung korrigiert der Lehrer die Schlussfolgerungen der Studenten.)

Спосіб і місце виконання: індивідуальний; усний; виконується в аудиторії.

Спосіб контролю: контроль з боку викладача.

Приклад № 4

Характеристика вправи: вмотивована, некомунікативна, з повним керуванням, без ігрового компоненту, без опори, професійно орієнтована, двомовна.

Aufgabe: Schreiben Sie 3-4 Sätze nach dem Muster.

Muster: *I clean my teeth* → *Ich putze mir die Zähne*
Every day I clean my teeth → *Jeden Tag putze ich mir die Zähne*

Every day the girl cleans her teeth → *Jeden Tag putzt sich das Mädchen die Zähne*

Vergleichen Sie die Wortfolge in den deutschen und englischen Sätzen und finden Sie, was ähnlich oder unterschiedlich ist. Anhand der Regel erklären Sie, was Sie bemerkt haben.

(Diese Übung können die Studenten zu Hause machen. Im Unterricht zeigt jeder Student seine Variante der Sätze und kommentiert sie.)

Способ і місце виконання: індивідуальний; усний / письмовий; виконується вдома.

Способ контролю: контроль з боку викладача на занятті.

Предметом нашого подальшого дослідження є визначення видів і груп вправ, а також їх розробка для двох наступних етапів формування граматичної навички – стереотипно-ситуативного та варіююче-ситуативного, які в комплексі з вправами орієнтовно-підготовчого етапу становлять спеціальну підсистему вправ для формування стійких до дії інтерференції граматичних навичок говоріння НМ як ІМ2 у майбутніх перекладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алхазішвілі А. А. Психологические основы обучения устной иностранной речи / А. А. Алхазішвілі // Психологические основы обучения неродному языку: Хрестоматия / Сост. А. А. Леонтьев. – М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО “МОДЭК”, 2004. – С. 77–99. 2. Бим И. Л. Теория и практика обучения иностранному языку в средней школе:

Проблемы и перспективы: [учеб. пособие для студентов пед. институтов по специальности №21303 “Иностранные языки”] / Инесса Львовна Бим. – М. : Просвещение, 1988. – 256 с. 3. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : Учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – [2-е изд.], стер. – М. : Издательский центр “Академия”, 2005. – 336 с. 4. Горчев О. Ю. Объекты и приемы контроля в обучении грамматической стороне устной речи / О. Ю. Горчев // Контроль в обучении иностранным языкам в средней школе : [кн. для учителя]: Из опыта школы / Ред. – сост. В. А. Слободчиков. – М.: Просвещение, 1986. – С. 19–24. 5. Комиссаров В. Н. Теоретические основы методики обучения переводу : Уч. пос. / Вилен Наумович Комиссаров. – М. : Рема, 1997. – 111 с. 6. Мельник И. М. Обучение студентов-филологов письму на английском языке как втором иностранном (первый год обучения): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Мельник Ирина Михайловна. – К., 2001. – 165 с. 7. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Ефим Израилевич Пассов. – М. : Русский язык, 1989. – 276 с. 8. Чичерина Н. Н. Особенности обучения грамматике немецкого языка как второго иностранного в старших классах средней школы: (При первом английском языке): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Чичерина Надежда Николаевна. – М., 1997. – 199 с. 9. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 “Иностр. яз.” / Сергей Филиппович Шатилов. – [2-е изд., дораб.]. – М. : Просвещение, 1986. – 223 с. 10. Щепилова А. В. Коммуникативно-когнитивный подход к обучению французскому языку как второму иностранному / Алла Викторовна Щепилова. – М. : ГОМЦ <Школьная книга>, 2003. – 485 с. 11. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам : Теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Филоматис, 2004. – 416 с.

© А.О. Анісімова, 2010

УДК 378.147.016:81'25]:004

ИНФОРМАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕРЕВОДЧИКА

В.В. Ильченко, Е.В. Карпенко (Харьков)

Статья посвящена проблеме формирования информационно-технологической компетенции как неотъемлемой составляющей профессиональной подготовки переводчика. Авторы акцентируют внимание на противоречиях между традиционным подходом к обучению переводу и изменившимся характером профессиональной деятельности переводчика в условиях информационного общества. Делается вывод о необходимости как теоретических знаний, так и практических навыков в области информационно-коммуникационных технологий для будущих переводчиков.

Ключевые слова: автоматизированный перевод, информационно-коммуникационные технологии, информационно-технологическая компетенция, память переводов, переводческая компетенция.

В.В. Ильченко, О.В. Карпенко. Інформаційно-технологічна компетенція як складова професійної підготовки перекладача. Статтю присвячено проблемі інформаційно-технологічної компетенції як невід'ємної складової професійної підготовки перекладача. Автори акцентують увагу на протиріччях між традиційним підходом до навчання перекладу та зміненним характером професійної діяльності перекладача в умовах інформаційного суспільства. Зроблено висновок про необхідність як теоретичних знань, так і практичних навичок у галузі інформаційно-комунікаційних технологій для майбутніх перекладачів

Ключові слова: автоматизований переклад, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційно-технологічна компетенція, пам'ять перекладів, перекладацька компетенція.

V.V. Pchenko, O.V. Karpenko. Information technology competence as an integral part of the translator professional training. The article deals with the problem of building up information technology competence as an integral part of the translator professional training. The authors emphasize the conflict between the traditional approach to training in translation and the altered requirements to the translator professional activities in information society. A conclusion is drawn as to the necessity of both theoretical knowledge and practical skills in information and communications technologies for would-be translators.

Key words: computer-aided translation, information and communications technologies, information technology competence, translator competence, translation memory.

В современном мире переводческая деятельность приобретает все большие масштабы и социальную значимость. В тоже время совершенно очевидно, что она претерпела ряд количественных и качественных изменений, которые вызвали необходимость увеличения числа высококвалифицированных переводчиков, что, в свою очередь, требует повышения качества их профессиональной подготовки.

Актуальность данного исследования определяется тем, что одним из приоритетных направлений совершенствования профессиональной подготовки переводчика становится ориентация на приобретение будущими специалистами-переводчиками определенного уровня профессиональной

компетентности уже в процессе обучения. Сущностным аспектом профессиональной компетентности как образовательного результата является способность будущего специалиста решать задачи, определяемые условиями реальной профессиональной деятельности.

Цель работы – рассмотрение проблемы дальнейшего качественного изменения профессиональной подготовки переводчиков в условиях информационного общества, объектом исследования в которой является переводческая компетенция, а предметом – ее информационно-технологическая составляющая.

Значительный ряд проблем, имеющих отношение к профессиональной подготовке переводчика

и формированию его профессиональной компетенции, затрагивался отечественными и зарубежными учеными, такими, как И.С. Алексеева, В.Н. Комиссаров, Р.К. Миньяр-Белоручев, Д. Гуадек, М. Кей, С. Кэмпбел. Так В.Н. Комиссаров [4, с. 332], говоря о переводческой компетенции, выделяет следующие ее виды:

- языковая компетенция переводчика, которая охватывает все без исключения аспекты владения языком, характерные для любого носителя языка;
- текстообразующая компетенция, предполагающая наличие умения создавать тексты разного типа в соответствии с принятыми в данном языковом коллективе правилами и стереотипами;
- коммуникативная компетенция, включающая умение переводчика проецировать на высказывание в тексте оригинала инференциальные возможности рецептов перевода;
- техническая компетенция, а именно совокупность специфических знаний, умений и навыков, позволяющих осуществлять переводческую деятельность;
- личностный компонент профессиональной компетенции переводчика, подразумевающий как особую психическую организацию личности переводчика и его морально-этические характеристики, так и уровень его общей образованности и культуры.

Традиционные формы обучения разным видам перевода (художественному и информационному, письменному и устному), до сих пор применяемые большинством преподавателей, направлены именно на развитие таких видов переводческой компетенции и сводятся к следующей последовательности действий [11, с. 20-22]:

- выполнение в качестве домашнего задания перевода, как правило, на родной язык текстов различной длины и стилистической направленности или отдельных лексических единиц и словосочетаний, взятых вне контекста;
- проверка и обсуждение выполненных переводов во время аудиторных занятий.

Однако такая традиционная модель обучения переводу может оказаться недостаточно эффек-

тивной по целому ряду причин, большинство из которых носит институциональный характер.

Во-первых, такая модель не учитывает индивидуальный уровень подготовки каждого отдельного студента и его психологические особенности. Так, например, более успешные студенты вполне могут проигнорировать задания, которые, как им кажется, не соответствуют их “высокому” уровню знаний. В то же время, менее успешные студенты могут добровольно и осознанно отказаться от участия в обсуждении возможных вариантов перевода, опасаясь насмешек со стороны более сильных одноклассников. Следовательно, даже в наиболее сбалансированных группах возможно возникновение во время аудиторных занятий некоего напряжения, которое приводит к фрагментации концентрации обучаемых, что негативно сказывается на процессе обучения в целом.

Во-вторых, стандартные подходы к оцениванию качества переводов, выполненных студентами, обычно искусственно “подгоняются” под конкретные цели определенного этапа процесса обучения переводу, который часто противопоставляется процессу обучения иностранному языку в целом.

В-третьих, существующая практика аспектного перевода исключает из процесса обучения целые информационные пласты, являющиеся неотъемлемой частью процесса массовой коммуникации, и, следовательно, попадающие в сферу профессионального интереса переводчика.

И, наконец, традиционные формы обучения переводу зачастую не имеют ничего общего с реальной переводческой деятельностью, не способствуют ее пониманию студентами и, самое главное, не учитывают новые требования, которые предъявляются к переводчику в условиях перехода современного общества к информационной эпохе своего развития, широчайшего применения компьютеров и создания общемировой компьютерной информационной сети Интернет [3, с. 165].

Таким образом, мы можем говорить о том, что наблюдаются противоречия между развитием информационного характера современного общества и его технологичностью и неразработанностью педагогических основ информационно-технологич-

ческой подготовки будущих специалистов в области перевода.

В современном обществе осуществление процесса межязыковой и межкультурной коммуникации требует от переводчика применения определенных знаний и умений в области информационно-коммуникационных технологий, основными из которых на сегодняшний день являются [5]:

- электронный документооборот;
- работа с пакетами прикладных программ;
- получение оперативной информации;
- связь с удаленными партнерами;
- принятие компетентных решений;
- ввод и систематизация данных.

Перечисленные направления деятельности современного переводчика, требующие как теоретических знаний, так и практических навыков в области информационно-коммуникационных технологий, позволяют выделить три аспекта в структуре его профессиональной информационно-технологической подготовки [6, с. 148; 2, с. 18]:

- опосредованный;
- базовый;
- специальный.

Хотя все три аспекта профессиональной информационно-технологической подготовки взаимосвязаны, поскольку в основе каждого из них лежит универсальная информационно-технологическая компетенция, именно последний из перечисленных выше аспектов заслуживает особого внимания в системе профессиональной подготовки будущих переводчиков. И именно применимо к данному аспекту мы можем говорить об изучении информационных ресурсов и технологий, программных и сетевых средств, пригодных для осуществления профессиональной переводческой деятельности с помощью компьютера, о формировании информационно-технологической компетенции переводчика. Такой подход к профессиональной подготовке полностью соответствует изменившимся условиям профессиональной переводческой деятельности в современном информационном обществе и обеспечивает конкурентоспособность будущего переводчика в сфере профессиональной коммуникации на современном рынке переводческих услуг.

Таким образом, изменившиеся требования к деятельности переводчика в условиях информационного общества вызывают необходимость пересмотра самого характера его профессиональной переводческой компетенции, определения в ней места информационно-технологической составляющей и выявления подходов к ее формированию [8].

Поэтому, учитывая новые условия деятельности переводчика, мы можем говорить о том, что профессиональная компетенция современного переводчика – это интегральная совокупность билингвистической, культурно-когнитивной, профессионально-предметной, собственно переводческой и информационно-технологической компетенций, которая представляет собой сложный комплекс знаний, умений, навыков, психологических свойств и качеств личности, потенциально необходимых для осуществления профессиональной переводческой деятельности [7, с. 98-100].

Следовательно, информационно-технологическая компетенция переводчика является неотъемлемой составляющей его профессиональной компетенции и характеризуется следующими положениями:

- целеполаганием в процессе решения профессиональной задачи с использованием новейших информационных технологий, четкой и ясной постановкой и формулировкой цели этой деятельности, планированием стратегии информационно-технологической деятельности;
- ценностным отношением к информации и информационным технологиям, их выбору в соответствии с целью деятельности, к результатам информационно-технологической деятельности, достигнутым лично и в обществе; стойким интересом к информационно-технологической деятельности;
- активным использованием информационных технологий в профессиональной деятельности;
- ценностным отношением к себе, как к специалисту, обладающему мировоззрением, соответствующим уровню развития общества, современными знаниями и умениями в области информационных технологий; осмыслением результатов своей деятельности, стремлением к самосовершенствованию и саморазвитию.

В этой связи можно говорить о нелингвистической составляющей профессиональной подготовки переводчиков.

Реалии современного мира требуют от переводчиков, в особенности письменных, точности передачи информации при переводе и оперативности исполнения. Современная специфика перевода заключается в необходимости перевода больших объемов зачастую повторяющихся технических или бизнес-документов. С постоянно увеличивающимися объемами документации это может стать настоящей проблемой. Новые проблемы требуют новых решений. Одним из современных инструментов переводчика стала технология Translation Memory (ТМ).

Идея Автоматизированного перевода (АП, Computer-Aided Translation) появилась с момента появления компьютеров: переводчики всегда выступали против стандартной в те годы концепции машинного перевода, на которую было направлено большинство исследований в области компьютерной лингвистики, но поддерживали использование компьютеров для помощи переводчикам. В 1960-е годы Европейское объединение угля и стали (предшественник современного Евросоюза) начало создавать терминологические базы данных под общим названием Eurodicautom. В современной форме идея АП была развита Мартином Кеем [9], который выдвинул следующий тезис: “by taking over what is mechanical and routine, it (computer) frees human beings for what is essentially human” (компьютер берет на себя рутинные операции и освобождает человека для операций, требующих человеческого мышления).

В настоящее время наиболее распространенными способами использования компьютеров при письменном переводе является работа со словарями и глоссариями, памятью переводов (ТМ), содержащей примеры ранее переведенных текстов, а также использование так называемых корпусов, больших коллекций текстов на одном или нескольких языках, что дает сжатое описание того, как слова и выражения реально используются в языке в целом или в конкретной предметной области. Translation Memory – это технология, основанная

на практическом опыте переводческих компаний. В ее основе лежит идея повышения эффективности труда переводчиков за счет исключения многократного перевода одинаковых фрагментов текста. Концепция Translation Memory предполагает выявление в переводимом тексте фрагментов, переводы которых уже имеются в базе данных переводов, и за счет этого сокращение объема работы переводчика. Фрагменты, оставшиеся непереверденными после сопоставления, передаются дальше для ручной обработки переводчику. Переводчик на этом этапе может выделить вновь переведенные фрагменты и занести новые пары параллельных текстов на двух языках в базу данных. Такая схема наилучшим образом работает на однотипных текстах, где повторяемость словосочетаний достаточно высока.

В соответствии с недавними обзорами использования систем памяти переводов к наиболее популярным системам относятся: DeJa Vu, OmegaT, SDLX, Trados, Metatexis, Star Transit, Wordfast.

Но ни один переводчик не станет преувеличивать возможности систем машинного перевода – все-таки переводческие навыки подобных систем далеки от возможностей профессионала. Тем не менее, система автоматизированного перевода предоставляет переводчику множество преимуществ. Вот главные из них:

- накопление базы переводов;
- соблюдение единства глоссария;
- обеспечение единообразия терминологии и стиля;
- повышение эффективности процесса извлечения и управления терминологией;
- уменьшение объема печатной и ручной работы;
- увеличение скорости всего цикла перевода и редактирования;
- повышение качества перевода.

Однако каждый квалифицированный переводчик понимает, что любая система Translation Memory – всего лишь вспомогательный инструмент.

В этом отношении показательными являются результаты исследования применения технологий Translation Memory в отраслях, связанных с глоба-

лизацией, интернационализацией, локализацией и переводческой деятельностью (GILT), выполненного Алексом Лэмом [10] при содействии специальной рабочей группы LISA OSCAR и других сотрудников ассоциации LISA. В опросе участвовали профессиональные работники сферы GILT, занимающие различные должности: от внештатных переводчиков до руководителей высшего звена. Категория “Работник сферы образования” (должность “преподаватель”) была представлена всего лишь 1% от общего числа опрошенных. Такие результаты свидетельствуют о том, что преподаватели перевода, к сожалению, практически не знакомы с технологией Translation Memory и не используют ее в учебном процессе.

Итак, подытоживая вышесказанное, можно сделать следующие выводы:

- изменение парадигмы результата образования в условиях информационного общества требует от преподавателей перевода решения принципиально новой проблемы – подготовки специалистов, обладающих информационно-технологической компетенцией и навыками решения профессиональных задач на ее основе;
- в настоящее время существует насущная необходимость не только дальнейшего изменения профессиональной подготовки будущих переводчиков, но и пересмотра самого характера их профессиональной, переводческой, компетенции;
- реализация компетентностного подхода к информационно-технологической подготовке переводчиков требует, в первую очередь, осмысления на теоретическом уровне категории “профессиональная информационно-технологическая компетенция преподавателя перевода”, а также ее практической реализации.

Таким образом, существующая система профессиональной подготовки переводчиков требует коренного пересмотра большинства существующих представлений о формах и методах обучения переводу в вузах [1, с.250]. Необходима разработка концепции формирования у студентов информационно-технологической компетенции, что открывает широкие перспективы для дальнейших исследований в этой области.

ЛИТЕРАТУРА

1. Астахова В.И. Основные тенденции развития образования в XXI веке / В.И. Астахова // Вестн. Харьков. нац. ун-та им. В.Н. Каразина. Сер. “Социол. исслед. соврем. о-ва: методология, теория, методы”. – 2009. – № 844. – С. 245–250.
2. Беспалов П.В. Акмеологическая концепция развития информационно-технологической компетентности государственных служащих : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / П.В. Беспалов. – М., 2006. – 66 с.
3. Инютин Н.Г. Формирование информационно-технологической компетенции будущего переводчика в сфере профессиональной коммуникации : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Н.Г. Инютин. – Н. Новгород, 2006. – 320 с.
4. Комиссаров В.Н. Теоретические основы методики обучения переводу / В.Н. Комиссаров. – М., 1997. – 350 с.
5. Москалева О.И. Информационно-технологическая компетентность как компонент профессиональной подготовки будущего экономиста [Электронный ресурс] / О.И. Москалева // Информационные технологии в образовании : конгресс конф. – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2008/MariyEI/II/II-0-19.html>
6. Мылова И.Б. Информационно-технологическая компетентность учителя начальной школы как результат профессиональной подготовки / И.Б. Мылова // Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А.И. Герцена. – 2006. – № 7: Психолого-педагогические науки (педагогика, психология, теория и методика обучения). – С. 148–160.
7. Рыбакова А.А. Информационно-технологическая компетенция: содержание и сущностные характеристики / А.А. Рыбакова // Материалы международной научно-практической интернет-конференции “Информационные технологии в науке и образовании”. – Шахты : ГОУ ВПО “ЮРГУЭС”, 2009. – 263 с.
8. Цветкова М.С. Компетенции педагогических работников в области использования ИКТ в образовательном процессе / М.С. Цветкова // Материалы XII Всероссийской научно-практической конференции “Телематика’2004”. – Режим доступа: <http://tm.ifmo.ru/tm2004/src/467.doc>
9. Kay M. “Computer Aids in Translation” in Computer Support to Translation, Foreign Broadcast Information Service (1978) [Electronic resource] / Kay Martin // The Sheridan Libraries. – Mode of access: <http://www.library.jhu.edu>
10. Lam A. LISA/OSCAR Translation Memory Survey 2004 (LISA/OSCAR) [Electronic resource] / Lam Alex // The Localization Industry Standards Association. – Mode of access: <http://www.lisa.org/Translation-Memory-Survey-2002.523.0.html>
11. Talbot G. Looking up in anger: translation practice in the CALL lab / George Talbot // Recall. – 1995. – No 1. – P. 20-22.

© В.В. Ильченко, Е.В. Карпенко, 2010

УДК 378.141:81'243

**РЕЗУЛЬТАТИ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ
ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ
(німецька мова після англійської)**

Я.В. Окопна (Київ)

В статті представлено результати розвідувального експерименту з навчання майбутніх фахівців сфери обслуговування професійно орієнтованого діалогічного мовлення німецькою мовою (як другою іноземною після англійської).

Ключові слова: діалогічне мовлення, ділова гра, студенти другого курсу немовного вищого навчального закладу.

Я. В. Окопная. Результаты разведывательного экспериментального обучения профессионально ориентированной диалогической речи будущих специалистов сферы обслуживания (немецкий язык после английского). В статье представлены результаты разведывательного эксперимента по обучению будущих специалистов сферы обслуживания профессионально ориентированной диалогической речи на немецком языке (как втором иностранном языке после английского).

Ключевые слова: деловая игра, диалогическая речь, студенты второго курса неязыкового высшего учебного заведения.

J. V. Okopna. The results of the Intelligence Experimental Training of Professionally-Based Dialogical Speech of Future Specialists in the Service Sphere (German after English). The article focuses on the results of the Intelligence Experimental Training of Professionally-Based Dialogical Speech of Future Specialists in the Service Sphere (German after English).

Key words: business role play, interactional/dialogical speech, second-year students of higher technical educational establishments.

Розширення економічних зв'язків нашої держави, а також стрімкий розвиток міжнародних відносин в галузі туризму зумовлюють потребу у висококваліфікованих фахівцях готельно-ресторанної справи, які на достатньому рівні володіють двома іноземними мовами (ІМ) для самостійного та швидкого вирішення нагально важливих питань із зарубіжними партнерами та клієнтами [5; 6]. Вирішення цих завдань вимагає нової орієнтації цілей, принципів, змісту навчання другої ІМ, а також створення нових навчально-методичних матеріалів, зокрема, для професійно орієнтованого навчання діалогічного мовлення (ДМ) другою ІМ (німецька мова після англійської) в контексті кредитно-модульної системи організації навчального процесу та з урахуванням ролі і місця новітніх технологій у викладанні другої ІМ [2; 7].

Однією з актуальних проблем такого професійно орієнтованого навчання ДМ майбутніх фахівців за напрямом підготовки “готельно-ресторанна справа” на сучасному етапі є формування плюрикультурної професійно орієнтованої комунікативної компетенції (ППОКК) в ДМ другою ІМ [2, с. 11]. Де під терміном ППОКК, зокрема, для галузі знань “сфера обслуговування”, на нашу думку, слід розуміти не лише гармонійне поєднання знань двох суміжних ІМ (германських мов: англійської та німецької) та прийомів, якими користуються учасники плюрикультурної комунікації; а й наявність необхідних навичок та вмій для адекватної оцінки комунікативної ситуації, застосування вербальних та невербальних засобів, які відображають комунікативні наміри; а також здатність ідентифікувати та аналізувати отримані результа-

ти комунікативної взаємодії для реалізації безпосереднього зворотнього зв'язку з іншомовним комунікантом без участі третьої особи, перекладача; з метою уникнення витоку інформації через третю особу (в ситуації ділової комунікації із зарубіжними партнерами), компенсації витрат часу та матеріальних затрат на перекладацькі послуги під час обслуговування іноземного клієнта, надання майбутнім фахівцям за напрямом підготовки “готельно-ресторанна справа” мобільності на світовому ринку праці, посилення їхньої конкурентоспроможності, а також більшої універсальності у своїй професії [6, с. 110–113; 7, 8, 12].

Саме тому у професійно орієнтованому навчанні ДМ другою ІМ особливу увагу слід приділяти створенню системи вправ, яка б передбачала обмін інформацією за фахом або її використання в процесі вирішення професійних завдань, що робить весь процес говоріння вмотивованим, і яка б (система вправ) стала невід'ємною складовою новітньої технології професійно орієнтованого навчання ДМ другою ІМ [3; 4; 9].

Тому метою цієї статті є опис результатів розвідувального експериментального навчання професійно орієнтованого ДМ майбутніх фахівців сфери обслуговування (німецька мова після англійської).

Вашій увазі пропонується аналіз апробації системи вправ для формування ППОКК в межах безперервної ділової гри (ДГ) з навчання ДМ майбутніх фахівців сфери обслуговування (німецька мова після англійської); де система вправ, на основі якої й було вибудовано комплекс навчально-методичних матеріалів, виступає в якості засобу, а безперервна ДГ – способу професійно орієнтованого навчання ДМ другою ІМ (німецька мова після англійської) майбутніх фахівців за напрямом підготовки “готельно-ресторанна справа” з комп'ютерною підтримкою.

Об'єктом розвідувального експериментального навчання, зокрема, стала система вправ для формування ППОКК в ДМ у майбутніх фахівців сфери обслуговування в межах безперервної ділової гри (ДГ), як основа комплексу навчально-методичних матеріалів з комп'ютерною підтримкою.

Предметом дослідження є процес професійно орієнтованого навчання діалогічного мовлення майбутніх фахівців за напрямом підготовки “готельно-ресторанна справа” німецькою мовою після англійської. Ми залучили до професійно орієнтованих вправ з навчання ДМ в межах безперервної ДГ паралінгвістичні елементи для формування ППОКК в ДМ у студентів II курсу немовного вищого навчального закладу (ВНЗ).

Основними цілями розвідувального експериментального навчання ми визначали:

1) апробацію, редагування, корекцію та удосконалення змісту укладеної нами системи вправ, спрямованої на формування ППОКК у ДМ в межах безперервної ДГ у майбутніх фахівців сфери обслуговування в природних умовах на заняттях з другою ІМ для її (системи вправ) подальшого включення до комплексу навчально-методичних матеріалів з комп'ютерною підтримкою;

2) визначення типових помилок студентів та труднощів оволодіння ДМ другою ІМ.

Допоміжними цілями розвідувального експериментального навчання стали: виявлення елементу придатного для заявлення в якості варіативної умови та уточнення для формулювання робочої гіпотези майбутнього основного природного методичного експерименту.

Вступне навчаюче анкетування, власні спостереження в процесі розвідувального експериментального навчання, а також усне опитування студентів (після реалізації розвідувального експериментального навчання), дали нам змогу перевірити припущення з приводу того, чи зможе вище зазначена система вправ сприяти залученню студентів до майбутньої професійної діяльності, і як це впливатиме на підвищення якості оволодіння ДМ як видом іншомовної мовленнєвої діяльності.

У ході підготовки, організації та проведення розвідувального експериментального навчання ми керувалися головними положеннями теорії методичного експерименту, розробленої І.П. Биковою, П.Б. Гурвичем, М.В. Ляховицьким, Е.О. Штульманом, а також дослідженнями з методики організації професійно орієнтованого навчання на I-II курсах немовного ВНЗ, розроблених О.Б. Гарнополь-

ським, О.П. Биконею, С.Е. Кіжнер, О.С. Малогою та ін.

Слідом за вимогами й науково обґрунтованими положеннями дослідників про необхідність проведення розвідувальних експериментів (П.Б. Гурвич, Н.М. Кушнарєнко, В.М. Шейко, Є.А. Штульман), а також згідно до теорії М.В. Ляховицького, нами було передбачено чотири етапи розвідувального

експериментального навчання:

- 1) організація розвідувального експерименту;
- 2) реалізація розвідувального експерименту;
- 3) констатація отриманих даних;
- 4) інтерпретація отриманих даних [1; 8].

Структуру розвідувального експериментального навчання можна представити у такий спосіб (див. табл. 1).

Таблиця 1

Структура розвідувального експериментального навчання

№	Етап	Час проведення	Завдання етапу
1.	Організація розвідувального експериментального навчання	Вересень 2008 н.р	Теоретичний аналіз сучасних досліджень з проблеми; підбір способу та засобу навчання; розробка дидактичної моделі системи вправ.
2.	Реалізація розвідувального експериментального навчання 2009 н.р.	Вересень – листопад 2008 н.р., вересень – листопад 2009 н.р.	Апробація системи вправ; визначення типових помилок студентів та труднощів оволодіння ДМ другою ІМ; опитування студентів з метою виявлення стану досліджуваного процесу; подальша корекція та повторна апробація системи вправ.
3.	Констатація отриманих даних	Вересень – листопад 2009 н.р.	Аналіз отриманих результатів: уточнення та вдосконалення формулювань змісту завдань розробленої системи вправ; висновки.
4.	Інтерпретація отриманих даних	Листопад 2009 н.р.	Виявлення елемента придатного для заявлення в якості варіативної умови основного природного методичного експерименту; уточнення робочої гіпотези; загальні висновки.

Надамо короткий коментар з приводу наведеної таблиці. Розвідувальне експериментальне навчання проводилось у вересні – листопаді 2008 та вересні – листопаді 2009 н.р. Його учасниками стали студенти ІІ курсу Національного університету харчових технологій (майбутні фахівці галузі знань 1401 “СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ”, напряму підготовки 6.140101 “ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА”, кваліфікації 2462.2 “ФАХІВЕЦЬ ІЗ ГОТЕЛЬНОЇ (РЕСТОРАННОЇ) СПРАВИ”), які склали три експериментальні групи (ЕГ): ЕГ – 1, ЕГ – 2, ЕГ – 3. Загальна кількість учасників дослідження – 48 студентів.

Розвідувальне експериментальне навчання проводилося у форматі одного навчального модуля дисципліни “Друга ІМ” (німецька мова після англійської) і складалося з 10 аудиторних занять і 2-х нав-

чальних годин позааудиторної самостійної роботи студентів з комп’ютерною підтримкою (з елементами інтерактивної електронної програми-тринажера). Під елементами інтерактивної електронної програми-тринажера ми розуміємо елементи електронної CD-ROM програми, одиниці якої розроблені на основі комплексу навчально-методичних матеріалів, установлюються на робочий персональний комп’ютер із CD-ROMу й постійно поновлюються через Інтернет, і яка (програма) переслідує мету формування ППОКК у студентів ІІ курсу немовного ВНЗ в процесі вивчення другої ІМ.

В системі вправ для навчання ДМ з електронною підтримкою були представлені наступні функціональні типи діалогів: діалог-розпитування (одно-/двостороння ініціатива ведення бесіди), діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями/думками

(двостороння ініціатива ведення бесіди) [7]. Зазначені функціональні типи діалогів було відібрано нами у відповідності до професійно-орієнтованих потреб майбутніх фахівців сфери обслуговування [5; 6; 9]. Кожне заняття в межах розвідувального експериментального навчання включало презентацію навчального матеріалу, тренування, практику, систематизацію і контроль. Також, безперервна ДГ дала нам можливість задіяти в процесі проведення розвідувального експерименту різноманітні види учіння студентів: індивідуальну, парну та групову роботу під керівництвом викладача.

При апробації вище зазначеної технології навчання, вибудовувана нами система вправ, також мала свою чітку логічну структуру. Значне місце в ній посідають фоновправи, перегляд відеороликів та акцентуація на паралінгвістичних елементах. Виходячи з того, що безперервна ДГ дає можливість застосування її професійно орієнтованої сюжетної лінії у всіх трьох групах вправ (відповідно до трьох етапів навчання ДМ), ми мали змогу запропонувати нашим ЕГ студентів виконання вправ, у межах комплексу створених навчально-методичних матеріалів, у такій послідовності:

- I група – вправи на засвоєння ДЄ,
- II група – вправи на створення мікродіалогів,
- III група – вправи на створення власних діалогів різних функціональних типів відповідно до вимог програми та професійно орієнтованих потреб [5; 6].

В результаті розвідувального експериментального навчання ми досягли таких цілей:

1) здійснили апробацію, редагування, корекцію та вдосконалення змісту укладеної нами системи вправ, спрямованої на формування ППОКК у ДМ в межах безперервної ДГ у майбутніх фахівців сфери обслуговування в природних умовах на заняттях з другої ІМ для її (системи вправ) подальшого включення до комплексу навчально-методичних матеріалів з комп'ютерною підтримкою;

2) визначили типові помилки студентів та труднощі оволодіння ДМ другою ІМ;

3) виявили елемент, придатний до заявленню в якості варійованої умови;

4) уточнили формулювання робочої гіпотези

майбутнього основного природного методичного експерименту.

Зокрема, ми розробили два варіанти робочої гіпотези для майбутнього експериментального навчання:

1) виконання студентами II курсу професійно орієнтованих продуктивних вправ з застосуванням паралінгвістичних елементів для оволодіння ППОКК у ДМ у межах безперервної ДГ сприятиме підвищенню ефективності процесу оволодіння професійно орієнтованими мовленнєвими вміннями ДМ на практичних заняттях з другої ІМ, сприятиме розкриттю резервних можливостей студентів, розвиватиме їхні творчі здібності.

2) виконання студентами II курсу професійно орієнтованих продуктивних вправ з застосуванням паралінгвістичних елементів для оволодіння ППОКК у ДМ у межах безперервної ДГ уповільнить процес оволодіння професійно орієнтованими мовленнєвими вміннями ДМ на практичних заняттях з другої ІМ.

Перевірка доцільності використання засобів формування ППОКК у ДМ:

- системи вправ,
- паралінгвістичних елементів,
- сюжету безперервної ДГ

відбувалась у ході виконання студентами професійно орієнтованих вправ на аудиторних та позааудиторних заняттях з другої ІМ.

Наші власні спостереження, а також враження студентів підтвердили, що зазначені вище засоби є оптимальними для формування ППОКК у ДМ, оскільки забезпечують сприятливі умови для учіння студентів та спрямовують зміст навчання і самих студентів на потреби майбутньої професійної діяльності.

Отже, за результатами розвідувального експерименту ми внесли необхідні корективи в укладену нами систему вправ, після чого є можливою перспектива переходу до наступного етапу – проведення основного експерименту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурвич П.Б. Теория и практика эксперимента в методике преподавания иностранных языков / Гурвич П.Б. – Владимир : Владимир. гос. пед. ин-т,

1980. – 103 с. 2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с. 3. Окопна Я.В. Засоби навчання діалогічного мовлення майбутніх працівників сфери обслуговування в процесі вивчення німецької мови після англійської / Я.В. Окопна // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 16. – С. 109-116. – (Серія Педагогіка та психологія). 4. Окопна Я.В. Методика навчання майбутніх фахівців сфери туризму використовувати паралінгвістичні засоби в усному професійному спілкуванні (німецька мова після англійської) / Я.В. Окопна // Вища освіта України – Додаток 4, том IV (18) – 2009 р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – 574 с. – С. 346-358. 5. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра галузі знань 1401 “СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ”, напряму підготовки 6.140101 “ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА”, Міністерство освіти і науки України, Київ – 2007.

6. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра галузі знань 1401 “СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ”, напряму підготовки 6.140101 “ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА”, кваліфікації 2462.2 “ФАХІВЕЦЬ ІЗ ГОТЕЛЬНОЇ (РЕСТОРАННОЇ) СПРАВИ”, Міністерство освіти і науки України, Київ 2007. 7. Рамкова Програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України / [Кол. авторів: Амеліна С.М., Аззоліні Л.С. та ін.]. – К. : Ленвіт, 2006 – 90 с. 8. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підручник] / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання – Прес, 2002. – 295 с. 9. Окопна Я. Die Besonderheiten des fachlich orientierten Unterrichts im dialogischen Sprechen für künftige Fachleute im Dienstleistungsbereich (Deutsch nach Englisch) / Я. Окопна // Перспективи німецької мови та германістики в Україні : XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів, 16-17 жовтня 2009 р. : тези доп. – Чернівці : “Книги – XXI”, 2009. – С. 81-83.

© Я.В. Окопна, 2010

УДК 811.111'25:37.02

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ПИСЕМНОГО ПЕРЕКЛАДУ КОМЕРЦІЙНИХ ЛИСТІВ

Т.Д. Пасічник (Київ)

У статті описується підготовка, хід та результати методичного експерименту, метою якого була перевірка ефективності розробленої методики навчання, зокрема, доцільності використання запропонованої підсистеми вправ, а також порівняння двох варіантів методики.

Ключові слова: гіпотеза експерименту, критерії оцінювання, методика навчання писемного перекладу, порівняльний аналіз, результати експерименту, цикли навчання.

Т.Д. Пасечник. Экспериментальная проверка эффективности методики обучения будущих переводчиков письменного перевода коммерческих писем. В статье описывается подготовка, ход, результаты методического эксперимента, целью которого была проверка эффективности разработанной методики обучения, в частности, целесообразности использования предложенной подсистемы упражнений, а также сравнение двух вариантов методики.

Ключевые слова: гипотеза эксперимента, критерии оценивания, методика обучения письменного перевода, результаты эксперимента, сравнительный анализ, циклы обучения.

T.D. Pasichnyk. The experimental check of the efficiency of the methodology of teaching expected translators written translation of commercial letters. In the article the preparation, process and results of the experiment are described, the aim of which was to check the efficiency of the developed methodology, particularly of the expediency to use the suggested subsystem of exercises and to compare two variants of the methodology.

Key words: the assessment criteria, comparative analysis, the hypothesis of the experiment, the methodology of teaching written translation, the results of the experiment, the series of teaching process.

Об'єкт дослідження – методика навчання майбутніх перекладачів писемного перекладу. Предмет дослідження – перевірка ефективності методики навчання майбутніх перекладачів писемного перекладу комерційних листів на базі англійської мови як першої іноземної. Мета статті – описати підготовку, проведення та результати експериментального навчання. Матеріал – запропонована нами методика навчання писемного перекладу комерційних листів на основі розробленої підсистеми вправ, експериментальні дані. Актуальність даного дослідження полягає у тому, що вперше описані результати експериментального навчання писемного перекладу комерційних листів, проведеного у рамках курсу “Перша іноземна мова (англійська)”.

На необхідність наукових розробок з проблеми навчання писемного перекладу комерційних листів (ППКЛ) безпосереднім чином впливають сучасні процеси, що відбуваються в економіці України та світовій економіці, які вимагають висококваліфікованих писемних перекладачів, здатних виступати учасниками опосередкованого міжнародного ділового спілкування та усвідомлювати свою відповідальність за його результати. У процесі вивчення проблеми навчання писемного перекладу ми з'ясували, що дане явище досліджувалося, в основному, вченими-лінгвістами, таким як І.С. Алексєєва, М.П. Брандес, Є.В.Бреус, Т.А. Казакова, В.Н. Комісаров, Л.К. Латишев, В.І. Провоторов, Р. Белл (R. Bell), С. Норд (C. Nord), Г. Шрев (G. Shreve), Р. Штольце (R. Stolze) та ін. Не існує жодного наукового дослідження проблеми методики навчання ППКЛ. Тому результатом нашого дослідження стала розроблена нами та описана у попередніх публікаціях [6; 7; 8] методика формування писемної перекладацької компетенції на основі навчання ППКЛ та модель її реалізації у кредитно-модульній системі. Ефективність цієї методики була перевірена та доведена експериментальним шляхом.

У ході підготовки експерименту на основі аналізу психолінгвістичних особливостей процесу писемного перекладу [4], урахування структури та змісту писемної перекладацької компетенції [5], на

основі аналізу труднощів ППКЛ [6] нами було сформульовано таку гіпотезу експериментального дослідження: досягти високого рівня володіння студентами вміннями писемного перекладу комерційних листів можливо за умови відбору змісту навчання, використання спеціально розробленої підсистеми вправ, а також вибору оптимального варіанту методики. На етапі підготовки експерименту була визначена його мета та завдання, які диктуються умовами гіпотези та впливають з неї [12, с. 23). Так, мета експерименту – перевірити істинність гіпотези в природних умовах, а саме ефективність розробленої методики навчання студентів ППКЛ, зокрема, доцільність та адекватність використання розробленої підсистеми вправ, а також порівняти ефективність двох варіантів методики: А і Б.

Наше визначення писемного перекладу як опосередкованої, міжкультурної, міжмовної, ділової комунікації дозволило стверджувати, що зміст навчання писемного перекладу комерційних листів повинен забезпечувати таку комунікацію, яка відбувається у певних сферах і ситуаціях, в яких її учасники вирішують певні комунікативні завдання. Це передбачило доцільність здійснювати відбір змісту навчання за схемою, описаною Н.Ф. Бориско [2, с. 112], тобто необхідно виділити сфери спілкування, теми, проблемно-тематичні комплекси, ситуації спілкування, комунікативні наміри, тексти. Отже, категорію змісту навчання ми розглядали як таку, що складається зі змісту предмета навчання (писемного перекладу як опосередкованої, міжкультурної, міжмовної, ділової комунікації) та змісту навчально-виховного процесу. У результаті ми відібрали зміст навчання ППКЛ на основі виділених методичних принципів (тематичності, необхідності та достатності, посиленості і доступності, вживаності, врахування та прогнозування труднощів), відібрали англомовні та україномовні комерційні листи – за критеріями відбору текстів (автентичності; адекватності текстів сфері спілкування, тематиці, навчальним комунікативним ситуаціям; відповідності мовному мінімуму; перекладацької цінності). Нами був запропонований поділ КЛ на три групи за критерієм відповідності етапам договірної діяльності у міжкуль-

турній діловій комунікації: 1) переддоговірні (ті, що ініціюють укладання договору): лист-звернення, лист-запит, лист-пропозиція; 2) договірні (ті, що супроводжують укладання договору): лист-повідомлення, лист-підтвердження, лист-нагадування, лист-відмова; 3) післядоговірні (ті, у яких йдеться про виконання умов договору): лист-рекламація, лист-вибачення. Вказані групи та види комерційних листів були покладені в розробку підсистеми вправ для навчання ППКЛ.

Проаналізувавши існуючі підходи до проблеми створення системи вправ навчання перекладу, та враховуючи мету нашого дослідження, ми виділили етап оволодіння основами ППКЛ та етап удосконалення вмінь ППКЛ. Етап оволодіння основами ППКЛ складається з чотирьох підетапів відповідно до кількості етапів процесу перекладу, а саме етапу аналізу тексту оригіналу (ТО), етапу реалізації перекладу, етапу оцінювання тексту перекладу (ТП) та етапу редагування ТП. Отже, перший етап складається з таких підетапів: 1) формування вмінь аналізувати ТО, 2) формування вмінь реалізовувати переклад, 3) формування вмінь оцінювати ТП, 4) формування вмінь редагувати ТП. Перший етап включає чотири групи вправ відповідно до кількості підетапів: 1) для формування вмінь аналізувати ТО; 2) для формування вмінь реалізувати переклад; 3) для формування вмінь критично оцінювати ТП; 4) для формування вмінь редагувати ТП. Другий етап складається з однієї групи вправ: для удосконалення вмінь ППКЛ. З вищесказаного випливає, що розроблена нами підсистема вправ для навчання писемного перекладу комерційних листів складається з п'яти груп вправ. Деякі групи вправ складаються з підгруп, кількість яких визначається виділеними вміннями, характерними для кожного етапу процесу перекладу [4].

На основі визначеної мети експерименту відповідно до класифікації П.Б. Гурвича ми обрали ба-

зовий, природний вертикально-горизонтальний експеримент [3, с. 26-36). Його вертикальний характер дає нагоду зробити висновок про ефективність запропонованої підсистеми вправ для навчання майбутніх перекладачів писемного перекладу комерційної кореспонденції. Горизонтальний характер експерименту полягає у порівнянні двох варіантів методики: А і Б

Варійованою умовою є різні варіанти методики навчання писемного перекладу комерційних листів (варіант А і варіант Б).

До *неварійованих умов* ми віднесли: 1) використання однакового навчального матеріалу, 2) кількісний склад учасників експериментального навчання і курс навчання студентів, 3) реалізація експериментального навчання в усіх групах одним викладачем-експериментатором, в ролі якого виступає автор даного дослідження, 4) тривалість і одночасність проведення експериментального навчання, 7) критерії оцінювання рівня сформованості вмінь виконувати писемний переклад комерційних листів, 8) зміст перед- та післяекспериментального зрізів.

Проведений нами методичний експеримент мав свою структуру, яка представлена в табл. 1.

Для того, щоб адекватно інтерпретувати результати експериментального навчання необхідно було вирішити проблему контролю і оцінки володіння вміннями ППКЛ, що можливо лише за умов наявності науково обґрунтованих критеріїв. Таким чином, для оцінки рівня сформованості вмінь писемного перекладу комерційних листів нами були виділені наступні критерії: 1) правильність передачі змісту ТО, комунікативних намірів його відправника з урахуванням одержувача ТП; 2) стилістична правильність оформлення ТП; 3) відносна правильність мовного оформлення ТП; 4) правильність позамовного оформлення ТП.

Таблиця 1

Структура методичного експерименту

№	Етапи експерименту	Час проведення	Кількість аудиторних годин на кожну групу	Кількість груп	Завдання етапів
1.	Передекспериментальний зріз	24.09.2008-26.09.2008	2 години	4 групи	Визначити вихідний рівень сформованості ППК
2.	Експериментальне навчання	1.10.2008-28.02.2009	20,8 годин	4 групи	1. Перевірити ефективність запропонованої підсистеми вправ 2. Вияснити, який з двох варіантів методики є більш ефективним
3.	Проміжний зріз	17.11.2008-20.11.2008	2 години	4 групи	Визначити рівень сформованості ППК
4.	Післяекспериментальний зріз	17.02.2009-20.02.2009	2 години	4 групи	Визначити досягнутий рівень сформованості ППК

Текст перекладу кожного з учасників експерименту оцінювався в балах. Для цього ми умовно визначили максимальну кількість балів, яку може отримати студент за усіма критеріями – 100 балів. При вирішенні питання розподілу кількості балів

по кожному критерію ми керувалися ступенем його значущості для досягнення цілей навчання писемного перекладу комерційних листів. Розподіл балів за критеріями показано у табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл балів за критеріями оцінювання рівня сформованості вмінь писемного перекладу комерційних листів

Критерії	Максимальна кількість балів
1. Правильність передачі змісту ТО, комунікативних намірів його відправника з урахуванням одержувача ТП	40
2. Стилистична правильність оформлення ТП	20
3. Відносна правильність мовного оформлення ТП	20
4. Правильність позамовного оформлення ТП	20

Визначені чотири критерії оцінювання ТП кожного учасника експерименту дали змогу об'єктивно оцінювати вміння писемного перекладу комерційних листів. Підраховувалася сума отриманих балів за кожний з виділених критеріїв та обчислювався коефіцієнт навченості за формулою Безпалька В.П. Рівень вважався задовільним, якщо отримані показники були не нижчі коефіцієнта навченості 0,7, який визначався за формулою $K = Q / N$, де Q – кількість правильних відповідей, а N – загальна кількість завдань [1, с. 52-69]. Якщо вважати максимально можливу кількість балів за 1

(100%), нижня межа рівня навченості складає 0,7 (70%), тобто 70 балів для достатньої сформованості у студентів вмінь ППКЛ. Отже, за даною формулою 90 – 100 балів (90 – 100%) правильності виконання писемного перекладу відповідали оцінці “відмінно”; 80 – 89 балів (80 – 89%) – оцінці “добре”; 70 – 79 балів (70 – 79%) – оцінці “задовільно”; 69 балів та нижче (69% та нижче) вважалися “незадовільними”, тобто недостатнім рівнем навченості студентів. Представимо у табл. 3 співвідношення балів, коефіцієнту навченості та оцінок.

Таблиця 3

**Співвідношення балів,
коефіцієнту навченості та оцінок**

Бали	Коефіцієнт навченості	Оцінка
90 – 100	0,9 – 1	Відмінно
80 – 89	0,8 – 0,89	Добре
70 – 79	0,7 – 0,79	Задовільно
≥ 69	≥ 0,69	Незадовільно

Розглянувши етап організації експерименту, переходимо до опису процедури його проведення та аналізу результатів. Учасниками методичного експерименту, який проводився у першому та другому семестрі 2008-2009 навчального року протягом п'яти місяців, були студенти III курсу Київського національного лінгвістичного університету факультету перекладачів. Усі студенти вивчали англійську як першу іноземну мову. Вибірка була гніздовою (серійною), оскільки за одиницю виміру бралася студентська група. В експериментальній групі 1 (ЕГ-1) було 11 студентів, експериментальній групі 2 (ЕГ-2) – 9 студентів, експериментальній групі 3 (ЕГ-3) – 12 студентів, експериментальній групі 4 (ЕГ-4) – 8 студентів. Загальна кількість студентів у згаданих групах склала 40 осіб.

Навчальний процес складався з 3 циклів: 1) навчання писемного перекладу переддоговірних комерційних листів; 2) навчання писемного перекладу договірних комерційних листів; 3) навчання писемного перекладу післядоговірних комерційних листів. Усі цикли складаються з мікроциклів (МЦ), які відповідають групам вправ у розробленій нами підсистемі вправ. Ми розробили два варіанти методики навчання ППКЛ. Відповідно до варіанту А цикли 1-3 містять по 5 МЦ. Перші чотири з них відповідають групам вправ у розробленій нами підсистемі вправ. МЦ 5 є узагальнюючим, спрямованим на основі моделювання реальних ситуацій ділового спілкування на удосконалення вмінь писемного перекладу тих видів комерційних листів, навчання писемного перекладу яких відбувається у певному циклі. Відповідно до варіанту Б цикли 1 і 2 складаються з чотирьох МЦ та не мають узагальнюючого МЦ 5. Натомість цикл 3 складається з п'яти мікроциклів, у якому узагальнюючий МЦ 5 спрямований на удосконалення вмінь писемного перекладу усіх видів комерційних листів. Представимо схематично у табл. 4 варіант А запропонованої методики, а в табл. 5 – варіант Б.

Таблиця 4

Варіант А

Цикл 1					Цикл 2					Цикл 3				
Мікроцикл 1.1	Мікроцикл 1.2	Мікроцикл 1.3	Мікроцикл 1.4	Мікроцикл 1.5 (узагальнюючий)	Мікроцикл 2.1	Мікроцикл 2.2	Мікроцикл 2.3	Мікроцикл 2.4	Мікроцикл 2.5 (узагальнюючий)	Мікроцикл 3.1	Мікроцикл 3.2	Мікроцикл 3.3	Мікроцикл 3.4	Мікроцикл 3.5 (узагальнюючий)

Таблиця 5

Варіант Б

Цикл 1				Цикл 2				Цикл 3				
Мікроцикл 1.1	Мікроцикл 1.2	Мікроцикл 1.3	Мікроцикл 1.4	Мікроцикл 2.1	Мікроцикл 2.2	Мікроцикл 2.3	Мікроцикл 2.4	Мікроцикл 3.1	Мікроцикл 3.2	Мікроцикл 3.3	Мікроцикл 3.4	Мікроцикл 3.5 (узагальнюючий)

При проведенні передекспериментального зрізу ми виходили з того положення, що головною вимогою до зрізів є їх адекватність суті дослідження, що проводиться [12, с. 47]. Тому, формою контролю слугував писемний переклад комерційних листів, об'єктом контролю – вміння виконувати писемний переклад комерційних листів студентами експериментальних груп. Метою передекспериментального зрізу було визначення вихідного рівня сформованості писемної перекладацької компетенції у сфері англomовного комерційного листування. До змісту зрізу входив писемний переклад двох автентичних комерційних листів обсягом близько 1200 знаків кожний з англійської на українську мову і навпаки. Назви компаній, імена

та адреси навмисно були змінені. Для перекладу з англійської мови на українську був запропонований післядоговірний лист (лист-рекламація), у якому покупець описує дефекти придбаного товару та вимагає компенсації. Для перекладу з української на англійську мову студентам був запропонований переддоговірний лист (лист-пропозиція), написаний завідуючим відділом збуту української компанії для потенційних клієнтів. Тематика листів відповідає темам, що опрацьовувалися студентами протягом двох років навчання відповідно до Програми [10].

У таблицях 6 та 7 представлені середні результати передекспериментального зрізу за всіма визначеними критеріями.

Таблиця 6

**Результати передекспериментального зрізу у ЕГ-1, ЕГ-2, ЕГ-3, ЕГ-4
(переклад з української мови на англійську)**

Індекс групи	Середні показники за окремими критеріями, в балах				Сума набраних балів	Середній коефіцієнт навченості
	Правильність передачі змісту ТО	Стилістична правильність оформлення ТП	Відносна правильність мовного оформлення ТП	Правильність позамовного оформлення ТП		
ЕГ-1	21	10,9	12,5	10,3	54,7	0,54
ЕГ-2	20,8	10,4	12,8	10,4	54,4	0,54
ЕГ-3	22,6	11,3	14,6	12,6	61,1	0,61
ЕГ-4	23	11,5	14,5	12,5	61,5	0,61
Максимальні показники	40	20	20	20	100	1

Таблиця 7

**Результати передекспериментального зрізу у ЕГ-1, ЕГ-2, ЕГ-3, ЕГ-4
(переклад з англійської мови на українську)**

Індекс групи	Показники за окремими критеріями, в балах				Сума набраних балів	Середній коефіцієнт навченості
	Правильність передачі змісту ТО	Стилістична правильність оформлення ТП	Відносна правильність мовного оформлення ТП	Правильність позамовного оформлення ТП		
ЕГ-1	22,9	11	13,4	10,5	57,8	0,57
ЕГ-2	23	11,5	13,5	10,4	58,4	0,58
ЕГ-3	26,6	15,6	13,5	11	66,7	0,66
ЕГ-4	27	15,5	13,7	11	67,2	0,67

Як видно з таблиць, отримані коефіцієнти навченості є значно нижчими за достатній рівень коефіцієнта навченості 0,7 за В.П. Безпальком, тобто студенти обраних груп недостатньою мірою володіють уміннями виконувати писемний переклад комерційної кореспонденції. Низькі показники за всіма критеріями свідчать про те, що студентам бракує знань про сферу міжкультурного ділового спілкування, зокрема про такий її вид, як комерційна кореспонденція, бракує лексичних одиниць, що позначають поняття в цій сфері, бракує перекладацьких вмій виконувати писемні переклади комерційних листів. Отже, проведення передекспериментального зрізу, а також інтерпретація отриманих результатів, допомогли виявити труднощі, з якими зіткнулися студенти під час перекладу, і підтвердили принципову необхідність застосування спеціально розробленої підсистеми вправ для досягнення задовільного рівня сформованості вмій перекладати у письмовій формі комерційні листи. Оскільки в групах ЕГ-1 та ЕГ-2 коефіцієнти навченості виявилися дещо нижчими, ніж в групах ЕГ-3 та ЕГ-4, ми обрали саме ці групи для навчання ППКЛ за варіантом Б розробленої методики. У ЕГ-3 та ЕГ-4 формування вмій проходило на основі варіанту А. На наш погляд, варіант Б є більш ефективним порівняно з варіантом А, оскільки вправи на удосконалення вмій писемного перекладу виконуються концентровано на основі усіх видів комерційних листів, тим самим моделюються реальні ситуації ведення комерційного листування, що дозволяє систематизувати знання, отримані протягом трьох циклів навчання, та досягти кращих результатів, що і мало підтвердити або спростувати експериментальне навчання.

Експериментальне навчання відбувалося за розкладом, на заняттях з першої іноземної мови (англійської), на яку відводиться 8 академічних годин на тиждень, на основі підготовленого нами навчального матеріалу. На навчання ППКЛ відводилося 1/6 (16%) навчального часу на аудиторному занятті, тобто по 13 хвилин із розрахунку, що 5/6 часу відводиться на навчання інших видів мовленнєвої діяльності (читання, письма, говоріння, аудіювання, усного перекладу). З урахуванням розроблених варіантів методики навчання ППКЛ, було вирішено проводити експериментальне навчання один раз на тиждень по 52 хвилини (1,3 академічні години) на аудиторному занятті. В кожній групі експериментальне навчання зайняло 35,2 академічних годин, з яких аудиторна робота склала – 20,8 годин, самостійна (домашня) робота – 10,4 години, модульні контрольні роботи – 4. У цілому по чотирьох групах: аудиторних годин – 83,2; самостійних – 41,6; контрольних – 10,4.

По закінченні першого циклу навчання у всіх групах був проведений проміжний зріз (модульна контрольна робота). Він мав на меті встановити, як змінився рівень володіння вміннями ППКЛ після навчання за запропонованою методикою. Завдання проміжного зрізу було аналогічним завданню передекспериментального зрізу та оцінювалось за тією ж самою шкалою. За результатами перекладу з англійської мови на українську та з української на англійську мову середній коефіцієнт навченості у ЕГ-1 та ЕГ-2 складає 0,72, а в ЕГ-3 і ЕГ-4 – 0,81. У табл. 8 представлені середні показники перед- і проміжного експериментального зрізів за результатами перекладу з англійської мови на українську та з української на англійську мову.

Таблиця 8

Порівняльна таблиця результатів перед- і проміжного експериментальних зрізів у ЕГ-1, ЕГ-2, ЕГ-3, ЕГ-4

Індекс групи	Коефіцієнт навченості за результатами передекспериментального зрізу	Коефіцієнт навченості за результатами проміжного зрізу	Приріст
ЕГ-1	0,55	0,72	0,17
ЕГ-2	0,56	0,72	0,16
ЕГ-3	0,63	0,81	0,18
ЕГ-4	0,64	0,82	0,18

Як видно з таблиці 8, в усіх експериментальних групах досягнутий і перевищений достатній рівень коефіцієнта навченості за В.П. Безпальком. Це означає, що обидва варіанти А і Б запропонованої методи є ефективними. Цікаво відмітити, що групи ЕГ-3 та ЕГ-4, які навчалися за варіантом А, досягли кращих результатів. Ми вважаємо, що це відбулося за рахунок включення до першого циклу п'ятого мікроциклу, упродовж якого студенти удосконалили вміння перекладати переддоговірні комерційні листи.

Не зважаючи на отримані показники проміжного зрізу, необхідно відмітити, що все ж таки за всіма критеріями показники хоча і підвищилися, але не на бажаний рівень. У середньому у ЕГ-1 та ЕГ-2 в обох перекладах студенти допустили по три змістові помилки, у ЕГ-3 та ЕГ-4 – по дві змістові помилки. Наприклад, фраза *We would ask you to let us have a quotation for them ...* була перекладена *Ми б хотіли попросити Вас дозволити нам процитувати їх, або Ми б хотіли, щоб Ви повідомили нам курс*. Адекватним варіантом перекладу є такий: *Будь ласка, повідомте Ваші ціни на них*. Фраза *There is a large market here for your products* переклада-

лася *У нас є великий ринок для Вашої продукції* замість *Ваші товари знайдуть у нас свого купця*. Фраза *Ми надамо Вам обліковий номер оптового покупця* була перекладена таким чином: *We will give you the registered number of the wholesaler*. Адекватний переклад цієї фрази може бути таким: *We will assign a wholesale account number to you*. На перший погляд може здатися, що припущена студентами кількість помилок знаходиться у межах допустимості. Але, навіть одна змістова помилка може призвести до неадекватного впливу ТП на одержувача та відповідно до неочікуваних наслідків міжкультурного ділового спілкування. Тому, ми вважаємо допущену кількість помилок неприпустимою.

По закінченні третього циклу навчання в усіх групах був проведений післяекспериментальний зріз з метою перевірки рівня володіння студентами вміннями ППКЛ та визначення більш ефективного варіанту методики навчання. У табл. 9 наведені середні показники перед- і післяекспериментального зрізів за результатами перекладу з англійської мови на українську та з української на англійську мову.

Таблиця 9

**Порівняльна таблиця результатів перед- і післяекспериментальних зрізів
у ЕГ-1, ЕГ-2, ЕГ-3, ЕГ-4**

Індекс групи	Коефіцієнт навченості за результатами передекспериментального зрізу	Коефіцієнт навченості за результатами проміжного зрізу	Приріст
ЕГ-1	0,55	0,92	0,37
ЕГ-2	0,56	0,92	0,36
ЕГ-3	0,63	0,89	0,26
ЕГ-4	0,64	0,88	0,24

Отже, застосування розробленого комплексу вправ для навчання майбутніх перекладачів ППКЛ привело до значного приросту рівня вмінь виконувати ППКЛ у всіх чотирьох експериментальних групах. Цей висновок базується на таких фактах. По-перше, всі учасники експерименту після проведеного експериментального навчання продемонстрували достатній рівень навченості. По-друге, середній коефіцієнт навченості у всіх експериментальних групах значно підвищився: в ЕГ-1 та ЕГ-2 показники зросли у 1,6 разів, в ЕГ-3 – в 1,4 рази, в

ЕГ-4 – в 1,3 рази. Необхідно зазначити, що спостерігався стабільний приріст результатів за всіма критеріями у порівнянні з передекспериментальним зрізом. Наведені показники підтвердили принципову адекватність запропонованої методики навчання студентів ППКЛ.

Перейдемо до розгляду результатів експериментального навчання по горизонталі. З цією метою порівняємо ефективність двох варіантів методики. Як видно з таблиці 9, різниця між середніми коефіцієнтами навченості в усіх групах незнач-

на. Вищими виявилися коефіцієнти навченості в ЕГ-1 (0,92) та ЕГ-2 (0,92), студенти яких навчалися за методикою Б, згідно з якою удосконалення вмінь ППКЛ відбувалося по закінченні останнього циклу навчання протягом трьох занять та на основі усіх видів комерційних листів. Студенти ЕГ-3 та ЕГ-4, які навчалися за варіантом А, тобто удосконалення вмінь писемного перекладу відбувалося у кінці кожного циклу та на основі певних видів КЛ відповідно до циклу, продемонстрували трохи нижчі коефіцієнти навченості (0,89 та 0,88). Отже, можна стверджувати, що після проведеного експериментального навчання учасники експерименту навчилися правильно передавати зміст ТО, комунікативні наміри відправника з урахуванням одержувача ТП (приріст в ЕГ-1 та ЕГ-2 у 1,7 рази, в ЕГ-3 та ЕГ-4 у 1,4 рази), стилістично правильно оформлювати ТП (приріст в ЕГ-1 та ЕГ-2 у 1,5 рази, в ЕГ-3 та ЕГ-4 у 1,2 рази), правильно оформлювати ТП на мовному рівні (приріст в ЕГ-1 та ЕГ-2 у 1,3 рази, в ЕГ-3 та ЕГ-4 у 1,2 рази), правильно оформлювати ТП на позамовному рівні (приріст в ЕГ-1 та ЕГ-2 у 1,8 рази, в ЕГ-3 та ЕГ-4 у 1,6 рази). З викладеного можна зробити висновок, що варіант Б є більш ефективним у навчанні писемного перекладу комерційних листів, тобто виконання у кінці навчальних циклів вправ на удосконалення вмінь писемного перекла-

ду усіх видів комерційних листів сприяє підвищенню результатів навчання.

Достовірність отриманих нами результатів перевірялася за допомогою критерію φ – кутове перетворення Фішера [11, с. 157-158]. Нас цікавить, який з варіантів А чи Б, описаної нами методики навчання писемного перекладу комерційних листів є більш ефективним. Як правило, у методичних дослідженнях “ефектом” вважається досягнення коефіцієнта навченості 0,7, а “відсутністю ефекту” – недосягнення цього коефіцієнта. Але, оскільки, усі учасники експерименту досягли достатнього рівня навченості, а отримані середні коефіцієнти навченості (ЕГ-1 -0,92; ЕГ-2 – 0,92; ЕГ-3 – 0,89; ЕГ-4 – 0,90) є суттєво вищими за достатній (0,7), то доцільно у даному випадку вважати “ефектом” коефіцієнт навченості 0,9, а “відсутністю ефекту” – недосягнення цього коефіцієнта. Тому нам необхідно визначити, наскільки відрізняється частка студентів, що досягли коефіцієнта навченості 0,9 у групах ЕГ-1, ЕГ-2, ЕГ-3, ЕГ-4. Отже, сформулюємо дві статистичні гіпотез H_0 і H_1 . H_0 : Частка осіб, що досягли коефіцієнта навченості 0,9, у ЕГ-3 та ЕГ-4 більша, ніж у ЕГ-1 та ЕГ-2. H_1 : Частка осіб, що досягли коефіцієнта навченості 0,9 у ЕГ-1 та ЕГ-2 більша, ніж у ЕГ-3 та ЕГ-4. Визначаючи критерій φ , необхідно скласти таблицю (табл. 10), куди занесемо усі необхідні дані.

Таблиця 10

Середні показники перед- та післяекспериментальних зрізів

Індекс групи	“є ефект”			“немає ефекту”			Загальна кількість студентів
	кількість студентів	процентна частка	φ^*	кількість студентів	процентна частка	φ^*	
ЕГ-1, ЕГ-2	15	75%		5	25%		20
ЕГ-3, ЕГ-4	7	35%		13	65%		20
кількість студентів	22			18			40

Підрахуємо емпіричне значення $\varphi_{емп}^*$ за формулою

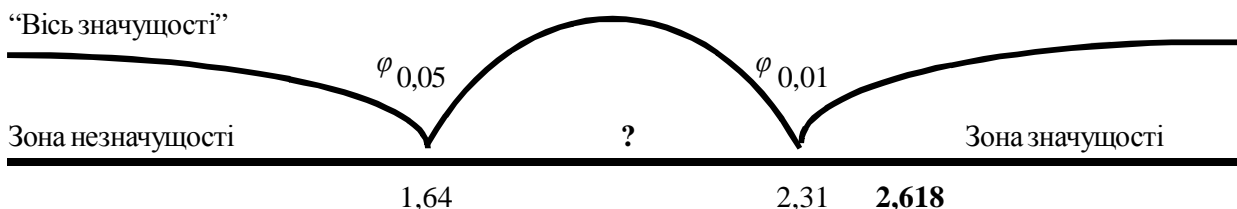
$$\varphi^* = (\varphi_1 - \varphi_2) \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}}$$

де φ_1 – кут, що відповідає більшій процентній частці;
 φ_2 – кут, що відповідає меншій процентній частці;
 n_1 – кількість спостережень у вибірці 1;
 n_2 – кількість спостережень у вибірці 2.

$$\varphi_{емп}^* = (2,094 - 1,266) \sqrt{\frac{20 \cdot 20}{20 + 20}} = 0,828 \cdot \sqrt{10} \approx 0,532 \cdot 3,162 = 2,618$$

Порівняємо отримане значення $\varphi_{емп}^* = 2,618$ з $\varphi_{кр}^*$ 1,64 ($p 0,05$)
2,31 ($p 0,01$)

Побудуємо “вісь значущості”.

Отримане $\varphi_{емп}^*$ знаходиться у зоні значущості, що свідчить про підтвердження статистичної гіпотези H_1 , що частка осіб, що досягли коефіцієнта навченості 0,9 у ЕГ-1 та ЕГ-2 більша, ніж у ЕГ-3 та ЕГ-4. Отже, отримані нами статистичні дані дають змогу стверджувати, що варіант Б розробленої нами методики навчання ППКЛ, виявився більш ефективним ніж варіант А.

Таким чином, спираючись на отримані дані, можна стверджувати, що результати експерименту підтвердили нашу гіпотезу і свідчать про те, що застосування відібраного навчального матеріалу та розробленого на основі підсистеми вправ комплексу вправ забезпечують якісне виконання студентами писемного перекладу комерційних листів.

У перспективі можливим є обґрунтування доцільності використання запропонованої методики для навчання писемного перекладу інших видів офіційно-ділових текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В.П. Опыт разработки и использования критериев качества усвоения знаний / Владимир Павлович Беспалько // Советская педагогика. – 1968. – № 4. – С. 52-69. 2. Бориско Н.Ф. Концепция учебно-методического комплекса для практической языковой подготовки учителей немецкого языка (на материале интенсивного обучения): Монография / Наталья Федоровна Бориско. – К.: Изд. центр КГПУ, 1999. – 268 с. 3. Гурвич П.Б. Теория и практика эксперимента в методике преподавания иностранных языков (спецкурс) / Перси Борисович Гурвич. – Владимир, 1980. – 104 с. 4. Онопченко Т.Д. Лінвопсихологічні особливості писемного перекладу ділово-

го листування / Т.Д. Онопченко // Вісник КНЛУ. Серія: Педагогіка. – 2004. – В.7. – С. 143-151. 5. Онопченко Т.Д. Особливості змісту писемної перекладацької компетенції / Т.Д. Онопченко // Вісник КНЛУ. Серія: Педагогіка і психологія. – 2005. – В.8. – С. 100-108. 6. Пасічник Т.Д. Труднощі писемного перекладу текстів англomовного ділового листування / Т.Д. Пасічник // Проблеми та перспективи підготовки полікультурного багатомовного фахівця в умовах єдиного освітнього простору: матеріали Міжвузівського круглого столу, м. Ірпінь, 7 грудня 2007 р. / Нац. ун-т державної податкової служби України. – Ірпінь: НУДПСУ. 2007. – С. 74-77. 7. Пасічник Т.Д. Модель навчання майбутніх перекладачів писемного перекладу зовнішньоторговельних комерційних листів / Т.Д. Пасічник // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу: матеріали П'ятої всеукр. наук. конф., м. Харків, 10-11 квітня 2009 р. / Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків: НТМТ, 2009. – С. 97-98. 8. Пасічник Т.Д. Підсистема вправ для навчання студентів мовних вищих навчальних закладів писемного перекладу комерційної кореспонденції / Т.Д. Пасічник // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Романсько-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2009. – Вип. 59. – С. 156-161. 9. Пасічник Т.Д. Проблема навчання професійного писемного перекладу комерційних листів на заняттях з англійської мови / Т.Д. Пасічник // Інтеграційні процеси у викладанні іноземних мов: теоретичні засади та прикладні аспекти: матеріали Міжнарод. наук. конф., м. Львів, 4-6 грудня 2009 р. / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка; редкол. О.М. Іващишин (відповід. ред.). – Львів: ЛНУ. 2009. – С. 63-64. 10. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект [Колектив авт.: С.Ю. Ніколаєва,

М.І.Соловей, Ю.В.Головач та ін.]. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 246 с. 11. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Елена Сидоренко. – СПб.: Речь, 2006. – 250 с. 12. Штуль-

ман Э.А. Теоретические основы организации научно-экспериментального методического исследования / Э.А. Штульман // Иностран. яз. в школе. – 1980. – №1. – С. 42-47.

© Т.Д.Пасічник, 2010

УДК378.141:811.112.2

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАВЧАННЯ ТВОРЧОГО МОНОЛОГУ-РОЗПОВІДІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

М.В. Паустовська (Київ)

У статті представлено методичні рекомендації щодо навчання ТМР майбутніх учителів НМ засобами ТП. Особливу увагу приділено меті, змісту і етапам такого навчання, видам, типам і характеристикам застосованих на кожному етапі вправ, ролі різних видів контролю і самостійної роботи студентів, а також запропоновано можливу схему погодинної організації навчального процесу за цією методикою.

Ключові слова: творчий монолог, театральна педагогіка, майбутні вчителі.

М.В. Паустовская. Методические рекомендации для обучения творческому монологу-рассказу будущих учителей немецкого языка средствами театральной педагогики. В статье представлено методические рекомендации для обучения творческому монологу-рассказу с использованием приемов театральной педагогики. Особое внимание уделено цели, содержанию и этапам такого обучения, видам, типам и характеристикам используемых на каждом этапе упражнений, роли разных видов контроля и самостоятельной работы студентов, а также предложено возможную схему почасовой организации учебного процесса по этой методике.

Ключевые слова: творческий монолог, театральная педагогика, будущие учителя.

M.V. Paustovska. Methodological recommendations for teaching future German language teachers a creative narrative monologue using drama techniques. Methodological recommendations for teaching future German language teachers a creative narrative monologue using drama techniques are presented. The goal, content and stages of creative narrative monologue teaching are specifically addressed; various error control techniques as well as individual work of students are discussed; tentative training time schedule is suggested.

Keywords: creative monologue, drama techniques, future teachers.

Побудова у нашій країні відкритого суспільства передбачає вдосконалення системи освіти і підвищення вимог до професійної кваліфікації вчителя. У контексті формування належного рівня іншомовної комунікативної компетенції і загального педагогічного потенціалу особливе місце посідає навчання творчого монологічного висловлювання, зокрема творчого монологу-розповіді (ТМР), як одного з найважливіших інструментів арсеналу майбутніх учителів німецької мови (НМ). Таке навчання потребує використання нових технологій, зокрема засобів театральної педагогіки (ТП), які дозволяють підвищити ефективність навчання і активізу-

вати розвиток професійно значущих здібностей у студентів.

Взагалі, у країнах колишнього Радянського Союзу кількість методичних досліджень, присвячених навчання усного творчого монологічного мовлення, є вельми обмеженою і включає роботи Н.В. Гераскевич (2002), Н.К. Алтухової (2003), В.І. Невської (1974) та деяких інших авторів. Ще менше досліджень, присвячених використанню ТП – їх більше в інших країнах світу. Німецький методист Манфред Шеве (Manfred Schewe) присвятив багато своїх робіт як теорії, так і практиці використання ТП у навчанні ІМ. Така методика на-

зивається “метод драми” або “Dramapädagogik” [6]. Сьогодні в навчальних закладах країн колишнього Радянського Союзу в контексті навчання нетеатральних дисциплін елементи ТП здебільшого використовують у професійному навчанні майбутніх учителів – тобто на заняттях з педагогіки, методики тощо [1; 2; 3; 4]. У сфері навчання ІМ деякі прийоми ТП (наприклад, рольова гра, пантоміма, інсценування творів тощо) також вже стали невід’ємною частиною навчального процесу. Разом з тим, широкий діапазон засобів ТП поки що залишається поза увагою викладачів ІМ і його використання не носить системного характеру.

Таким чином, актуальність нашого дослідження обумовлена сучасними вимогами до професійної кваліфікації вчителів ІМ, включаючи їхню здатність до творчого мовлення, необхідністю впровадження новітніх технологій навчання, а також відсутністю методики навчання ТМР майбутніх учителів ІМ засобами ТП.

Спираючись на висновки вітчизняних та іноземних науковців, а також власного дослідження, ми запропонували методику навчання ТМР майбутніх учителів ІМ засобами ТП. Таким чином, мета цієї статті – представити особливості впровадження такої методики навчання шляхом використання розроблених нами відповідних методичних рекомендацій.

Об’єктом нашого дослідження був процес навчання ТМР майбутніх учителів ІМ засобами ТП, а предметом – розроблена нами новітня методика навчання ТМР майбутніх учителів ІМ засобами ТП у контексті розвитку їхньої професійно спрямованої комунікативної компетенції. Матеріали дослідження, використані у процесі створення методики навчання, включали розроблені нами вправи, відібрані тексти (у друкованій, аудіо-, відео- та іншій формі), а також наочні матеріали (графічні, аудіо- та відеоматеріали).

Впровадження запропонованої нами методики навчання ТМР майбутніх учителів ІМ засобами ТП починається з усвідомлення мети такого навчання, яка полягає у формуванні у студентів навичок і вмінь створювати в процесі іншомовного спілкування такий творчий монолог-розповідь, який

впливає на певну аудиторію, характеризується наявністю виразної власної точки зору, оригінальним змістом і формою, високою експресивністю мовлення та використанням інших засобів самовираження і є результатом реалізації розвинутих творчих здібностей та інших аспектів педагогічної майстерності.

У контексті такої мети ми пропонуємо відповідний зміст навчання ТМР майбутніх учителів ІМ засобами ТП, який було покладено в основу розробки навчальних матеріалів і який складається з трьох головних компонентів – предметно-змістовного, комунікативного, лінгвістичного – і включає певні елементи змісту навчання.

На початку необхідно вибрати тему, а також підтеми, проблеми і проблемні завдання, що є головними елементами змісту спілкування, тобто першого, предметно-змістовного компонента навчання. Ці теми, підтеми, проблеми і проблемні завдання повинні презентуватися у текстах і у різноманітних наочних матеріалах. Далі необхідно визначитися з комунікативним компонентом змісту навчання, тобто зі сферами спілкування, із ситуаціями спілкування, а також з мовленнєвими діями. Мовленнєві дії у свою чергу також віддзеркалюються і у складі лінгвістичного компонента, що містить конкретний мовний і мовленнєвий матеріал.

При цьому необхідно пам’ятати про важливість соціокультурного контексту, який живить усі три головні компоненти змісту навчання. Крім того, зміст навчання стане життєздатним і заохочуватиме студентів до активного вивчення ІМ саме тоді, коли його компоненти будуть взаємодіяти між собою постійним і логічним чином. Наприклад, кожна ситуація спілкування (комунікативний компонент) розгортається навколо певних тем (предметно-змістовний компонент), вимагає використання певних мовних і мовленнєвих засобів (лінгвістичний компонент) і реалізується у певному соціокультурному контексті.

Однією з головних цілей навчання ТМР засобами ТП є розвиток творчих та інших важливих професійних здібностей у майбутніх учителів (зокрема уваги, спостережливості, уяви, фантазії, артистизму, адекватної рухової активності тощо), що

вимагає необхідності реалізації творчого аспекту в усіх компонентах змісту навчання. Виконанню такої вимоги ефективно сприяють засоби ТП, які спрямовані на розвиток саме таких здібностей. При цьому варто пам'ятати, що метою використання ТП у навчанні ТМР майбутніх учителів НМ є розвиток у них професійної театральної здатності, а формування навичок і вмінь творчого мовлення при паралельному розвитку у них перелічених вище професійно значущих здібностей. Використані нами прийоми ТП поділені на три головні групи, а саме: 1) прийоми з низьким рівнем творчості, які передбачають здійснення простих фізичних рухів; 2) прийоми з середнім рівнем творчості, які передбачають заохочення студентів до продукування прямих асоціацій; 3) прийоми з високим рівнем творчості, які активізують образне мислення.

Повний цикл запропонованого нами навчання ТМР складається з трьох таких етапів: 1) на рівні фрази, включаючи рівень ЛЮ; 2) на рівні мінімонологу; 3) на рівні монологу. На кожному етапі навчання вирішуються конкретні навчальні завдання, а також застосовуються певні спеціальні групи вправ.

На першому етапі частіше використовуються прийоми ТП першої групи, з низьким рівнем творчості, які передбачають здійснення простих фізичних рухів. Починається налаштування студентів на навчання з використанням засобів ТП. При цьому у них повинно сформуватися перше уявлення про навчання за допомогою усіх каналів відчуття і підключення почуттів, емоцій, рухів. Застосування прийомів ТП дозволить не тільки знизити рівень напруги та оптимізувати атмосферу навчання, але й допоможе студентам призвичаїтися до більш динамічної, вільної навчальної поведінки, а також сприятиме формуванню у них уміння долати психологічні бар'єри – соромливість, скованість, напруженість, розгубленість. Варто також підкреслити і особливу роль засобів ТП для налаштування студентів на позитивне емоційне сприйняття усього процесу навчання. У тому випадку, коли вибрані студенти не можуть подолати свою скованість і одразу повноцінно залучитися до процесу навчання, ми рекомендуємо надати їм можливість спокій-

но спостерігати весь навчальний процес, не напружувати їх наполегливим спонуканням до участі у навчанні. Рано чи пізно створена завдяки використанню прийомів ТП вільна й сприятлива атмосфера спільної творчості призведе до зниження напруги і усі студенти зможуть залучитися до роботи на занятті.

На цьому, першому етапі навчання використовуються групи вправ для формування фонетичних, лексичних і граматичних навичок говоріння (група вправ Г1). Доцільно використовувати такі вправи, які характеризуються короткою тривалістю, ясністю форми, наявністю жорстких інструкцій та керування діями студентів. Типи вправ, які рекомендується використовувати на цьому етапі – некомунікативні та умовно-комунікативні, рецептивно-репродуктивні та рецептивно-продуктивні. Рекомендуються вправи на психотехніку – виконання простих, життєвих дій, не навантажених творчими переживаннями (наприклад, розглядання, слухання, читання, дізнання тощо), а також вправи на тренування “темпоритму” та з імітацією інтонації. Особливу увагу варто приділяти розвитку адекватної рухової активності, за допомогою вправ з пантомімою. Крім того, доцільно використовувати вправи для розвитку мовленнєвого апарату, вміння слухати і чути, вправи для розвитку спостережливості тощо. Усі ці вправи сприяють також активізації проявлення артистизму і сміливості публічного виступу, що є важливим для майбутньої педагогічної роботи студентів. Окремо підкреслимо, що такі вправи дозволяють створити комфортну і творчу атмосферу та активізувати розвиток відчуття партнера і навичок колективної творчості на занятті. При цьому особливого значення набуває обережність, делікатність і терплячість з боку викладача, який повинен надати студентам можливість поступово підготуватися до більш складної роботи на наступних етапах.

На другому етапі навчання ТМР (на рівні мінімонологу) частіше використовуються прийоми ТП другої групи. На цьому етапі необхідно навчити студентів діяти у фіктивній реальності, чому також ефективно сприяє застосування прийомів ТП. Виконання призначених для цього етапу вправ по-

винно допомогти студентам розбудувати цілісний контекст діяльності, в межах якого вони навчатимуться ототожнювати себе як з фіктивною ситуацією, так і з фіктивною роллю. Для моделювання дій в межах виконання таких завдань необхідно створювати цільові установки, які мотивовані мовленнєвою або загальною діяльністю (наприклад, ознайомлення з різними варіантами можливої реакції на події, вираження свого ставлення до певної ситуації тощо).

На цьому, другому етапі навчання використовуються групи вправ для формування мовленнєвих навичок і вмінь створювати мінімонолог (група вправ Г2). Обов'язкові характеристики таких вправ – варіативність щодо їхньої тривалості та їх певна незавершеність (що є природною для мінімонологу). Типи вправ, які рекомендується використовувати на цьому етапі – некомунікативні та умовно-комунікативні, рецептивно-репродуктивні та рецептивно-продуктивні. Необхідно забезпечити, щоб вправи передбачали як певну сюжетність лінії, так і послідовність дій у контексті конкретної ситуації. Застосовані при цьому види вправ повинні спонукати студентів діяти органічно, імпровізуючи у відповідності до контексту. Крім того, в процесі виконання вправ на цьому етапі необхідно тренувати рухову пластику, пропонувати більше індивідуальних форм роботи. Водночас, більше уваги треба приділяти активізації взаємодії між студентами – вони вчитимуться взаємному співвіднесенню своїх дій, а також розвиватимуть у себе здатність оцінювати свої та чужі помилки.

На третьому етапі навчання ТМР (на рівні монологу, з використанням групи вправ Г3 – для формування мовленнєвих навичок і вмінь створювати монолог, і групи вправ Г4 – для вдосконалення мовленнєвих навичок і вмінь створювати монолог) частіше використовуються прийоми ТП третьої групи, з високим рівнем творчості, які активізують образне мислення. Навчання на цьому етапі передбачає, що студенти вже набули досвіду роботи з використанням прийомів ТП і здатні застосовувати їх у більш широкому творчому контексті. Використання засобів ТП на третьому етапі дозволяє посилити навчальну напругу, додати до змісту завдань нові неочікувані ситуації і збільшити творчу насиченість навчального процесу.

Особливий акцент надається імпровізації, що є найвищим проявом творчості студента в процесі створення ТМР. При цьому ефективність такої імпровізації чітко віддзеркалюється у якості її головного продукту – творчого монологу-розповіді. Імпровізація не тільки передбачає вільний політ фантазії, широку уяву тощо, але й вміле користування усіма засобами мовлення – як вербальними, так і невербальними. Саме тому імпровізація на цьому етапі повинна спиратися на досвід, набутий на попередніх етапах навчання, і передбачати вільне використання доведених до автоматизму частотних граматичних структур, засвоєних ЛО, засобів мовленнєвого етикету, правильне фонетичне оформлення мовлення, а також ефективно застосування екстралінгвістичних засобів, включаючи жести, міміку, рухи. Студентам пропонується прочитати текст-зразок ТМР, після чого вони аналізують цей текст з точки зору його мовного і мовленнєвого оформлення і творчим чином відтворюють прочитане. На завершення студенти створюють свій власний ТМР за допомогою імпровізації на задану тему. Треба окремо зауважити, що аналіз тексту-зразка з точки зору його мовного і мовленнєвого оформлення доцільно здійснювати поетапно, поступово ускладнюючи завдання. Приміром, при роботі над першим текстом-зразком варто запропонувати студентам знайти у ньому щось одне – наприклад, певні притаманні творчому мовленню стилістичні засоби; при роботі над другим текстом-зразком поставити перед студентами два завдання – знайти і стилістичні засоби, і, наприклад, притаманні творчому мовленню незакінчені речення; при роботі над третім текстом-зразком – ставляться три завдання: відшукати і стилістичні засоби, і незакінчені речення, і, наприклад, синоніми; і так далі. Таке постійне закріплення шляхом концентричного повторення пройденого матеріалу і поступове ускладнення завдання в ході аналізу тексту-зразка допоможе студентам не тільки поглибити розуміння ролі різних мовних і мовленнєвих явищ у просторі творчого мовлення і швидше призвичаїтися до такої роботи над текстом, але й дозволить

їм навчитися створювати більш якісний і креативний ТМР.

Враховуючи таку тактику навчання, на цьому етапі студенти вже повинні набути здатності відтворювати задану реальність відповідними мовними, мовленнєвими та іншими засобами. У зв'язку з цим головними характеристиками вправ на цьому етапі є відсутність жорсткого керування, самостійність виконання, наявність вільного простору для творчості, а також завершеність кінцевого продукту у вигляді ТМР. Крім того, на цьому етапі вдосконалюється вміння підтримувати високий рівень логічності і послідовності усіх дій студентів протягом виконання завдання. При цьому студенти зміцнюють арсенал своїх умінь і навичок, що створює можливість для активної творчої діяльності протягом подальшого навчання і майбутньої роботи.

Описані вище три етапи навчання ТМР майбутніх учителів НМ засобами ТП – на рівні фрази, на рівні мінімонологу і на рівні монологу – складають єдиний навчальний механізм, що дозволяє ефективно досягнути поставленої мети.

Для ефективного управління процесом такого навчання необхідно застосовувати контроль як важливий інструмент в арсеналі викладача. Найефективнішим шляхом виправлення помилок у ТМР є самостійне виправлення студентом своєї помилки. Крім того, ефективним також є виправлення студентами групи помилки студента-мовця. Що стосується контролю з боку викладача, то його варто застосовувати лише тоді, коли ні сам студент, ані жоден з інших студентів не здатен виправити помилку. Разом з тим, підказування з боку викладача невербальним чином (наприклад, за допомогою жестів, міміки тощо) є високо ефективним засобом, який не тільки не заважає мовцю висловлювати свою думку, але й змушує інших студентів звернути увагу на зроблену мовцем помилку.

Таким чином, ми рекомендуємо застосовувати усі головні види контролю – з боку викладача, взаємоконтроль і самоконтроль, але особливу увагу приділяти взаємоконтролю і самоконтролю. У зв'язку з високою корисністю самоконтролю і взаємоконтролю, навіть тоді, коли вправа передбачає контроль

з боку викладача, ми наполегливо радимо, якщо можливо, замінити контроль з боку викладача такими видами контролю. У контексті нашої методики, взаємоконтроль і самоконтроль можна впроваджувати, наприклад, таким чином: створені монологи записуються (приміром, на диктофон) і цей запис аналізується студентами самостійно у позааудиторний час. При цьому можливий варіант перевірки як свого монологу, так і монологів інших студентів. Інший приклад взаємоконтролю – студенти занотують як мовні, так і змістовні помилки того, хто говорить, після чого разом обговорюють ці помилки. Ще один варіант взаємоконтролю – студенти занотують найбільш вдалі й цікаві засоби і прийоми, використані під час презентації ТМР, що потім також обговорюються і аналізуються.

Що стосується мови, якою доцільно виправляти помилки, то, незважаючи на те, що у випадку навчання німецькомовного ТМР виправлення помилок рекомендується здійснювати німецькою мовою, існують ситуації, коли допускається використання рідної або іншої ІМ: наприклад, коли важко надати чітке пояснення НМ, коли необхідно продемонструвати розходження або схожість якогось явища в НМ та іншій мові, а також коли студенту необхідно використати незнайомий мовний матеріал тощо.

Взагалі, виправлення помилок в усному мовленні є високо оперативним, комплексним процесом, яким необхідно керувати. У цьому контексті можна запропонувати такі рекомендації щодо виправлення помилок при навчанні ТМР майбутніх учителів НМ засобами ТП:

- визначати, що саме думають про помилку інші студенти;
- враховувати індивідуальні психологічні особливості кожного конкретного студента і пам'ятати про те, що виправляти кожного з них необхідно різними засобами;
- застосовувати різні засоби виправлення помилок;
- пам'ятати, що деякі помилки студент може виправити самостійно, але необхідно не забувати, що іноді самостійне виправлення помилки може завести студента у безвихідь;

- враховувати те, що деякі засоби виправлення можуть бути недостатньо зрозумілими і тому призведуть до збільшення кількості помилок у майбутньому;
- забезпечувати, щоб виправлення помилки (лексичної, граматичної, фонетичної, а також змістовної) не перешкоджало розвитку думки, яка висловлюється студентом (наприклад, використовуючи навідні запитання);
- правильно вибирати момент виправлення помилки: безпосередньо під час виконання завдання, одразу після виконання завдання, через певний час після виконання завдання.

Після виправлення помилок необхідно здійснити роботу над ними, яка дозволить запобігти помилкам у майбутньому. Ми пропонуємо такі стратегії профілактики виникнення помилок при створенні ТМР:

- викладач надає пояснення до помилки, яку студенти не в змозі пояснити самостійно;
- викладач рекомендує студентам самостійно пояснити помилку (такий підхід дозволяє студентам міцніше засвоїти потрібний матеріал);
- викладач пропонує студентам виконати певні вправи для закріплення теми, на яку була зроблена помилка (такі вправи можна виконувати як на занятті, так і вдома, і вони особливо корисні для профілактики частотних помилок);
- викладач рекомендує студентам інші засоби засвоєння матеріалу, на який була зроблена помилка (прочитати або прослухати додатковий матеріал, попрацювати зі словником тощо);
- студенти повторюють виправлений варіант, щоб його запам'ятати (під час виконання вправ не варто захоплюватися частим повторенням виправленого варіанту, оскільки це може призвести до втрати змісту висловлення);
- студенти під керівництвом викладача аналізують зроблену помилку, причини її виникнення і негативну роль у досягненні взаєморозуміння.

Ще одним важливим елементом навчання в межах запропонованої нами методики є самостійна робота студентів, включаючи виконання ними домашнього завдання. При цьому при використанні груп вправ Г1, Г2, Г3 викладач може самостійно

вирішувати, які вправи доцільно давати виконувати студентам в якості домашнього завдання. Разом з тим, при використанні групи вправ Г4 ми рекомендуємо пропонувати домашні завдання, які передбачають виконання вправ на читання, аналіз і контроль розуміння тексту-зразка, а також на створення свого власного ТМР, що потребує більш тривалого часу і вимагає більш ретельної самостійної роботи. Необхідно підкреслити, що тривалість самостійної домашньої роботи не варто жорстко регламентувати, оскільки вона залежить від потреб, здібностей і можливостей кожного окремого студента.

Рекомендована нами схема розподілу навчального часу на кожен вид аудиторної роботи базується на Модульній програмі з НМ для другого курсу факультету німецької мови КНЛУ [5]. Повний цикл навчання ТМР впроваджується в межах однієї теми за Модульною програмою. Наприклад, на тему “Reisen in den deutschsprachigen Ländern und in der Ukraine” відведено 28 годин аудиторних занять. Запропонований нами цикл навчання займає одну третину усього часу, відведеного на цю тему, тобто 9,3 години. При цьому на виконання вправ групи Г1 (перший етап навчання) рекомендовано відводити не більше 1,5 години (приблизно 14% від загального часу, відведеного на весь цикл); на виконання вправ групи Г2 (другий етап навчання) – від 2,5 до 3 годин (приблизно 29%); на виконання вправ Г3 і Г4 (третій етап навчання) – приблизно 3 години (близько 32%) та 2-2,5 години (приблизно 25%) відповідно.

Таким чином, ми представили особливості впровадження запропонованої нами методики навчання ТМР майбутніх учителів НМ засобами ТП і у вигляді відповідних методичних рекомендацій викладачі свої пропозиції щодо проведення навчання за нашою методикою. Результати цього дослідження будуть корисними при створенні інших методик навчання ІМ і розробці методичних рекомендацій для їх впровадження. Крім того, отримані результати розширюють перспективи у сфері навчання ІМ: вони слугують міцним підґрунтям для подальшого підвищення ефективності навчання творчого монологічного мовлення, а також для вдосконалення навчання інших видів мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бганко О.Д. Становление профессионально значимых качеств будущего педагога средствами театральных технологий : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.Д. Бганко. – Оренбург, 2000. – 188 с. 2. Булатова О.С. Использование возможностей театральной педагогики в процессе становления личности учителя : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.С. - Булатова. – Тюмень, 1999. – 196 с. 3. Вэскер А.Б. Формирование эмоционально-творческих способностей будущего учителя : на основе педагогического наследия К.С.Станиславского : дисс. ... канд. пед.

наук : 13.00.01 / А.Б. Вэскер. – М., 2000. – 166 с. 4. Дубина Л.Г. Використання театральної педагогіки у підготовці майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л.Г. Дубина. – К., 2004. – 270 с. 5. Модульна програма з німецької мови. Професійне спрямування 6.030500 (німецька мова та література) / [Т.В. Опанасенко, М.С. Дорофєєва, М.В. Климентьєва та ін.]. – К., 2006 – 62 с. 6. Schewe M. Fremdsprache inszenieren. Zur Fundierung einer dramapädagogischen Lehr- und Lernpraxis / M. Schewe. – Oldenburg : Druck&Druck Rösemeier, 1993. – 447 S.

© М.В. Паустовська, 2010

УДК 378.147:811.133.1'36

АЛГОРИТМ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ ІІ КУРСУ ЗА ДОПОМОГОЮ НАВЧАЛЬНОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ ПРОГРАМИ “VIVE LE SUBJONCTIF!”

Д.А. Руснак (Чернівці)

У статті розглядається питання покрокового формування франкомовної граматичної компетенції у студентів мовних спеціальностей на прикладі ГС Subjonctif. Представлено авторську навчальну комп'ютерну програму “Vive le Subjonctif!”, описані різні алгоритми роботи студентів з програмою відповідно до їхнього когнітивного стилю навчання.

Ключові слова: граматична компетенція, ГС Subjonctif, навчальна комп'ютерна програма.

Д.А. Руснак. Алгоритм формирования грамматической компетенции у студентов II курса с помощью обучающей компьютерной программы “Vive le Subjonctif!”. В статье рассматривается пошаговое формирование франкоязычной грамматической компетенции у студентов языковых специальностей на примере ГС Subjonctif. Представлена авторская обучающая компьютерная программа, описаны разные алгоритмы работы студентов с программой в соответствии с их когнитивным стилем обучения.

Ключевые слова: грамматическая компетенция, ГС Subjonctif, обучающая компьютерная программа.

D.A. Rusnak. The algorithm of grammar competence forming in the second year's students in the computer program “Vive le Subjonctif!”. The article deals with the computer assisted step-by-step forming of grammar competence on the model of Subjunctive mood. The author computer program is presented. Different algorithm of student's work according to their cognitive style in program are described.

Key words: French grammar competence, Subjunctive mood, computer program.

Упровадження комп'ютерних технологій, зокрема використання навчальних комп'ютерних програм (НКП), відкриває нові можливості для інтенсифікації навчання ІМ студентів у вищих навчальних закладах (О.Б. Бігич, Ю.Є. Давиденко, О.Л. Цеомашко, О.А. Палій, С.В. Тітова, С.І. Шевченко та інші). Проте, проаналізувавши існуючі НКП з французької мови, зокрема з формування

граматичної компетенції, ми дійшли висновку, що їхній зміст не відповідає програмним вимогам до формування граматичної компетенції у студентів мовних спеціальностей, що зумовило потребу в створенні нами авторської НКП “Vive le Subjonctif!” [див.3].

Створена нами НКП “Vive le Subjonctif!” (автор: Д. А. Руснак; програмування: О.П. Степовен-

ко) призначена для формування у студентів II курсу франкомовної граматичної компетенції (ФГК) на прикладі ГС *Subjonctif*.

Об'єктом дослідження виступає процес формування граматичної компетенції як складника комунікативної компетенції у майбутніх викладачів французької мови.

Предметом дослідження виступає методика формування граматичної компетенції у майбутніх викладачів французької мови з використанням НКП "*Vive le Subjonctif!*".

Мета даної статті – описати алгоритм дій студентів в процесі формування граматичної компетенції в межах навчальної комп'ютерної програми "*Vive le Subjonctif!*" з метою оптимізації зазначеного процесу. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань, як уточнити зміст франкомовної граматичної компетенції у мовному ВНЗ, описати НКП "*Vive le Subjonctif!*" та окремі кроки роботи студентів в межах даної НКП.

Матеріалом дослідження виступає комплекс комп'ютерних вправ НКП "*Vive le Subjonctif!*".

Актуальність дослідження зумовлена вимогами Програми стосовно ступеня розвитку граматичної компетенції студентів мовних спеціальностей, а також відсутністю спеціальних досліджень проблем згаданого розвитку, зокрема, потенціалу комп'ютерної підтримки.

У контексті професійно-спрямованого навчання у мовному ВНЗ зміст формування ФГК включає декларативні й процедурні граматичні знання, процедурні методичні знання, мовленнєві навички та вміння оформлення висловлювання відповідно до норм виучуваної мови. НКП "*Vive le Subjonctif!*" відповідає технічним, ергономічним, психолого-дидактичним та методичним вимогам до НКП з

ІМ [1] та враховує програмні вимоги до рівня сформованості ФГК у студентів – майбутніх філологів і викладачів [4]. Так, технічні вимоги передбачають відповідність НКП технічному стандарту й використання всіх можливостей електронних засобів навчання. Ергономічні вимоги пов'язані з такими характеристиками як дизайн інтерфейсу (кольори, розмір шрифту, розташування інформації на екрані тощо) та зручністю НКП у користуванні. Психолого-педагогічні вимоги реалізуються у відповідності навчального матеріалу принципам наочності, активності, проблемності, забезпечення індивідуальної траєкторії учіння студента, комунікативної спрямованості навчання, свідомості у засвоєнні матеріалу, домінуючої ролі вправ; методичні вимоги – в можливості вибору студентом послідовності, обсягу й темпу роботи з НКП, а також виходу з неї в будь-який момент.

З позицій когнітивно-комунікативного підходу НКП "*Vive le Subjonctif!*" включає **п'ять етапів** засвоєння граматичного матеріалу: 1) орієнтовно-підготовчий; 2) стереотипно-ситуативний; 3) варіююче-ситуативний; 4) узагальнюючий та 5) контролюючий етап.

НКП "*Vive le Subjonctif!*" включає 15 уроків, 12 з яких присвячено окремій функції (мовленнєвому акту) використання ГС *Subjonctif* ФМ, і 3 контрольні уроки (*Revision*). Тематичний розподіл уроків відповідає принципу ситуативно-функціонального підходу до аранжування ГС згідно з комунікативними функціями (інтенціями), котрими керується мовець, кожний раз здійснюючи мовленнєвий акт вираження бажання, потреби, суб'єктивної думки тощо. Структура 12-ти уроків ідентична, кожний урок включає 7 рубрик, які відповідають 5-ти етапам процесу формування ФГК (табл. 1).

Таблиця 1

**Організація навчання студентів II курсу
в навчальній комп'ютерній програмі *Vive le Subjonctif* !**

Етап	Рубрика уроку НКП	Зміст	Мета
I – Орієнтовно- підготовчий.	1. <i>Regardez.</i> (<i>Продивіться</i>)	Ознайомлення студентів з ГС <i>Subjonctif</i> у типових ситуаціях та <i>первинне</i> закріплення матеріалу.	Сприймання нової ГС у мовленнєвому контексті.
	2. <i>Découvrez les règles.</i> (<i>Виведіть правила</i>)		Концептуалізація ГС <i>Subjonctif</i> . Набуття процедурних граматичних знань.
	3. <i>Retenez.</i> (<i>Запам'ятайте</i>)		Набуття декларативних граматичних знань.
II – Стереотипно- ситуативний.	4. <i>Entraînez-vous.</i> (<i>Потренуйтеся</i>)	Автоматизація мовленнєвих дій студентів з ГС <i>Subjonctif</i> на рівні фрази.	Оволодіння граматичними навичками письмового висловлення.
III – Варіююче- ситуативний.	5. <i>Exercez-vous.</i> (<i>Потренуйтеся</i>)	Автоматизація мовленнєвих дій студентів з ГС <i>Subjonctif</i> на рівні понадфразової єдності (або тексту).	Включення граматичної навички вживання ГС <i>Subjonctif</i> у мовленнєву діяльність. Удосконалення навичок та вмінь вживати ГС <i>Subjonctif</i> у писемному мовленні.
IV – Узагальнюючий.	6. <i>Pour aller plus loin.</i> (<i>Щоб піти далі</i>)	Систематизація граматичного матеріалу.	Аналіз та узагальнення граматичного матеріалу. Набуття граматичних декларативних / процедурних методичних знань.
V – Контролюючий.	7. <i>Vérifiez vos connaissances.</i> (<i>Перевірте свої знання</i>)	Контроль рівня сформованості граматичних навичок та вмінь уживати ГС у писемному висловлюванні.	Перевірка сформованості дій у виборі ГС <i>Subjonctif</i> та в адекватному оформленні писемного висловлювання за її допомогою.

Комплекс вправ НКП “*Vive le Subjonctif!*” складається з трьох типів: *концептуальні* вправи, які виконуються на орієнтовно-підготовчому та узагальнюючому етапах; *умовно-мовленнєві* вправи, які виконуються на стереотипно-ситуативному та контролюючому етапах; *мовленнєві* вправи, які виконуються на варіююче-ситуативному та контролюючому етапах. З точки зору організації зворотного зв'язку в НКП “*Vive le Subjonctif!*”, вправи характеризуються як повністю керовані, оскільки перевіряються програмою за ключем; частково та мінімально керовані – зберігаються та роздруко-

вуються для перевірки викладачем або для обговорення у групі [2].

Головною особливістю запропонованої нами методики є активна участь студента в учінні відповідно до розвитку його (студента) когнітивної сфери. Цьому сприяє нелінійне (гіпертекстове) надання інформації, можливість для кожного студента обрати свій стиль роботи з НКП, виконуючи кожну вправу стільки разів, скільки потрібно саме йому.

НКП забезпечує комплексний мультисенсорний вплив на різні канали сприймання інформації шляхом використання тексту, звука, відео. В такий

спосіб, можливим є одночасне використання декількох форматів подачі інформації: аудіо-, відеореда, тексту. Можливі різні режими перегляду відео: без звуку та зі звуком, з опорою та без на друкований текст до відео.

Використання НКП “*Vive le Subjonctif!*” можливе як на аудиторних заняттях (АЗ), так і в самостійній роботі студентів (СРС), а також під час виконання індивідуальних домашніх завдань (ІНДЗ). Вивчення ГС *Subjonctif* розподілено на три цикли. *Перший цикл* включає 3 навчальні елементи (НЕ 1-3) і передбачає навчання студентів використовувати ГС *Subjonctif* для вираження потреби, бажання та суб’єктивної думки (оцінки) в додаткових та означальних підрядних реченнях. *Другий цикл* (НЕ 4-6) присвячено використанню ГС *Subjonctif* для вираження сумніву, почуттів, судження, наказу та заборони в незалежних реченнях та в додаткових підрядних реченнях. *Третій цикл* (НЕ 7-8) – використанню ГС *Subjonctif* для висловлення мети, умови, часу та поступки в підрядних обставинних реченнях.

Студенти розпочинають роботу з НКП у присутності викладача, який консулює студента в разі потреби. Формування ФГК починається з ознайомлення з ГС *Subjonctif* у мовленнєвому контексті під час перегляду відеороликів (рубрика *Regardez*). Після виконання вправ у розумінні тексту, студенти переходять до виконання концептуальних вправ (рубрика *Découvrez les règles*) та ознайомлюються з наданими правилами формування, значення та функціонування ГС (рубрика *Retenez*). Вправи наступних рубрик (*Entraînez-vous, Exercez-vous, Pour aller plus loin*) студенти виконують самостійно в позааудиторний час як СРС. На наступному АЗ вони представляють свої творчі роботи для обговорення в аудиторії та корекції помилок. Після цього студенти виконують вправи контролюючого етапу (рубрика *Vérifiez vos connaissances*). Роздруковані відповіді здаються викладачеві на перевірку.

Алгоритм вивчення студентом ГС *Subjonctif* за допомогою НКП “*Vive le Subjonctif!*” складається з окремих кроків, на кожному з яких студент набуває декларативних і процедурних граматичних знань, процедурних методичних знань, ово-

лодіває мовленнєвими навичками та вміннями оформлення письмового висловлювання за допомогою ГС *Subjonctif*. Детальніше опишемо окремі кроки навчання ГС *Subjonctif* на прикладі першого уроку НКП: “*Exprimer la necessite*”.

Крок 1.

Декларативні знання: виразів потреби, правил формування та вживання / невживання ГС *Subjonctif* після виразів потреби в підрядному додатку.

Процедурні знання: функціонування ГС *Subjonctif* у писемному мовленні після виразів потреби в підрядному додатку.

Мовленнєві навички: вибору та оформлення письмового висловлювання за допомогою ГС *Subjonctif* для вираження відношення мовця до події.

Процедурні методичні знання: укладати схеми до зразка мовлення (ЗМ), пояснювати правила вживання / невживання ГС *Subjonctif* після виразів потреби, коригувати помилки у письмовому висловлюванні.

Мовленнєві вміння: виражати потребу за допомогою ГС *Subjonctif* у писемному мовленні.

Завдання: вправи Уроку 1 НКП “*Vive le Subjonctif!*”.

Крок 1.1.

Процедурні знання: функціонування ГС *Subjonctif* у мовленнєвому контексті.

Зміст: вправи у перегляді відео та вправи множинного вибору у розумінні тексту відео.

Завдання: вправи рубрики *REGARDEZ* (Урок 1).

Крок 1.2.

Процедурні знання: концептуалізація ГС *Subjonctif*.

Зміст: вправи в ідентифікації ГС, у диференціації граматичних явищ, у класифікації ГС та в індуктивному виведенні правила вживання ГС *Subjonctif* у підрядному реченні додатку для вираження потреби.

Завдання: вправи рубрики *DÉCOUVREZ LES RÈGLES* (Урок 1).

Крок 1.3.

Декларативні знання: виразів потреби, правил формування та вживання / невживання ГС *Subjonctif* після виразів потреби в підрядному додатку.

Зміст: вирази потреби, значення та функції ГС *Subjonctif* у мовленні, порівняльні таблиці вираження потреби в українській та французькій мовах.

Завдання: рубрика *RETENEZ* (Урок 1).

Крок 1.4.

Мовленнєві навички: комбінування, заміни, розширення ГС у мовленні.

Зміст: автоматизація дій із *Subjonctif* на рівні речення: вправи у трансформації, підстановці та доповненні ЗМ з опорою та без на зорову рекламу.

Завдання: рубрика *ENTRAÎNEZ-VOUS* (Урок 1).

Крок 1.5.

Мовленнєві навички та уміння: вживати ГС відповідно до ситуації спілкування: диференційне вживання ГС *Subjonctif / Infinitif* в результаті їх репродукції у нових мовленнєвих ситуаціях.

Зміст: автоматизація дій із ГС *Subjonctif* на рівні тексту: вправи у складанні монологічних або діалогічних висловлювань з використанням ГС *Subjonctif* з опорою на статичну або динамічну рекламу.

Завдання: рубрика *EXERCEZ-VOUS* (Урок 1).

Крок 1.6.

Декларативні граматичні / процедурні методичні знання: систематизувати навчальний матеріал.

Зміст: вправи у схематизації ЗМ, у формулюванні правил вживання / невживання ГС *Subjonctif*, в коригуванні ЗМ, у поясненні вживання ГС *Subjonctif* у мовленні.

Завдання: рубрика *POUR ALLER PLUS LOIN* (Урок 1).

Крок 1.7.

Знання: перекладу речень з української на французьку мову з використанням ГС *Subjonctif*.

Мовленнєві навички: вибору ГС відповідно до ситуації.

Уміння: виражати потребу за допомогою ГС *Subjonctif* в писемному мовленні.

Зміст: вправи у виборі та оформленні висловлення за допомогою *Subjonctif*, у перекладі речень, у написанні висловлювань з опорою на статичну або динамічну рекламу.

Завдання: рубрика *VÉRIFIEZ VOS CONNAISSANCES* (Урок 1).

Зауважимо, що описаний вище алгоритм дій підходить студентам з індуктивним типом мислення. Для студентів з дедуктивним типом мислення викладач пропонує такий алгоритм: Крок 1.1 – Крок 1.3 – Крок 1.2 – Крок 1.4 – Крок 1.5 – Крок 1.6 – Крок 1.7. Суттєвою відмінністю в цьому алгоритмі є попереднє надання правил (рубрика *RETENEZ*), перш ніж студент перейде до процесу вправлення.

Як ми зазначали раніше, структура кожного з 12-ти уроків НКП “*Vive le Subjonctif!*” аналогічна, тому обмежимося детальним описом тільки Кроку 1, оскільки інші кроки виконуються за такою ж схемою.

В кінці кожного Кроку доцільним є обговорення викладачем зі студентами результатів навчання з метою виявлення труднощів і корекції результатів навчання.

З метою посилення контролю з боку викладача за процесом формування ФГК доцільно після кожних 4 кроків проводити контрольний зріз в якості ІНДЗ: *Révision 1, Révision 2, Révision 3* (Уроки 5, 10, 15 в НКП).

Таким чином, ефективність методики формування ФГК на II курсу мовного ВНЗ з використанням НКП забезпечується завдяки комплексному використанню відео-, аудіо- та іконографічної (візуальної) наочності в ході виконання граматично спрямованих вправ, включенню до комплексу комп’ютерних вправ професійно спрямованих вправ у формуванні декларативних граматичних і процедурних методичних знань, а також врахуванню когнітивного стилю студентів, що забезпечується шляхом реалізації останніми вищеописаного алгоритму дій в НКП “*Vive le Subjonctif!*”.

Перспективу подальших наукових розвідок у цьому напрямі ми вбачаємо в адаптації розробленої методики для навчання інших граматичних тем і явищ французької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовтенко М.А. Компьютерная лингводидактика : [учеб. пособие] / М.А. Бовтенко. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 216 с. : ил. 2. Руснак Д.А. Комплекс вправ для формування франкомовної граматичної компетенції у майбутніх викладачів з використанням навчальної комп’ютерної програми / Д.А. Руснак //

- Іноземні мови. – 2008. – №4. – С. 38–43; 2009. – №1. – С. 38–42. 3. Руснак Д.А. Навчальні комп'ютерні програми як сучасні засоби формування франкомовної граматичної компетенції / Д.А. Руснак // Вісник КНЛУ : Педагогіка та психологія. – Вип.15. – 2009. С.173–183. 4. Типова Програма з французької мови для університетів та інститутів (п'ятирічний курс навчання) / [уклад. Мельник В.І., Максименко А.П. та ін.]. — К. : Вид.центр КНЛУ, 2004. – 230 с.

© Д.А. Руснак, 2010

ЧЕРНОВАТИЙ ЛЕОНІД МИКОЛАЙОВИЧ

Доктор педагогічних наук, професор Л.М. Черноватий народився 24 березня 1950 року в с. Нехвороща Полтавської області. Є одним із провідних фахівців України з проблем навчання іноземних мов та перекладу, відомий також своїми дослідженнями у галузях психології навчання та психолінгвістики.

Закінчив перекладацьке відділення факультету іноземних мов Харківського державного університету імені О.М. Горького (нині Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна) у 1972 році. Пропрацювавши два роки військовим перекладачем у Центральній групі військ (ЧССР), повернувся до рідного університету і у 1975 році вступив до аспірантури при кафедрі перекладу та англійської мови (науковий керівник – доц. Безуглий В.І.). В кандидатській дисертації (“Співвідношення типів навчальної інформації в процесі формування іншомовних граматичних навичок”) досліджував питання валідності психологічної теорії поетапного формування розумових дій та понять для навчання іноземної мови, зокрема, для формування граматичних навичок. За результатами дослідження було встановлено, що склад орієнтувальної основи дії у цьому процесі не є величиною сталою, а варіюється, залежно від ступеня міжмовної інтерференції та рівня підготовки учнів. В дисертації було також запропоновано універсальну методичну типологію граматичних дій за критерієм міжмовної інтерференції. Кандидатська дисертація була захищена у спеціалізованій раді Інституту змісту та методів навчання АПН СРСР (м. Москва) у 1981 році.

Подальші двадцять років були присвячені розробці теорії педагогічної граматики, галузі, яка на той час була новою у вітчизняній лінгводидактиці, і досі вважається досить перспективною у світі. Результати досліджень узагальнені у докторській дисертації “Основи теорії педагогічної граматики іноземної мови” (захист якої відбувся у спеціалізованій раді Київського національного лінгвістичного університету у 2000 році), двох монографіях, більш як 70 публікаціях, а також у кандидатських дисертаціях, підготовлених аспірантами професора Л.М. Черноватого.

Завідуючи кафедрою перекладу та англійської мови (нині кафедра теорії та практики перекладу англійської мови) Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна з 1983 року, проф. Л.М. Черноватий, разом з членами кафедри створив і постійно розвиває інноваційну систему підготовки професійних перекладачів, яка дає плідні результати. З 2000 року активно займається розробкою основ методики навчання перекладачів. За результатами такої роботи опубліковано більше 20 статей у провідних фахових виданнях України, розроблено концепцію підготовки перекладачів, закладено основи системи перекладацьких вправ, проводяться експериментальні дослідження. За ініціативи проф. Л.М. Черноватого створено спільний проект *Dictum Factum*, учасниками якого є кафедри перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Метою проекту (див. детальнішу інформацію далі) є створення, експериментальна перевірка та запровадження до навчального процесу вищих навчальних закладів України підручників та посібників для підготовки перекладачів. В рамках цього проекту схвалені Міністерством освіти та науки й видані підручники англійської мови для студентів I-IV курсів перекладацьких відділень, посібники з перекладацького скоропису, юридичного та громадсько-політичного перекладу тощо. Проект передбачає створення довідкової та допоміжної

212

літератури у найрізноманітніших галузях – від технічних до гуманітарних, – яка реально може допомогти перекладачеві у стислі терміни підготуватися до перекладу у відповідній сфері. У 2010 році постановою президії Академії наук вищої школи України проф. Л.М. Черноватому присуджена нагорода Ярослава Мудрого за організацію підготовки циклу навчально-методичних матеріалів для навчання майбутніх перекладачів у вищих закладах освіти України.

Активна участь проф. Л.М. Черноватого у фахових конференціях та організаціях (член спеціалізованих рад: Д 26.054.01 при КНЛУ (13.00.02 – теорія та методика навчання) та Д 64.051.08 при ХНУ імені В.Н. Каразіна (19.00.01/19.00.02 – психологія); член редколегій фахових видань (КНУ ім. Т.Г. Шевченка, ХНУ імені В.Н. Каразіна, КНЛУ, ДонНУ, ХДП ім. Г.С. Сковороди); член

міжнародних фахових організацій: Європейського лінгвістичного товариства, Міжнародної асоціації викладачів англійської мови, Європейського товариства вивчення англійської мови) дозволила встановити зв'язки з усіма провідними центрами підготовки перекладачів в Україні та укласти угоди про співпрацю, завдяки яким налагоджений постійний обмін інформацією та досвідом викладання. При цьому кафедра теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна переважно виступає як провідна, надаючи методичну допомогу партнерам.

Проф. Л.М. Черноватий сповнений нових планів, здійснення яких щиро бажає колектив факультету, члени якого сердечно вітають ювіляра і зичать йому міцного здоров'я, довгих років життя та плідної праці на українській освітянській ниві.

БЮЛЕТЕНЬ МІЖНАРОДНОЇ ШКОЛИ-СЕМІНАРУ “АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА”

У рамках постійно діючої в Харківському національному університеті ім. В.Н. Каразіна **Міжнародної школи-семінару “Актуальні проблеми когнітивно-комунікативної лінгвістики та перекладознавства”** у квітні 2010 р. відбувся цикл лекцій, дискусій та круглий стіл “Суспільство та його дискурс”. З лекціями виступ запрошений лектор докт. філол. наук, професор Геннадій Геннадійович Слишкін (Волгоград, Росія)

Цьогорічна **IX школа-семінар** (керівник докт. філол. наук, професор І.С. Шевченко) продовжила плідний обмін думками науковців різних факультетів та вузів Харкова, інших міст України і Росії, розпочатий на попередніх сесіях, проведених: докт. філол. наук, професором Г.І. Богіним (Твер, Росія, 2003), докт. філол. наук, професором С.А. Жаботинською (Черкаси, Україна, 2004 р.), докт. філол. наук, професором Й.А. Стерніним (Воронеж, Росія, 2005 р.), докт. філол. наук, професором В.В. Демєт'євим (Саратов, Росія, 2006), докт. філол. наук, професором В.І. Карасиком (Волгоград, Росія, 2007), докт. філол. наук, професором Т.О. Фесенко (Твер, Росія, 2006), докт. філол. наук, професором Л.І. Белеховою (Херсон, Україна, 2007), професором В.Є. Чернявською (Санкт-Петербург, Росія, 2008).

23 квітня 2010 р. сумісно із Харківським регіональним відділенням АН ВШ України пройшов круглий стіл “СУСПІЛЬСТВО І ЙОГО ДИСКУРС: КІНОДИСКУРС В ЛІНГВІСТИЦІ І СОЦІОЛОГІЇ”, організований академіками АН ВШ України докт. філол. наук, проф. І.С. Шевченко та докт. соціол. наук, проф. Л.Г. Сокурянською. Дуже цікавим та плідним виявився міждисциплінарний ракурс дискусії науковців соціологічного, філологічного факультету та факультету іноземних мов. У роботі круглого столу взяли участь та академіки АН ВШ України: доктори філол. наук, проф., В.С. Калашник, І.С. Шевченко, докт. соціол. наук, проф. Л.Г. Сокурянська та ін., запрошені магістри, аспі-

ранти, доценти і професори Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна та вузів Харкова, Сум, Полтави – усього біля 60 учасників із Харкова, Донецька, Полтави, Сум, Маріуполя. Співдоповідачами виступили: Г.Г. Слишкін, докт. філол. наук, проф. (Волгоград, Росія); Д.В. Петренко, канд. філос. наук, доц. (Харків, ХНУ, Україна); Е.І. Семіхат, аспірант (Харків, ХНУ, Україна).

У ході доповідей і жвавої дискусії наголошено на тому, що сьогодні в культурі переважає медіатекст, ми не стільки читаємо, скільки дивимося. Важливою є візуалізація, за умов якої значно змінюється роль автора, який замінюється на поліавтора тексту. Текст кіно стає суто комерційним продуктом. У кінотексті присутня не тільки вербаліка, його успіх залежить від поєднання різних знаків: іконічних, індексальних, символічних.

Суттєві труднощі виникають у міжкультурній комунікації в кінотексті, який не надає можливості культурного медіаторства. Репрезентація національної ідентичності в кінодискурсі зумовлена його природою, бо кінотекст є текстом культури, що репрезентує соціальні практики, міфологеми тощо. Кіно – соціальний інститут, який впливає на соціальні практики, фактично, кінофільм певною мірою конструє соціальну реальність.

Методологічно дослідження кіно виходить з того, що це мова, хоч і особлива. Але лінгвоцентризм для таких досліджень недостатній, бажано поєднати методологію лінгвістики з методологією аналізу відеоряду. Це дозволило б повноцінно вивчати специфіку кіно як синтетичного мистецтва.

23 – 24 квітня відбулись лекції проф. Г.Г. Слишкіна “ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ ЯК ОДИНИЦЯ ДОСЛІДЖЕННЯ”, “ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ У СВІДОМОСТІ Й ДИСКУРСІ”, “ЦІННІСНІ ДОМІНАНТИ СМІХОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ”. На цих лекціях були присутні більше 70 науковців з різних вузів Харкова та регіонів України.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТА

В конце XX в., как отметил в своих лекциях профессор Г.Г. Слышкин, в лингвистике произошло становление нового исследовательского направления – лингвокультурной концептологии. Предпосылками ее развития являются: смена лингвистического системноцентризма антропоцентризмом, связанная с этим экспансия междисциплинарности в лингвистике, общий “культурологический поворот” в методологии гуманитарных наук, признание неабсолютной константности ментальной природы человека во времени и пространстве. Лингвокультурная концептология находится в отношениях взаимодополнительности с параллельно развивающейся когнитивной концептологией.

Единица анализа в лингвокультурной концептологии – лингвокультурный концепт. К его основным характеристикам Г.Г. Слышкин относит “комплексность бытования в языке, сознании и культуре, ментальная природа, ограниченность сознанием носителя, ценностность, условность и нечеткость, когнитивно-обобщающая направленность, полиапеллируемость, изменчивость, трехуровневое лингвистическое воплощение, включающее уровни системного потенциала, субъектного потенциала и текстовой реализации, методологическая открытость и поликлассифицируемость” [1, с. 119].

В ценностном элементе лингвокультурного концепта выделяются аспекты оценочности и актуальности. Аспект оценочности находит выражение в наличии оценочной составляющей в денотате языковой единицы, являющейся именем концепта, в свойственных этой единице оценочных коннотациях. Аспект актуальности реализуется в количестве языковых единиц, служащих средствами апелляции к данному концепту, в частности их употребления в реальной коммуникации.

Одним из возможных подходов к изучению лингвокультурного концепта является построение его ассоциативной модели. При этом функционирование концепта рассматривается как процесс непрерывной номинации и реноминации объектов, появления новых и утраты старых ассоциативных связей между языковыми единицами и номинируе-

мыми объектами.

Ассоциативная структура концепта включает четыре элемента:

- интразона – совокупность входящих смысловых ассоциаций.

Например, контент *медведь* имеет ассоциативные связи:

- *пища – мед*;
- *форма стопы – косолапый*;
- *сила – костоправ*;
- *обилие шерсти – мохнатый*.

Фактически, интразона – это имя контента, нейтральное средство его номинации;

- экстразона – совокупность исходящих смысловых ассоциаций, которые прослеживаются из фразеологизмов и поговорки с лексемой *медведь*:

- *лень – силен медведь, да в болоте лежит*;
- *опасность – счастлив стрелок, что не попался медведю*;

то есть экстразона – переносные значения имени концепта.

- квазиинтразона – совокупность входящих формальных ассоциаций;
- квазиэкстразона – совокупность исходящих форельных ассоциаций” [1, с. 120].

Будучи объектами постоянной рефлексии со стороны членов социума, феномены, являющиеся основаниями для образования лингвокультурных концептов, подвергаются регулярному художественному осмыслению. Некоторые из результатов этого осмысления, в свою очередь, обогащают концепт новыми элементами. С точки зрения реальности / нереальности концептуализируемого мира, в интразоне и квазиинтразоне концепта целесообразно различать фикциональную и фактуальную составляющие [1, с. 121].

С точки зрения идеологической ангажированности в структуре концепта Г.Г. Слышкин выделяет:

- а) нейтральную составляющую – совокупность ассоциаций, формирование которых протекало естественно, т.е. без целенаправленного воздействия какого-либо социального института;

б) идеологемную составляющую (идеологему), сложившуюся в результате интенциональных действий, направленных на формирование или изменение концепта. Основными способами идеологизации лингвокультурных концептов являются стереотипизация путем постоянного повтора, манипуляция словарным значением, законодательная регламентация языкового узуса.

При концептологическом исследовании различных видов дискурса Г.Г. Слышкин считает целесообразным сочетать следующие подходы:

- анализ существующего в коллективном сознании лингвокультурного метаконцепта данного вида дискурса;

- рассмотрение дискурса как совокупности апелляций к определенным концептам;
- сравнительный анализ дискурсивных категорий и соответствующих им лингвокультурных концептов.

Перспективным для когнитивного анализа лектор считает концепты прецедентных имен – *Наполеон*, *Отелло* и т.п., что помогает в создании универсальной модели концептосферы социума и выявлении ее этнокультурной спецификации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты / Г.Г. Слышкин. – Волгоград: Перемена, 2004. – 340 с.

І.С. Шевченко, докт. філол. наук

РЕЦЕНЗІЇ

МОНОГРАФИЯ Е.В. БОНДАРЕНКО
“ВРЕМЯ КАК ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ ФЕНОМЕН
В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА”
(Харьков: ООО “Эдена”, 2009. – 376 с.)

В.И. Карасик, докт. филол. наук (Волгоград)

Время является одной из координат бытия, и поэтому его осмысление множественно и вариативно освещено в языке. Моделирование времени неоднократно привлекало к себе внимание лингвистов и представителей смежных областей знания. Рецензируемая монография представляет собой новый подход к пониманию этой координаты бытия. Суть предложенного подхода состоит в дуальной модели времени – в противопоставлении его понимания в научной и вненаучной картинах мира применительно к английскому языковому сознанию и коммуникативному поведению.

Монография состоит из введения, четырех частей, посвященных соответственно принципам лингвокогнитивного моделирования времени в языковой научной и вненаучной картинах мира, историческому развитию дуальной лингвокогнитивной модели времени в мифопоэтической, философской и естественно-научной картинах мира, манифестации дуальной лингвокогнитивной модели времени в языке и дискурсе, историческому развитию этой модели времени в английском поэтическом дискурсе, и заключения. Книга содержит весьма представительный список литературы, глоссарий и ряд информативных приложений, иллюстрирующих материал исследования.

Автор видит цель своего исследования в лингвокогнитивном моделировании времени в научной и вненаучной картинах мира и характеристике его эволюции в английском языке и дискурсе, начиная с кельтского периода (с. 10). Основные научные результаты, полученные Е.В. Бондаренко, сводятся к определению лингвокогнитивной природы дуальности времени, обоснованию зависимости между типом мировидения и выбором средств дискурсивной реализации времени, к системному описа-

нию лингвокогнитивных различий научного и вненаучного (поэтического) типов мировидения применительно к осмыслению времени, к разработке лингвокогнитивного инструментария для описания времени (домен, категория, концепт, фрейм, концептуальная сеть, сложный образ), в описании исторической динамики концепта ВРЕМЯ в поэтическом дискурсе Британии.

В первой части своего исследования автор доказывает тезис о гносеологическом статусе времени как предельного понятия, критически анализирует философскую трактовку времени, выделяя такие его существенные признаки, как отсутствие физического референта в онтологии, вариативная дискретность времени, его способность к овеществлению в обыденном, художественном или историческом типах миропознания. В монографии обсуждаются проблемы когнитивной лингвистики и предлагается авторское понимание концептуальной картины мира как “системы концептов в сознании людей, которая, с одной стороны, конструирует в виде структурированного знания глобальный динамичный образ мира и результаты внутреннего рефлексивного опыта человека и, с другой, может быть реализована в вербальных формах” (с. 25). Исследователь использует известную культурологическую схему противопоставления “холодной” и “теплой” картин мира для понимания времени. Суть этой схемы заключается в соотношении рационального и эмоционального восприятия действительности. Автор справедливо отмечает, что противопоставление научной картины мира одновременно наивной и языковой не вполне корректно, поскольку обыденное (наивное) и научное – это разные уровни сознания. В философской эпистемологии доказан тезис о правомернос-

ти противопоставления разных типов знания – практического, духовно-практического и теоретического (И.Т. Касавин), и в этом плане бинарная модель знания оказывается не вполне адекватной современным философским моделям мира. В рецензируемой монографии приводятся детальные характеристики “холодной” и “теплой” картин мира и предлагается авторское определение модели времени: “когнитивная структура, которая представляется в зависимости от угла зрения, уровня обобщения и формы реализации времени в языке и дискурсе как категориальный концепт ВРЕМЯ, домен ВРЕМЯ или категория ВРЕМЯ” (с. 69). Высшим уровнем генерализации времени автор считает категорию темпоральности, которая проявляется как определенность на оси времени, длительность и частотность. Эти проявления специфичны для “теплой” и “холодной” моделей времени. Например, “холодное” время реализуется в виде дат, а “теплое” – в виде личностных временных ориентиров (at the end of our honeymoon) либо в виде модусов (прошедшее, настоящее и будущее). Автор делает вывод о том, что “дуальная природа восприятия времени обусловлена двумя комплементарными типами когниции, научной и вненаучной, которая на лингвокогнитивном уровне реализуется в оппозициях концептов МАТЕРИАЛЬНОЕ :: ДУХОВНОЕ, РАЦИОНАЛЬНОЕ :: ЧУВСТВЕННОЕ, ОБЪЕКТИВНОЕ :: СУБЪЕКТИВНОЕ, РАССУДОЧНОЕ :: ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ, ЛОГИЧЕСКОЕ :: ЭСТЕТИЧЕСКОЕ, ЗАКОНОМЕРНОЕ :: СЛУЧАЙНОЕ, СТЕРЕОТИПНОЕ :: УНИКАЛЬНОЕ” (с. 81). Эта модель представляется эвристически ценной для понимания принципов картирования мира.

Весьма интересен раздел монографии, посвященный историческому развитию дуального понимания времени в мифоэпической, философской и естественно-научной картинах мира. Е.В. Бондаренко анализирует мифоэпический дискурс кельтов на материале толкований календаря друидов. Заслуживают внимания ассоциативные связи временных периодов концептами, характеризующими мироустройство человека – САМООРИЕНТАЦИЯ, МУДРОСТЬ, ЖИЗНЕРАДОСТНОСТЬ,

ВЫНОСЛИВОСТЬ и др. Эти ориентиры, заметим, и сегодня успешно применяются в современных гороскопах. В монографии освещается модель времени в древнеанглийском мифоэпическом дискурсе (VII–VIII в. н.э.) на основании календаря Бида, отражающем опыт англо-саксов в рефлексии мира. Интересно, что в модели времени англо-саксов бытовая и сакральная практики людей были взаимодополнительными. В эпоху Средневековья, как показано в монографии, время приобрело институциональную сакральность, хотя христианские праздники как ориентиры для начала определенной сельскохозяйственной деятельности смешивались со старинными, традиционными для кельтов ориентирами (с. 103). Обсуждаемая проблематика не была бы полно представленной без анализа философских моделей времени – от Анаксимандра, Платона и Аристотеля до современных философов. Автор делает вывод о сбалансированном понимании времени в современном философском дискурсе, учитывающем как рационально-логические, так и эмоционально-экзистенциальные характеристики времени.

Специалисты в области когнитивной семантики и функциональной грамматики найдут для себя много полезного в третьей части монографии, где рассматриваются проблемы структурирования времени в семантике языка. В работе приводится множество схем, иллюстрирующих рассматриваемые концепции. Так, референт ВРЕМЯ соотносится с Агенсом, который действует и связан с реципиентом и сирконстантом (часы, календарь), время связано с часовыми поясами, ресурсом, измеримостью, цикличностью, историей, способом действия и др. (с. 153). В книге анализируется функционально-семантическое поле темпоральности в английском языке, предлагается лингвокогнитивный подход к объяснению грамматических категорий, раскрываются причины выбора той или иной видовременной формы как способа вербализации результатов миропознания. Анализируются также лексические средства, задающие темпоральную организацию высказывания, например, глаголы, семантика которых сориентирована в прошлое – regret, remember, recollect и др. Автор де-

тально анализирует когнитивные метафоры времени (ВРЕМЯ как движущийся объект, контейнер, ландшафт, физический объект, ресурс, живое существо). Подводя итоги, автор отмечает, что в модели времени можно выделить внутреннюю и внешнюю структуры времени, первую составляют локализация на временной оси, образ действия, связанный со временем, длительность, цикличность и последовательность на временной оси, а вторую – образы соотношения домена ВРЕМЯ в матрице с другими доменами при реализации различных пропозициональных связей рассматриваемого концепта (с. 199).

Не менее интересен и четвертый раздел книги, в котором рассматривается историческое развитие дуальной лингвокогнитивной модели времени в английском поэтическом дискурсе. Автор устанавли-

вает изменения в осмыслении времени, например, постепенное “холодное” понимание хроникальности, прослеживающееся в поэзии XX века. Постепенно время переориентируется на жизнь человека. В этом плане соотношение “холодного” и “теплого” восприятия времени стремятся к гомеостатическому балансу: “потепление” осуществляется за счет метафоризации, а “похолодание” – за счет появления признака хроникальности (с. 287).

Подводя итоги, отметим, что рецензируемая монография отличается прежде всего своей интегративной направленностью на объяснение фундаментальных ориентиров бытия человека, зафиксированных в языковом сознании и коммуникативном поведении, и поэтому несомненно заслуживает внимания исследователей, которых интересуют проблемы антропологической лингвистики.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Правила оформлення рукописів

- стаття подається у вигляді 3,5” дискети в редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

- індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

- відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

- анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати ініціали, прізвище автора та назву статті на відповідній мові;

- основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

- при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

- статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об’єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

- сторінки рукопису нумеруються олівцем на звороті;

- ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

- посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С.Левінсон [1, с.35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

- завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В. Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В. Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.

2. Богданов В. В. Коммуниканты / В. В. Богданов, В. И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В. Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С.12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передують назва джерела ілюстративного матеріалу;

- підрядкові виноска не допускаються.

В окремому файлі та на окремому аркуші подаються відомості про автора (прізвище, ім’я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня адреса та електронна адреси.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Разом з матеріалами просимо надіслати 2 конверти для листування. Усі зазначені матеріали подаються у файлі. Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 897

Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»

Українською, російською,
англійською, німецькою та французькою мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 28.05.2010. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 20,5. Ум. друк. арк. 17,6.
Тираж 130 пр. Ціна договірна.

61077, м. Харків, пл. Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 971661 від 13.12.2005.